

EUGEN COMȘA

**FIGURINELE
ANTROPOMORFE
DIN EPOCA
NEOLITICĂ PE
TERITORIUL
ROMÂNIEI**

EDITURA
ACADEMIEI
ROMÂNE

**FIGURINELE ANTROPOMORFE DIN EPOCA NEOLITICĂ
PE TERITORIUL ROMÂNIEI**

EUGEN COMȘA

BIBLIOTECA DE ARHEOLOGIE
LIII

FIGURINELE ANTROPOMORFE
DIN EPOCA NEOLITICĂ
PE TERITORIUL ROMÂNIEI

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
BUCUREȘTI, 1995

**NEOLITHIC ANTHROPOMORPHIC FIGURINES
ON ROMANIA'S TERRITORY**

**АНТРОПОМОРФНЫЕ НЕОЛИТИЧЕСКИЕ ФИГУРИНЫ НА
ТЕРРИТОРИИ РУМЫНИИ**

ISBN 973-27-0465-9

**EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
76117, București, Calea „13 Septembrie”, nr. 13, sector 5, C.P. 5-42**

S U M A R

CUVÂNT ÎNAINTE	7
ABREVIERI	13
I. ISTORICUL CERCETĂRILOR	15
II. FIGURINELE DE LUT ARS ȘI RĂSPÂNDIREA LOR ÎN CADRUL CULTURILOR NEOLITICE	23
Cultura Cârcea - Gura Baciului.....	23
Cultura Starčevo - Criș	24
Cultura Dudești.....	25
Cultura Hamangia	26
Cultura Boian	27
Cultura Vădastra.....	30
Cultura Vinča	32
Cultura Turdaș	33
Cultura Petrești	34
Cultura Precucuteni	35
Cultura Cucuteni.....	37
Aspectul cultural Aldeni II.....	39
Cultura Gumelnița	40
Cultura Sălcuța	43
III. TIPURI DEOSEBITE DE FIGURINE DE LUT ARS	45
Figurinele de tip tesalic.....	45
Figurinele cu brațele în poziții diferite	45
Figurinele reprezentând persoane de vârste diferite	46
Un tip neobișnuit de figurine	47
Figurinele de tip „troian”	48
Un grup de figurine din sudul Olteniei.....	50
IV. FIGURINELE DE OS	53
Cultura Dudești.....	53
Cultura Hamangia.....	53
Cultura Boian	53
Cultura Gumelnița	55

Cultura Sălcuța	60
Figurinele prismatice	61
Figurinele <i>en violon</i>	63
V. FIGURINELE DE MARMURĂ	67
VI. FIGURINELE DE AUR	71
Cultura Gumelnița	71
Figurinele din Crișana, Transilvania și Moldova	73
VII. ELEMENTE ALE VIEȚII MATERIALE ȘI FIGURINELE NEOLITICE	77
Îmbrăcămintea	77
Încălțăminte	87
Pieptănătura	90
Podoabele	94
Piese de mobilier	97
VIII. FIGURINELE NEOLITICE ȘI ASPECTE ALE VIEȚII SPIRITUALE	107
Tatuajul	107
Măștile	110
Dansurile rituale	115
Un obicei mediteranean și unele figurine din sudul României	117
CONCLUZII	121
RÉSUMÉ	127
ILUSTRĂȚII	133

CUVÂNT ÎNAINTE

Cercetările arheologice sistematice efectuate de arheologii noștri privind epoca neolitică, de pe întreg teritoriul patriei, au dus la un foarte mare număr de descoperiri privind multiplele aspecte ale culturii materiale și spirituale ale acelor comunități care datează din perioada cuprinsă începând de la circa 6000 î.d.Chr. și care și-au continuat evoluția, pe plaiurile noastre, până la aproximativ 3200 î.d.Chr.

Pe teritoriul țării noastre, în acea perioadă destul de îndelungată, s-a desfășurat evoluția unui număr destul de mare de culturi, cu diverse variante și faze, în diferite zone, mai restrânse sau mai întinse, ca răspândire.

La sfârșitul epocii mezolitice, în ținuturile carpato-danubiano-pontice trăiau comunități, mai mult nomade, de vânători și pescari aparținând, în special, culturii tardenoisienne, caracterizate, în domeniul uneltelor de silex, prin piese microlite de diferite tipuri. Ele viețuiau în vecinătatea cursurilor de apă mai importante. Adesea urmele lor se găsesc pe diferite grinduri din preajma Dunării (de exemplu, în Dobrogea).

În regiunile de la nord de Dunăre procesul de neolitizare a fost declanșat datorită „roirii” unor grupuri de comunități originare din sud-vestul Peninsulei Balcanice, aflate, în acea perioadă, pe o treaptă destul de înaltă de dezvoltare, în comparație cu aceea a localnicilor de la noi. Prin răspândirea lor treptată, din loc în loc, spre nord, în căutare de terenuri noi pentru cultivarea cerealelor, acele comunități au trecut, mai întâi, la nord de Dunăre, în Oltenia, fiind reprezentate prin cultura Cârcea. Cu timpul, ele s-au răspândit pe o mare parte din întinderea Olteniei și apoi au pătruns, prin defileul Oltului, în sud-vestul Transilvaniei. Treptat ele au ajuns până la Gura Baciului, lângă Cluj. Un grup înrudit a pătruns, aproximativ în aceeași perioadă, și în Banat. Acele comunități își asigurau hrana prin cultivarea plantelor (cu săpăliga), creșterea animalelor, vânatoare și pescuit. Modul lor de trai era semistabil. Uneltele lor erau, mai cu seamă, din silex, piatră șlefuită, os, corn și desigur din lemn. Ei încă nu cunoșteau metalul. Ceramica lor era frumos ornamentată prin pictură, cu alb și cu roșu.

În domeniul spiritual, credința lor principală, este reflectată prin cultul fertilității, reprezentat prin descoperirea, în cursul săpăturilor arheologice, a unor figurine de lut ars redând personaje feminine.

A urmat, după un timp, o a doua deplasare, prin „roire”, tot dinspre sud, prin estul Serbiei și prin vestul Bulgariei, a comunităților culturii Starčevo-Criș, care, cu timpul, au reușit să se întindă pe tot întinsul Olteniei, Banatului, Crișanei, pe o parte a Maramureșului și Transilvaniei. Este semnificativ faptul că din estul Transilvaniei, ele au pătruns pe două căi, peste Carpații Răsăriteni, în Moldova. Acolo ele s-au răspândit pe o mare partedin întinderea provinciei (cu excepția Câmpiei Covurluiului) și cel puțin în nordul Republicii Moldova. De asemenea, unele comunități Starčevo-Criș dinspre Oltenia s-au răspândit, de-a lungul zonei de coline, în nordul Munteniei până pe la Târgușor, lângă Ploiești, dar și în sud-vestul ei. Un alt grup de comunități Starčevo-Criș, dinspre Moldova de sud, s-a răspândit tot în zona de coline din nord-estul Munteniei. Ca și predecesorii lor, comunitățile Starčevo-Criș, practicau aceleași ocupații. În domeniul ceramicii este caracteristică o categorie de vase ornamentate cu adâncituri „în spic” și unele recipiente pictate. În domeniul spiritual, acele comunități aveau aceeași credință („cultul fertilității”), reflectat printr-o serie de figurine feminine de lut ars, cu forme specifice.

Trebuie reținut faptul că, în stadiul actual al cercetărilor, pe o mare parte din întinderea Câmpiei Bărăganului, încă nu sunt documentate astfel de comunități. La fel, pînă în prezent, în Dobrogea încă nu este documentată nici o cultură din perioada neoliticului timpuriu.

Evoluția culturii Starčevo-Criș a durat o perioadă destul de îndelungată (de a lungul mai multor faze), spre sfârșitul căreia, în sudul Munteniei și Olteniei, de la sud de Dunăre, au pătruns și s-au răspândit pe o mare parte a câmpiei comunităților culturii Dudești, care se îndeletniceau tot cu cultura primitivă a plantelor, creșterea animalelor, vânătoarea, pescuitul și altele. Uneltele lor erau de silex, microlite, cu tipuri preluate probabil, de la vechea populație locală mezolitică. Aveau și unelte de piatră șlefuită, sub forma topoarelor în formă de calapod și plate. În domeniul ceramicii, vasele lor erau, în special, ornamentate prin linii incizate în rețea, grupate în benzi (verticale, „în trepte”) și din linii în spirală. În domeniul spiritual, redat prin figurinele de lut ars, se constată o deosebire apreciabilă în raport cu predecesorii lor, deoarece comunitățile Dudești foloseau alte tipuri de figurine feminine, unele erau redade în picioare și altele în genunchi. Sunt documentate și rare figurine masculine.

La sfârșitul neoliticului timpuriu, în nord-vestul țării este documentată cultura Ciumești, fără reprezentări antropomorfe.

În aceeași perioadă, de la sfârșitul neoliticului timpuriu, se constată o pătrundere, dinspre nord, de-a lungul Carpaților Răsăriteni, a comunităților culturii cu ceramică liniară. Ele s-au răspândit spre sud, pe o mare parte a Moldovei și au pătruns în zona de coline din nord-estul Munteniei, dar și în sud-estul Transilvaniei. Unele din ele au ajuns până în zona cursului mijlociu al Mureșului. Din timpul acestei culturi încă nu avem decât un cap de figurină și unele chipuri umane, izolate, aplicate pe diferite vase. Aceste populații, originare din zona Europei Centrale, aveau alte obiceiuri. Uneltele lor au fost tot microlite de silex, piatră, os și corn. Cele de piatră șlefuită aveau formă de topoare calapod. Ceramica este caracterizată, printr-un fel de pahare, cu corpul bombat, de culoare cenușie ornamentate prin grupuri de linii incizate, în formă de spirale și prin „capete de note”.

Începând cu neoliticul mijlociu, pe cea mai mare parte a teritoriului României, se constată o evoluție cu rezultate deosebite, bazate pe fondul local. Așa este cazul culturii Boian din Muntenia, a culturii Vădastra în estul Olteniei. Tot atunci au pătruns, dinspre sud, de-a lungul țărmului Mării Negre, în Dobrogea, comunitățile culturii Hamangia. În acea vreme, în sud-vestul țării, s-a produs răspândirea culturii Vinča. Aceste comunități ajungând apoi din Banat până în sud-vestul Transilvaniei, unde s-a format cultura Turdaș.

Cu timpul comunitățile culturilor Boian și Vădastra au devenit sedentare datorită unei schimbări importante în domeniul cultivării plantelor, anume trecerea de la folosirea săpăligii la cultivarea plantelor (cu rezultate modeste) la întrebuițarea unui plug primitiv, cu tracțiune animală (obținându-se recolte mai bune). Comunitățile celor două culturi practicau aceleași ocupații și aveau unelte de silex, mai ales, de mărimi mijlocii, topoare plate. Începând din faza Vidra sunt documentate și topoare perforate. Ceramica celor două culturi este caracterizată prin ornamente excizate, incrustate cu materie albă. La sfârșitul culturii Boian începe și folosirea vaselor cu decor pictat cu culori „crude” alb și roșu, ca și cel pictat cu grafit.

Purtătorii culturii Hamangia foloseau unelte de silex asemănătoare ca tip și dimensiuni, mai ales că aveau în zona locuită de ei zăcăminte bogate de silex. Membrii acelor comunități practicau cultivarea cerealelor, creșterea animalelor domestice, vânătoarea și pescuitul (inclusiv în largul mării, după cum o dovedesc oasele de doradă). Ceramica lor este caracterizată printr-o serie bogată de pahare înalte și castroane. Decorul era alcătuit din șiruri de înțepături mici, dispuse în unghi, în benzi, în triunghi ș.a.

Figurinele antropomorfe din aria culturii Hamangia sunt deosebite ca tip și mult mai stilizate, în comparație cu acelea ale culturii Boian din Muntenia. Ele redau, de obicei, personaje feminine în picioare, mai rar, așezate. Unele din ele, cum este cea a „Gânditorului” și a „Femeii șezând” sunt cunoscute și menționate de specialiști din toată lumea.

În prima parte a perioadei neoliticului mijlociu se constată evenimente deosebite. Desigur, din motive de ordin economic, comunitățile culturii Boian, din faza Giulești, au pătruns în sud-estul Transilvaniei și în sud-vestul Moldovei, unde s-au amestecat cu comunitățile târzii ale culturii cu ceramică liniară, ceea ce a dus la formarea culturii Precucuteni.

Comunitățile culturilor Boian și Vădastra au practicat în continuare „cultul fertilității” și s-au folosit de figurine feminine cu decor bogat, redând uneori și îmbrăcămintea. În câteva așezări Boian s-au descoperit și figurine masculine. Unele din acestea din urmă redând personaje dansând.

La sfârșitul neoliticului mijlociu, în cursul fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, se constată intense transformări. Atunci comunitățile fazei de tranziție au pătruns în Dobrogea și s-au extins pe aproape întreg teritoriul ei, asimilând o parte din comunitățile târzii ale culturii Hamangia. Un alt grup de comunități din aceeași fază au pătruns spre vest în Oltenia, până la Jiu, provocând sfârșitul culturii Vădastra.

Cultura Vința, după cum am arătat, a fost răspândită în Banat, S-V Transilvaniei și în vestul Olteniei. Uneltele erau de silex și de obsidiană, de dimensiuni nu prea mari. Cele de piatră șlefuită au fost plate, iar altele în formă de calapod. Sunt documentate și unelte de piatră șlefuită perforate. În domeniul ceramicii este reprezentată o categorie de vase fine cu decor din caneluri. Unele vase au fost arse, o parte având culoare roșie, o parte culoare neagră. Decorul obișnuit este format din linii incizate, uneori formând benzi, acoperite cu puncte, dispuse în V, în zigzag și în alte motive decorative.

În așezările Vința s-au descoperit numeroase figurine, multe din ele având redată pe față o mască (de formă triunghiulară sau pentagonală), ceea ce dovedește că în legătură cu "cultul fertilității", în cadrul acelor comunități, aveau loc anumite manifestări când se practicau dansuri, legate de invocarea divinității adorate.

Purtătorii culturii Turdaș, strâns înrudiți cu acei ai culturii Vința, reprezentând o variantă regională, au viețuit în sud-vestul Transilvaniei. Ei au avut legături strânse cu cei ai culturii vecine Petrești, ca și unele legături mai slabe cu cei din culturile Precucuteni și Boian. Ocupațiile erau cele obișnuite perioadei. În așezarea de la Turdaș sunt numeroase piese reprezentând toate categoriile de unelte de silex. Uneltele de piatră sunt, de asemenea, numeroase, unele sunt în formă de calapod, altele sunt plate. S-au descoperit și o serie de topoare perforate. Sunt documentate și diverse unelte de os și de corn. În domeniul ceramicii se întâlnesc adesea tăvițe, vase tronconice. Decorul specific era alcătuit din benzi verticale sau dispuse în ughi, cu suprafața acoperită cu înșepături. Subliniem existența a numeroase fragmente ceramice având pe ele diverse semne incizate. Plastica antropomorfă este bine reprezentată prin diferite tipuri de figurine, unele foarte stilizate, iar multe figurine au redată o mască pe față. Remarcăm și faptul că pe o serie de vase s-au redat chipuri umane de femei și de bărbați în diferite poziții de orant, cu brațele întinse și îndoite din coate în sus sau, mai rar, în jos.

În vestul țării, mai ales, în Crișana, este documentată cultura Tisa. Ocupațiile practicate de purtătorii ei erau cele obișnuite perioadei. Uneltele de silex și de obsidiană erau de tipuri comune și de dimensiuni medii. Uneltele de piatră șlefuită erau în formă de calapod și plate. S-au găsit și diferite unelte de os (în așezarea de la Vârșand și mai multe cârlige) și de corn. În domeniul ceramicii se întâlnesc adesea tăvițe scunde, de formă aproape dreptunghiulară, apoi vase tronconice cu picior și borcane. Decorul specific se compune din grupuri de linii incizate, dispuse în benzi și în unghi. La Vârșand nu s-a găsit nici o figurină antropomorfă.

La începutul neoliticului târziu se constată o extindere deosebită a comunităților din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița. Acestea s-au răspândit spre sud până la țărmul Mării Egee, unde și-au impus cultura materială și au asimilat o parte din populația locală, preluând unele obiceiuri.

Perioada neoliticului târziu este caracterizată prin formarea a două complexe mari culturale, cel reprezentat prin cultura Cucuteni (formată pe fond Precucuteni în Moldova), cu o evoluție îndelungată, cu extindere deosebită înspre est (mai ales spre nord-est) și spre vest. Uneltele de silex ale acestor comunități erau de dimensiuni destul de mari. Foloseau relativ multe unelte de os, de corn, de piatră șlefuită (topoare plate și altele perforate). Ceramica lor era deosebit de frumoasă, fiind ornamentată prin pictură cu diferite culori, deosebite în fiecare fază. Ceramica a fost arsă în cuptoare de olar speciale, în care se realiza o temperatură de peste 1 000° C.

Figurinele feminine de lut ars din aria culturii Cucuteni au fost numeroase. Fiecare fază a fost caracterizată prin anumite forme de figurine și ornamente. Cele din prima fază au avut un decor compus din linii incizate, iar figurinele din celelalte faze aveau ornamente pictate. Menționăm și existența unor figurine masculine.

În ținuturile din sudul Transilvaniei s-a desfășurat evoluția culturii Petrești, caracterizată tot prin ceramică pictată, diferită de la fază la fază. Uneltele lor au fost din silex, de tipuri caracteristice

perioadei și având dimensiuni obișnuite. În domeniul ceramicii caracteristice au fost vasele cu decor pictat cu alb, roșu și negru, apoi au predominat culorile închise, în unele faze bicrome, în altele tricrome. Figurinele sunt specifice, realizate tot din lut ars și redând câte un personaj feminin în picioare. Unele figurine au decor format din înfepături. Sunt și unele figurine, datând din fazele târzii, redând personaje masculine.

În sudul țării pe fond Boian, prin faza de tranziție s-a desfășurat evoluția comunităților strâns înrudite ale culturii Gumelnița și Sălcuța (la formarea acesteia din urmă o contribuție importantă a avut-o cultura Vinča). Evoluția celor două culturi a durat o perioadă îndelungată, pe un teritoriu foarte vast, de la Carpații Meridionali până la Marea Egee și de la țărmul Mării Negre până în vestul Bulgariei și în sudul Banatului. A fost o perioadă de evoluție pașnică, fără frământări deosebite. Populația ducea un trai sedentar, în așezări fortificate sau situate pe locuri ușor de apărat. Membrii acelor comunități se ocupau, în special, cu agricultura, creșterea animalelor, cu vânătoarea și pescuitul. Uneltele lor de silex erau de dimensiuni destul de mari, fiind reprezentate prin numeroase lame, răzuitoare, dar și prin topoare de silex de formă trapezoidală, prelungă. Uneltele de piatră șlefuită erau plate și altele perforate. Sunt documentate numeroase unelte de os, de corn. În domeniul ceramicii specifică a fost, pentru ambele culturi, forma de strachină scundă, cu diametru mare. Multe din vase aveau decorul pictat cu grafit.

În domeniul uneltelor, în toate culturile neolitice târzii sunt documentate și unele piese lucrate din aramă. Acele comunități, prin relațiile pe care le-au avut cu cele din Grecia și Asia Mică, au dobândit și au transmis spre nord diferite categorii de obiecte, inclusiv unele legate de cultul fertilității.

În arealul culturilor Gumelnița și Sălcuța sunt documentate numeroase figurine de lut ars feminine și unele masculine. În aceleași zone culturale au apărut figurine feminine stilizate, făcute din plăcuțe de os. În fiecare fază ele au avut o anumită formă și decor. De asemenea, în acea perioadă s-au răspândit dinspre sud și rare figurine feminine de aur. Ele sunt caracteristice, în ținuturile noastre, pentru cultura Gumelnița. Unele piese au ajuns, pe calea schimburilor dintre comunități, până în centrul Moldovei și în aria culturii Sălcuța. Pe o altă cale, prin vest, tot dinspre sud, au ajuns unele piese în Transilvania și Crișana. Subliniem că atât figurinele plate de os, cât și cele de aur și unele similare de aramă au fost purtate la gât de fete și de femei.

În zona de contact dintre culturile Gumelnița și Cucuteni s-a format aspectul cultural Aldeni II. Membrii acelor comunități au întrebuițat atât unelte (lame, răzuitoare, dar și vârfuri de săgeată) microlite, cât și altele de dimensiuni mijlocii de silex. Uneltele lor de piatră șlefuită erau diversificate: topoare calapod, topoare plate și destul de multe topoare perforate. La aceste categorii se adaugă și cele de os și de corn. Ocupațiile erau cele obișnuite perioadei. Piese de aramă erau destul de puține (mai multe sule și o daltă). Ceramica prezintă o mare variabilitate de forme și ornamente. Specifice sunt castroanele. Decorul vaselor se realiza din linii incizate (adesea sub formă de spirale) din înfepături, caneluri și, mai rar, prin pictură cu culoare albă. Figurinele erau destul de numeroase, de obicei, redând personaje feminine în picioare, multe în poziție de orantă.

Menționăm că în aria culturii Vinča (variantea Banatului), la Parța, s-a descoperit un sanctuar. Un altul, de la Căscioarele, a fost atribuit culturii Gumelnița.

În perioada de sfârșit a epocii neolitice în Banat, Crișana și Transilvania s-au dezvoltat culturile Tiszapolgar și Bodrogkeresztur. În așezările aparținând culturii Tiszapolgar s-au descoperit unelte de silex de tipuri și dimensiuni obișnuite perioadei. Sunt documentate și topoare plate, dar lipsesc cele perforate. Sunt obișnuite uneltele de os și de corn. Pentru această cultură sunt caracteristice vasele cu picior înalt tronconic, cu mai multe orificii. Decorul principal este compus din linii paralele incizate, grupate adesea în benzi divizate în pătrățele. În unele cazuri benzile sunt asociate cu grupuri de înfepături. Un alt ornament specific îl reprezintă proeminențele cioc dispuse pe mai multe rânduri.

Purtătorii culturii Bodrogkeresztur au folosit unelte de silex, de piatră șlefuită, de os și de corn de același tip cu predecesorii lor. Ceramica avea drept formă principală „oala de lapte” (cu corpul scund, bombat și cu gâtul înalt, prevăzut sus cu două tortițe opuse). Decorul specific era din linii în rețea acoperind o mare parte din suprafața vaselor, având cruțate benzi nehașurate, în unghi. Remarcăm că în așezările Bodrogkeresztur de la noi, încă nu s-au găsit figurine de lut ars, dar sunt menționate câteva figurine feminine stilizate de aur, care au fost purtate la gât.

Sfârșitul epocii neolitice de pe teritoriul României a fost provocat de pătrunderea comunităților nomade din stepele nord-pontice. Unele din ele s-au răspândit prin Dobrogea în estul Bulgariei, altele de-al lungul Câmpiei Române până în vestul Olteniei, provocând curând sfârșitul evoluției culturilor Gumelnița și Sălcuța. O parte din comunitățile lor fiind dislocate în zonele de dealuri, din nord-vestul

Munteniei și în nordul Olteniei. Fenomene similare se constată în estul țării, în arealul culturii Cucuteni. Comunități răsăritene au pătruns până în centrul Transilvaniei. Menționăm că unele din comunitățile amintite, în special cele din Moldova, au folosit și unele figurine feminine de lut ars.

Subliniem că toate aceste grupuri constituie preludiul perioadei de tranziție de la epoca neolitică la epoca bronzului.

În tot cursul epocii neolitice, Carpații nu au constituit o barieră între comunitățile de la est și sud de acești munți și cele din Transilvania, ci o serie de culturi, după cum am arătat, au pătruns mai întâi din Oltenia în Transilvania, mai târziu din Transilvania în Moldova, apoi iarăși din Moldova în Transilvania și din Muntenia în sud-estul Transilvaniei și din Oltenia în Banat.

Fără îndoială că plastica antropomorfă reprezintă o latură importantă a suprastructurii, care reflectă aspecte ale credințelor oamenilor neolitici; o alta, cea redată prin figurinele zoomorfe, legată tot de „cultul fertilității”, este o problemă de care ne vom ocupa într-o altă lucrare similară. Prin urmare, separarea celor două problematici nu are un caracter de fond, ci numai unul pragmatic.

În încheierea acestor notații introductive, considerăm necesară explicarea motivului pentru care am abordat în lucrare numai tratarea problemelor privind plastica antropomorfă a neoliticului de pe teritoriul României.

În primul rând am considerat că tema este deosebit de interesantă și că de ea se leagă - după cum vom arăta în continuare - o serie de probleme privind nu numai tipurile de figurine, ci și alte câteva aspecte din viața materială și spirituală a oamenilor neolitici, cum sunt: modul de aranjare a părului, piesele componente ale îmbrăcăminții, podoabele (modul cum erau ele purtate) și încălțăminte. Faptul că, în directă legătură cu diferite figurine, au fost redată în miniatură unele piese (din lut ars) de mobilier (scăunele, scaune, mese), ne-a îndemnat să le prezentăm și să le includem în lucrarea noastră, mai ales că unele dovedesc, prin forma și caracteristicile lor, că reprezintă elemente de continuitate ale populației locale din vechime până în zilele noastre.

În al doilea rând, am considerat că este cazul să dau prioritate temei privind figurinele antropomorfe neolitice, întrucât aceasta interesează prin calitatea artistică și semnificația rituală un public mult mai larg de cititori atât din țară, cât și din străinătate.

Înainte de a încheia aceste considerații se cuvine făcută și o precizare necesară. Lucrarea de față reprezintă o parte dintr-o amplă lucrare de sinteză despre epoca neolitică de pe teritoriul României, pe care urmează să o realizăm în anii următori. Precizăm că încă un volum (cel despre obținerea hranei în cursul epocii neolitice) este pregătit pentru tipar, iar un altul privind uneltele de silex este aproape gata, inclusiv materialul ilustrativ.

ABREVIERI

AAC	Acta Archaeologica Carpathica, Polska Akademia Nauk-Oddzial w Krakowie. Komisja Archeologiczna, Krakow.
AÉ	Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művészettörténeti és éremtani társulat tudományos folyóirata, Budapesta.
AMN	Acta Musei Napocensis, Muzeul de istorie, Cluj-Napoca.
AnStIași	Analele științifice ale Universității „Alexandru I. Cuza” din Iași, serie nouă, secț. III, a, Istorie, Iași.
AnDobr	Analele Dobrogei. Revista Societății culturale dobrogene, Constanța.
AO	Arhivele Olteniei, Craiova.
Archaeology	Archaeology. Archaeological Institute of America, New York.
Archaeologia Hungarica	Archaeologia Hungarica. Dissertationes Archaeologicae Musei Nationalis Hungarici, Budapesta.
ArhMold	Arheologia Moldovei. Institutul de istorie și arheologie „A.D. Xenopol” Iași. Secția de istorie veche și arheologie, Iași.
Arheologia-Sofia	Arheologia. Organ na Arheologiceskii Institut i Muzei, Sofia.
ATG	Arta și tehnica grafică. Buletinul Imprimeriilor Statului, București.
BAR	British Archaeological Reports. International Series, Londra.
BerRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, Frankfurt am Main
BMJV	Buletinul Muzeului județean Vâlcea „Teohari Antonescu”, București.
Buridava	Buridava. Studii și materiale, Muzeul județean din Vâlcea, Râmnicu Vâlcea.
Carpica	Carpica. Muzeul de istorie din Bacău, Bacău.
Dacia	Dacia, Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie; N.S., Dacia, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, L'Institut d'Archéologie, București.
Dissertationes Pannonicae	Dissertationes Pannonicae ex Instituto Numismatico et Archaeologico Universitatis de Petro Pázmány nominatae Budapestinensis, Budapesta.
Dolg-Cluj	Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum, Cluj-Napoca.
Drobeta	Drobeta. Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta-Turnu Severin.
Germania	Germania, Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin.
Historica	Historica. Centrul de științe sociale din Craiova, Craiova.
Izvestiia-Institut	Izvestiia na Arheologiceskii Institut, Sofia.
Izvestiia-Varna	Izvestiia na Narodnia Muzei Varna, Varna.
JPEK	Jahrbuch für Prähistorische und Ethnographische Kunst, Berlin.
KS	Kratkie soobščeniia Instituta Arheologii, Moscova.
Mannus	Mannus. Zeitschrift für Deutsche Vorgeschichte, Leipzig.
Materiale	Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.; apoi Materiale și cercetări arheologice, Institutul de arheologie, București.
MemAnt	Memoria Antiquitatis. Muzeul arheologic din Piatra Neamț, Piatra Neamț.

MIA	Materiali i issledovaniia po arheologii SSSR. Institut Arheologii, Academia Nauk S.S.S.R., Moscova.
Oltenia	Oltenia. Studii și comunicări, istorie, Muzeul Olteniei, Craiova.
PMMB	Publicațiile Muzeului Municipiului București, București.
Pontica	Pontica. Muzeul de istorie națională și arheologie, Constanța.
Pontice	Pontice. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de arheologie, Constanța.
PZ	Præhistorische Zeitschrift, Leipzig-Berlin.
Raport MNA	Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anii 1942 și 1943, București.
RLAF	Revista pentru istorie, arheologie și filologie. Organ al Societății istorice române, București.
RIEB	Revue internationale des études balkaniques, Belgrad.
RIR	Revista istorică română. Organ al Institutului de istorie națională din București.
SCIst Artei	Studii și cercetări de istoria artei, Institutul de istoria artei, București.
SCIV(A)	Studii și cercetări de istorie veche. Institutul de arheologie, București; din 1975 Studii și cercetări de istorie veche și arheologie, Institutul de arheologie, București.
Studii	Studii. Revistă de istorie, Institutul de istorie „N. Iorga”, București.
Studii și comunicări	Studii și comunicări, Muzeul județean de istorie și etnografie din Vrancea, Focșani.
StArtIst	Studii și articole de istorie. Societatea de științe istorice și filologice; apoi Societatea de științe istorice București.
ZfE	Zeitschrift für Ethnologie, Berlin - Braunschweig.

I. ISTORICUL CERCETĂRILOR

Ținând seama de caracterul de sinteză al volumului nostru, nu este cazul să ne referim la toate figurinele antropomorfe publicate în decursul multor zeci de ani, ci vom aminti unele date despre primele descoperiri de astfel de piese, pe teritoriul țării noastre, iar după aceea vom menționa complexe cu astfel de obiecte, cât și principalele lucrări de sinteză despre figurinele antropomorfe publicate în ultimele decenii.

În sudul țării, în Muntenia și Oltenia, primele figurine – ținând seama de documentarea de care dispunem – s-au descoperit cu prilejul săpăturilor efectuate de amatori pasionați, la sfârșitul deceniului al șaptelea și la începutul celui următor al secolului trecut. Mai întâi vom semnala săpăturile făcute de Dimitrie Butculescu, în anul 1870, în așezarea neolitică de la Calomfirești¹. Un an mai târziu, Cesar Bolliac a început săpăturile din așezările neolitice de la Vădastra, continuându-le până în 1873. În 1872, el a descoperit, în cuprinsul așezării din punctul „Măgura Cetate”, câțiva „omuleți foarte diformi”² de lut ars.

În sinteza pregătită de Grigore Tocilescu *Dacia înainte de romani* mai sunt menționate figurine antropomorfe scoase la iveală prin săpăturile de la Crăsani³. Nu putem fi siguri însă că provin din stratul inferior, strat datând de la începutul culturii Boian, sau sunt din cel superior, aparținând complexului geto-dac.

Din aceeași perioadă sunt date și unele descoperiri similare făcute în Transilvania, prin săpăturile de la Turdaș, din anul 1875, efectuate de Zsofia Torma⁴. În 1880, Gr. Tocilescu menționa descoperirea unor figurine antropomorfe și în așezarea neolitică de la Valea Nandrului⁵.

În deceniul nouă al secolului trecut amintim primele săpături în așezări cucuteniene, când s-au descoperit și unele figurine antropomorfe. Așa sunt săpăturile de la Cucuteni efectuate, în 1885, de Nicolae Beldiceanu⁶. Subliniem că publicând materialele găsite, N. Beldiceanu a acordat o atenție deosebită figurinelor antropomorfe, pe care le-a comparat cu acelea din alte țări și a încercat să explice semnificația lor, respectiv credințele pe care acestea le oglindesc. În anii următori, impresionat de descoperirile făcute la Cucuteni, N. Beldiceanu, singur sau în colaborare cu Gr. Buțureanu, a făcut săpături și în alte așezări cucuteniene, cum sunt: Rădășeni, Preuțești, Belcești, Dolhasca⁷ ș.a., în cursul cărora a găsit și o serie de figurine, cu care și-a îmbogățit colecția. După părerea lui Gr. Buțureanu, figurinele antropomorfe reprezentau amulete⁸. Tot el a făcut un pas înainte în interpretarea decorului

¹ Dimitrie C. Butculescu, *Măgura Calomfirescu (Explorațiunea arheologică)*, în *Revista contimporană*, nr.2, 1 aprilie 1873, p. 147–152.

² Cesar Bolliac, *Răspuns la critica lui Al. Odobescu din Fumuri arheologice*, în *Trompeta Carpaților*, XI, nr. 1059, 1/13 aprilie 1873, p.1–2.

³ Grigore Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, București, 1880, p. 518.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ N. Beldiceanu, *Antichitățile de la Cucuteni. Schiță arheologică*, în *RIAF*, III, vol. V, Iași, 1885, p. 187–192.

⁷ *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, 1979, p.95.

⁸ Gr. C. Buțureanu, *Preistoria și popoarele arice*, Iași, 1897, p. 14 urm.

considerând ornamentele din linii incizate, ca și a celor pictate (indiciu că el dispunea atât de figurine cu decor incizat din faza Cucuteni A, cât și de altele, din fazele următoare, cu decor pictat) ca redând un tatuaj⁹.

La începutul secolului nostru, s-au făcut de către Gy. Nagy, săpăturile de la Dudeștii Vechi (= Beșenova Veche), într-o așezare de tip Starčevo-Criș, în care a găsit și mai multe figurine tipice culturii¹⁰.

În aceeași perioadă, cercetările privind cultura Cucuteni, inclusiv a plasticii specifice, s-au extins și în sud-estul Transilvaniei, prin cercetările de suprafață, urmate de săpături la Ariușd (punctul Tyiszsk), din anii 1907-1913¹¹. Din aceeași zonă sunt săpăturile de la Hărman (Dealul Käsberg) și de la Priesterhügel în cursul cărora s-au găsit și unele figurine¹².

În 1909-1910 s-au reluat săpăturile de la Cucuteni, când s-au descoperit materiale importante, inclusiv figurine¹³. Materialele scoase la iveală au permis periodizarea culturii.

O nouă sinteză – apărută în 1912 – cu privire la epoca neolitică a fost realizată de Ioan Andrieșescu. În cuprinsul lucrării, problemele privind plastica sunt tratate într-un capitol aparte¹⁴. Menționăm că, prin cercetările de până atunci, în așezarea de la Cucuteni fuseseră descoperite aproape 200 figurine și altele s-au găsit în diverse așezări din Moldova, Transilvania și Muntenia¹⁵. Se cuvine reținută părerea autorului sintezei menționate, cu privire la ornamentarea figurinelor antropomorfe: „e foarte probabil că multe din aceste incizii și urme de culoare reprezintă obiceiul tatuării și al boirii corpului, multe însă închipuiesc veșminte și podoabe propriu-zise”¹⁶.

Îmbogățirea documentării privitoare la plastică s-a realizat prin săpăturile lui Ioan Andrieșescu din așezarea de pe „Piscul Cornișorului” de la Sălcuța (săpături 1916, 1919 și 1920). Din păcate, studiul referitor la rezultatele acelor săpături s-a pierdut¹⁷.

În timpul primului război mondial, Carl Schuchhardt a făcut săpături în așezarea neolitică de la Cernavodă¹⁸ (unde a găsit mai multe figurine), precum și la Sălcuța¹⁹.

Datorită grijii și activității lui Vasile Pârvan, ajutat de Ioan Andrieșescu, curând după 1920, s-au format cadre cu pregătire superioară. Majoritatea acestora, în primii ani de activitate, au făcut săpături și în diferite așezări neolitice. Datorită lor, cercetarea arheologică, în țara întregită, s-a intensificat mult, iar rezultatele au fost remarcabile, în deceniul trei al secolului nostru. Este evident că aici nu este posibil să semnalăm toate așezările cercetate, ci vom aminti numai principalele complexe în care s-au făcut săpături și s-au găsit figurine antropomorfe. Așa sunt așezările de pe grindul „Grădiștea Ulmilor” din mijlocul lacului Boian²⁰, cea de la Sultana²¹, cea de la Căscioarele²², de la Gumelnița²³, apoi cea de la Glina²⁴. Pe baza rezultatelor acestor săpături s-a ajuns la definirea culturilor neolitice Boian și Gumelnița, iar în funcție de observațiile stratigrafice de la Glina, la precizarea succesiunii lor cronologice²⁵. În acea vreme nu s-au găsit figurine în așezările Boian. În schimb, din așezările de tip Gumelnița s-au scos la iveală numeroase figurine de lut ars și unele de os²⁶.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Nagy Gy., *Az óbessenyoi őstelep*, în *AE*, XXXI, 1911, p. 147-164.

¹¹ Ferenc László, *Asatások az erődsi őstelepen*, în *Dolg-Cluj*, V, 1914, 2, p. 279-386.

¹² Ioan Andrieșescu, *Contribuție la Dacia înainte de romani*, Iași, 1912, p. 97-105.

¹³ Hubert Schmidt, *Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen 1909-1910 in Cucuteni bei Iassy (Römänien)*, în *ZfE*, 43, 1911, p. 582-601.

¹⁴ Ioan Andrieșescu, *op. cit.*, p. 97-105.

¹⁵ *Ibidem*, p. 98.

¹⁶ *Ibidem*, p. 105.

¹⁷ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 46.

¹⁸ Carl Schuchhardt, *Cernavoda eine Steinzeitsiedlung in Thrakien*, în *PZ*, 15, 1924, p. 9-24.

¹⁹ D. Berciu, *op. cit.*, p. 47.

²⁰ Vasile Christescu, *Les stations préhistoriques du lac de Boian*, în *Dacia*, II, 1925, p. 249-303.

²¹ Ioan Andrieșescu, *Les fouilles de Sultana*, în *Dacia*, I, 1924, p. 51-107.

²² Gh. Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, în *Dacia*, II, 1925, p. 138 - 197.

²³ Vladimir Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, în *Dacia*, II, 1925, p. 29-102.

²⁴ Ion Nestor, *Fouilles de Glina*, în *Dacia*, III-IV, 1933, p. 226-237.

²⁵ Idem, *Zur Chronologie der rumänischen Steinkupferzeit*, în *PZ*, XIX, 1928, p. 110-143.

²⁶ De exemplu, Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, p. 81-89, fig. 63-66.

Au urmat săpăturile de la Jilava²⁷ și de la Vidra²⁸. În aceasta din urmă s-au găsit numeroase figurine interesante de lut și os.

În 1933 a fost publicată prima sinteză amplă despre preistoria României, realizată de Ion Nestor²⁹. Lucrarea se referă și la diferite figurine.

Din acea perioadă semnalăm primele mici sinteze privind diverse categorii de figurine. Așa este, de exemplu, cea referitoare la figurinele de os gumelnișene³⁰. Urmată, curând, de o altă sinteză despre figurinele de lut ars gumelnișene³¹. De asemenea și alte lucrări, cum sunt cea referitoare la arta preistorică din România³², apoi cea despre figurinele de os gumelnișene³³, despre plastica eneolitică din România³⁴, în sfârșit, cea despre o figurină de tip tesalian³⁵, realizate de Vladimir Dumitrescu. În aceeași perioadă a apărut sinteza despre artele în timpurile preistorice de la noi, realizată de Ioan Andrieșescu³⁶. Merită subliniată publicarea studiului lui Dinu V. Rosetti despre diferitele categorii de figurine (de lut ars și de os) descoperite la Vidra³⁷.

În al doilea deceniu al secolului, s-au făcut o serie de cercetări de suprafață și sondaje în unele așezări neolitice din sudul Dobrogei³⁸. Materialele descoperite de Carl Schuchhardt la Cernavoda au fost duse la Berlin. Rezultatele au fost publicate mult mai târziu³⁹, iar după aceea s-au făcut noi săpături în același complex⁴⁰. Se cuvin menționate și săpăturile de la Atmăgeaua Tătărăscă⁴¹.

Din deceniul al patrulea, când s-au făcut o serie de săpături cu rezultate importante, amintim pe cele din Muntenia de la Tangâru⁴² și Petru Rareș⁴³, în care s-au găsit și diferite figurine. Pe temeiul observațiilor făcute în acele complexe, D. Berciu a pregătit un studiu de sinteză⁴⁴.

S-au intensificat, de asemenea, și cercetările privind epoca neolitică din Oltenia. Atunci s-au făcut noi săpături la Vădastra⁴⁵, apoi în alte câteva complexe (Ostrovlul Corbului)⁴⁶. În 1939, a apărut sinteza realizată de D. Berciu, despre preistoria Olteniei⁴⁷, în care sunt prezentate și toate datele necesare pentru definirea figurinelor antropomorfe, caracteristice pentru fiecare cultură din regiune.

²⁷ Dinu V. Rosetti, *Raport preliminar asupra săpăturilor arheologice efectuate la Măgura Jilavei*, în vol. Dinu Dumbravă, *Strămoșii bucureștenilor*, 1929, p. 28 și urm.; pentru figurine cf. Eugen Comșa, *Quelques considérations sur la culture Gumelnița (L'Agglomération Măgura Jilavei)*, în *Dacia*, XX, 1976, p. 120-122, fig. 21, p. 121.

²⁸ Dinu V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra. Raport preliminar*, în *PMMB*, 1, București, 1934, p. 6-60.

²⁹ Ion Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în *BerRGK*, 22, 1932.

³⁰ Vladimir Dumitrescu, *Figurinele antropomorfe de os din civilizația eneolitică balcano-danubiană*, în vol. *Închinare lui N. Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, p. 1-11.

³¹ Idem, *La plastique anthropomorphe en argile de la civilisation énéolithique balkano-danubienne de type Gumelnița*, în *JPEK*, 8, 1932-1933, Berlin - Leipzig, 1934, p. 49-72.

³² Idem, *L'art préhistorique en Roumanie*, București, 1937.

³³ Idem, *Les figurines anthropomorphes en os du Sud-Est de l'Europe pendant la période énéolithique*, în *RIEB*, III, Beograd, II(6), 1938, p. 371-382.

³⁴ Idem, *Plastica epocii eneolitice în România*, în *ATG*, caiet 3, București, martie 1938, p. 26-30.

³⁵ Idem, *Une figurine de type thessalien découverte à Gumelnița*, în *Dacia*, VII-VIII, 1937-1940, p. 97-102.

³⁶ Ioan Andrieșescu, *Artele în timpurile preistorice la noi*, în *ATG*, 4-5, 1938, București, 1939, p. 25-50.

³⁷ Dinu V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest*, în *JPEK*, XII, Berlin, 1938, p. 29-50.

³⁸ Ioan Andrieșescu, *Obiectele preistorice din colecțiunea Prefecturii de Durostor*, în *Raport asupra activității Muzeului Național de Antichități în cursul anului 1915*, extras din *ACMI*, 1916, p. 14-18.

³⁹ A. Langsdorf și Ion Nestor, *Nachtrag zu Cernavoda*, în *PZ*, XX, 1929, p. 200-229.

⁴⁰ Ion Nestor, *Cercetări preistorice la Cernavoda*, în *AnDobr*, XVIII, Cernăuți, 1937, p. 1-21.

⁴¹ Vladimir Dumitrescu, *La stratigraphie des stations appartenant à la civilisation énéolithique balkano-danubienne à la lumière des fouilles d'Atmăgeaua Tătărăscă*, în *Istros*, I, 1934, 1, p. 37-43.

⁴² D. Berciu, *Săpăturile arheologice de la Tangâru (1934). Raport preliminar*, în *BMJV*, I, 1935, p. 1-55.

⁴³ Idem, *Săpăturile de la Petru Rareș (1933 și 1935)*, în *BMJV*, II, 1937, p. 1-30.

⁴⁴ Idem, *Prime considerațiuni asupra neoliticului din Valea Dunării Inferioare în legătură cu descoperirile din județul Vlașca*, în *BMJV*, II, 1937, p. 31-105.

⁴⁵ Vasile Christescu, *Les stations préhistoriques de Vădastra*, în *Dacia*, III-IV, 1933, p. 167-225.

⁴⁶ D. Berciu, *Cercetări și descoperiri nouă în Mehedinți*, în *AO*, XII, 1933, 65-66, p. 4-5.

⁴⁷ Idem, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939.

Cercetările de la Parța⁴⁸, din 1931, din Banat, au permis observații interesante și au scos la iveală felurite materiale între care și figurine de tip Vinča. Alte săpături în așezări neolitice s-au făcut în Banat, la Cornești (1939), Dejani și din nou Parța (1945)⁴⁹.

O lucrare de sinteză despre neoliticul și eneoliticul Transilvaniei a fost publicată în 1933⁵⁰.

La începutul deceniului al cincilea a apărut volumul în care sunt prezentate amănunțit materialele din colecția Zsofia Torma, descoperite la Turdaș, între care sunt și numeroase figurine antropomorfe⁵¹.

În anii 1942-1943 s-au făcut destul de multe săpături la Văleni, Bălănești⁵², la Băești – Aldeni⁵³, Rast⁵⁴. Tot atunci au fost reluate săpăturile de la Glina⁵⁵ (1943, 1945-1948), iar rezultatele lor au permis lui M. Petrescu-Dîmbovița să publice o sinteză despre neoliticul Munteniei⁵⁶. Puțin mai târziu s-au făcut noi săpături și în așezarea „Măgura Fetelor” de la Vădastra⁵⁷ și la Izvoare⁵⁸.

După anul 1949, a urmat perioada unei intensificări deosebite a cercetărilor arheologice, pe tot întinsul țării. Cadrelor cu experiență li s-au alăturat cele tinere. De atunci, în fiecare an, s-au făcut numeroase săpături în așezări neolitice, în toată țara.

În acei ani s-au descoperit și definit câteva culturi neolitice necunoscute până atunci: Criș, cu ceramică liniară, Dudești, Hamangia, Ciumești.

Aproape în fiecare așezare neolitică, din cele cercetate, s-au găsit diferite figurine specifice. În cele ce urmează, nu ne putem referi la fiecare complex neolitic cercetat în ultimele patru decenii, ele fiind foarte numeroase. Considerăm că este mai utilă menționarea numai a pieselor mai importante și a lucrărilor de sinteză.

În diferite stațiuni de tip Precucuteni putem cita piesele de la Traian (faza Precucuteni I), Ghigoiești, Vlădeni, Mândrișca (faza Precucuteni II), Traian, Târpești (Precucuteni III). Toate acestea au fost prezentate în monografia despre cultura Precucuteni realizată de S. Marinescu-Bîlcu⁵⁹.

Din așezările cucuteniene cercetate în deceniul șase, rețin atenția figurinele descoperite în așezările de la Hăbășești⁶⁰, Traian⁶¹, Trușești⁶², Târpești⁶³ și Cucuteni⁶⁴.

În Dobrogea, în așezările culturii Hamangia, s-au descoperit figurine deosebit de interesante. Dintre acestea „Gânditorul” și „Femeie șezând”⁶⁵ au ajuns cunoscute pe toate meridianele lumii. Plastica și celelalte elemente caracteristice culturii s-au analizat în monografia dedicată acestora și realizată de D. Berciu⁶⁶. În ultima vreme au fost studiate alte câteva așezări de tip Hamangia (Târgușor)⁶⁷.

⁴⁸ Ioachim Miloia, *Săpăturile de la Parța (Campania 1931)*, în *Analele Banatului*, IV, 1931, 2-4, fasc. 9, p. 171-186.

⁴⁹ Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, p. 11.

⁵⁰ Hermann Schroller, *Die Stein und Kupferzeit Siebenbürgens*, Berlin, 1933.

⁵¹ Marton Roska, *Sammlung Zsofie von Torma in der numismatisch-archaeologischen Abteilung des Siebenbürgischen Nationalmuseums*, Cluj, 1941, p. 1-350.

⁵² Hortensia Dumitrescu, *Raport asupra săpăturilor de la Văleni, jud. Neamț*, în *Raport MNA*, 1944, p. 16-17; idem, *Raport asupra cercetărilor și săpăturilor din jud. Buzău*, în *Raport MNA*, 1944, p. 48-50.

⁵³ Gh. Ștefan, *Raport asupra săpăturilor de pe dealul „Balaurul”, com. Aldeni, jud. Buzău*, în *Raport MNA*, 1944, p. 31-34, idem, *Raport asupra săpăturilor și cercetărilor arheologice de la Băești-Aldeni (jud. Buzău)*, în *Raport MNA*, 1944, p. 74-76.

⁵⁴ Vladimir Dumitrescu, *The Neolithic Settlement at Rast*, în *BAR, International Series*, 72, Londra, 1980.

⁵⁵ M. Petrescu-Dîmbovița, *Raport asupra săpăturilor de la Glina, jud. Ilfov*, în *Raport MNA*, 1944, p. 65-71.

⁵⁶ Idem, *Nouvelles données concernant le néolithique carpatho-balkanique*, în *Balkanica*, VIII, 1945, p. 192-215.

⁵⁷ Comeliu N. Mateescu, *Săpăturile arheologice de la Vădastra*, în *Studii*, II, 1949, 1, p. 93-95.

⁵⁸ Radu Vulpe, *Săpăturile arheologice de la Izvoare, jud. Neamț*, în *Studii*, II, 1949, 1, p. 125-130.

⁵⁹ Silvia Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974, p. 89-103.

⁶⁰ Vladimir Dumitrescu și colab., *Hăbășești. Monografie arheologică*, București, 1954.

⁶¹ Vladimir Dumitrescu, *La station préhistorique de Traian (Dép. de Neamț, Moldavie). Fouilles des années 1936, 1938 et 1940*, în *Dacia*, IX-X, 1945, p. 11-114.

⁶² M. Petrescu-Dîmbovița, *Les principaux résultats des fouilles de Trușești (Moldavie septentrionale)*, în *AnȘlași*, s.n., sect. II, șt.soc., tom.III, fasc. 1-2, 1957, p. 1-22.

⁶³ Silvia Marinescu-Bîlcu, *Unele probleme ale neoliticului moldovenesc în lumina săpăturilor de la Târpești*, în *SCIV*, 19, 1968, 3, p. 395-418.

⁶⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, *Principalele rezultate ale noilor săpături arheologice de la Cucuteni-Băiceni*, în *StArtIst*, XV, 1969, p. 15-26.

⁶⁵ D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România. În lumina noilor cercetări*, 1961, p. 510-529.

⁶⁶ Idem, *Cultura Hamangia. Noi contribuții*, I. București, 1966.

⁶⁷ Săpături Puiu Hașotti, care a cercetat și alte așezări similare.

Problemele culturii Gumelnița din Dobrogea sunt analizate prin săpăturile din așezările de la Hârșova⁶⁸, Luncavița⁶⁹, Carcaliu⁷⁰.

Pe întinsul Munteniei s-au găsit figurine în așezările culturii Dudești, de la Dudești⁷¹, Cernica⁷². Datele principale despre periodizarea și evoluția culturii, inclusiv cele despre plastică, sunt expuse într-un studiu de sinteză⁷³.

Figurine interesante din diferite faze ale culturii Boian au permis precizarea existenței plasticii în toate fazele ei. Pentru exemplificare amintim piesele găsite la Piscu Crăsani⁷⁴ (faza Bolintineanu), Greaca⁷⁵, Bogata⁷⁶ (faza Giulești), Boian A⁷⁷, Tangâru⁷⁸ (faza Vidra), Vidra⁷⁹, Petru Rareș⁸⁰, Radovanu⁸¹ (faza de tranziție). Problemele culturii Boian sunt expuse amănunțit într-o monografie semnată de noi.

Ca urmare a săpăturilor din diferite așezări gumelnițene s-a înmulțit numărul figurinelor de lut ars, de os, de marmură și de aur. Ne referim la săpăturile de la Gumelnița⁸², Căscioarele⁸³, Glina⁸⁴, Tangâru⁸⁵, Petru Rareș⁸⁶.

Pe întinsul Olteniei s-au făcut descoperiri deosebit de importante. Astfel, la Cârcea s-a cercetat cea mai veche așezare neolitică de pe teritoriul țării⁸⁷. Amintim și diferite piese interesante scoase la iveală prin săpăturile de la Crușovu⁸⁸ și Vădastra⁸⁹, din arealul culturii Vădastra. Merită toată atenția și seria figurinelor de la Rast⁹⁰.

Prin săpăturile de la Verbicioara⁹¹ și de la Sălcuța⁹², s-au lămurit o serie de probleme privind cultura Sălcuța și s-au strâns diverse figurine de lut ars și de os.

Numeroase probleme privind epoca neolitică de pe tot întinsul țării au fost analizate într-o sinteză la care sunt adăugate câteva rapoarte ample de săpături despre Sălcuța, Tangâru, Petru Rareș⁹³.

Prin diferite săpături din Banat s-au aprofundat problemele culturilor neolitice din această regiune. Așa sunt, de exemplu, săpăturile de la Liubcova, Balta Sărată, Gornea, Parța, Ruginosu, Zorlențu Mare⁹⁴ ș.a. Despre problematica neoliticului din Banat a fost publicată lucrarea de sinteză a lui Gh. Lazarovici⁹⁵.

În Crișana s-au efectuat săpături în diverse complexe neolitice (Vârșand⁹⁶, Suplacu de Barcău⁹⁷).

⁶⁸ Doina Galbenu, *Așezarea neolitică de la Hârșova*, în SCIV, XIII, 1962, 2, p. 285–304.

⁶⁹ Eugen Comșa, *Săpături arheologice la Luncavița*, în Materiale, VIII, 1962, p. 221–224.

⁷⁰ Săpături efectuate de Elena Lăzurcă de la Muzeul Deltei Dunării de la Tulcea.

⁷¹ Eugen Comșa, *Rezultatele sondajelor de la Dudești și unele probleme ale neoliticului de la sud de Carpați*, în SCIV, VII, 1956, 1-2, p. 41–49.

⁷² Gh. Cantacuzino și Sebastian Morintz, *Die jungsteinzeitlichen Funde in Cernica (Bukarest)*, în Dacia, VII, 1963, p. 30–52.

⁷³ Eugen Comșa, *Données sur la civilisation de Dudești*, în PZ, 46, 1971, 2, p. 195–249.

⁷⁴ Marian Neagu, *O figurină descoperită în așezarea Boian-Bolintineanu de la Piscu Crăsani*, în SCIVA, 33, 1982, 4, p. 430–431.

⁷⁵ Eugen Comșa, *Săpături de salvare și cercetări de suprafață în regiunea București*, în SCIV, VI, 1955, 3-4, p. 421, fig. 8/1.

⁷⁶ Idem, *Săpături de salvare la Bogata și Boian*, în Materiale, V, 1959, p. 115–123.

⁷⁷ Idem, *Istoria comunităților culturii Boian, București*, 1974, p. 196, fig. 74/11.

⁷⁸ D. Berciu, *Contribuții...*, p. 408–409.

⁷⁹ Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, în JPEK, XII, 1938.

⁸⁰ D. Berciu, *op. cit.*, p. 408–411.

⁸¹ Eugen Comșa, *op. cit.*

⁸² Vladimir Dumitrescu, *Gumelnița. Sondajul stratigrafic din 1960*, în SCIV, 17, 1966, 1, p. 51–97.

⁸³ Idem, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele*, în SCIV, 16, 1965, 2, p. 215–234.

⁸⁴ M. Petrescu-Dâmbovița, *op. cit.*, Raport MNA, 1944, p. 69, unde sunt menționate 6 figurine de os și șase de lut ars.

⁸⁵ D. Berciu, *op. cit.*, p. 470–477.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 488–504.

⁸⁷ Marin Nica, *Cârcea, cea mai veche așezare neolitică de la sud de Carpați*, în SCIVA, 27, 1976, 4, p. 435–463.

⁸⁸ Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Crușovu*, în Materiale, III, 1957, p. 103–113.

⁸⁹ Idem, *Săpături arheologice la Vădastra*, în Materiale, V, 1959, p. 65, fig. 3.

⁹⁰ Vladimir Dumitrescu, *The neolithic Settlement at Rast*, în BAR, International Series, 72, Loudra, 1980.

⁹¹ D. Berciu și colab., *Șantierul arheologic de la Verbicioara - Dolj*, în SCIV, I, 1950, 1, p. 103–107.

⁹² D. Berciu, *op. cit.*, p. 329–337.

⁹³ *Ibidem*, p. 155–509.

⁹⁴ Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, 1979, Cluj-Napoca, p. 11–12.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ Dorin Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania*, în Materiale, II, 1956, p. 89–103.

⁹⁷ De exemplu, Doina Ignat, *Așezarea neolitică de la Suplacu de Barcău (jud. Bihor). Raport preliminar*, în Materiale-Oradea, 1979, p. 45–54.

Nu poate fi trecută cu vederea nici culegerea de studii despre neoliticul Transilvaniei, realizată de Nicolae Vlăssă⁹⁸.

Complexele culturii Petrești au fost studiate de către Iuliu Paul, care a pregătit despre această cultură o monografie⁹⁹.

În sud-estul Transilvaniei s-au efectuat săpături în diferite așezări neolitice (Leț¹⁰⁰, Feldioara¹⁰¹, Reci¹⁰², Sângeorgiu de Mureș¹⁰³, Malnaș¹⁰⁴). Nicolae Vlăssă are meritul deosebit de a fi descoperit cel mai vechi neolitic din Transilvania, la Gura Baciului¹⁰⁵.

În ultimii ani, în ținuturile de la nord de Mureș, s-a intensificat activitatea de cercetare a complexelor neolitice¹⁰⁶. Din ținuturile nord-vestice amintim sondajele de la Ciumești¹⁰⁷ și de la Oarța¹⁰⁸.

Cercetări intense se desfășoară în Moldova, mai ales pentru studierea culturii Cucuteni. Acolo prin eforturi susținute s-au dezvelit în întregime mai multe așezări din diferite faze ale culturii Cucuteni, cum sunt cele de la Hăbășești¹⁰⁹, Târpești¹¹⁰, Trușești¹¹¹, descoperindu-se numeroase figurine de lut ars specifice fiecărei faze, precum și rare piese de aramă și de aur.

În sudul Moldovei se cuvine remarcată activitatea desfășurată de Ion Dragomir, care a cercetat în întregime așezarea de la Suceveni¹¹², aparținând aspectului cultural Aldeni II, ca și alte câteva complexe, ceea ce i-a permis să realizeze o lucrare de sinteză despre evoluția comunităților acestui aspect pentru care folosește denumirea de Stoicani-Aldeni¹¹³. Din același areal au fost cercetate așezările de la Drăgănești-Tecuci¹¹⁴ și de la Aldeni¹¹⁵. În zona județului Vrancea au fost cercetate unele așezări neolitice aparținând mai multor culturi¹¹⁶, iar în județul Brăila, de asemenea, s-au făcut săpături într-o serie de așezări¹¹⁷. În unele din complexele cercetate s-au găsit și diverse figurine antropomorfe.

⁹⁸ Nicolae Vlăssă, *Neoliticul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1976.

⁹⁹ Iuliu Paul, *Cultura Petrești*, București, 1992.

¹⁰⁰ Ion Nestor, *Raport despre sondajele de la Leț-Varhegy*, în *Materiale*, III, 1957, p. 59–62.

¹⁰¹ Eugen Comșa, *Le complexe archéologique de Feldioara (Transilvanie)*, în *AAC*, VIII, 1966, 1-2, p. 257–262.

¹⁰² De exemplu, Szekely Zoltan, *Săpăturile executate de Muzeul din Sf. Gheorghe (1959-1966)*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 305–312.

¹⁰³ Idem, *Cercetări arheologice efectuate în Regiunea Autonomă Maghiară*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 187–189.

¹⁰⁴ Laszlo Attila, *Șantierul arheologic Malnaș-Băi, jud. Covasna*, în *Materiale-Tulcea*, 1980, p. 124–126.

¹⁰⁵ Nicolae Vlăssă, *Eine frühneolithische Kultur mit Bemalter Keramik der vor Starčevo-Körös Zeit in Cluj-Gura Baciului, Siebenbürgen*, în *PZ*, 47, 1972, 2, p. 174–197.

¹⁰⁶ Gh. Lazarovici, *Șantierul arheologic Iclod (1977-1981)*, în *Materiale-Brașov*, 1983, p. 50-61; Zoia Kalmar, *Descoperiri eneolitice la Gilău*, în *AMN*, XVII, 1980, p. 393–416.

¹⁰⁷ Alexandru Păunescu, *Perežitki tardenuazskoi kultură v drevnem neolitu v Ciumești*, în *Dacia*, VII, 1963, p. 467–475; Eugen Comșa, *K voprosu o periodizaciji neoliticeskih kultur na severozapade R.N.R.*, în *Dacia*, VII, 1963, p. 477–484.

¹⁰⁸ Eugen Comșa și Kacso Carol, *Rezultatele sondajelor din complexul neolitic de la Oarța de Sus, jud. Maramureș (1970)*, în *Materiale*, X, 1973, p. 47–51.

¹⁰⁹ Vladimir Dumitrescu și colab., *Hăbășești*.

¹¹⁰ Silvia Marinescu-Bîlcu, *Târpești: from prehistory to history in Eastern Romania*, în *BAR*, International Series, 107, Oxford, 1981.

¹¹¹ M. Petrescu-Dîmbovița, *Die wichtigsten Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen in der neolithischen Siedlung von Trușești (Moldau)*, în *PZ*, XLI, 1963, p. 172–186.

¹¹² Ion T. Dragomir, *Așezarea neolitică fortificată din aria aspectului cultural Stoicani-Aldeni, de la Suceveni*, în *MemAnt*, III, 1971, p. 143–155.

¹¹³ Idem, *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul Stoicani-Aldeni*, București, 1983.

¹¹⁴ Eugen Comșa, *Unele probleme ale aspectului cultural Aldeni II (Pe baza săpăturilor de la Drăgănești-Tecuci)*, în *SCIV*, XIV, 1963, 1, p. 7–26.

¹¹⁵ Gh. Ștefan și Eugen Comșa, *Săpăturile arheologice de la Aldeni*, în *Materiale*, III, 1957, p. 93–102.

¹¹⁶ Victor Bobi, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Vrancea. Descoperiri neeneolitice*, în *Studii și comunicări*, II, Focșani, 1979, p. 17–31.

¹¹⁷ De exemplu, Nicolae Harțușche, *Raport asupra săpăturilor arheologice de la Lișcoteanca, jud. Brăila*, în *Materiale-Tulcea*, 1980, p. 67–85.

În ultimele două decenii au apărut mai multe volume referitoare la arta neolitică din țara noastră. Lucrări în care sunt tratate și problemele privind plastica. Așa sunt volumele *Arta neolitică în România*¹¹⁸, *Arta preistorică în România*¹¹⁹ și *Arta culturii Cucuteni*¹²⁰, toate trei semnate de Vladimir Dumitrescu.

Tot în acești ani s-au publicat mai multe lucrări de sinteză despre plastica neolitică de pe teritoriul României¹²¹, precum și altele despre figurinele neolitice de aur¹²², despre cele de os¹²³ și cele de marmură¹²⁴. La toate acestea ne vom referi în diferitele capitole ale lucrării noastre.

¹¹⁸ Vladimir Dumitrescu, *L'art néolithique en Roumanie*, București, 1968.

¹¹⁹ Idem, *Arta preistorică în România*.

¹²⁰ Idem, *Arta culturii Cucuteni*.

¹²¹ Eugen Comșa, *Typologie et signification des figurines anthropomorphes néolithiques du territoire roumain*, în *Les religions de la Préhistoire*, Symposium '72, Valcamonica, 1975, p. 143–150.

¹²² Idem, *Figurinele de aur din aria de răspândire a culturii Gumelnița*, în *SCIVA*, 25, 1974, 2, p. 181–190.

¹²³ Idem, *Figurines d'os d'époque néolithique dans le territoire de la Roumanie*, în *Festschrift für Richard Pittioni zum siebzigsten Geburtstag*, Viena, 1976, p. 158–166.

¹²⁴ Idem, *Figurinele de marmură din epoca neolitică de pe teritoriul României*, în *Pontice*, IX, 1976, p. 23–28.

II. FIGURINELE DE LUT ARS ȘI RĂSPÂNDIREA LOR ÎN CADRUL CULTURILOR NEOLITICE

Apariția figurinelor, pe teritoriul țării noastre, s-a produs concomitent cu procesul de neolitizare, care a fost declanșat de comunități de origine sudică. Acelea, aflate pe o treaptă înaltă de dezvoltare pentru acea vreme, s-au răspândit, cu timpul prin „roire”, dinspre ținuturile Greciei¹ (de exemplu, Tesalia), după toate probabilitățile, pe mai multe căi, până la nord de Dunăre. Una din aceste căi a fost aceea ce ducea de-a lungul Strumei și Vardarului spre nord.

Cultura Cârcea – Gura Baciului. Unele dintre comunități au trecut la nord de Dunăre în Oltenia, unde au început să se răspândească, mai ales, în zona de câmpie; așezarea reprezentativă fiind cea de la Cârcea². Mai târziu, un grup din acea serie de comunități a trecut prin defileul Oltului, în sud-vestul Transilvaniei. Calea lor este jalonată, de exemplu, în nord-estul Olteniei, prin complexul de la Copăcelu³ (Gura Răii). O astfel de comunitate este bine documentată la Ocna Sibiului⁴. Prin continuarea răspândirii treptate spre nord, unele comunități de tip Cârcea – Gura Baciului au ajuns până în zona Someșului, la Gura Baciului⁵.

Comunitatea documentată acolo (Gura Baciului), încă de la începutul stabilirii ei în acele locuri, respectiv încă din primul nivel (cel mai vechi) de locuire, folosea figurine antropomorfe. Din cuprinsul stratului de pământ corespunzător aceluși nivel, s-au scos la iveală două figurine. Una din ele, aproape întregă, este, se pare, cu secțiunea transversală rectangulară (fig. 1/2). Figurina este scundă. Partea superioară o are arcuită, iar cea de jos dreaptă pentru a putea fi așezată în picioare. Fața ocupă jumătate din înălțimea piesei. Ochii sunt redați prin adâncituri ovale. Nasul îl are reliefat, prelung, iar gura ca o adâncitură aproximativ ovală. Spre bază sunt două gurguie, reprezentând, desigur, sânii⁶. Dintr-o a doua figurină s-a păstrat numai capul schematic, scund, fără amănunte anatomice clare⁷ (fig. 1/3). Acestea au fost datele despre cele mai vechi figurine antropomorfe, cunoscute până în prezent, de la începutul epocii neolitice de pe teritoriul țării noastre.

Dintr-o perioadă imediat următoare, dar aparținând aceleiași culturi, sunt unele figurine descoperite în Oltenia.

Astfel, la Cârcea, „La Hanuri”, s-a găsit un fragment dintr-o figurină, datând din nivelul III vechi (paralelă în timp cu faza Starčevo II). Din ea s-a păstrat numai capul și gâtul. Capul este puțin îngroșat. Ochii sunt bulbucăți, nasul reliefat și gura mare, rotundă⁸.

O altă așezare din Oltenia, din aceeași perioadă, este cea de la Grădinile (punctul „La Islaz”), unde în groapa 1 s-a găsit o figurină de o formă cilindrică, modelată neglijenț⁹ (fig. 1/1).

¹ Marin Nica, *Nouvelles données sur le néolithique ancien d'Olténie*, în *Dacia*, XXI, 1977, p.49.

² *Ibidem*, p.13-52.

³ D. Berciu, *Cercetări privind preistoricul județului Vâlcea*, în *Buridava*, 1972, p.12-13.

⁴ Săpături Iuliu Paul.

⁵ Nicolae Vlăsa, *Cea mai veche fază a complexului cultural Starčevo-Criș în România*, în *AMN*, IX, 1972, fig.14/4,5 și p.17.

⁶ *Ibidem*, fig.14/5.

⁷ *Ibidem*, fig.14/4.

⁸ Marin Nica, *op.cit.*, p.28, fig.12/1.

⁹ Idem, *Grădinile, o nouă așezare a neoliticului timpuriu în sud-estul Olteniei*, în *AO, NS*, 1, Craiova, 1981, p.36, fig.5/1.

Pe partea superioară a figurinei este redat nasul în relief, având în părți ochii puțin reliefați și gura mare, rotundă și adâncită. Chipul astfel reprezentat ocupă jumătatea superioară a piesei. Se cuvine reținut faptul că figurina are analogie la Gura Baciului și datează de la începutul complexului. Din aceeași așezare din niv. 2 s-a scos la iveală partea inferioară cilindrică a unei figurine masive aparținând culturii Cârcea ¹⁰.

Cultura Starčevo – Criș. La Cârcea (punctul „La Hanuri”) printre resturile locuinței 1, din nivelul III final, s-au găsit două fragmente dintr-un vas antropomorf ¹¹ (fig. 5/2), datând din faza Starčevo II. Fragmentele fiind destul de mici este greu de precizat forma exactă a piesei. Partea inferioară o avea bombată lateral, iar în față, pe mijloc, sunt redată, alăturate, labele picioarelor.

În cuprinsul așezării de la Grădinile (punctul „La Islaz”), dar probabil din nivelul III (din faza III a culturii Starčevo) s-a găsit un fragment dintr-o figurină ¹², anume din partea ei inferioară (de la brâu până la genunchi). Piesa prezintă steatopigie accentuată și are decor pictat. Pe fragmentul descris se observă doar o dungă, nu prea lată, redând probabil un brâu.

În ansamblu, figurinele antropomorfe descoperite în diferite așezări ale purtătorilor culturii Starčevo – Criș sunt destul de multe. În funcție de intensitatea cercetărilor arheologice din fiecare zonă se cunosc grupuri principale de figurine.

Un prim lot este cel format din 7 piese descoperite la Dudeștii Vechi (=Beșenova Veche). Majoritatea lor sunt aproximativ de formă cilindrică (fig. 2/1,2), sunt scunde, cu partea de sus arcuită și cea de jos dreaptă (pentru a putea fi așezate în picioare) ¹³. Fața ocupă jumătatea superioară a pieselor și are reprezentate pe ea ochii și gura. Trei din figurine au redat, prin linii incizate, părul pieptănat peste cap sau cu o cărare pe mijloc ¹⁴. Menționăm o figurină masculină stilizată ¹⁵.

O piesă este tronconică, înaltă. Pe ea sunt indicate sumar numai ochii și nasul ¹⁶ (fig. 2/10). O alta este ca o tabletă paralelipedică. Pe una din fețe are redați sumar ochii și nasul, iar sus, prin numeroase linii incizate, părul ¹⁷ (fig. 2/5) Tot acolo s-au găsit fragmente din alte două piese (fig. 2/7,8). Una are forma de picior ¹⁸.

Un alt grup important de figurine Starčevo – Criș este cel ce provine din așezarea de la Homorodu de Sus, din punctul „Ograda Borzului” (fig. 3). Acolo s-au găsit 14 figurine antropomorfe ¹⁹. Lotul a fost împărțit, din punct de vedere tipologic, în trei categorii. A. Figurine (modelate din două bucăți sudate), cu steatopigie accentuată (9 piese). S-a păstrat, în majoritatea cazurilor, zona șoldurilor și picioarelor terminate la bază cu o îngroșare. Ele au indicați genunchii, printr-o proeminență mică) ²⁰. B. Figurine cu corpul lung (2 exemplare), aproximativ cilindrice, cu brațe scurte, laterale. Sâni sunt conici, spatele este plat ²¹ (fig. 3/2). C. Figurine cu corpul tot cilindric, cu brațe scurte și sâni conici ²² (fig. 3/1,3).

Tot în Transilvania, la Leț, s-a găsit o figurină în formă de ghioagă, cu corpul cilindric, având la capăt capul cu nas și ochi ²³.

Pe teritoriul Moldovei s-au găsit figurine Starčevo – Criș în așezarea de la Perieni ²⁴ (fig. 4). Subliniem că fiecare figurină este de alt tip. Prima este cilindrică, scundă, cu baza dreaptă. La partea superioară este puțin lățită. Nasul îl are făcut prin ciupire, iar ochii ca două liniuțe incizate ²⁵ (fig. 4/1). A doua figurină prezintă o steatopigie accentuată. Lipsește partea superioară a corpului. Alte amănunte anatomice nu sunt indicate. Baza o are dreaptă ²⁶ (fig. 4/2). Celei de-a treia figurine îi lipsește partea de sus a corpului. Prezintă steatopigie accentuată. Pe abdomen are o

¹⁰ *Ibidem*, p.36, fig.5/2.

¹¹ *Idem*, în *Dacia*, XXI, 1977, p.28, fig.12/3.

¹² *Idem*, AO, 1, 1981, p.36, fig.5/3.

¹³ O parte din figurine sunt reproduse la Nagy Gyula, *Az Obsessenyoi östelep*, în *AE*, XXXI, 1911, p.151, pl.III/3,5.

¹⁴ Gheorghe Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, pl.X A/3–6.

¹⁵ Nagy Gyula, *op.cit.*, p.151, pl.III/3; Gh. Lazarovici, *op.cit.*, pl.X/A/1,2.

¹⁶ *Ibidem*, p.X A/2.

¹⁷ *Ibidem*, pl.X A/7–8.

¹⁸ *Ibidem*, pl.X A/9–10.

¹⁹ T. Bader, *Despre figurinele antropomorfe în cadrul culturii Criș*, în *AMN*, V, 1968, p.381–388.

²⁰ *Ibidem*, p.382, fig.1/1–5.

²¹ *Ibidem*, p.382, fig.2/5.

²² *Ibidem*, p.382, fig.2/6–8.

²³ *Ibidem*, p.382. Piesa nu este reprodusă.

²⁴ M.Petrescu-Dîmbovița, *Sondajul stratigrafic de la Perieni*, în *Materiale*, III, 1957, p.73–75, fig.8. După părerea noastră piesa de la p.74, fig.7/16, ar putea fi o figurină fragmentară, în formă de „ghioagă” similară celei de la Beșenova Veche (Gh.Lazarovici, *op.cit.*, pl.X A/2).

²⁵ M.Petrescu-Dîmbovița, *op.cit.*, p.75, fig.8/1.

²⁶ *Ibidem*, p.75, fig.8/2.

proeminență, redând probabil graviditatea. Picioarele sunt masive, despărțite în față și în spate prin câte o linie adâncă. Pe labele picioarelor sunt creștături delimitând degetele. Pe un picior este indicată glezna ²⁷ (fig. 4/3).

Pe teritoriul Munteniei, dintr-o astfel de așezare, este menționată numai o figurină găsită la Târgșor. Este fragmentară și are pe ea urme de culoare roșie ²⁸.

Un lot important este cel din așezarea de pe Ostrovu Golu ²⁹ (fig. 5) care datează de la sfârșitul culturii Starčevo – Criș, reflectând chiar, în domeniul plasticii, elemente de influență din partea fazei Vinča A. Este semnificativ faptul că în cadrul acestui lot toate figurinele au corpul relativ plat, cu brațele sub formă de prelungiri mici, laterale. Ele au steatopigie și picioarele adesea despărțite printr-o linie. Fața figurinelor este redată prin nas (ca un buton micuț) și ochi (fig. 5/5). O serie de figurine din lot au indicați sânii și adesea sexul ³⁰ (de exemplu, fig. 5/7,8). Contactele cu comunitățile Vinča timpurii sunt reflectate printr-o figurină redată cu masca oblică pe față ³¹ (fig. 5/5).

Din același lot menționăm și un fragment de vas, redând un picior încălțat cu un fel de cizmă ³² (fig. 5/10). Alte figurine din Banat sunt similare celor descrise mai sus ³³.

Cultura Dudești. Până în prezent au fost cercetate prin săpături puține din așezările purtătorilor culturii Dudești ³⁴, de aceea și numărul figurinelor antropomorfe descoperite în cuprinsul lor este redus.

Din așezările fazei Malu Roșu încă nu se cunoaște nici o figurină, deși desigur membrii acelor comunități au folosit și ei astfel de piese. Figurinele din faza Fundeni sunt de două tipuri principale.

Din prima categorie fac parte cele stilizate, reprezentând femei îngenunchiate ³⁵, cu abdomenul proeminent, cu picioarele despărțite printr-o creștătură (fig. 6/3,4). La cele câteva piese găsite le lipsește capul. Figurinele descrise nu sunt ornamentate și nu prezintă alte detalii anatomice. Menționăm că, datând din aceeași fază, s-a găsit și un vas antropomorf, redând tot o femeie îngenunchiată ³⁶ (fig. 7/4). Pe partea din față, jos, sunt indicați genunchii, prin două gurguie mici și sexul prin linii incizate.

Din cea de-a doua categorie fac parte figurinele redând personaje feminine, în picioare, stilizate (fig. 6/1). Ele sunt, în mare, de formă cilindrică, cu capul ca o prelungire conică. Brațele le au ca proeminențe scurte, conice. Zona coapselor este lățită lateral și în spate. În față, în dreptul abdomenului au o proeminență, reprezentând poate graviditatea ³⁷.

Figurinele din faza Cernica corespund ca tip celor două categorii amintite, dar sunt modelate altfel ca înainte. O astfel de piesă, găsită la Cernica, redă o femeie îngenunchiată ³⁸ (fig. 7/2). Capul îl are rupt din vechime. Corpul este plat cu brațele ca două gurguie laterale. Partea genunchilor este prelungită în față.

O altă categorie este reprezentată prin figurine în picioare. Dintr-una s-a găsit partea superioară a corpului și capul ³⁹ (fig. 7/1). Forma piesei este cu totul deosebită. Capul îl are micuț, fără amănunte. Gâtul înalt cilindric, iar partea superioară a corpului are forma ovală. În părți sunt câte două orificii. Altele trei (redând podoabe) sunt în dreptul gâtului, deasupra sânilor.

Prin urmare, în aria de răspândire a culturii Dudești, sunt documentate două tipuri principale de figurine antropomorfe, unele redând femei îngenunchiate și altele în picioare. Figurinele descrise nu sunt ornamentate. Amintim și vasul antropomorf de la Cârcea – „Viaduct” ⁴⁰ (fig. 7/3).

²⁷ *Ibidem*, p.75, fig.8/3.

²⁸ Victor Teodorescu, *Cultura Criș în centrul Munteniei (pe baza săpăturilor arheologice de la Târgșorul Vechi)*, în SCIV, 1963, 2, p.260, fig.7/2. Fragmentul nu prezintă amănunte anatomice, de aceea nu îl reproducem.

²⁹ Petre Roman, Vasile Boroneanț, *Locuirea neolitică din Ostrovul Banului de la Gura Văii*, în Drobeta, I, 1974, p.117–127.

³⁰ *Ibidem*, p.122, pl.III.

³¹ *Ibidem*, p.122, pl.III/3.

³² *Ibidem*, p.122, pl.III/1.

³³ Gh.Lazarovici, *op.cit.*, 1979, pl.X A/22–26.

³⁴ Eugen Comșa, *Données sur la civilisation de Dudești*, în PZ, 46, 1971, 2, p.199.

³⁵ *Ibidem*, p.234, fig.29/3–4.

³⁶ *Ibidem*, p.235, fig.30.

³⁷ *Ibidem*, p.234, fig.29/1.

³⁸ Gh.Cantacuzino și Sebastian Morintz, *Die Jungsteinzeitlichen Funde in Cernica (Bukarest)*, în Dacia, VII, 1963, p.38, fig.10/2.

³⁹ *Ibidem*, p.38, fig.10/3.

⁴⁰ Marin Nica, *Noi descoperiri arheologice în așezarea neolitică de la Cârcea (Dolj)*, în AO, SN, 3, p.43–44, fig.7/1 ab.

Subliniem că în arealul altor două culturi de la sfârșitul neoliticului timpuriu, anume în aria de răspândire a comunităților culturii cu ceramică liniară (din Moldova, S-E Transilvaniei și N-E Munteniei), ca și în aceea a culturii Ciumești (din N-V țării), încă nu s-au descoperit figurine antropomorfe⁴¹.

Cultura Hamangia. Comunitățile acestei culturi au locuit pe o mare parte din teritoriul Dobrogei, aproximativ în a doua jumătate a mileniului V î.d.Chr.

Purtătorii culturii au făcut și au folosit diferite figurine antropomorfe⁴². Acestea s-au găsit, atât în cuprinsul așezărilor, cât și în morminte. De altfel, precizează D. Berciu că în necropolele Hamangia „a fost descoperit un număr impresionant de mare de figurine. Câteodată apar în același mormânt chiar două exemplare, așa cum este cazul statuetei masculine („Gânditorul”) și a celei feminine găsite într-un mormânt la Cernavoda. În general, însă se depune în mormânt un singur idol, dar nu toate mormintele conțin idoli”⁴³.

Figurinele Hamangia au fost împărțite, din punct de vedere tipologic, în patru categorii:

1. Figurine redând un personaj feminin în picioare (fig. 9/4-6; fig. 10). Capul cu gâtul sunt redat de o coloană înaltă, cu secțiune triunghiulară sau prismatică. Pe nici una nu sunt indicați ochii, nasul și gura. Zona pieptului este puțin lătită lateral, de la ea pornesc brațele subțiri în relief, cu palmele așezate pe abdomen⁴⁴. Câteodată brațele sunt groase, arcuite, îndreptate înainte, dar uneori lipsesc. În astfel de cazuri se presupune că prin exagerarea mărimii sânilor se crează iluzia că sunt și brațe, care trebuie să susțină sânii⁴⁵. De obicei, sânii sunt conici și puternic reliefați. Coapsele sunt mult lătite în părți. Abdomenul îl au totdeauna proeminent, indiciu al gravidității. Adesea abdomenul este „etajat” cu partea de sus bombată și cea de jos (reprezentând „triunghiul vieții”) este plată sau ușor bombată. În alte cazuri, sexul este reprezentat prin linii incizate în triunghi. De regulă, sexul nu este redat. Coapsele se îngustează spre picioare. Acestea sunt alăturate și despărțite printr-o linie în față și în spate. Mai rar, picioarele sunt depărtate. Pe unele figurine sunt indicați genunchii în relief. Labelle picioarelor sunt redat printr-o îngroșare în față. Ele au talpa dreaptă. Spatele acestor figurine este plat (uneori cu o ușoară albieră), fără nici un detaliu. Reținem și faptul că una din figurinele de acest tip a avut decor pictat, alcătuit din benzi înguste de culoare galbenă. Pe piept și pe picioare decorul este compus din benzi paralele, iar pe spate în formă de meandre⁴⁶.

Subliniem că în complexele Hamangia s-au găsit și două figurine miniaturale, de tip A lucrate din marmură⁴⁷ (fig. 8/9,10).

2. Din această categorie fac parte figurine înfățișând femei așezate (fig. 8), cu două variante: unele așezate pe un fel de „tron” (tipul B1) și altele șezând direct „pe pământ” (tipul B 2)⁴⁸. Capul și gâtul, ca și la categoria precedentă de figurine, este reprezentat în forma de coloană (cu secțiunea triunghiulară, plan-convexă sau ovală). Partea înfățișând pieptul este lătită lateral și are sânii proeminenți; și coapsele sunt lătite lateral, iar abdomenul proeminent. Picioarele sunt stilizate, sub forma a două prelungiri relativ scurte, îngustate spre vârf, întinse în față. Spatele este plat. Figurinele șezând pe pământ sunt neornamentate. Cealaltă variantă este bogat ornamentată cu motive și tehnici similare ornamentării ceramicii⁴⁹.

3. Figurinele de acest tip sunt mai rare și reprezintă tot femei șezând direct pe pământ, dar cu piciorul drept îndoit, cu genunchiul ridicat în sus și prins cu ambele mâini (fig. 8/4). Piciorul stâng este indicat ca fiind întins înainte. La astfel de figurine capul este redat cu toate amănuntele (ochi, nas, gură). Gâtul are secțiunea rotundă. Piesa caracteristică este cea a „Femeii șezând”(fig. 11/1), găsită împreună cu aceea a „Gânditorului”. Fața o are triunghiulară, cu fruntea lată. La marginea ei de sus are o cavitate. Nasul este redat în relief, cu nările indicate prin două înțepături. Ochii îi avea triunghiulari, desigur incrustați cu culoare. În dreptul urechilor sunt orificii mici⁵⁰.

⁴¹ În schimb, în culturile Criș și liniară sunt reprezentări umane aplicate pe vase (cf. Anton Nițu, *Reprezentări umane pe ceramica Criș și liniară din Moldova*, în SCIV, 19, 1968, 3, p.387-392.

⁴² D.Berciu, *Cultura Hamangia. Noi contribuții*, București, 1966, p.106-108.

⁴³ *Ibidem*, p.88.

⁴⁴ Până nu demult, în vestul țării noastre, femeile gravide obișnuiau să țină mâinile pe abdomen, ca și acelea redat pe figurine.

⁴⁵ D.Berciu, *op.cit.*, p.92.

⁴⁶ *Ibidem*, p.88-94.

⁴⁷ *Ibidem*, p.100, fig.56/2-3; p.104.

⁴⁸ *Ibidem*, p.94.

⁴⁹ *Ibidem*, p.94-101.

⁵⁰ *Ibidem*, p.101 și p.8., fig.2.

4. O piesă excepțională, care poate fi încadrată într-o categorie deosebită, categoria 4, este aceea a „Gânditorului” (fig. 11/2). Redă, probabil, un bărbat, așezat pe un scăunel scund, evident imitând, ca formă și decor, pe cele din vremea respectivă. Capul are fața triunghiulară, cu marginea de sus și colțurile arcuite. Nasul este reliefat, cu ochii aproximativ triunghiulari, ce au fost desigur incrustați cu culoare. Pieptul îl are reliefat, ca și cum ar fi sâni de femeie. Brațele îi sunt îndoite, cu coatele sprijinite pe genunchi și cu palmele sprijinind capul. Picioarele erau și ele îndoite, cu genunchii depărtați. Labele picioarelor sunt prelungi⁵¹.

În așezarea de tip Hamangia de la Ceamurlia de Jos, s-a găsit și un văscior antropomorf (fig. 9/3), înfățișând o femeie în picioare. Obiectului îi lipsește partea superioară de la sâni în sus. Decorul obiectului, realizat ca și pe ceramică, reprezintă credem anumite ornamente ale îmbrăcăminteii⁵².

Tot la Ceamurlia de Jos s-a găsit o piesă de os considerată ca reprezentând o figurină antropomorfă. Partea superioară este ca o placă de formă trapezoidală, cu un orificiu pe mijloc. Mai jos sunt două mici prelungiri laterale, arcuite, redând poate pieptul. Piesa se îngustează spre partea inferioară, care este ruptă din vechime⁵³.

Subliniem că plastica din aria de răspândire a culturii Hamangia prezintă analogii cu figurine din unele așezări neolitice din nord-vestul Asiei Mici.

Cultura Boian. În primele două decenii de la descoperirea și definirea culturii Boian, în privința existenței și utilizării figurinelor de către purtătorii acestei culturi, au fost discuții îndelungate și contradictorii, datorită, în special, numărului redus al săpăturilor arheologice din astfel de așezări.

Părerile au fost împărțite; unii arheologi considerau că purtătorii culturii Boian nu au folosit niciodată figurine, alții, bazându-se pe unele indicii rezultate încă din primele săpături din așezarea Boian A de pe grindul „Grădiștea Ulmilor”, din mijlocul lacului Boian, considerau că – la fel ca și în cazul celorlalte culturi neolitice de la noi – și purtătorii culturii Boian, în legătură cu unele manifestări de ordin magico-religios, au folosit figurine. Problema a început să-și găsească rezolvarea prin descoperirea de către D. Berciu a unor fragmente de obiecte în formă de picior de om la Tangâru⁵⁴ și, mai cu seamă, după ce același arheolog a scos la iveală mai multe figurine antropomorfe din stratul cu materiale de tip Boian din așezarea de la Petru Rareș⁵⁵.

Curând după anul 1944 a urmat o perioadă în cursul căreia au fost cercetate mai intens o serie de așezări ale purtătorilor culturii Boian. Pe baza observațiilor de ordin stratigrafic și pe cele de ordin tipologic comparativ s-a ajuns în anul 1953 la precizarea periodizării mai amănunțite a evoluției culturii Boian⁵⁶.

Prima sa fază, numită Bolintineanu, s-a format în zona de centru sud a Munteniei, pe un fond principal reprezentat de populația locală a culturii Dudești, la care s-a adăugat un element din afară; atunci s-a considerat că este vorba de elemente aparținând culturii ceramicii liniare, pătrunse dinspre Moldova în nord-estul Munteniei. Cu timpul comunitățile fazei Bolintineanu s-au răspândit pe aproape tot teritoriul Munteniei.

Pe fondul de ordin etnic reprezentat de comunitățile Bolintineanu, pe baza evoluției locale fără o intervenție din afară s-a ajuns la faza Giulești. Comunitățile ei s-au răspândit pe întinsul Munteniei și au pătruns în sud-vestul Moldovei, unde au constituit elementul principal în formarea culturii Precucuteni. Alte comunități ale fazei Giulești au pătruns și în sud-estul Transilvaniei, unde au dăinuit vreme mai îndelungată, ca și în nord-estul Munteniei, spre deosebire de ținuturile din sudul acestei provincii, unde a continuat evoluția culturii Boian și s-a trecut la faza Vidra cu o arie de răspândire mai restrânsă.

A urmat o a patra fază numită faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița. Subliniem că evoluția a fost directă, dar treptată către cultura Gumelnița. Faza amintită este caracterizată printr-o evoluție dinamică, cu răspândire dinspre Muntenia înspre jumătatea de est a Olteniei și Dobrogea⁵⁷.

⁵¹ *Ibidem*, p.101 și p.8, fig.1.

⁵² *Ibidem*, p.100, fig.56/4.

⁵³ *Ibidem*, p.187, fig.92/6 și p.188, fig.93/1.

După părerea noastră, piesa, cu reprezentarea respectivă, a servit drept ac pentru păr.

⁵⁴ D.Berciu, *Săpăturile arheologice de la Tangâru*, în BMJV, I, 1935, p.22 și fig.17/1,2.

⁵⁵ *Iidem*, *Săpăturile de la Petru Rareș (1933 și 1935)*, în BMJV, II, 1937, p.21–23.

⁵⁶ Eugen Comșa, *Considerații cu privire la evoluția culturii Boian*, în SCIV, V, 1954, 3–4, p.361–398.

⁵⁷ Pentru diferitele probleme privind fazele culturii Boian și pentru bibliografia mai veche cf. Eugen Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974.

În stadiul actual al cercetărilor cu privire la cultura Boian se cunosc figurine antropomorfe de lut ars în toate cele patru faze de evoluție. Numărul pieselor diferă de la fază la fază, în funcție, mai ales, de intensitatea cercetărilor.

Faza Bolintineanu. Din timpul acestei faze se cunosc până acum numai două figurine de lut ars ambele fragmentare; una descoperită cu prilejul săpăturilor din anul 1947, din complexul de la Cățelu. Piesa s-a găsit în condiții stratigrafice clare, anume în pământul de umplură al gropii de bordei, cu materiale ceramice de tip Bolintineanu⁵⁸. Figurina a fost spartă în vechime. Partea ei superioară nu s-a găsit. Fragmentul corespunde cu șoldul și piciorul stâng al unei figurine feminine (fig. 12/2). Piesa fusese modelată din pastă amestecată cu puțină pleavă. Atrage atenția faptului că, în perioada respectivă, se obișnuia ca partea inferioară a figurinelor să fie modelată din două jumătăți (corespunzătoare picioarelor și șoldurilor), care apoi erau lipite la un loc și se proceda la umplerea intervalelor cu un strat subțire de pastă fină, în care se executa decorul compus din linii incizate. Pe piesa amintită decorul se desfășura aproximativ până deasupra genunchilor, iar partea lui inferioară păstrată se compunea din spirale îmbrucate; ele se desfășoară atât pe partea din față, cât și pe cea din spate a figurinei, ceea ce – după părerea noastră – constituie un indiciu că nu poate fi vorba de reprezentarea tatuajului, ci de ornamente spiralice care imită pe cele aflate pe țesăturile din care se făcea îmbrăcămintea femeilor din acea vreme.

Din analiza figurinei rezultă că reprezenta o femeie în picioare. Pe fragmentul păstrat se observă locul de legătură între corpul figurinei și partea inferioară. Ținând seama de urma amintită, se poate spune că figurina a avut corpul cu secțiune transversală, de formă ovală și, fapt de remarcat, axul lung al corpului său forma un unghi obtuz cu părțile inferioare. Prin urmare, persoana reprezentată avea o poziție neobișnuită, cu corpul puțin înclinat în față. Șoldurile erau îngroșate moderat în spate și lățite puțin lateral. Intervalul dintre picioare era puțin adâncit.

A doua figurină descoperită la Piscu Crăsani, redă un personaj cu mască triunghiulară pe față. Are trei linii orizontale pe gât. Sâniile nu sunt indicați. O mână era mai sus, alta mai jos⁵⁹ (fig.12/1).

Faza Giulești. Din timpul acesteia⁶⁰, cu prilejul săpăturilor din câteva complexe, s-au descoperit mai multe figurine întregi și fragmentare. Ținând seama de varietatea tipologică a pieselor este preferabil să le prezentăm amănunțit.

Evoluția fazei a fost împărțită în două etape cronologice și figurinele vor fi prezentate în ordine cronologică. Prin cercetările lui Niță Anghelescu, în complexul numit Bogata I, care se află pe malul de vest al lacului Gălășui, din pământul de umplură al unei gropi mari (complex închis), datând din prima etapă a fazei, s-au scos la iveală două figurine de lut ars interesante prin amănuntele lor⁶¹. Prima este foarte stilizată, redând o femeie în picioare (fig. 12/3). Capul îl are aproximativ tronconic, cu o prelungire la creștet, în spate. Corpul este de formă cilindrică, fără indicarea picioarelor. Brațele sunt indicate ca două gurguie laterale, scurte. Sâniile sunt slab reliefate, spatele neted. În față, la partea inferioară, de-a lungul marginii, era trasată o linie incizată, vălurită, cam neregulată⁶². Presupunem că lipsa picioarelor se explică prin faptul că persoana care a modelat figurina a vrut să redea personajul îmbrăcat cu o rochie lungă și largă până la pământ. Cea de-a doua figurină de la Bogata I prezintă unele amănunte semnificative. S-a păstrat aproape întregă (fig. 12/4). Capul, privit din față, este aproape rotund, cu o ciupitură în față pentru a reda nasul. Ochii sunt ca două mici creștături. Brațele le are ca două prelungiri laterale scurte. Sâniile sunt mici și proeminente. Partea inferioară a corpului este fragmentară și se lărgeste de la mijloc spre bază. Evident este vorba de o figurină feminină îmbrăcată într-o rochie lungă, largă la poale, ornamentată de-a lungul marginii, în față, cu benzi verticale de linii incizate în unghi. Abdomenul îl are proeminent, iar spatele reliefat puțin⁶³.

⁵⁸ Idem, *Stadiul cercetărilor despre viața oamenilor din faza Bolintineanu a culturii Boian*, în SCIV, VI, 1955, 1-2, p.24 și fig.14.

⁵⁹ Marian Neagu, *O figurină descoperită în așezarea Boian - Bolintineanu de la Piscu Crăsani*, în SCIVA, 33, 1982, 4, p.430-431.

⁶⁰ Eugen Comșa, *Stadiul cercetărilor cu privire la faza Giulești a culturii Boian*, în SCIV, VIII, 1957, 1-4, p.27-51.

⁶¹ Niță Anghelescu, *Cercetări și descoperiri arheologice în raioanele Călărași și Slobozia*, în SCIV, VI, 1955, 1-2, p.319, fig.7/1,2.

⁶² *Ibidem*, p.319, fig.7/1.

⁶³ *Ibidem*, p.319, fig.7/2.

Din timpul aceleiași etape, în complexul de la Greaca „La Slom”⁶⁴, s-au descoperit patru piese: o figurină fragmentară, o tăviță cu un chip uman pe colț, o mână de figurină (cu patru degete și indicarea unor brățări) și un picior (?).

Figurina redă un personaj feminin în picioare (fig. 12/5). S-a păstrat o mare parte din porțiunea de la brâu în sus. Fața o are ciobită. Brațele sunt ca două prelungiri mici laterale, scurte. Pe corp, în față și în spate, sunt trasate grupuri de linii paralele, care, probabil, reproduc ornamente de pe îmbrăcăminte. Atrage atenția faptul că pe cap are redată, în relief, un fel de căciuliță cilindrică scundă, ornamentată cu câteva linii incizate⁶⁵.

Tot din faza Giulești, datează o figurină scoasă la iveală prin săpăturile de la Tangâru. Redă un personaj feminin în picioare (fig. 12/8). Îi lipsește capul. Gâtul îl are gros. Brațele sunt ca două prelungiri nu prea lungi, puțin lățite la capete. Sâni sunt alăturați. Pe partea din față și pe spate are ornamente din linii incizate în formă de meandre și spirale redând decorul de pe îmbrăcăminte⁶⁶.

O altă piesă, din aceeași fază, s-a găsit în stratul inferior al așezării de la Aldeni (fig. 12/7). S-a păstrat numai partea de la brâu în jos. Figurina reprezintă desigur o femeie în picioare. Atrage atenția faptul că avea corpul plat și înclinat în față. Partea inferioară a piesei este masivă, cu steatopigie accentuată. Se îngustează spre capătul de jos. Piesa este neornamentată⁶⁷.

Faza Vidra. Din timpul acesteia sunt, de asemenea, puține figurine. Cea mai interesantă este cea aproape întreagă descoperită în așezarea Boian A (fig. 13/1). Redă chipul unei femei în picioare. Îi lipsește capul și gâtul. Sâni sunt reliefați. În dreptul brațelor sunt prelungiri scurte arcuite, care vor să indice că mâinile erau îndoite și așezate cu palmele pe piept sub sâni. Șoldurile sunt lățite lateral, arcuit. Menționăm că spatele îl are neted. Partea inferioară este ca un soclu, cilindric și scund, puțin îngroșat la bază. Pe partea din față și pe spatele figurinei sunt ornamente din linii incizate care redau piese de îmbrăcăminte și decorul de pe ele⁶⁸.

Dintr-o altă figurină s-a păstrat numai capul, găsit în complex închis din faza Vidra, în așezarea Boian A (fig. 13/2). Este un cap omenesc redat destul de realist. Ochii îi are realizați prin adâncituri, nasul reliefat, buze îngroșate, gura și bărbia mari⁶⁹.

La Tangâru, s-a găsit numai capul stilizat și gâtul înalt, cilindric al unei figurine (fig. 13/3). Nasul făcut prin ciupirea pastei, ochii ca două linii oblice și gura ca o înțepătură⁷⁰.

O piesă nu prea clară, poate un cap de figurină, s-a scos la iveală din complexul Bogata III⁷¹.

Faza de tranziție. O serie de așezări din această fază⁷² au fost cercetate prin săpături mai ample și aproape în fiecare s-au găsit una sau mai multe figurine antropomorfe (fig. 13/4-12; fig. 14; fig. 15; fig. 16). Dat fiind numărul lor apreciabil vom prezenta numai caracteristicile.

Aproape toate figurinele din această fază redau un personaj feminin în picioare, adesea, cu corpul puțin înclinat în față. Capul îl au stilizat, cu gât scurt sau înalt cilindric. La o serie de figurine caracteristice capul este hexagonal, uneori cu câte două grupuri de câte două orificii mici laterale. Gura este ca o liniuță. De obicei, brațele, la figurinele specifice fazei, sunt ca două prelungiri scurte laterale, cu umeri reliefați. Fiecare prelungire are câte un orificiu la căpăt (de ex. fig. 14/1-4). Corpul este îngust în dreptul subsuoriilor și se lărgeste mult spre șolduri. Abdomenul este proeminent. Șoldurile sunt lățite lateral și au steatopigie. Partea de jos se îngustează. Picioarele sunt despărțite prin dungi adâncite. Merită toată atenția decorul de pe ele, alcătuit din linii incizate, redând piese de îmbrăcăminte cu decorul de pe ele⁷³ (fig. 14/3). Subliniem că pe o serie de figurine, pe spate, sunt indicate piese de formă triunghiulară (cu baza lată cât spatele) cu vârful în sus⁷⁴ (fig. 14/2). Considerăm că acestea serveau la purtatul copiilor sau al unor poveri pe spate.

Mai sunt și figurine mai simple, neornamentate, cu steatopigie, cu picioarele despărțite prin câte o linie⁷⁵.

⁶⁴ Eugen Comșa, *Săpături de salvare și cercetări de suprafață în regiunea București*, în SCIV, VI, 1955, 3-4, p.421, fig.8.

⁶⁵ *Ibidem*, p.421, fig.8/1.

⁶⁶ D.Berciu, *Contribuții*, p.411, fig.193/1.

⁶⁷ Săpături Eugen Comșa.

⁶⁸ Eugen Comșa, *Istoria comunităților ...*, p.196, fig.74/11.

⁶⁹ *Ibidem*, p.196, fig.74/13.

⁷⁰ D.Berciu, *op.cit.*, p.409, fig.191/3.

⁷¹ Eugen Comșa, *op.cit.*, p.196, fig.74/12.

⁷² Idem, *K voprosu o perehodnoi faze ot kulturi Boian k kulturi Gumelnija*, în *Dacia*, V, 1961, p.39-68.

⁷³ Idem, *Istoria comunităților ...*, fig.75 și fig.76.

⁷⁴ *Ibidem*, fig.75/5 și fig.76/1,2,4.

⁷⁵ *Ibidem*, fig.75/3.

Este interesantă o piesă de la Vidra, care redă un cap omenesc cu o mască pe față (fig. 14/6). Aceasta este de formă rombică, așezată oblic, având colțurile arcuite. Ochii sunt triunghiulari. Nasul îl are puțin reliefat, drept, iar gura ca o adâncitură mică, rotundă. În dreptul urechilor sunt două orificii rotunde. Gâtul este masiv, oblic⁷⁶.

Cu prilejul săpăturilor de la Radovanu s-a găsit și o figurină feminină în picioare, întregă (fig. 15/3). Capul îl are ca o măciulie, fața este puțin ciobită, gâtul e puțin lărgit la bază. Brațele le are întinse lateral, îndoite din coate, cu antebrățele în sus, deci în poziție de orantă. Sâniile sunt micuți. Corpul este lățit puțin în dreptul șoldurilor, abdomenul îl are proeminent. Piesa este cu steatopigie. Picioarele sunt alăturate, despărțite printr-o creștătură adâncă. Gleznele au o mică proeminență, iar labele picioarelor sunt puțin îngroșate în față; figurina este neornamentată⁷⁷. În aceeași așezare s-au găsit și alte figurine fragmentare⁷⁸ (fig. 15/1-5), de obicei, din categoria celor cu decor incizat, descrise mai sus.

Menționăm și figurina masculină fragmentară descoperită la Ipotești (fig. 16/3); s-a păstrat partea de la brâu în jos. Șoldurile sunt puțin lățite lateral, sexul este redat în relief, picioarele sunt unite și se termină jos cu o lărgire, spatele este reliefat. Piesa este interesantă prin decorul său, care reprezintă un brâu lat, înfășurat în jurul mijlocului și cu extremitățile (de aceeași lățime) atârdate în față și în spate, până în dreptul genunchilor. Sunt trasate trei linii orizontale paralele și pe partea inferioară a picioarelor⁷⁹. O altă figurină masculină fragmentară s-a găsit tot la Ipotești⁸⁰. În așezarea de la Vidra s-au descoperit și câteva figurine antropomorfe, lucrate din plăcuțe de os.

Din datele prezentate rezultă că purtătorii culturii Boian au făcut și folosit figurine antropomorfe începând din prima până la ultima fază, inclusiv. Marea majoritate reprezintă chipuri stilizate de femei, totdeauna în picioare. Nu avem date despre nici o figurină așezată în genunchi sau șezând.

Remarcăm în timpul primelor trei faze că numărul figurinelor este foarte mic. El crește destul de mult în timpul fazei de tranziție când de altfel se ajunge și la aplicarea unor „canoane” în realizarea figurinelor. Aceste reguli erau valabile în cuprinsul unor zone destul de întinse.

Din punct de vedere tipologic seria figurinelor purtătorilor culturii Boian este destul de mare. Reținem că sunt destule piese neornamentate, iar altele au decor, adesea complicat, de caracter meandric și spiralic, redând îmbrăcămintea femeilor din acea vreme. Din analiza grupării decorului suntem în măsură să definim și caracteristicile unor piese de îmbrăcăminte purtate de femeile vremii, cum sunt rochiile și chiar fotele.

Se cuvine să menționăm că din timpul fazei de tranziție datează și primele figurine masculine, cunoscute până acum.

Cultura Vădastra. Comunitățile acesteia⁸¹ (paralele în timp cu acelea ale culturii Boian) au fost răspândite în ținutul dintre Jiu și Olt, inclusiv pe malul stâng al râului, precum și în zona învecinată de la sud de Dunăre.

În cursul săpăturilor din astfel de așezări s-au descoperit destul de multe figurine (fig. 17-21). De exemplu, numai prin săpăturile de la Vădastra, din vara anului 1926, s-au scos la iveală 22 figurine întregi și fragmentare, de diferite tipuri, toate feminine, dar, în stadiul de atunci al cercetărilor, ele nu au fost clasificate pe faze.

Întrucât problema periodizării culturii Vădastra încă nu a fost definitiv rezolvată, în textul nostru, vom folosi ambele periodizări formulate până acum.

Prin săpături recente, din așezarea de la Fărcașu de Sus (jud. Olt) s-au scos la iveală, din stratul Vădastra I, 11 fragmente de figurine antropomorfe⁸² (fig. 17/3-5,7). Cele mai multe sunt plate și redau numai personajele feminine, în picioare, cu partea inferioară puțin lățită (fig. 17/4). Capul este realizat

⁷⁶ Dinu V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra*, în PMMB, 1, 1934, p.37, fig.45 a.

⁷⁷ Eugen Comșa, *op.cit.*, fig.77/1.

⁷⁸ *Ibidem*, fig.77/2,4.

⁷⁹ *Ibidem*, fig.76/3.

⁸⁰ *Ibidem*, fig.87.

⁸¹ D.Berciu, *op.cit.*, 1939, p.34-46; Corneliu N.Mateescu, *La plus ancienne phase de la civilisation de Vădastra I, à la lumière des nouvelles fouilles de Vădastra*, în Bericht über den V.Internationalen Kongress für Vor- und Frühgeschichte, Hamburg, 24-30 august 1958, Berlin, 1961, p.529-534;

D.Berciu, *Contribuții...*, 1961, p.50-58; Corneliu N.Mateescu, *Contribution à l'étude de la civilisation de Vădastra: phase Vădastra II (d'après les nouvelles fouilles de Vădastra)*, în Acti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protostoriche, Roma, II, 1965, p.258-263; Marin Nica, *Contribuții asupra originii și dezvoltării culturii Vădastra, pe baza descoperirilor de la Fărcașele-Caracal*, în seria Comunicări, I, Craiova, 1968, p.1-19.

⁸² Marin Nica, *Reprezentările antropomorfe în cultura Vădastra descoperite în așezările neolitice de la Hotărani și Fărcașele, județul Olt*, în Oltenia, II, Craiova, 1980, p.28.

prin apăsarea pastei cu două degete. Drept urmare, se forma, în unele cazuri, un cap prevăzut, se pare, cu un coc și nasul lung. Gâtul era, de obicei, masiv. Brațele s-au modelat în chip de două prelungiri laterale, scurte, arcuite. Mai rar, mâinile erau prelungi, întinse în jos, cu antebrațul scurt, puțin arcuit spre piept. Uneori în dreptul fiecărui braț era câte un orificiu mic. Sâniile sunt ca două proeminențe rotunde mici. Corpul îl au de obicei plat, iar picioarele alăturate. Triunghiul sexual este indicat rar, prin linii incizate. Majoritatea figurinelor sunt lățite în dreptul șoldurilor. Gravitatea, pe unele piese, este redată prin îngroșarea abdomenului. Steatopigia este destul de rară.

Figurinele din faza Vădastra I sunt de două feluri: neornamentate și ornamentate. Decorul pe acestea din urmă se realizează din linii incizate, alcătuiind spirale și meandre. Liniile erau incrustate cu materie albă⁸³.

În așezarea de la Hotărani (jud. Olt), datată din faza Vădastra I, s-au descoperit alte 15 figurine antropomorfe, similare celor de la Fărcașu de Sus⁸⁴ (fig. 17/1,2 și fig. 19/4).

Prin săpăturile din 1955, Corneliu N. Mateescu a descoperit la Crușovu (jud. Olt), în stratul corespunzător fazei Vădastra I, o figurină masculină⁸⁵. Redă un personaj în picioare, stilizat (fig. 17/8). Îi lipsește capul. Brațele sunt ca două prelungiri scurte, în jos. Corpul îl are arcuit. Pe partea inferioară este indicat sexul. Picioarele lipsesc. Figurina este importantă prin aceea că dovedește existența figurinelor masculine încă din timpul fazei Vădastra I. O altă figurină similară ca tip s-a găsit la Vădastra (fig. 17/6), tot în strat Vădastra I. Figurina se deosebește de cea de la Crușovu, printr-o îngroșare a corpului, mai sus de șolduri.

Tot de la Vădastra din stratul I, provine un picior de figurină, cu genunchiul reliefat și cu laba prelungă. Pe această piesă se păstrează pete de culoare roșie crudă⁸⁶.

În câteva așezări din faza Vădastra II s-au găsit felurite figurine, între care predomină cele ornamentate (fig. 18-21).

Figurinele neornamentate continuă tipurile tradiționale, păstrate din faza precedentă (fig. 19/5). Ele sunt de dimensiuni mici și mijlocii, dar, după cum precizează Marin Nica „cu o tendință de a reda unele elemente anatomice, cât mai aproape de realitate”⁸⁷. Chipul este redat cu grijă, prin nas, adesea proeminent, ochi, gură și chiar urechi. Abdomenul și fesele sunt, de cele mai multe ori, slab reliefate. Partea inferioară a figurinelor este tot cilindrică. Ornamentarea figurinelor din faza Vădastra II este deosebit de bogată, cu aceleași motive spiralice și meandrice (fig. 18/2,3,5; fig.19/8), ca și pe ceramica obișnuită.

La Crușovu (jud. Olt), în stratul Vădastra II, s-au descoperit mai multe figurine întregi și fragmentare. Majoritatea reprezintă chipuri de femei în picioare. Amintim, de exemplu, o figurină fragmentară, din care s-a păstrat numai porțiunea de la brâu până la genunchi⁸⁸. Are indicat sexul. Restul corpului și picioarelor sunt ornamentate cu spirale din linii excizate, reproducând, desigur, îmbrăcămintea.

O altă serie de figurine, din aceeași așezare, sunt mai simple, neornamentate. Una din ele are capul ca o măciulie, cu nasul făcut prin ciupirea pastei, gâtul gros și destul de înalt (fig. 18/1). Corpul este puțin lățit în dreptul șoldurilor, sâniile sunt mici și „atârnați”, brațele sunt indicate prin două prelungiri scurte, în jos. Piesa este neornamentată⁸⁹.

Din așezarea de la Vădastra „Măgura Fetelor”, din stratul Vădastra II, provin o serie de figurine. Una s-a păstrat de la brâu în jos. Figurina reprezintă o femeie în picioare (fig. 18/3). Partea inferioară a piesei este aproape cilindrică. Figurina are fesele proeminente. Toată suprafața ei este ornamentată prin linii incizate în formă de spirale, în benzi împărțite în „pătrățele”. După toate probabilitățile, decorul figurinei descrise redă o fotă⁹⁰. În aceeași stațiune s-au găsit fragmente de figurine, frumos ornamentate prin excizie, care au avut circa 30 cm înălțime⁹¹. În altă campanie de săpături, s-a găsit o figurină feminină fragmentară, păstrată de la brâu în jos. Șoldurile sunt lățite, are steatopigie, picioarele nu sunt despărțite. Decorul de pe ea este excizat și incrustat, cu benzi cu marginea crestată, alternând cu benzi având suprafața hașurată. Piesa este străbătută pe toată înălțimea de un orificiu îngust⁹².

⁸³ *Ibidem*, p.30, fig.1.

⁸⁴ *Ibidem*, p.29-34 și p.31, fig.2/1-3,5.

⁸⁵ Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Crușovu*, în *Materiale*, III, 1957, p.106, fig.4.

⁸⁶ *Idem*, *Săpături arheologice la Vădastra*, în *Materiale*, VI, 1959, p.111, fig.3.

⁸⁷ Marin Nica, *op.cit.*, p.34.

⁸⁸ Corneliu N. Mateescu, *op.cit.*, p.110, fig.10/1

⁸⁹ *Ibidem*, p.110, fig.10/2.

⁹⁰ *Idem*, *Săpături arheologice la Vădastra*, în *Materiale*, V, 1959, p.65, fig.3/2.

⁹¹ *Ibidem*, p.68.

⁹² *Idem*, *Săpături arheologice la Vădastra*, în *Materiale*, VII, 1961, p.60, fig.3/2.

Se consideră și în acest caz că este reprezentarea unei femei având ca parte de îmbrăcăminte o fotă.

Două piese, cu totul deosebite, s-au descoperit tot la Vădastra. Una este ca o cutie aproximativ paralelipipedică, ornamentată cu spirale excizate, pe latura din față (fig. 20). Deasupra are două fâșii late și arcuite, fixate la un interval una de lata, pe marginea de sus a cutiei. Pe vârful lor de sus sunt redată două chipuri. Unul are gâtul gros și capul cu două prelungiri laterale, arcuite⁹³. Cea de-a doua are pe ea un chip omenesc cu două coarne scurte, arcuite spre spate. Cele două capete simbolizează probabil divinități. Un cap, de la o piesă similară, s-a găsit și în săpăturile din 1923.

Aceasta din urmă (fig. 21) este tot ca un fel de cutie. Privită din față, are forma aproape semi-circulară, înaltă. Partea din față este dreaptă, cu decor bogat, meandric excizat și incrustat cu alb. Partea din spate este puțin arcuită și are un orificiu la partea superioară. Piesa avea în vârf un căpușor rupt din vechime⁹⁴. Este curios faptul că și foarte multe figurine din această fază au capul rupt din vechime (intenționat ?).

Se cuvine menționat și un fragment dintr-un grup de două reprezentări antropomorfe, alăturate, fixate pe peretele unui vas. S-au păstrat numai părțile inferioare ale celor două chipuri. Ele redau o femeie (cu partea de sus a picioarelor cu decor incizat, desigur indicând îmbrăcăminte), având alături chipul unui bărbat⁹⁵.

În textul nostru nu ne putem referi la toate variantele secundare de figurine din timpul acestei faze, deoarece ele sunt destul de multe.

Figurinele din faza Vădastra III și VI (după periodizarea lui Marin Nica) sunt numeroase și variate din punct de vedere tipologic⁹⁶. Majoritatea lor reprezintă femei în picioare⁹⁷, dar sunt și unele înfățișând femei așezate în genunchi.

De obicei, figurinele neornamentate au capul rupt din vechime. Corpul lor este plat, cu brațele ca două mici prelungiri laterale, cu marginea arcuită. Sâniile sunt mici, dar proeminente. Abdomenul și fesele sunt slab reliefate. Se pare, că nu este indicată steatopigia. Toate sunt puțin lățite în dreptul șoldurilor. Pe unele este redat, prin linii incizate, triunghiul sexual. O linie desparte picioarele în față și o alta în spate. Baza unor astfel de figurine este puțin lățită pentru ca ele să poată fi așezate în picioare⁹⁸.

Figurinele ornamentate sunt acoperite cu motive obișnuite executate, ca și pe ceramică, prin excizie și incrustare cu alb.

În diferitele așezări de tip Vădastra, începând din faza II s-au găsit piese de la „cutii” redând capete omenesti (fig. 19/9-11), considerate a fi cu părul bogat, despărțit printr-o cărare pe mijloc, și atârnat în părți (așa-numitele capete „de berbec”).

Se pare că și purtătorii culturii Vădastra au folosit măști de formă triunghiulară, cu prilejul unor manifestări magico-religioase⁹⁹.

Se cuvine menționat și faptul că pe chipul diferitelor figurine de tip Vădastra, din diferite faze, s-au observat urme de culoare roșie și albă¹⁰⁰, ceea ce ar constitui un indiciu că erau folosite cu rol simbolic¹⁰¹.

Cultura Vinča. Pe teritoriul țării noastre, comunitățile acestei culturi au fost răspândite în Banat și în vestul Olteniei. Evoluția ei s-a desfășurat de-a lungul unei perioade îndelungate, în cursul neoliticului mijlociu și târziu.

Numărul figurinelor antropomorfe este apreciabil, în majoritatea așezărilor, de aceea vom prezenta numai tipurile principale care sunt specifice pentru fiecare fază.

Clasificarea figurinelor vinčene a fost făcută la noi, pentru Banat, de către Gh. Lazarovici¹⁰². În faza Vinča A – după clasificarea amintită – sunt documentate în funcție de forma corpului trei tipuri principale de figurine antropomorfe: cilindrice; prismatice și „modelate” plastic¹⁰³.

⁹³ Idem, *op.cit.*, 1965, p.LXIX/2.

⁹⁴ *Ibidem*, p.LXIX/1.

⁹⁵ Marin Nica, *op.cit.*, p.36, fig.6/1.

⁹⁶ *Ibidem*, p.43–55 și fig.11.

⁹⁷ *Ibidem*, de ex.p.46, fig.12/2,3,5.

⁹⁸ *Ibidem*, p.46, fig.12/2,3,5.

⁹⁹ *Ibidem*, p.36, fig.6/2.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p.53.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² Gheorghe Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, p.88–105.

¹⁰³ *Ibidem*, p.88–90.

Figurinele din prima categorie sunt feminine și au pe față redată o mască de formă triunghiulară, pe care nasul este ca o proeminență mică, rotundă (fig. 22/1,10-13). Ochii sunt ca două creștături scurte, horizontale sau oblice. Corpul îl au de formă cilindrică, reliefat în dreptul feselor (fig. 22/4). Măinile nu sunt indicate. Câteodată au indicat sexul prin linii incizate, în chip de triunghi (fig. 22/4). De multe ori, partea inferioară este puțin lățită, pentru ca figurina să poată fi așezată în picioare (fig. 22/7,9). De obicei, astfel de figurine nu sunt ornamentate ¹⁰⁴.

Figurinele prismatice sunt foarte stilizate, au forma unor „tablete” scunde, cu secțiunea dreptunghiulară (fig.22/2). Pe unele din ele, pe partea superioară, au indicat nasul ca un buton rotund, cu două liniuțe alături, pentru ochi, iar mai jos sunt săniile. Partea din spate, în dreptul feselor este proeminentă. Nici aceste figurine nu sunt ornamentate ¹⁰⁵.

Din cea de-a treia categorie sunt o serie de figurine fragmentare al căror tip este mai greu de precizat. Unele au corpul cilindric cu mâinile ca două prelungiri laterale perforate și o îngroșare în dreptul feselor (fig. 22/15,16). Alte amănunte nu sunt indicate. Unele sunt de dimensiuni mai mari. Dintr-una din ele, fragmentară, s-a păstrat o parte din corp, cu indicarea sânelui și cu o mână îndoită din cot, cu antebrațul ridicat în sus ¹⁰⁶ (fig. 22/14).

Este semnificativ faptul că rare figurine de tip Vinča A s-au găsit în așezări de la sfârșitul culturii Starčevo – Criș ¹⁰⁷. În cursul fazelor Vinča B₁ și B₂ (fig. 23–27) figurinele sunt aseănătoare ¹⁰⁸.

La cele de formă cilindrică, masca triunghiulară are colțurile arcuite, prelungă, cu partea de sus înclinată spre spate (fig. 23/1), cu nasul ca un buton rotund, mic, și ochii sunt redați prin două creștături. Corpul lor este cilindric (uneori lățit la bază), având uneori brațele indicate ca două mici prelungiri laterale opuse (fig.24/11). Pe alte piese mâinile sunt ca două prelungiri scurte, în sus. Pe ele sunt indicați și săniile. Uneori la gât, printr-un șir de înțepături, este reprezentat un șirag de mărgelă ¹⁰⁹ (fig. 24/7).

O altă categorie este a figurinelor plate. Au și ele mască triunghiulară, cu indicarea nasului și ochilor. Brațele sunt laterale, scurte, săniile sunt mici. În dreptul șoldurilor figurinele sunt lățite și îngroșate în dreptul feselor. O astfel de figurină este ornamentată cu grupuri de câte trei linii incizate paralele, pe corp, în față și pe spate ¹¹⁰.

Din ultimele două faze (Vinča C și D) ale culturii datează o serie de figurine cu mască de formă pentagonală (fig. 26 și 27). Ele sunt de obicei, ornamentate cu motive meandrice, incizate și câteodată (fig. 27/1,2,5,) incrustate cu culori crude ¹¹¹.

În diferitele așezări vinčene s-au mai găsit figurine perforate vertical; sunt de mai multe tipuri. Tipul principal este cel cu corpul cilindric scund, cu partea de sus în V ¹¹² (fig. 27/4). Pe unele figurine de acest tip sunt indicați și săniile.

Cultura Turdaș. Purtătorii acestei culturi, strâns înrudiți cu cei ai comunităților Vinča, considerați de unii cercetători ca aparținând aceleiași culturi, au folosit destul de intens figurinele antropomorfe de lut ars. Majoritatea au fost descoperite în așezarea de la Turdaș (jud. Hunedoara), încă în secolul trecut ¹¹³.

Tipul cel mai simplu de figurină are o formă curioasă (similară formei cartofului), având indicați, pe o parte, numai ochii prin două liniuțe ¹¹⁴ (fig. 28/1). O altă piesă similară este mai îngustă și are o ciupitură la partea superioară, redând desigur nasul ¹¹⁵.

Forma mai des întâlnită este cea de coloană, de obicei, cu partea de sus lățită, de obicei în părți cu o fațetă oblică (imitând masca) (fig. 28/4). Pe mască sunt, de regulă, indicați ochii și uneori nasul. Pe partea din față, unele figurine au câte două mici gurguie, reprezentând săniile (fig. 28/5). Majoritatea

¹⁰⁴ *Ibidem*, p.88–90.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p.90.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p.90.

¹⁰⁷ O astfel de figurină s-a găsit în săpăturile din așezarea de pe Ostrovul Banului, efectuate de Petre Roman și V.Boroneanț.

¹⁰⁸ Din complexul de la Zorlențu Mare provin figurine care datează, după Gh.Lazarovici, din fazele Vinča B 1, B 2 și B 2/C.

¹⁰⁹ Gh.Lazarovici, *op.cit.*, p.91–92.

¹¹⁰ *Ibidem*, p.92–93.

¹¹¹ *Ibidem*, p.93–94.

¹¹² *Ibidem*, p.94–96, p.97, fig.8.

¹¹³ Marton Roska, *Die Sammlung Zsofia von Torma*, Cluj, 1941, pl.137–142.

¹¹⁴ *Ibidem*, pl.137/5.

¹¹⁵ *Ibidem*, pl.137/7.

unor astfel de figurine au brațele redată prin două prelungiri mici. Șoldurile sunt îngroșate în spate. De regulă, partea inferioară este puțin lățită la bază ¹¹⁶ (fig. 28/2,13,14,). O serie de astfel de figurine sunt ornamentate prin câteva linii incizate paralele, în unghi, în jurul gâtului ¹¹⁷ (fig. 29/1,4).

Pe lângă tipul principal, descris mai sus, menționăm și alte tipuri de figurine, cu forme diferite ¹¹⁸. Despre ele nu suntem în măsură să precizăm dacă sunt contemporane cu cele prezentate sau datează din altă fază de evoluție. Una din ele are fața redată prin două planuri, cu câte o linie (ochii) în părți. Gâtul este puțin mai îngust decât capul. Brațele sunt ca niște prelungiri scurte arcuite puțin în sus. Sâniile îi are ca două proeminențe mici. Corpul piesei este îngust. Partea inferioară lipsește. Pe figurină sunt ornamente din linii paralele în unghi ¹¹⁹ (fig. 29/7).

Dintr-o serie de figurine s-a păstrat numai capul cu unele elemente interesante (fig. 30/1–5,8). Un astfel de cap este reprezentat realist, cu fața arcuită, nasul îl are proeminent, ochii sunt ca două alveole, ovale, adâncite, gura ovală adâncită. Pe cap este redat părul, împărțit în două, prin cărare ¹²⁰. Alte figurine au și ele părul indicat prin linii incizate ¹²¹.

Un chip deosebit are forma aproximativ triunghiulară cu nasul reliefat, prelung. Ochii mari, rotunzi, cu două liniuțe, deasupra, în dreptul sprâncenelor. De-a lungul marginii feței, în părți, are câte un șir de înțepături, mărginite prin câte o linie. Este greu de precizat semnificația decorului (poate redă barba ?) ¹²² (fig. 30/4).

Un tip rar de figurină are corpul de formă rotundă cu suprafața împărțită prin linii incizate, în patru sectoare aproximativ egale. Fiecare sector este acoperit de înțepături fine. Partea de sus a figurinei are numai un fragment din brațul stâng și o porțiune scurtă din gât ¹²³ (fig. 30/14).

Se cuvin amintite încă două figurine feminine fragmentare. Una din ele are în jurul capului o aureolă, pe care sunt trasate linii radiare. Este posibil să reprezinte un mod deosebit de a purta părul sau o piesă purtată pe cap ¹²⁴ (fig. 30/10).

Pe cea de-a doua piesă, în jurul gâtului, sunt reprezentate două șiraguri de mărgelă. De-alungul șiragului de jos sunt liniuțe radiare redând nu mărgelă simple, ci plăcuțe sau poate dinți de animal ¹²⁵ (fig. 29/5).

În cuprinsul așezării de la Turdaș s-au descoperit și fragmente de figurine în V perforate vertical (fig. 30/16); picioare mai ales, laba piciorului cu crestături în față, redând deci piciorul gol ¹²⁶.

Cultura Petrești. Comunitățile sale au fost răspândite, în principal, în sud-vestul Transilvaniei. Evoluția culturii s-a desfășurat de-a lungul a trei faze numite: Petrești A, Petrești A–B și Petrești B ¹²⁷.

Figurinele antropomorfe descoperite, până în prezent, sunt fragmentare și, în majoritatea cazurilor, redau chipuri de femei. Figurinele masculine sunt rare ¹²⁸.

Din prima fază (Petrești A) datează o singură figurină descoperită la Păuca (fig. 31/5). Considerăm că, în acest caz, este necesară o descriere amănunțită. Piesa are capul mic, cu nasul arcuit, mărginit de înțepături ovale, redând ochii, și de una mai mare, reprezentând gura. Lobii urechilor sunt lățiți lateral și fiecare are câte un orificiu mic, pe mijloc. Gâtul este gros și înalt. Partea de sus a corpului este mică, scundă, cu sâniile rotunzi, slab reliefați. Brațele sunt ca două prelungiri laterale, scurte, subțiate spre vârf. Partea de jos a figurinelor este masivă, cu steatopigie accentuată. După părerea lui Iuliu Paul, steatopigia la figurinele culturii Petrești este documentată numai pe acelea din faza Petrești A ¹²⁹. Abdomenul nu este proeminent. Picioarele le are groase, despărțite, relativ scurte, fără indicarea labelor. În față, mai jos de sâni și pe spate, are un decor din linii incizate. Pe partea din față sunt două benzi late, ornamentale, ambele puțin oblice. Prima este alcătuită din trei linii incizate, paralele și distanțate. Între ele sunt linii regulate, în zigzag. Cea de-a doua bandă, făcută între partea

¹¹⁶ *Ibidem*, pl.137.

¹¹⁷ *Ibidem*, de ex. pl.138/8 și 11.

¹¹⁸ *Ibidem*, pl.137.

¹¹⁹ *Ibidem*, pl.138/4.

¹²⁰ *Ibidem*, pl.139/9.

¹²¹ *Ibidem*, pl.139/20.

¹²² *Ibidem*, pl.139/8.

¹²³ *Ibidem*, pl.129/20.

¹²⁴ *Ibidem*, pl.140/1.

¹²⁵ *Ibidem*, pl.140/12.

¹²⁶ *Ibidem*, pl.142/21–24.

¹²⁷ Iuliu Paul, *Der gegenwärtige Forschungsstand zur Petrești-Kultur*, în PZ, 56, 1981, 2, p.197–234.

¹²⁸ *Ibidem*, p.226–228.

¹²⁹ *Ibidem*, p.226.

inferioară a abdomenului și până deasupra genunchilor este formată din patru linii incizate, paralele, cu linii în zigzag între ele. Pe fesele figurinei sunt trasate două benzi similare, acoperite cu aceleași linii în zigzag. Deasupra și dedesubtul lor sunt mai multe linii incizate, paralele, dese. Pe piciorul păstrat sunt câteva linii paralele, oblice, grupate câte 2 ¹³⁰.

Din analiza făcută asupra figurinelor din faza Petrești A, Iuliu Paul consideră că decorul lor reflectă o influență a culturii Precucuteni, iar modul de realizare a ornamentului reprezintă o influență a culturii Vinča ¹³¹.

Din cursul celorlalte două faze Petrești A-B și Petrești B, sunt puține piese cunoscute și toate în stare mai mult sau mai puțin fragmentară ¹³².

Dintr-o figurină găsită la Cașolț, s-a păstrat numai partea superioară, cu gâtul tronconic, destul de înalt și capul ca o măciulie. Nasul este ca o creastă scundă, mărginită de două adâncituri ovale mici, oblice, redând ochii și două înțepături indicând nările. Mai jos este o creștătură mică în dreptul gurii. Figurina este neornamentată ¹³³ (fig. 31/3).

Din aceeași perioadă datează și alte figurine fragmentare găsite la Pianu de Jos. Dintr-una s-a păstrat partea de la gât până la mijlocul corpului. Avea mâinile îndoite din coate și așezate cu palmele pe piept, cu palma dreaptă mai sus și cea stângă mai jos ¹³⁴. Figurina descrisă este neornamentată (fig. 31/2). Din cea de-a doua figurină s-a păstrat numai o porțiune, respectiv o jumătate a corpului (cea din dreapta), de la brâu până la genunchi. Figurina reprezintă o femeie masivă. Abdomenul pare a fi proeminent. Fesele nu prezintă steatopigie. Atrage atenția decorul format din șiruri de romburi, dispuse pe verticală, formate din înțepături fine. Picioarele erau despărțite până sus. Decorul amintit s-a făcut până mai sus de genunchi. Aproximativ în dreptul genunchiului s-a făcut un orificiu mic ¹³⁵ (fig. 31/6).

La Petrești, s-a găsit o figurină masculină, aproape întregă ¹³⁶. Îi lipsește capul și gâtul. Corpul îl are stilizat. Brațele sunt indicate ca două lățiri laterale, arcuite. Șoldurile sunt lățite și picioarele relativ scurte, despărțite în față și în spate, prin câte o linie. Sexul este slab indicat. Se precizează că figurina descrisă datează din perioada de sfârșit a culturii Petrești.

O altă figurină fragmentară, din aceeași perioadă, de la Noșlac, s-a păstrat numai de la gât până la mijloc. A avut gâtul destul de gros și de înalt. Umerii sunt arcuiți. Din brațe există porțiuni care dovedesc că mâinile erau despărțite de corp. Atrage atenția faptul că pe piept se află un decor din linii incizate mărginite de câte un șir de înțepături fine ¹³⁷ (fig. 31/1).

Cultura Precucuteni. Comunitățile sale s-au format din două elemente de fond, reprezentate prin comunitățile din faza Giulești a culturii Boian, care au pătruns dinspre nord-estul Munteniei în vestul Moldovei și cele stabilite, de mai multă vreme, în vestul Moldovei, ale culturii ceramicii liniare. Evoluția culturii Precucuteni s-a desfășurat de-a lungul a trei faze (Precucuteni I, II și III) ¹³⁸. În tot acest timp comunitățile sale au fost deosebit de dinamice și au viețuit pe tot întinsul Moldovei, pătrunzând în sud-estul Transilvaniei și în nord-estul Munteniei. Răspândirea lor mai intensă s-a produs în spre nord-est. Cu timpul ele au ajuns până aproape de cursul mijlociu al Niprului ¹³⁹.

În cursul fazei Precucuteni I sunt documentate două categorii de figurine (fig. 32). Unele reprezintă femei în picioare (fig. 32/5-7) și altele femei șezând (fig. 32/4,9). Toate aceste figurine au fost modelate din pastă cu impurități și uneori având în amestec pleavă ¹⁴⁰. Figurinele, rediate în picioare, sunt de dimensiuni diferite. Atrage atenția faptul că la majoritatea, capul este rupt din vechime.

Tipul principal este reprezentat prin gât înalt, subțire, având la partea superioară o ciupitură, pentru indicarea nasului și două creștături mici în dreptul ochilor ¹⁴¹ (fig. 32/2,11). Din această serie fac parte și unele figurine, tot cu gâtul înalt, dar având pe față o mască, aproximativ triunghiulară, cu vârful în jos, iar latura de sus arcuită ¹⁴² (fig. 32/1). Pe măști sunt indicați ochii, sprâncenele, nasul și gura.

¹³⁰ *Ibidem*, p.227, fig.19/1.

¹³¹ *Ibidem*, p.228.

¹³² *Ibidem*, p.227, fig.19.

¹³³ *Ibidem*, p.227, fig.19/2.

¹³⁴ *Ibidem*, p.227, fig.19/3.

¹³⁵ *Ibidem*, p.227, fig.19/4.

¹³⁶ *Ibidem*, p.227, fig.19/5.

¹³⁷ *Ibidem*, p.227, fig.19/6.

¹³⁸ Silvia Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974.

¹³⁹ *Ibidem*, p.213, fig.2.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p.89-92, fig.71.

¹⁴¹ *Ibidem*.

¹⁴² *Ibidem*, fig.71/4.

Pe astfel de figurine, brațele sunt ca două prelungiri laterale mici, cu marginea arcuită. Sâniile sunt mai mult sau mai puțin reliefate. De obicei, în dreptul șoldurilor, figurinele sunt lățite, iar puțin mai jos îngustate, fesele reliefate, redând steatopigia. De regulă, sexul este indicat prin două linii incizate în V, prelungite cu o altă linie care desparte picioarele, alăturate cu partea inferioară subțiată¹⁴³ (fig. 32/6,8,11). Unele piese au baza lățită, mai rar, câte o scobitură prin interior, de la picioare în sus, pentru fixarea figurinelor respective într-un fel de suport¹⁴⁴ (fig. 32/7).

O figurină este de un tip deosebit. Capul și gâtul lipsesc. În dreptul brațelor sunt două prelungiri laterale, scurte. Sâniile sunt reliefate. Corpul este exagerat de plat și mult lățit. Numai la partea inferioară piesa prezintă o îngroșare slabă. Piesa se aseamănă prin formă, în oarecare măsură, cu figurinele numite „en violon”¹⁴⁵ (fig. 32/10).

Nici una din figurinele din seria descrisă nu este ornamentată. Din aceeași categorie fac parte și rare figurine masculine fragmentare, modelate neglijent¹⁴⁶ (fig. 32/13).

Figurinele redată ca fiind așezate sunt mai puține. De exemplu, în așezarea de la Traian „Dealul Viei” s-au găsit numai două exemplare. Astfel de figurine au gâtul gros, nu prea înalt. Capul este stilizat, cu fața oblică micuță, având indicați ochii și nasul. La una din piese, redând un personaj feminin, lipsește capul. Corpul este plat prezentat ca fiind îngustat la mijloc și lățit în dreptul șoldurilor. Picioarele sunt scurte, alăturate, despărțite printr-o linie adâncită. Corpul cu picioarele formează un unghi aproape drept (fig. 32/9). Cealaltă figurină reprezintă un bărbat. Are corpul plat este puțin lățit în dreptul umerilor și ceva mai mult în dreptul șoldurilor. Picioarele sunt scurte, despărțite, capătul lor este îngustat și puțin arcuit în jos, este indicat sexul; corpul cu picioarele formează un unghi aproape drept (fig. 32/4). În ambele cazuri corpul este indicat ca fiind înclinat puțin spre spate. Astfel de figurine erau așezate pe scăunele scunde¹⁴⁷.

Din faza Precucuteni II datează mai multe figurine, scoase la iveală dintr-o serie de așezări. Sunt documentate tot cele două tipuri principale: în picioare și altele așezate¹⁴⁸.

Prima categorie este specifică prin forma sa culturii analizate. Toate piesele redau femei. La unele, capul este ca o măciucie mică, alungită spre spate. Pe fața micuță sunt indicați ochii, nasul și gura. Gâtul este subțire și nu prea înalt. Brațele sunt ca două proeminențe micuțe, uneori prevăzute cu câte un orificiu. Corpul lor este îngust și plat. Sâniile sunt reprezentați rar. Abdomenul nu este proeminent. În schimb, zona șoldurilor și fesele sunt exagerat de îngroșate. Picioarele, întotdeauna, sunt mult îngustate la partea inferioară. Pe jumătatea inferioară a pieselor este o linie în V în dreptul sexului, continuată printr-o linie despărțind picioarele (fig.33/1-7). Pe picioare, într-un caz, prin câte o creștătură, sunt indicate degetele, iar în altul s-a făcut câte un mic orificiu în dreptul genunchilor (fig. 33/7). La această piesă picioarele erau îndoite din genunchi (fig. 33/9). Se pare că, în timpul fazei amintite, majoritatea figurinelor erau modelate astfel ca să poată fi așezate pe scăunele¹⁴⁹.

Subliniem că figurinele din faza Precucuteni II s-au realizat după anumite „canoane” cunoscute și puse în practică în multe așezări¹⁵⁰.

O figurină descoperită în așezarea de la Târpești, datată în Precucuteni II – III, este de excepție. Reprezintă un personaj așezat, capul îl are stilizat, puțin lățit în părți și în spate. Nasul s-a făcut prin apăsare cu două degete. Ochii sunt ca două adâncituri mici și rotunde. Gura o are ca o creștătură scurtă. Gâtul nu este prea înalt. Corpul este îngust, cu umerii arcuiți. Pe mijlocul spatelui, în relief, este redată, probabil șira spinării. Fesele nu sunt proeminente. Personajul era așezat jos (fără scăunel), cu picioarele îndoite, cu genunchi în sus. Pe ei se sprijină brațele îndoite tare. Coatele sunt sprijinite pe genunchi, iar palmele cu degetele răsfirate sunt așezate de o parte și de alta a capului. Este evident o variantă Precucuteni a „Gânditorului”¹⁵¹ (fig. 33/8).

Comunitățile fazei Precucuteni III au modelat și folosit în continuare aceleași două tipuri de figurine feminine în picioare și așezate¹⁵² (fig. 34-36).

Cele redând personajele feminine în picioare, de obicei, au lipsă capul și gâtul. Corpul este stilizat, îngustat la mijloc și plat. Brațele sunt ca două prelungiri mici. Uneori sunt indicați sâniile. Steatopigia este accentuată. Picioarele au forma aproape conică, despărțite, adesea, printr-o linie sau adâncitură prelungă. Uneori, în dreptul genunchilor au câte un gurgui. De obicei, nu sunt ornamentate¹⁵³ (fig. 34).

¹⁴³ *Ibidem*, fig.71/11.

¹⁴⁴ *Ibidem*, fig.71/6.

¹⁴⁵ *Ibidem*, fig.71/7.

¹⁴⁶ *Ibidem*, fig.71/15.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p.90–92.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p.93–95.

¹⁴⁹ *Ibidem*, fig.72.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p.93.

¹⁵¹ *Ibidem*, p.98, fig.73/7.

¹⁵² *Ibidem*, p.95–99.

¹⁵³ *Ibidem*, p.95–96, fig.74.

Din aceeași categorie fac parte destul de multe figurine, care prin formă se aseamănă cu cele descrise mai sus, dar sunt frumos ornamentate. Decorul este bogat și variat, fiind alcătuit din linii incizate, paralele, în formă de spirale, triunghiuri, unghiuri. Pe multe din ele este indicat triunghiul sexual¹⁵⁴ (fig. 35-36).

Din cea de-a doua categorie fac parte figurinele feminine așezate¹⁵⁵ (fig. 34/7). Adesea ele au capul, gâtul și corpul modelate în chip de „coloană”, având, în vârf, redarea chipului, cu nas micuț, ochii și gura realizate prin adâncituri rotunde. Pe ele nu sunt indicate brațele (de ex. fig. 34/3). Câteodată au sâni reliefaji (fig. 34/5) sau „atârnați” (fig. 34/1). Șoldurile sunt lățite, cu steatopigie moderată, cu picioare prelungi. Pe astfel de figurine, în dreptul mijlocului este trasată, adesea, câte o linie sau unghi, iar picioarele sunt despărțite prin câte o linie incizată, în majoritatea cazurilor, prevăzută, în dreptul sexului, cu o linie în V (fig. 34/5-7,9). Rar, pe vârful picioarelor, sunt câteva liniuțe, indicând degetele. La această categorie de figurine diferă unghiul dintre corp și picioare. De regulă, între ele este un unghi obtuz, dar sunt și câteva piese având între corp și picioare un unghi drept, iar în câteva cazuri astfel de figurine aveau picioarele îndoite din genunchi (fig.35/3). Desigur acestea erau așezate pe scăunele¹⁵⁶. Sunt și câteva figurine masculine de acest tip, cu picioarele despărțite (fig. 34/14, 15). Pe o singură figurină, destul de mare, s-au observat urme de culoare roșie, crudă¹⁵⁷.

Se cuvine să ne rețină atenția descoperirea a două fragmente din piese complexe. Ne referim la două chipuri de femei, în picioare, care au făcut parte din „hore”. O piesă datează din faza Precucuteni II. S-a păstrat numai partea de mijloc a chipului unei femei, redată cu spatele¹⁵⁸. Corpul de la brațe în jos era plat. Steatopigia o are accentuată, iar picioarele sunt alăturate, nedespărțite. Alte 2 piese datează din faza Precucuteni III. S-a păstrat un fragment similar celui descris mai sus¹⁵⁹. Astfel de „hore” s-au modelat și în cursul fazei Cucuteni A.

Cultura Cucuteni. Comunitățile acesteia au fost răspândite pe un teritoriu foarte vast. În ținuturile noastre se cunosc, până acum, aproximativ 1200 de așezări cucuteniene, în principal, în Moldova, mai puțin, în sud-estul Transilvaniei (unele comunități ajungând totuși până la Târgu Mureș). Evoluția culturii a fost de durată, fiind împărțită în trei faze: Cucuteni A, Cucuteni A-B și Cucuteni B, fiecare din ele cu câteva etape¹⁶⁰.

Figurinele din faza Cucuteni A au păstrat unele tradiții din cultura Precucuteni. De obicei, figurinele au fost modelate din lut curat, fără amestec, fiind lucrate, aproape totdeauna, din două jumătăți, bine sudate între ele. Figurinele fazei au fost arse la roșu. Dimensiunile lor variază între 4 și 25 cm¹⁶¹.

Tipul principal de figurină, caracteristic fazei Cucuteni A, reprezintă o femeie în picioare, cu capul mic, bilobat, cu nasul prelung, de regulă, fără precizarea ochilor. Gâtul îl au gros și lățit la partea inferioară. Corpul lor este plat, uneori înclinat puțin în față, cu brațele ca două prelungiri scurte, laterale, cu marginea arcuită. Sâni sunt mici și reliefaji. Uneori s-a indicat și ombilicul. Corpul îl au lățit în dreptul șoldurilor și cu steatopigie accentuată. Picioarele sunt despărțite prin câte o linie și au partea inferioară aproape ascuțită. De obicei, astfel de figurine au tot corpul ornamentat prin linii incizate, paralele, dese, grupate în chip diferit pe fiecare parte a corpului¹⁶². Pe corp, în față și în spate, au grupuri de astfel de linii dispuse în unghi sau cu extremitățile întretăiate. Pe fese, de regulă, s-au făcut linii în spirală sau cercuri concentrice. Picioarele sunt ornamentate pe toată înălțimea lor. Pe fiecare picior s-a făcut câte un astfel de grup de linii paralele sau pe fiecare picior grupuri deosebite, opuse (fig.37, 38/4).

În unele cazuri, prin ornamente s-au indicat piese de îmbrăcăminte¹⁶³. Astfel, de exemplu, ornamentele de pe picioarele figurinelor ar putea reprezenta cutele îmbrăcăminte feminine așa cum sunt acelea de pe îmbrăcăminte cu numeroase cute a femeilor din unele regiuni ale Indiei de azi.

Din timpul fazei Cucuteni A s-au găsit și numeroase figurine având aceeași formă cu cele descrise, dar neornamentate¹⁶⁴. Între ele sunt și rare piese masculine¹⁶⁵.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p.262-263, fig.81-82.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p.96-97.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p.96-97, fig.78.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p.97.

¹⁵⁸ *Ibidem*, p.267, fig.86/3.

¹⁵⁹ *Ibidem*, p.267, fig.86/1,2.

¹⁶⁰ Vladimir Dumitrescu, *Complexul cultural Cucuteni*, în *Istoria României*, I, București, 1961, p.60-70.

¹⁶¹ Vladimir Dumitrescu și colab., *Hăbășești. Monografie arheologică*, București, 1954, p.406.

¹⁶² *Ibidem*, p.405, fig.32.

¹⁶³ *Ibidem*, p.422. H.Dumitrescu considera că ornamentul reprezintă mai curând tatuajul.

¹⁶⁴ *Ibidem*, p.407, fig.33.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p.407, fig.33/11.

Pe unele figurine feminine sunt redată diferite podoabe. O piesă, găsită la Hăbășești, de exemplu, are o bandă lată în jurul gâtului¹⁶⁶. Alte figurine au, pe partea inferioară a corpului, un brâu îngust, reliefat¹⁶⁷. Unele piese au picioarele groase, alăturate, dar modelate separat¹⁶⁸, sau cu partea inferioară puțin lățită¹⁶⁹.

S-au găsit în mai multe stațiuni și figurine feminine foarte stilizate, dar și modelate grosolan. Unele sunt în formă de coloană, aproximativ cilindrică (fig. 39/4-6)¹⁷⁰. Capul lor are nasul realizat prin apăsare între două degete. Nu au alte amănunte anatomice sau este indicat numai sexul printr-un triunghi din linii incizate (fig.39/4). Partea inferioară a unor astfel de figurine este lățită puțin la bază¹⁷¹.

Din aceeași fază datează și o serie de figurine feminine așa-numite de tip „en violon”¹⁷², modelate din lut (fig.38/1-3 și fig.39/7-16). Ele sunt plate și au o formă specifică. Capul lor este ca o prelungire îngustă, de formă aproximativ trapezoidală, cu latura lungă în sus și arcuită. Pe capul astfel redat sunt câte două orificii mici, indicând ochii. Corpul îl au aproximativ semicircular (fig.39/16) dar și, însă mai rar, aproape triunghiular¹⁷³. Adesea, în fiecare din cele trei extremități ale corpului, au câte un orificiu mic. Multe din piese sunt neornamentate (fig.39/11). Unele însă au decor din înțepături mici, rotunde, pe o față, făcute de-a lungul marginilor (fig.38/3)¹⁷⁴. O piesă are capul mai lung, cu marginile laterale crestate (poate un mod de a reda părul). Pe ea coboară, din dreptul orificiilor (reprezentând ochii), în jos, trei șiruri verticale de adâncituri mici, rotunde (fig.39/7)¹⁷⁵.

Toate categoriile de figurine din faza Cucuteni A descrise au fost modelate respectându-se, în general, unele „canoane”¹⁷⁶.

O excepție, deosebit de interesantă pentru semnificația ei istorică, o constituie piesa descoperită la Frumușica, reprezentând un grup de femei dansând în cerc, ținându-se de mâini. Ne referim la cunoscuta "Horă" de la Frumușica¹⁷⁷, asupra căreia vom reveni în alt capitol al lucrării noastre.

Pentru faza Cucuteni A-B este reprezentativă așezarea de la Traian¹⁷⁸. Remarcăm că în stratul corespunzător s-au găsit relativ puține figurine (fig.40-41). Cele obișnuite redau femei în picioare de o formă specifică fazei. Capul lor este rotund, cu nasul prelung, cu două înțepături laterale, redând ochii. Corpul este plat, îngustat la mijloc, iar mai jos, în dreptul șoldurilor, este lățit, având câte un orificiu mic, lateral. Brațele sunt ca două prelungiri mici, laterale, cu marginea arcuită de regulă, cu câte un orificiu mic pe mijloc. Sâniile sunt mici și reliefate. Este indicat și ombilicul, perforat orizontal. Picioarele le aveau alăturate, lipite, despărțite printr-o adâncitură profundă în față și în spate. Partea inferioară a picioarelor era arcuită¹⁷⁹ (fig.40). Se cunosc și rare figurine cu picioare lungi, separate, modelate realist, cu redarea genunchilor și a labelor¹⁸⁰ (fig.40/6).

Unele figurine au fost ornamentate prin pictură de culoare neagră sau cafenie, sub formă de linii, imitând oarecum decorul incizat de pe figurinele din prima fază¹⁸¹ (fig.41).

Din timpul fazei Cucuteni B se cunosc două tipuri principale de figurine feminine, majoritatea reprezentate în picioare (fig.42-44).

Primul tip este de tradiție mai veche. La o astfel de piesă, de la Târgu Ocna, lipsește capul¹⁸². În general, capul avea formă rotundă sau ovală, cu nasul reliefat slab și cu ochii ca două orificii mici. De obicei, gâtul este îngust. Corpul îl au îngust la partea superioară și lățit la cea inferioară. Subliniem că se constată o diferențiere în privința redării sânilor. La majoritatea figurinelor ei sunt ca doi butoni rotunzi, mici (fig.42/1,2,4,5). Există însă și piese la care sunt prelungi, atârând (fig.42/3). Este evidentă, în astfel de cazuri, redarea a două categorii de femei, de vârste diferite. Ombilicul îl au indicat printr-o înțepătură (fig.42/2,8,11). Picioarele sunt alăturate și ascuțite la partea inferioară și despărțite în față și în spate¹⁸³ (fig.42/9,10).

¹⁶⁶ *Ibidem*, p.405, fig.32/3.

¹⁶⁷ *Ibidem*, p.407, fig.33/9.

¹⁶⁸ *Ibidem*, p.407, fig.33/2.

¹⁶⁹ *Ibidem*, p.407, fig.33/7.

¹⁷⁰ *Ibidem*, p.417,418,fig.37.

¹⁷¹ *Ibidem*, p.410 și p.404, pl.CXXI/1.

¹⁷² *Ibidem*, p.410 și p.411, pl.CXXII/9-17.

¹⁷³ *Ibidem*, p.414, fig.36.

¹⁷⁴ *Ibidem*, p.414, fig.36/6.

¹⁷⁵ *Ibidem*, p.414, fig.36/2.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p.406.

¹⁷⁷ C.Matasă, *Frumușica...*, București, 1946, pl.XXVII/249.

¹⁷⁸ Vladimir Dumitrescu, *La station préhistorique de Traian, în Dacia, IX-X,1941-1944, 1945, p.22-25.*

¹⁷⁹ Hortensia Dumitrescu și colab., *Șantierul Traian, în SCIV, III, 1952, p.135, fig.4.*

¹⁸⁰ *Ibidem*, p.135, fig.4/5.

¹⁸¹ Vladimir Dumitrescu, *op.cit.*, p.24, fig.9.

¹⁸² Natalia Berlescu, *Plastica cucuteniană din vechile colecții ale Muzeului de istorie a Moldovei, în Arh.Mold., II-III, 1964, p.59, fig.39/3.*

¹⁸³ *Ibidem*, p.89, pl.IX/1,2,6.

Mai amintim ca o variantă a tipului descris pe acelea cu picioarele alăturate, nedespărțite, terminate cu un vârf ascuțit¹⁸⁴ sau printr-o prelungire, redând laba¹⁸⁵. Unele au, aproximativ, în dreptul genunchilor, o porțiune îngroșată¹⁸⁶. Pe multe din ele este indicat sexul printr-un triunghi de linii incizate (fig.42/8,12).

Diferite figurine din această categorie au decor pictat cu culoare neagră sau cafenie¹⁸⁷ (fig.43). Uneori cel de pe piept este compus din două linii trasate în formă de V¹⁸⁸ (fig.43/2), dar, de obicei, liniile sunt paralele și acoperă tot corpul (fig.43/4,5,7,11), imitând, în continuare, prin tradiție, decorul de pe figurinele din prima fază a culturii.

Figurinele din cel de-al doilea tip au formă cilindrică. Capul este puțin lățit, cu nasul ca o creastă, gâtul îl au lățit la bază, brațele ca două prelungiri laterale, scurte, perforate și sâni proeminenți; în dreptul feselor, figurinele sunt puțin îngroșate. Baza lor este dreaptă, pentru ca să poată fi așezate în picioare¹⁸⁹.

Dintre piesele de excepție, în privința formei, semnalăm trei figurine în poziție șezândă. Prima din ele este stilizată, are capul rotund, cu nasul reliefat, cu ochii redați prin câte o înfepătură. Brațele sunt ca două prelungiri laterale, scurte. Corpul îl are îngustat la mijloc, fesele reliefate, iar picioarele formează un unghi drept cu corpul¹⁹⁰ (fig.44/1). Cea de-a doua piesă este modelată mai realist. Capul îl are prelung, partea de sus este arcuită deasupra și îngustată puțin mai jos, fiind delimitată cu o linie incizată. Intenția a fost, probabil, să redea părul aranjat sub formă de coc. Ochii sunt ca două adâncituri mici rotunde, nasul îl are clar delimitat, cu nările ca două înfepături și gura ca o creștătură prelungă, orizontală; lobii urechilor nu sunt prea mari și au câte un orificiu pe mijloc; pe gât are trasată o linie indicând, desigur, un șirag de mărgele. Măinile le are fragmentare și par să fi fost destul de lungi și îndreptate spre înainte. Sâni îi are ca doi butoni. Corpul este lățit și destul de gros. Picioarele, fragmentare, formau un unghi drept cu corpul¹⁹¹ (fig.44/2).

Din ultima piesă s-a păstrat numai partea inferioară a corpului, mult lățită în dreptul șoldurilor, cu picioarele despărțite, întinse (fig.44/3); pe ele sunt indicați genunchii și degetele (prin câteva adâncituri)¹⁹².

Sunt și alte figurine stilizate, modelate pentru a fi așezate pe scăunele miniaturale¹⁹³.

Din aceeași fază datează și o serie de figurine masculine stilizate, similare, ca formă cu cele descrise, dar având indicat sexul¹⁹⁴ (fig.42/13-15). Unele din ele au câte o linie incizată peste umărul drept, ca o diagonală, până mai jos de subsoara stângă și câte o linie incizată pe mijloc, indicând probabil un brâu¹⁹⁵ (fig.42/13).

Aspectul cultural Aldeni II. Este format în zona de contact, în perioada de început a culturii Gumelnița din Muntenia și începutul culturii Cucuteni din Moldova. Comunitățile Aldeni II au fost răspândite în N-E Munteniei, în sudul Moldovei, în S-V Republicii Moldova, în vestul regiunii Odessa și în nordul Dobrogei. Evoluția aspectului Aldeni II s-a desfășurat, după periodizarea lui Ion T. Dragomir, de-a lungul a trei etape¹⁹⁶. În cursul acestora s-au modelat și folosit mai multe tipuri de figurine (fig.45-47).

O figurină întreagă, din prima etapă, a fost descoperită la Vulcănești (reg.Odessa). Reprezintă o femeie în picioare, cu capul mic, stilizat, realizat din trei planuri (fig.45/1). Are numai nas, fără indicarea ochilor și gurii. Gâtul este lățit la bază. Corpul îl are plat, cu sâni ca două gurguie mici și cu brațele întinse lateral, îndoite din coate, cu antebrățele în sus (în poziție de orantă). Partea de sus a corpului este mai îngustă, iar cea de jos lățită spre șolduri.

Multe figurine au câte un orificiu mic, deoparte și de alta a șoldurilor. Mai rar, unele figurine feminine au pe piept, în față și în spate, mai jos de sâni, câte o bandă lată, orizontală, ornamentată cu linii incizate, arcuite sau verticale, paralele. Piesa descrisă mai sus are steatopigie accentuată. Sexul a

¹⁸⁴ *Ibidem*, p.89, pl.IX/4.

¹⁸⁵ *Ibidem*, p.94, pl.XIV/9.

¹⁸⁶ *Ibidem*, de ex. p.92, pl.XII/5.

¹⁸⁷ *Ibidem*, pl.XIII/1-11.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p.88, pl.VIII/3-10.

¹⁸⁹ C.Matasă, *Așezarea eneolitică Cucuteni B de la Târgu Ocna-Podei*, în *Arh. Mold.*, II-III, 1964, p.59, fig.39/1,4.

¹⁹⁰ Natalia Berlescu, *op.cit.*, p.95, pl.XV/1.

¹⁹¹ *Ibidem*, p.95, pl.XV/2.

¹⁹² *Ibidem*, p.95, pl.XV/3.

¹⁹³ *Ibidem*, p.96, pl.XVI/5-9.

¹⁹⁴ *Ibidem*, p.97, pl.XVII/1-13.

¹⁹⁵ *Ibidem*, p.97, pl.XVII/1.

¹⁹⁶ Ion T.Dragomir, *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani-Aldeni*, București, 1983, p.20.

fost redat printr-un triunghi din linii incizate. Picioarele sunt masive de sus până la genunchi, pe când partea inferioară a picioarelor pare a reda încălțăminte, sub forma unei cizme, simple. Figurina este neornamentată¹⁹⁷. Unele figurine au, pe partea inferioară redat în față sexul, iar în spate și în față, până la genunchi, sunt ornamentate cu linii incizate paralele sau în spirală¹⁹⁸ (fig.45/3,6,8). Unele reflectă, în ornamentare, o influență a plasticii din faza Cucuteni A.

Etapa a doua este caracterizată prin două tipuri de figurine feminine, în picioare (fig.46). Primul tip este caracterizat de gâtul masiv, corpul plat, cu sânii reliefați și cu brațele întinse lateral (fragmentare), probabil cu antebrațele în sus. Partea inferioară o au deosebit de masivă, cu șoldurile mult lățite lateral (uneori cu câte un orificiu mic deoparte și de alta) și cu steatopigie accentuată (fig.46/11). Picioarele sunt despărțite de corp, prin două linii în V, iar între ele prin câte o linie incizată în față și în spate. În unele cazuri, picioarele sunt redade printr-un con ascuțit, la partea inferioară, ceea ce reflectă, desigur, o tradiție transmisă din timpul culturii Precucuteni¹⁹⁹ (fig.46/12,13).

Cel de-al doilea tip, specific etapei, îl constituie figurinele feminine, în picioare, păstrate în mare ca tip din etapa precedentă. Deosebirea constă în redarea capului și gâtului. Pe astfel de figurine, gâtul este înalt ca o coloană, cu partea inferioară mai groasă (fig.46/1). În dreptul capului este indicat nasul, puțin reliefat. Corpul lor este plat, cu brațele întinse lateral și cu antebrațele în sus (fig.46/1-3). Sânii sunt reliefați. Pe piept, unele figurine, au câte două linii incizate în formă de V, care probabil redau podoabe (fig.46/1). Se pare că partea inferioară a figurinelor era cu steatopigie accentuată²⁰⁰.

Alte figurine, din aceeași etapă, au partea inferioară a corpului și picioarele ornamentate prin linii incizate în spirală (fig.46/9). Menționăm și faptul că adesea pe piept, mai jos de sâni, ca și pe spate, diferite figurine sunt ornamentate cu câte o bandă lată, acoperită cu linii incizate, arcuite, paralele, uneori dispuse în unghi sau în spirală²⁰¹ (fig.46/2,5-7). Banda ar putea reprezenta marginea de sus a îmbrăcăminte.

În cursul etapei a treia s-au menținut în uz vechile tipuri²⁰². Capul îl au modelat în două feluri. Unele îl au în formă ovală, cu doi lobi, cu nasul scund, cu ochii ca două orificii mici, pe mijlocul lobilor. Altele îl au tot ca o coloană, pe care este indicat nasul prelung, ascuțit și ochii prin orificii²⁰³. Se cuvine reținut faptul că, pe o serie de figurine din etapa a treia, pe gât, până deasupra sânilor, este indicată o podoabă, de formă rombică atârnată cu câte trei fire și de la ea coboară altele trei²⁰⁴. Prin săpăturile de până acum s-au găsit mai multe piese, romboidale, de lut ars, plate, frumos ornamentate, considerate a fi corespunzătoare podoabelor de pe figurinele amintite mai sus²⁰⁵. Figurinele au corpul plat, cu brațele îndoite din coate, cu antebrațele în sus sau în formă de prelungiri laterale, aproximativ triunghiulare (fig.47/6). La fiecare figurină, brațele au câte un orificiu mic²⁰⁶.

Ca și în cursul celei de-a doua etape, figurinele descrise au decorul în formă de bandă orizontală trasată mai jos de sâni, acoperită cu linii incizate, oblice, paralele²⁰⁷. Partea inferioară a figurinelor este masivă cu steatopigie accentuată (fig.47/7,10), cu picioarele alăturate (despărțite printr-o linie), cu vârf aproape ascuțit (fig.47/8) sau cu redarea labelor²⁰⁸ (fig.47/9) (uneori cu creștături indicând degetele)²⁰⁹. La multe figurine, partea inferioară este ornamentată prin linii incizate în spirală sau cu linii paralele, în unghi²¹⁰ (fig.47/4,5,7). Figurine în întregime sau numai picioarele au fost modelate separat și apoi lipite între ele. Unele figurine păstrează urme de culoare folosită la incrustarea liniilor decorului.

În aria aspectului Aldeni II s-au descoperit și două figurine deosebite. Una din ele (găsită la Vulcănești), redând un personaj așezat, cu brațele îndoite din coate (de tipul „Gânditorului”)²¹¹ și a doua redă un personaj feminin în picioare, cu o mână îndoită din cot, cu palma lângă față, iar cealaltă mână este tot îndoită, dar cu antebrațul așezat orizontal (fig.47/11) (găsită la Dodești)²¹².

Cultura Gumelnița. Comunitățile acesteia sunt urmașele directe ale celor din cultura Boian. În perioada de început a culturii, corespunzătoare cu a doua etapă a fazei de tranziție de la cultura Boian

¹⁹⁷ *Ibidem*, p.98 și p.172, fig.48/1.

¹⁹⁸ *Ibidem*, p.98 și p.172, fig.48/6,8.

¹⁹⁹ *Ibidem*, p.98-99, p.173-174, fig.49, 50/1-5.

²⁰⁰ *Ibidem*, p.173, fig.49/8.

²⁰¹ *Ibidem*, p.173, de ex. fig.49/6, p.174, fig.50/1,2,4,5.

²⁰² *Ibidem*, p.99-102, fig.51-54, 55/1-8.

²⁰³ *Ibidem*, p.175, de ex. fig.51/13,15.

²⁰⁴ *Ibidem*, p.175, fig.51/12-15.

²⁰⁵ *Ibidem*, p.181, fig.57.

²⁰⁶ *Ibidem*, p.175, fig.51/12,13.

²⁰⁷ *Ibidem*, p.175, fig.51/12,13.

²⁰⁸ *Ibidem*, p.176, fig.52/8.

²⁰⁹ *Ibidem*, p.176, fig.52/6.

²¹⁰ *Ibidem*, p.176, fig.52/5-8.

²¹¹ *Ibidem*, p.101.

²¹² *Ibidem*, p.177, fig.53/11.

la cultura Gumelnița, comunitățile sale s-au extins pe un teritoriu foarte vast. În sudul țării noastre ele s-au răspândit din Muntenia până la țărmul Mării Negre, precum și într-o zonă dintre Jiu și Olt. De asemenea, spre sud ele au ajuns până în preajma țărmului Mării Egee²¹³. După aceea, în cursul fazelor următoare, care au durat mai multe secole, arealul nu a suferit modificări importante. Comunitățile gumelnițene au avut un mod de trai sedentar, ocupându-se, în principal, cu cultivarea plantelor. De-abia, la sfârșitul culturii s-au produs frământări și dislocări de populație (înspre zonele de dealuri) datorită răspândirii, de-a lungul Câmpiei Române și în Dobrogea, a comunităților culturii Cemavoda I.²¹⁴

Membrii comunităților culturii Gumelnița au modelat și realizat figurine antropomorfe de lut ars, os, marmură și de aur²¹⁵.

În ceea ce privește figurinele antropomorfe (fig.48-53) de lut ars în prezentarea noastră ne vom bizui, în principal, pe lotul de figurine, destul de multe, descoperite, de Dinu V. Rosetti, în așezarea de la Vidra²¹⁶.

Figurinele din timpul fazei numite Gumelnița A 1 (după periodizarea lui Dinu V. Rosetti), corespunzătoare unei mari părți din faza de tranziție, le-am descris în paragraful referitor la această fază în capitolul despre cultura Boian.

La acele date se cuvin a fi adăugate aici cele despre capul unei figurine, destul de plat, de formă rombică. Este evident faptul că pe fața figurinei s-a redat o mască. Pe ea erau indicate printr-o dungă orizontală îngustă, în relief, lustruită, sprâncenele și printr-o altă bandă îngustă, verticală, nasul. Suprafața lor era lustruită. Restul feței a fost vopsit în culoare albă crudă. Gura o are redată ca un rotogol. Ochii sunt de formă triunghiulară. În dreptul urechilor sunt două adâncituri rotunde. Adânciturile ochilor și urechilor sunt vopsite cu roșu crud²¹⁷ (fig.14/6). În timpul acestei faze, cu prilejul unor manifestări magico-religioase, se foloseau măști.

Figurinele de lut ars din faza Sultana (=Gumelnița A 2) în așezarea de la Vidra sunt relativ puține (fig.48 și fig.49) și sunt reprezentate prin două tipuri principale²¹⁸.

O serie de figurine, mai rare, sunt modelate mai realist. Din această categorie s-a păstrat mai bine numai corpul unei figurine feminine. Capul, brațele și picioarele lipsesc din vechime. Corpul este masiv și a fost modelat destul de realist, fiind lătit la partea de sus și în dreptul șoldurilor. Sâni sunt ca două gurguie. Pântecul este proeminent, cu ombilicul perforat orizontal²¹⁹ (fig.49/2). Capetele unor astfel de figurine au formă ovală, cu partea din mijloc proeminentă, redând nasul arcuit și cu o creștătură mică, în dreptul gurii (fig.48/1-6, fig.49/1,3). Este interesant faptul că ochii sunt indicați prin bucățele din valve de scoici *Unio pictorum* L²²⁰. Reținem constatarea că și în această perioadă se găsesc adesea numai capetele figurinelor (fig.48/1-5). Nu este exclus să fi existat obiceiul ca, în anumite cazuri, capetele figurinelor să fie rupte intenționat.

Majoritatea figurinelor din aceeași fază și așezare sunt modelate grosolan. De obicei, ele au corpul cilindric sau cu secțiune ovală, scund. Câteodată, porțiunea din dreptul capului este lătită în părți, datorită celor două alveole, între care este nasul, slab reliefat. La astfel de figurine s-au făcut și mâinile ca două prelungiri laterale. Corpul și picioarele nu sunt delimitate. Partea inferioară este dreaptă, pentru ca figurinele să poată fi așezate în picioare²²¹ (fig.48/9,11,14,15).

Predomină piesele care au partea de sus arcuită, cu două adâncituri, indicând ochii, între care este nasul, slab reliefat. La acestea atrage atenția faptul că în dreptul gurii, mai jos de ea, au câte patru înșepături, în șir, pe orizontală, care, credem, că reprezintă tatuajul²²² (fig.48/1,3,6).

Una din figurine, pe fațeta inferioară (cu marginile crestate), are un semn simbolic din linii incizate²²³ (fig.49/8). O altă figurină din aceeași serie are partea inferioară cu o prelungire, ca o labă de picior²²⁴ (fig.49/7).

²¹³ Eugen Comșa, *Probleme privind cercetarea neoneoliticului de pe teritoriul României*, în SCIVA, 29, 1978, 1, p.21-22, cu bibliografia.

²¹⁴ Sebastian Morintz și Petre Roman, *Asupra perioadei de trecere de la eneolitic la epoca bronzului la Dunărea de Jos*, în SCIV, 19, 1968, 4, p.562.

²¹⁵ Lotul principal de figurine provine de la așezarea de la Vidra (Dinu V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest*, în JPEK, 12, 1938, p.29-50+30 pl.

²¹⁶ *Ibidem*.

²¹⁷ *Ibidem*, pl.12/5.

²¹⁸ *Ibidem*, p.13/10-13 și p.14.

²¹⁹ *Ibidem*, pl.13/10.

²²⁰ *Ibidem*, pl.13/11-13.

²²¹ *Ibidem*, pl.14/1.

²²² *Ibidem*, pl.14/4.

²²³ *Ibidem*, pl.14/4. Pare să redea chipul stilizat al unui bărbat în poziție de orant.

²²⁴ *Ibidem*, p.14/2.

Ca o excepție amintim o figurină, tot de la Vidra. Capul îl are rupt din vechime. Brațele sunt ca două prelungiri laterale. Piesa redă un personaj feminin, în picioare, îmbrăcat într-o rochie lungă și largă la poale. Sâni sunt indicați prin două gurguie. Pe partea inferioară a rochiei, în față, prin linii incizate este desenat un semn, care prin formă se aseamănă cu topoarele duble cretane. Pe mijlocul acestui desen, deasupra, este un triunghi mic²²⁵ (fig.49/9).

Figurine feminine, reprezentate ca fiind îmbrăcate cu rochii lungi și largi la poale, s-au găsit și în alte așezări gumelnițene.

Majoritatea figurinelor descoperite în stratul Gumelnița, din așezarea de la Vidra, datează din timpul fazei Jilava (=Gumelnița B 1) (fig.50-53). S-au găsit atât figurine, cât și vase antropomorfe²²⁶. Din punct de vedere tipologic, variabilitatea figurinelor de lut ars este mai mare decât în fazele precedente.

Multe figurine au fost modelate neglijent și au formă de coloană cilindrică sau corpul cu secțiune ovală. Capul acestor figurine este modelat foarte sumar, ca o prelungire scurtă, cu doi lobi, cu nasul reliefat puțin. Majoritatea figurinelor au brațele indicate prin două prelungiri laterale, scurte. De obicei, sâni sunt redați prin două gurguie. Pe astfel de piese lipsesc alte amănunte anatomice. Picioarele nu sunt indicate²²⁷ (fig.50/2; fig.52/4,5,7).

O altă categorie de figurine au fost modelate mai realist. Capul lor e bilobat, cu nasul reliefat. De-a lungul marginilor s-au făcut, de o parte și de alta, de la 2-4 orificii mici. Gura o aveau indicată printr-o creștătură mică. Mai jos, sunt grupuri de înțepături, redând tatuajul²²⁸. Astfel de figurine au adesea gâtul înalt, cilindric, ornamentat cu linii incizate²²⁹. Corpul lor este puțin lățit în dreptul șoldurilor. Este indicată și steatopigia. Picioarele sunt alăturate, despărțite, în față și în spate, prin adâncituri prelungi (fig.52/3). Pe corp, pe ambele fețe, o astfel de piesă are decor din linii incizate. Mai jos este indicat triunghiul sexual și pe picioare sunt alte linii incizate, paralele, orizontale, indicând poate marginea îmbrăcămintei²³⁰ (fig.53/2,7-9).

Alte piese, din aceeași categorie, au redat atât pântecul proeminent, cât și steatopigia. Au indicat triunghiul sexual și picioarele lungi, alăturate, despărțite prin șanțuri prelungi. Unele piese au și labela picioarelor, sub forma unor prelungiri scurte²³¹ (fig.52/3).

Menționăm că și din această fază datează o serie de capete de figurine antropomorfe. Se poate pune din nou problema dacă nu cumva ele erau rupte intenționat în legătură cu o manifestare magico-religioasă.

Astfel de capete au, de obicei, forma rombică, bilobată, cu nasul arcuit, redat cu grijă. Adesea în marginile laterale, lobi au câte trei orificii mici (fig.52/1). Ochii sunt indicați prin câte un oval reliefat. Pe unele capete sunt indicate nările prin două înțepături. Gura o au ca o creștătură dreaptă sau puțin arcuită și, mai jos de ea, pe mai multe piese, sunt șirurile de înțepături ale tatuajului²³².

O piesă deosebită redă un personaj feminin. Are capul de formă obișnuită, bilobat, oval, cu câte un orificiu mic, lateral. Ochii sunt indicați prin linii incizate și gura ca o creștătură. Brațele le are rupte din vechime. Corpul este cilindric. În față are sâni, ca două gurguie, iar mai jos, triunghiul sexual. Pe spate, sus, are o îngroșare, iar mai jos sunt indicate fesele, slab reliefate. Reținem că figurina este cu partea de sus a corpului înclinată puțin în față²³³ (fig.50/1). După părerea noastră, îngroșarea de pe spate reprezintă o povară grea purtată de femeie, ceea ce a făcut-o să se încline puțin în față. Este posibil ca „greutatea” purtată pe spate să reprezinte, în realitate, un copil mic. Menționăm că o piesă similară se cunoaște și din aria culturii Cucuteni.

Vom aminti și câteva figurine deosebite, datând din această fază. Una, de exemplu, are capul de formă obișnuită, bilobată. Brațele sunt întinse lateral, puțin mai lungi ca de obicei, corpul lățit în dreptul șoldurilor și picioarele despărțite²³⁴ (fig.48/8).

O serie de figurine au indicate brațele în diferite poziții. Mai rare sunt cele cu brațele întinse lateral și îndoite din coate, cu antebrațele în sus²³⁵. Altele au brațele arcuite, cu palmele așezate pe abdomen²³⁶ (fig.48/13).

²²⁵ *Ibidem*, pl.14/5.

²²⁶ *Ibidem*, pl.15-29.

²²⁷ *Ibidem*, pl.15.

²²⁸ *Ibidem*, pl.15/10.

²²⁹ *Ibidem*, pl.16/10.

²³⁰ *Ibidem*, de ex.pl.16/5.

²³¹ *Ibidem*, pl.16/6.

²³² *Ibidem*, pl.17/1-6.

²³³ *Ibidem*, pl.17/8.

²³⁴ *Ibidem*, pl.18/3.

²³⁵ *Ibidem*, de ex. pl.18/5.

²³⁶ *Ibidem*, pl.18/7.

Câteva piese sunt interesante prin poziția brațelor. Una redă o femeie în picioare, modelată grosolan, scundă. Capul este bilobat, cu orificii pe margini, cu gura ca o creștătură. Mâna dreaptă o are îndoită cu palma așezată pe obraz, iar cea stângă, cu palma mai sus de cotul drept. Pe corp este indicat triunghiul sexual. Picioarele sunt despărțite prin șanțuri prelungi. Labele sunt puțin lățite în față și cu creștături, delimitând degetele²³⁷ (fig.50/3). Este interesantă și o figurină masculină, în poziție șezândă. Se presupune că a fost fixată pe un capac. Capul îl are bilobat, cu nasul proeminent. În marginea capului are câte un șir de câte trei orificii mici. Corpul este scund. Brațul stâng este îndoit din cot, cu palma lângă partea stângă a obrazului, iar mâna dreaptă o are cu palma așezată la cotul stâng. Sexul este reliefat. Picioarele le avea despărțite²³⁸ (fig.50/4).

Sunt și rare figurine masculine, cu capul bilobat, gâtul scurt, brațele ca două prelungiri scurte. Sexul îl are reliefat și picioarele depărtate²³⁹ (fig.53/4).

Menționăm și o figurină care parcă redă un copil înfășat (fig.50/5).

Tot din timpul fazei Jilava (=Gumelnița B 1) datează și unele vase reprezentând chipuri de femei, așa-numite vase antropomorfe²⁴⁰. Mai cunoscut este vasul numit „Venus de la Vidra”. Era o piesă compusă; capacul său reprezentând capul personajului, iar vasul propriu-zis redând corpul unei femei corpolente, în picioare. Capacul nu s-a găsit. Vasul este prevăzut cu un prag, pentru sprijinirea capacului. Corpul îl are masiv, puțin lățit în dreptul șoldurilor, cu steatopigie. Sâni sunt indicați prin proeminențe mici, iar brațele arcuite și așezate cu palmele (cu degetele răsfirate) pe partea inferioară a pieptului; picioarele le are alăturate, despărțite prin șanțuire prelungă. Este indicat triunghiul sexual. Vasul este bogat ornamentat prin linii incizate. Deasupra sânilor, pe piept, are redată o podoabă similară ca formă toporului bipen cretan. Pe mijloc podoaba are două cercuri concentrice cu câte o tangentă sus și jos. Pe restul corpului, până la coapse sunt benzi (mărginite de linii incizate), având în cuprinsul lor, la diferite intervale, câte două cercuri concentrice, cu tangente. Benzile au suprafața hașurată, pentru a putea fi vopsite cu o culoare. Ornamentele amintite, reprezintă, probabil decorul îmbrăcăminte. Pe antebrățe sunt câte cinci linii incizate, paralele, care indică brățări, iar pe picioare, alte ornamente, care, se pare, redau încălțăminte de tipul cizmelor²⁴¹ (fig.51). Amintim și cele două figurine tesaliene²⁴² (fig.53/5,6) și perechea de figurine, una feminină și alta masculină²⁴³ (fig.53/1).

Din aceeași fază datează și altfel de vase antropomorfe. Ele sunt de dimensiuni mai mici. Au corpul bombat, cu două deschideri laterale, ca două tuburi. Capul este bilobat cu nas reliefat și cu câte un șir de 4-5 orificii mici de-a lungul marginii lobilor. Pe corpul vaselor sunt scrijelate benzi hașurate, verticale, alternând cu altele netede. Fără îndoială că este vorba de redarea decorului de pe rochii lungi și largi²⁴⁴.

La celelalte categorii de figurine ne vom referi în capitolele următoare ale lucrării.

Cultura Sălcuța. Purtătorii ei au viețuit pe tot întinsul Olteniei (inclusiv în zona de dealuri), în sud-estul Banatului și o anumită perioadă pe o fâșie îngustă de-a lungul malului stâng al Oltului, în Muntenia. Arealul lor se întindea mult la sud de Dunăre. Evoluția culturii s-a desfășurat în decursul a trei faze (Sălcuța I - III)²⁴⁵. Figurinele antropomorfe din aria culturii erau mai ales din lut ars, unele de os și foarte rare din aur.

În stratul corespunzător fazei Sălcuța I figurinele sunt rare. Astfel de piese s-au găsit în stratul corespunzător de la Verbicioara²⁴⁶ (jud.Dolj), pe când în așezarea de la Sălcuța (jud. Dolj), în stratul Sălcuța I, nu s-a găsit nici o piesă.

În schimb, figurinele antropomorfe de lut ars, din faza Sălcuța II, sunt destul de multe. Vom descrie câteva din această fază²⁴⁷. S-au găsit piese fragmentare, păstrate de la brâu în sus²⁴⁸ (fig.54). Ele au, de obicei, capul lățit lateral (sub forma a doi lobi). Uneori, în dreptul urechilor, s-au făcut de o parte și de alta, lângă margine, câte trei orificii mici în șir²⁴⁹ (fig.54/1). Nasul lor este arcuit (uneori

²³⁷ *Ibidem*, pl.19/1

²³⁸ *Ibidem*, pl.19/2.

²³⁹ *Ibidem*, pl.19/7.

²⁴⁰ *Ibidem*, pl.16/15.

²⁴¹ *Ibidem*, pl.21-23.

²⁴² Vladimir Dumitrescu, *O nouă statueta de tip resalic descoperită la Gumelnița*, în SCIV, XI, 1960, p.246, fig.1 și p.247, fig.2/3.

²⁴³ *Idem*, *Gumelnița. Sondajul stratigrafic din 1960*, în SCIV, 17, 1966, 1 p.92, fig.28.

²⁴⁴ Dinu V.Rosetti, *op.cit.*, pl.20/1,2.

²⁴⁵ D.Berciu, *Contribuții...*, p.80-82; 88-115 și p.341-350.

²⁴⁶ *Ibidem*, p.330.

²⁴⁷ *Ibidem*, p.330.

²⁴⁸ *Ibidem*, p.329, fig.152/1-5.

²⁴⁹ *Ibidem*, p.331, fig.154/3.

coroiat), reliefat. Ochii, dacă sunt indicați, s-au făcut ca două creștături ovale. Pe bărbie s-au făcut câte patru adâncituri micuțe (fig.54/5). Unii cercetători au considerat că reprezintă gura. După părerea noastră, constituie un element al tatuajului. Gâtul este scurt. Brațele le au redat ca două prelungiri laterale, de formă aproximativ dreptunghiulară. Sâni sunt reliefați. Piesa descrisă avea o proeminență mică pe cap, în mijlocul căreia începea un orificiu care străbătea figurina pe toată înălțimea ei (fig.54/5). Reținem că figurina a fost cu decor pictat. Pe ea însă s-au păstrat numai unele urme de culoare albă ²⁵⁰.

O altă piesă din aceeași categorie avea capul de formă similară, cu nasul proeminent, dar fără indicarea ochilor și tatuajului. Brațele sunt tot ca prelungiri scurte, dar arcuite. Pe mijlocul pieptului are un orificiu mic, rotund (fig.54/7). Această figurină a avut și ea decor pictat. Pe creștetul ei s-au observat urme de culoare roșie crudă, iar pe corp s-au putut distinge dungi trasate cu culoare albă ²⁵¹. Unei forme mai stilizate îi aparține o altă figurină. Capul este mic, bilobat, cu nasul reliefat, fără indicarea ochilor; gâtul îl are scurt; brațele sunt și ele scurte, întinse lateral; corpul este plat și scurt, fără nici un element anatomic (fig.54/3). Piesa nu este ornamentată ²⁵². Din aceeași fază datează și un picior de figurină, masiv, cu genunchiul reliefat și cu laba prelungă, cu marginea arcuită fără indicarea degetelor sau încălțăminte ²⁵³ (fig.54/12).

Din nivelul corespunzător etapei Sălcuța II c provine o figurină fragmentară, fără cap, masivă, modelată neglijent, care pare să redea un personaj așezat. Brațele credem ar fi fost ca două prelungiri laterale. Corpul este masiv (fig.54/8). Nu se precizează nici un amănunt anatomic. Piesa a fost modelată din lut amestecat cu păioase ²⁵⁴. Din aceeași etapă este o figurină fragmentară, fără cap și fără partea inferioară (fig.54/4). Avea gâtul scurt, iar pe el era trasată o linie, indicând, probabil, un șirag; brațele le are scurte, întinse lateral (aproximativ dreptunghiulare) fiecare cu un orificiu spre margine; sâni sunt slab reliefați. Figurina este interesantă prin aceea că partea ei inferioară a fost în formă de clopot, ceea ce înseamnă că reda un personaj feminin îmbrăcat într-o rochie lungă și largă („en cloche”). Sub sâni se observă câteva linii paralele, incizate, cuprinse într-un patruater ²⁵⁵.

Oarecum similară este o altă figurină redând un personaj în picioare, cu capul în parte rupt, cu gât gros. Are brațele scurte ca două prelungiri mici laterale și sâni reliefați. Corpul se lățește treptat spre bază, iar jos are o adâncitură spre interior, indiciu că reprezintă o femeie îmbrăcată într-o rochie lungă și largă ²⁵⁶ (fig.54/10).

În stratul din faza Sălcuța II s-au găsit și două fusaiole (?) de lut, cu patru brațe, cu un orificiu mic pe mijloc. Una din ele are un braț redând un chip omenesc stilizat ²⁵⁷. Celelalte trei brațe sunt aproape dreptunghiulare. Fața opusă a piesei este îngroșată în dreptul orificiului. Cealaltă piesă are tot patru brațe. Un braț reprezintă un chip de om ²⁵⁸. Celelalte trei brațe sunt aproape ascuțite. Piesa este perforată oblic și este îngroșată pe ambele fețe, în dreptul orificiului.

Din stratul Sălcuța III, în așezarea Sălcuța, s-a găsit o figurină întregă modelată neglijent din lut amestecat cu păioase. Capul este puțin lășit în părți și are nasul abia indicat. Brațele sunt ca două prelungiri neregulate, una plasată mai sus, alta mai groasă, mai jos. Partea inferioară este mult îngroșată cu baza dreaptă. Lipsesc amănuntele anatomice. Este greu de spus dacă redă un personaj așezat sau o femeie îmbrăcată cu o rochie lungă și largă ²⁵⁹ (fig.54/9). Tot din această fază datează și un fragment dintr-o figurină masculină, în poziție șezândă ²⁶⁰.

²⁵⁰ *Ibidem*, p.329, fig.152/1.

²⁵¹ *Ibidem*, p.329, fig.152/4.

²⁵² *Ibidem*, p.329, fig.152/2.

²⁵³ *Ibidem*, p.330, fig.153/4.

²⁵⁴ *Ibidem*, p.330, fig.153/2.

²⁵⁵ *Ibidem*, p.330, fig.153/3.

²⁵⁶ *Ibidem*, p.333, fig.156/3.

²⁵⁷ *Ibidem*, p.333, fig.156/1.

²⁵⁸ *Ibidem*, p.333, fig.156/2.

²⁵⁹ *Ibidem*, p.330, fig.153/1.

²⁶⁰ *Ibidem*, p.334 și p.329, fig.152/6.

III. TIPURI DEOSEBITE DE FIGURINE DE LUT ARS

După cum s-a arătat în capitolul anterior majoritatea figurinelor de lut din neoliticul din țara noastră respectă anumite reguli privind modul de lucru, tipul și ornamentarea. Dar, în anumite culturi neolitice din spațiul nostru, datorită unor influențe din afară, sunt documentate și rare figurine de tipuri deosebite, analizate mai jos.

Figurinele de tip tesalic. Din categoria figurinelor antropomorfe de lut ars mai fac parte și cele câteva piese, descoperite numai în sud-estul țării, în arealul culturii Gumelnița. Ne referim la figurinele numite de tip tesalic¹ similare, prin caracteristicile lor, unor figurine specifice descoperite în complexe neolitice din Tesalia (de exemplu la Rachmani²).

Astfel de figurine sunt foarte stilizate. Se cunosc două piese specifice. Ambele au fost descoperite, mai demult, în așezarea de la Gumelnița.

Prima are corpul de formă cilindrică (ca un tub), cu partea inferioară puțin lărgită (cu peretele puțin îngroșat), iar cea superioară are marginea cu diametrul mai mic și mai subțire (fig. 53/6). Brațele sunt redată ca două prelungiri scurte triunghiulare. Sus lângă margine, în față, sunt două mici proeminențe, fuguiate, reprezentând sânii. Piesa nu este ornamentată³. Capul, care era făcut separat, din piatră sau din lemn, avea în jos o prelungire lungă, care se introducea în „tub”.

Cea de-a doua figurină este mult mai simplă. Are forma unui tub cilindric, cu pereții de aceeași grosime, având partea din față mai arcuită, iar cea din spate mai teșită (fig. 53/5). La partea superioară are două prelungiri laterale scurte, redând brațele⁴. Pe această piesă nu sunt indicații sânii sau alte amănunte anatomice.

Ambele figurine au deci redat numai torsul. Ele au fost modelate din pastă fină. Piesele descrise mai sus provin din stratul superior al așezării Gumelnița, prin urmare din faza Gumelnița B⁵.

Despre originea figurinelor descrise au fost formulate două păreri contradictorii. Conform unei păreri mai vechi tipul de figurină amintit are o origine sudică, din zona Tesaliei⁶. Cealaltă ipoteză sugerează că figurinele s-ar fi răspândit, de fapt, din aria gumelnițeană spre Tesalia⁷.

Suntem de părere că prima explicație este cea corectă, așa cum, de altfel, rezultă din analiza poziției cronologice a figurinelor de la nord de Dunăre, în raport cu acelea din Tesalia⁸.

Figurinele cu brațele în poziții diferite. După cum se știe, în întreaga istorie a omenirii, în directă legătură cu manifestările magico-religioase, avea o anumită semnificație modul cum acționau personajele care le îndeplineau, de cele mai multe ori conta poziția brațelor.

¹ Vladimir Dumitrescu, *Une figurine de tip thessalien découverte à Gumelnița*, în *Dacia*, VII-VIII (1937-1940), 1941, p.97-102 și idem, *O nouă statueta de tip tesalic descoperită la Gumelnița*, în *SCIV*, XI, 1960, 2, p.245-260.

² Idem, *Une figurine ...*, p.99-100.

³ *Ibidem*, p.97-102 și p.98, fig.1 și p.99, fig.2.

⁴ Idem, *O nouă statueta de tip tesalic descoperită la Gumelnița*, p.245-260 și p.246, fig.1.

⁵ *Ibidem*, p.251.

⁶ Idem, *Une figurine ...*, p.97-102.

⁷ Ion Nestor recenzie (la Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, 1941), publicată în *RIR*, XI-XII, 1941-1942, p.435-436.

⁸ Vladimir Dumitrescu, *O nouă statueta de tip tesalic descoperită la Gumelnița*, p.251-257.

Tot așa în cursul epocii neolitice, multe figurine feminine de lut ars au fost reprezentate având mâinile indicate în chip diferențiat⁹, în funcție de semnificația gestului.

Pozițiile principale ale brațelor, care se observă la diverse figurine feminine, sunt următoarele: în unele cazuri, par a avea mâinile întinse lateral; sunt sub forma unor prelungiri scurte, laterale¹⁰; figurinele reprezentând femei gravide au mâinile cu palmele așezate pe piept, pentru a sprijini sânii¹¹ (fig.10/1;31/3) sau așezate cu palmele pe abdomen¹² (fig.7/3;9/4;10/4,7;51) ori așezate cu palmele pe pubis¹³ (fig.10/6;35/2).

Sunt însă și figurine redând femei gravide, în picioare, având mâinile îndoite din coate, cu palmele îndreptate în sus, în poziție de orantă¹⁴ (fig.15/3;22/14;45/1;81/5,6). Credem că această categorie de figurine nu mai poate fi considerată ca înfățișând o divinitate propriu-zisă, ci ele serveau ca un fel de intermediare între persoana care folosea figurina și o altă divinitate (poate soarele?).

Sunt și figurine cu poziția brațelor mai deosebită în aria culturii Gumelnița. Menționăm un vas antropomorf, de la Sultana, care redă o femeie, cu mâna stângă îndoită din cot, cu palma așezată pe bărbie, iar cealaltă mână este cu palma lângă cotul drept¹⁵. O figurină masculină, tot gumelnițeană, de la Vidra, are brațele așezate în aceeași poziție¹⁶. Amintim că o altă figură feminină, de la Vidra, are brațul drept îndoit, cu palma pe bărbie și cel stâng cu palma lângă cotul drept¹⁷. În aria culturii Precucuteni (faza Precucuteni III), din așezarea de la Târpești, provine o figurină feminină, cu mâna dreaptă îndoită din cot și așezată cu palma lângă față și cea stângă acoperind cu palma cotul drept¹⁸. Semnificația lor rituală este mai greu de precizat. Poate redau personaje meditănd¹⁹.

În privința poziției brațelor trebuie să mai amintim și cele două figurine de „Gânditori”, cea de la Cernavoda (fig.11/1), din aria culturii Hamangia²⁰, și cea de la Târpești (fig.33/8), din aria culturii Precucuteni (faza Precucuteni II-III)²¹. Ambele au brațele îndoite din coate (acestea sunt sprijinite pe genunchi), cu palmele așezate de o parte și de alta a feței.

Amintim și figurina „Femeie șezând” (fig.11/2), din aria culturii Hamangia, de la Cernavoda²², care are ambele palme așezate pe genunchiul drept. Credem că este vorba de o poziție de odihnă.

Figurinele reprezentând personaje de vârste diferite. Încercând să analizăm o astfel de problemă, considerăm că din punct de vedere magico-religios, o anumită semnificație o au figurinele reprezentând personaje aproximativ de aceeași vârstă, redată în același mod, și cu totul alta în cazul în care figurinele reprezintă personaje de diferite vârste.

Din păcate, datorită faptului că, în multe din culturile neolitice de pe teritoriul țării noastre s-au găsit puține figurine antropomorfe, o astfel de analiză comparativă se poate face numai în privința acelor culturi în așezările cărora s-a găsit un număr mai mare de figurine și numai în acele cazuri în care au fost modelate figurine ce reprezintă personaje de vârste diferite.

Numai figurinele de lut ars din arealele a două culturi neolitice de la noi se pretează la o analiză a problemei. Ne referim, în primul rând, la cultura Gumelnița și, mai cu seamă, la marele număr de figurine descoperite de Dinu V. Rosetti, cu prilejul săpăturilor de la Vidra.

Dacă vom cerceta cu atenție figurinele gumelnițene descoperite la Vidra, vom constata că din categoria principală a figurinelor feminine fac parte personaje de diferite vârste. Astfel, în stratul Gumelnița B 1, de la Vidra, s-a găsit o figurină redând un copilăș în față²³ (fig.55/1). Piesa este modelată foarte clar. Nu excludem posibilitatea ca și alte figurine (din fazele precedente sau din aceeași fază cu cea amintită), din același complex sau din alte așezări similare, să redea și ele copilăși.

⁹ Silvia Marinescu-Bîlcu, *Die Bedeutung einiger Gesten und Haltungen in der jungsteinzeitlichen Skulptur der ausserkarpatischen Gebiete Rumäniens*, în *Dacia*, XI, 1967, p.47-58.

¹⁰ De exemplu, la Vladimir Dumitrescu, *op.cit.*, în *JPEK*, 8, 1932/33, pl.13/1,3; Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, în *JPEK*, 12, 1938, pl.15/6.

¹¹ Vladimir Dumitrescu, *op.cit.*, 1932/1933, pl.14/2,8.

¹² Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, 1938, pl. 18/7 și pl.21/1.

¹³ Silvia Marinescu-Bîlcu, *op.cit.*, p.53, fig.5/3.

¹⁴ Eugen Comșa, *op.cit.*, 1974, fig.77/1; Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, 1938, pl.18/5.

¹⁵ Silvia Marinescu-Bîlcu, *op.cit.*, p.50, fig.3 și 4.

¹⁶ Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, 1938, pl. 19/2.

¹⁷ *Ibidem*, pl.19/1.

¹⁸ Silvia Marinescu-Bîlcu, *op.cit.*, p.53, fig.5/7.

¹⁹ *Ibidem*, p.52.

²⁰ D.Berciu, *Cultura Hamangia*, 1966, p.8, fig.1.

²¹ Silvia Marinescu-Bîlcu, *op.cit.*, p.254, fig.73/7.

²² D.Berciu, *op.cit.*, p.8, fig.2.

²³ Dinu V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhugel bei Bukarest*, în *JPEK*, 12, 1938, pl.16/15.

Majoritatea figurinelor feminine din așezarea de la Vidra reprezintă (începând din faza de tranziție la cultura Gumelnița=Gumelnița A 1) femei tinere, unele gravide²⁴ (fig. 55/2), dar de vârste diferite.

O situație, mult mai clară, este oglindită prin unele figurine din aria de răspândire a culturii Cucuteni. Astfel, dacă ne referim la două figurine din faza Cucuteni A, găsite la Trușești, vom constata că prima din ele redă corpul acoperit cu obișnuitele linii adâncite ale „decorului”, iar pe spate are atârnat părul aranjat în patru cozi, fiecare având la capăt câte o piesă rotundă pentru fixarea părului²⁵ (fig. 55/3). Persoana feminină reprezentată nu era gravidă. Cea de-a doua figurină s-a găsit întregă. Piesa are tot corpul acoperit cu „decorul” din linii incizate. În față, până la abdomen erau atârnate câteva șiraguri de mărgelă, iar în spate este foarte clar indicat părul ca fiind aranjat în cozi alăturate (fig. 38/4). Nici această persoană nu este redată ca fiind gravidă²⁶. Ținând seama de faptul că ambele figurine descrise sunt feminine și reprezintă persoane negravidă, cu părul lung împletit în cozi, suntem de părere că faptul are o semnificație importantă, anume aceea că în arealul culturii Cucuteni, pe întinsul Moldovei, exista obiceiul ca tinerele necăsătorite, ca să se diferențieze de cele măritate, să poarte părul lung, împletit în formă de cozi, așezate pe spate. Oare acest fapt nu reprezintă un important argument al continuității unor obiceiuri păstrate prin tradiție de români, până în zilele noastre, încă din îndepărtata epocă a neoliticului? După cum se știe, în diferite ținuturi ale țării noastre, tinerele, până la căsătorie, poartă părul aranjat în cozi.

În general, figurinele de tip Cucuteni, din diferite așezări sunt redată ca fiind gravide²⁷ (fig. 37/2; 40/2-4; 42/7,9). Prin urmare, este vorba de femei adulte.

În sfârșit, din cursul fazei Cucuteni B sunt cunoscute câteva figurine care reprezintă personaje feminine cu sânii atârând (fig. 55/4), deci redând femei mai în vârstă²⁸.

Nu trebuie exclusă nici posibilitatea ca „brăurile” (în relief sau din linii incizate) redată pe unele figurine cucuteniene, să reprezinte, în realitate, centuri de castitate²⁹ (fig. 88/2,3).

Concluzia este că în unele culturi neolitice de pe teritoriul țării noastre, figurinele redau personaje feminine de diferite vârste (de la copilași până la femei mai în vârstă), fiecare categorie având o anumită semnificație magico-religioasă mai greu de precizat.

Un tip neobișnuit de figurine. În cadrul ariei de răspândire a culturii Gumelnița, cu câteva decenii în urmă s-au descoperit figurine antropomorfe de lut ars, puțin deosebite de cele obișnuite.

O piesă a fost găsită în cadrul așezării Gumelnița I. Redă un personaj feminin (fig. 56/1) cu chipul realizat prin ciupire între două degete. Brațele sunt ca două prelungiri laterale, scurte. Sânii sunt micuți. Pe spate, în dreptul umerilor, are o proeminență mare, juguată. Autorul descoperirii a considerat că aceasta reprezintă steatopigia³⁰. Alte două figurine, tot gumelnițene, provin din așezarea de la Glina. Ambele au fost modelate grosolan. Prima din ele are capul masiv, cu chipul făcut prin ciupire. Brațele sunt ca două prelungiri scurte, laterale. Sânii erau micuți. Pe spate, în dreptul umerilor, avea o proeminență mare³¹ (fig. 56/2). Cea de-a doua era întregă și mult stilizată (fig. 56/3). Capul îl avea abia schițat. Brațele erau ca două prelungiri scurte, laterale. Nu are indicați sânii. Partea de sus este redată ca fiind puțin înclinată în față. Partea inferioară este cilindrică, având baza puțin lăjită. Atrage atenția faptul că pe spate, în dreptul umerilor are o proeminență mai mare, iar mai jos, tot pe spate se observă o îngroșare scundă, redând fesele, iar în față abdomenul este puțin proeminent³². Proeminențele din spatele celor două figurine descrise au fost considerate de către descoperitor că reprezintă steatopigia³³.

O altă figurină din aceeași categorie (fig. 56/4) s-a găsit în așezarea de la Vidra. Redă un personaj feminin, cu corpul înclinat puțin înainte. Fața este bilobată, cu ochii indicați prin linii incizate, iar gura

²⁴ *Ibidem*, pl.11/1, pl.13/10, pl.16/9.

²⁵ M. Petrescu-Dîmbovița și colab., *Șantierul Trușești*, în SCIV, IV, 1953, 1-2, p.21, fig. 13/5.

²⁶ *Ibidem*, SCIV, V, 1954, 1-2, p.14, fig.5.

²⁷ Natalia Berlescu, *Plastica cucuteniană din vechile colecții ale Muzeului de istorie a Moldovei*, în ArhMold, II-III, 1964, p.81, pl.I/7.

²⁸ *Ibidem*, p.85, pl.V/5, 7.

²⁹ Meluta D. Marin, *La plastica antropomorfa cucuteniana nella Dacia*, în Rivista di scienze preistoriche, III, 1948, p.31 și p.27, fig.8.

³⁰ Vladimir Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, în Dacia, II, 1925, p.81 (fig.63/4) și p. 84/V.

³¹ Ion Nestor, *Fouilles de Glina*, în Dacia, III-IV, 1927-1932, 1933, p.234 (fig.6/5), p.235-236.

³² *Ibidem*, p.234 (fig.6/10) și p. 235-236.

³³ *Ibidem*, p. 235-236.

printr-o creștătură. Pe bărbie are câteva înțepături, ce reprezintă tatuajul. Brațele sunt rupte. Sâni sunt reliefați. Mai jos de ei este trasat triunghiul sexual, din linii incizate. Pe spate, în dreptul umerilor, are o proeminență mare, arcuită, cu o prelungire în sus. Important este faptul că mai jos are indicate, în relief, sumar, fesele³⁴. Figurina datează din faza Jilava (=Gumelnița B 1). Alte câteva figurine asemănătoare (fig.56/5), din faza amintită, s-au găsit în aceeași așezare³⁵.

Din datele prezentate rezultă că, de-a lungul anilor, despre figurinele antropomorfe, de lut ars, descrise, au fost formulate două păreri. Figurinele găsite în așezarea de la Gumelnița (Vladimir Dumitrescu)³⁶ și în cea de la Glina (Ion Nestor)³⁷, sunt considerate ca reprezentând, de fapt, steatopigia. Mai târziu, Dinu V. Rosetti, având în vedere figurinele de la Vidra, a fost de părere că proeminența de pe spate pare a fi o cocoasă³⁸.

După părerea noastră, proeminența de pe spatele figurinelor gumelnițene analizate, nu redă nici steatopigia și nu reprezintă nici o cocoasă. Pentru a demonstra că pe ele nu este reprezentată steatopigia, se cuvine să ținem seama că proeminența este, de regulă, masivă și a fost făcută, în toate cazurile, pe spate, în dreptul umerilor. Astfel de figurine nu reprezintă femei cocoșate. În această privință trebuie să ținem seama de mentalitatea comunităților slab dezvoltate care, nu credem, ar fi în măsură să redea un fel de divinitate cu defecte grave anatomice. Deoarece, oricine, dintr-o astfel de comunitate care ar îndrăzni să facă o atare reprezentare, ar fi pedepsit de spirite.

Considerăm că, în realitate, figurinele la care ne-am referit mai sus, redau personaje feminine sănătoase, purtând în spate poveri, așadar, ar reprezenta o divinitate care aduce unele bunuri pe spate, deci este vorba de un tip de figurină legat și el de fertilitate. Amintim, în sprijinul părerii noastre, că figurinele de la Glina și de la Vidra au indicat pe spate, în dreptul umerilor, povara și mai jos fesele. În plus, toate aceste figurine sunt redată cu corpul înclinat puțin înainte, așa cum se întâmplă, de obicei, cu o persoană, atunci când duce pe spate o greutate.

Se cuvine să amintim și o figurină feminină, din aria de răspândire a culturii Cucuteni, descoperită în Transilvania. Figurina este întreagă și după aspect credem că datează din faza Cucuteni B. Capul îl are masiv, bilobat, cu nasul arcuit. Ochii sunt ca două înțepături mici, rotunde. Brațele le are indicate ca două prelungiri scurte, laterale, cu capătul aproape ascuțit. În dreptul fiecărui braț are câte o gaură mică, rotundă. Sâni sunt mici. Corpul este îngustat la mijloc și puțin lățit la partea inferioară. Abdomenul este proeminent. Partea de jos începe cu triunghiul sexual, lat, din linii incizate, cu o linie verticală, jos. Fesele sunt proeminente. Partea de jos a figurinei este cilindrică, mai lată la bază. Picioarele nu sunt delimitate. Figurina are pe spate, indicată în relief, o povară, împărțită în trei, prin două dungi, adânci și orizontale.

Cu toate că este, până acum, izolată, figurina descrisă, datând, probabil, din faza Cucuteni B, descoperită în Transilvania, credem că poate fi considerată ca un indiciu că și în aria culturii Cucuteni se făceau uneori figurine reprezentând femei, ducând o povară pe spate. O copie a acestei figurine am văzut-o în colecția unui muzeu din Germania.

Figurinele de tip „troian”. O ultimă categorie de reprezentări umane, la care ne vom referi, este aceea a figurinelor plate, așa-numite de tip „troian”, descoperite în așezările purtătorilor culturii Cucuteni din Moldova. Ne referim la două serii de piese din această categorie unele modelate din lut (de fapt imitând piese din metal) și altele din aramă.

Până în prezent, dispunem de date despre trei descoperiri. Lotul principal, de astfel de figurine, s-a găsit în cursul săpăturilor de la Hăbășești³⁹ (jud. Iași). Acolo s-au scos la iveală 12 piese întregi sau aproape întregi și câteva fragmente despre care nu putem fi siguri că reprezintă tot figurine⁴⁰. Toate piesele menționate au fost făcute din lut ars (fig.39/7-16). Ele au de la 3,5 pînă la 9 cm înălțime. Se constată totuși preferința pentru piesele de la 3 la 4 cm înălțime și pentru cele între 5 și 6 cm înălțime⁴¹.

³⁴ Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, p.36 (pl.17/8) și pl.17/8.

³⁵ *Ibidem*, pl.17/9,10.

³⁶ Vladimir Dumitrescu, *op.cit.*, p. 84/V.

³⁷ Ion Nestor, *op.cit.*, p. 235-236.

³⁸ Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, p.36 (pl.17/8).

³⁹ Vladimir Dumitrescu și colab., *Hăbășești.*

Monografie arheologică, p. 410-417.

⁴⁰ *Ibidem*, p.410.

⁴¹ *Ibidem*, p.413 și p.414 (fig.36).

Majoritatea figurinelor de la Hăbășești, din seria analizată, au partea inferioară (redând corpul), de obicei, de formă aproximativ semicirculară⁴², uneori cu porțiunea inferioară în unghi⁴³. Toate au la partea superioară o prelungire de formă trapezoidală, semicirculară sau aproape dreptunghiulară⁴⁴. O singură piesă are redată ca o prelungire trapezoidală, având laturile laterale, cu câte patru creștături semicirculare mici⁴⁵. Aceste prelungiri redau capul figurinelor. Se cuvine subliniat că, în privința formei capului, câteva din piese se aseamănă cu acelea lucrate din foaie de aur⁴⁶.

Cele mai multe figurine, pe prelungirea reprezentând capul, au câte două mici orificii rotunde, dispuse pe orizontală, redând desigur ochii. Considerăm că în vechime prin cele două orificii era petrecută o sfoară de care erau atârinate figurinele pentru a fi purtate la gât de femei și fete.

Menționăm că figurinele prezintă variabilitate în privința decorului. Majoritatea pieselor nu sunt ornate (11 piese întregi și fragmentare) și numai 5 piese, păstrate întregi, sunt cu decor⁴⁷. Subliniem că nici o piesă din seria de figurine de la Hăbășești, nu are decor similar cu o altă din același lot.

Pe patru piese, de-a lungul marginii de sus a prelungirilor redând capul, s-au făcut șiruri de înțepături mici (fig.39/14), rotunde, dispuse în linie dreaptă sau prea puțin arcuită⁴⁸. Aceste șiruri de înțepături le interpretăm, sub formă de ipoteză, ca servind nu numai ca decor, ci redând poate câte o cunună purtată pe cap. Amintim că o altă piesă are șirul de înțepături cu partea arcuită în sus, încadrându-se în decorul de ansamblu al figurinei, alcătuit dintr-un șir de adâncituri mici, rotunde, făcute de-a lungul marginilor (fig.39/13), pe o singură față a piesei⁴⁹. Pe o altă figurină, mai mare, s-au făcut câte două șiruri de adâncituri dese, paralele, de-a lungul marginilor. În plus, în partea stângă a piesei amintite, sunt alte două șiruri de adâncituri, dispuse aproximativ în S desfășurat⁵⁰.

O piesă are un decor mai bogat, pe ambele fețe (fig.39/14). Semnificația decorului este greu de dedus. Astfel, pe fața piesei sunt două benzi, late, în formă de V (cu vârful în sus), una deasupra celeilalte. Pe suprafața benzilor, pe mijloc, s-a făcut câte un șir de adâncituri mici. Amintim că pe partea inferioară a piesei sunt cinci înțepături dispuse și ele în formă de V cu vârful în sus. Pe dosul piesei s-au făcut patru unghiuri (de aproape 90°) dispuse asimetric, dar cu vârful spre mijlocul piesei. În cuprinsul fiecărui unghi sunt trasate linii incizate, paralele⁵¹.

Piesa cu capul având marginile crestate are, după cum am arătat, un șir de patru adâncituri, redând poate o cunună, și pe aceeași față, mai jos de cele două orificii redând ochii, coboară trei șiruri verticale, paralele, de adâncituri mici⁵². Reținem că fiecare șir este format dintr-un număr diferit de înțepături, poate și acest fapt având o semnificație.

Figurine de lut ars (fig.68/1, 3, 4) de tip „troian” au fost descoperite și la Trușești (jud.Botoșani). O figurină are formă semicirculară și capul ca o prelungire trapezoidală, cu marginea de sus arcuită (fig.68/1). Pe prelungire sunt două orificii alăturate, redând ochii. De-a lungul marginilor piesei s-a făcut un șir de adâncituri, dese, realizate „au *répoussé*”⁵³. Evident, este un mod de ornamentare imitând piesele lucrate din metal. O figurină de lut similară a fost descoperită în așezarea de tip Cucuteni de lângă localitatea Cucuteni (jud.Îași) în cursul săpăturilor lui Hubert Schmidt⁵⁴.

Categoria figurinelor de tip „troian”, lucrate din foaie de aramă, cu suprafața argintată (?) este reprezentată, în țara noastră, printr-o singură piesă, descoperită în așezarea de la Trușești (jud.Botoșani). Piesa are 4,3 cm înălțime. Corpul piesei este de formă aproape triunghiulară, cu colțurile rotunjite (fig.68/2). Capul este reprezentat printr-o prelungire în sus, aproape dreptunghiulară, cu marginea arcuită. În acea porțiune s-au făcut cele două orificii, reprezentând ochii. Piesa nu este ornamentată. Figurina datează din faza Cucuteni A⁵⁵.

După părerea arheologilor, care s-au ocupat cu seria figurinelor descrise, din punct de vedere tipologic, ele își au originea în figurinele numite de tip „troian”⁵⁶, transmise în ținuturile noastre, probabil, prin estul Peninsulei Balcanice.

⁴² *Ibidem*, de ex.p.414(fig.36/1-4).

⁴³ *Ibidem*, de ex.p.414(fig.36/5,14).

⁴⁴ *Ibidem*, p.414(fig.36).

⁴⁵ *Ibidem*, p.414(fig.36/2).

⁴⁶ *Ibidem*, de ex.p.414(fig.36/1,5).

⁴⁷ *Ibidem*, p.414(fig.36).

⁴⁸ *Ibidem*, p.414(fig.36/1,2,6,12).

⁴⁹ *Ibidem*, p.414(fig.36/6).

⁵⁰ *Ibidem*, p.414(fig.36/12).

⁵¹ *Ibidem*, p.414(fig.36/1).

⁵² *Ibidem*, p.414(fig.36/2).

⁵³ M.Petrescu-Dîmbovița, *Săpăturile de la Trușești*, în SCIV, III, 1952, p.70(fig.7).

⁵⁴ Hubert Schmidt, *Cucuteni, in der oberen Moldau. Rumänien*, Berlin-Leipzig, 1932, p.65-66(fig.33/6).

⁵⁵ M.Petrescu-Dîmbovița, *op.cit.*, p.70(fig.8).

⁵⁶ Vladimir Dumitrescu, *op.cit.*, p.415-416.

Este interesant de semnalat faptul că unele din figurinele de lut ars, descrise mai sus, se aseamănă în privința formei capului cu acelea de aur, care au existat și în Moldova în timpul fazei Cucuteni A-B, deci într-o perioadă mai târzie.

Un grup de figurine din sudul Olteniei. Un complex important, datând din neolitic, din sudul Olteniei este cel de la Rast⁵⁷, atribuit, de arheologul care l-a studiat, culturii Vinča⁵⁸. Prin săpăturile efectuate acolo s-au descoperit destul de multe figurine interesante, unele foarte rare ca tip sau chiar unicate⁵⁹.

De obicei, ele au fost modelate din pastă bună. Se constată că, în destule cazuri, figurinele au fost făcute din două jumătăți (pe verticală), care apoi erau lipite cu grijă⁶⁰. Menționăm că multe din figurine au capul rupt din vechime⁶¹ (intenționat?). Marea majoritate a pieselor redau femeii în picioare. Sunt menționate numai câteva figurine masculine.

Uneori figurinele au fost modelate mai simplu, fără a fi ornamentate⁶², dar, și în astfel de cazuri, este indicată linia despărțitoare a picioarelor și precizată steatopigia. Forma specifică de figurină, din cadrul complexului, are o serie de caracteristici⁶³ (fig.107/3). Capul lor este de formă aproximativ rombică, având colțurile arcuite, sau au capul semicircular, cu marginea inferioară puțin arcuită. Mai rar, figurinele au redat și urechile. Multe figurine au mici orificii laterale sau de-a lungul marginii de sus. Nasul îl au reliefat, continuându-se la partea superioară cu două creste laterale care reprezintă sprâncenele. Ochii fie că nu sunt redați, fie că sunt ovali, prelungi, în relief. Gura, dacă este indicată, este ca o înșepătură mică sau prelungă. Gâtul lor este gros. Sâni sunt proporționali. Diverse figurine au pânțele proeminent, dovedind graviditatea. Adesea partea din spate redă steatopigia. Brațele sunt, de obicei, sub forma unor prelungiri laterale scurte. Ele redau mâinile întinse sau numai o mână întinsă și cealaltă îndoită din cot și cu palma în jos. Alte figurine au avut ambele mâini întinse lateral și îndoită din cot, cu palmele în jos⁶⁴. Mai rare sunt piesele care reprezintă femeii gravide, cu brațele îndoită și apoi așezate cu palmele pe abdomen⁶⁵.

Multe figurine de la Rast sunt ornamentate. Se observă că adesea decorul este împărțit în două părți, printr-un mic interval lăsat liber⁶⁶, printr-o singură linie⁶⁷ sau prin două linii⁶⁸, paralele, distanțate, orizontale, trasate în dreptul mijlocului. Decorul figurinelor este bogat și se compune din linii incizate formând spirale și meandre⁶⁹. Considerăm că aceste ornamente reprezintă motivele de pe țesăturile îmbrăcămintei.

De obicei, pe figurinele descrise, picioarele nu sunt despărțite printr-o linie, ci printr-o adâncitură prelungă, pe verticală în față și în spate, iar decorul se continuă de pe un picior pe celălalt⁷⁰, ceea ce ne permite să susținem că decorul de pe figurinele de la Rast, imită pe acela de pe îmbrăcămintea femeilor din acea așezare și cultură.

Îmbrăcămintea femeilor era formată din două piese: una de la brâu în sus și alta de la brâu în jos, până la glezne. Picioarele nu sunt despărțite nici la bază, ci partea lor inferioară este puțin lățită⁷¹, probabil pentru a le asigura stabilitate pe verticală.

Dintre figurinele mai rare de la Rast, semnalăm pe cele așezate pe scaune, cu picioare masive, mai scurte sau mai lungi⁷². Cu totul deosebite sunt două figurine. Prima dintre ele reprezintă o femeie șezând (fig.107/4). Capul lipsește. Corpul întreg este ornamentat cu motive din linii incizate, dispuse în benzi, semicercuri și spirale. Reținem și faptul că decorul este împărțit, ca și pe alte figurine, în două, printr-o linie orizontală trasată în dreptul brâului. Din picioare s-a păstrat numai partea corespunzătoare pulpelor. Pe acestea este redat corpul unui copil, așezat lateral, pe genunchiul drept al mamei și cu

⁵⁷ Vladimir Dumitrescu, *The neolithic settlement at Rast*, BAR, International series, 72, 1980.

⁵⁸ *Ibidem*, p.110.

⁵⁹ *Ibidem*, de ex. pl. LXXIV/89.

⁶⁰ *Ibidem*, p.57 și de ex. pl. LXVII/54, 55, 57.

⁶¹ *Ibidem*, pl. LXI/22-25.

⁶² *Ibidem*, pl. LX/21.

⁶³ *Ibidem*, pl. LVII/1, 2.

⁶⁴ *Ibidem*, pl. LXII/29.

⁶⁵ *Ibidem*, pl. LXIX/70-72.

⁶⁶ *Ibidem*, pl. LXI/23.

⁶⁷ *Ibidem*, pl. LXI/25.

⁶⁸ *Ibidem*, pl. LXII/26.

⁶⁹ *Ibidem*, pl. LVII/1,2.

⁷⁰ *Ibidem*, pl. LXI/25.

⁷¹ *Ibidem*, pl. LX/17.

⁷² *Ibidem*, pl. LXX/74-76.

picioarele atârdate spre dreapta. O mână a copilului este petrecută pe sub brațul mamei și sprijinită pe spatele ei. Mâna stângă a femeii sprijină copilul, iar mâna dreaptă o avea îndoită din cot și așezată cu palma lângă sânul stâng, într-o poziție obișnuită femeilor care alăptează. Menționăm că pe corpul copilului sunt ornamente incizate, care par să indice faptul că și copilul fusese îmbrăcat cu un fel de chiloși și cu o piesă (ornamentată cu linii paralele) de corp ⁷³. Cea de-a doua piesă este și ea deosebită (fig.107/1); are două capete rotunde (primul de bărbat, al doilea de femeie), fixate pe un singur corp, cu doi săni și două brațe îndoite din coate în jos și corpul ornamentat cu linii paralele, incizate ⁷⁴.

Semnalăm și o piesă cu o formă curioasă, redând un bărbat. Figurina fragmentară avea pe spate o cavitate ⁷⁵.

Ne atrage atenția o figurină fragmentară (fig.107/2), căreia îi lipsește partea superioară a corpului ⁷⁶. Este puțin lățită în dreptul mijlocului. Decorul este din linii incizate. În față, pe partea inferioară a corpului și pe picior ornamentele sunt din linii paralele oblice, iar jos este delimitat printr-o bandă lată despărțită prin linii orizontale, între care sunt linii incizate, paralele în V. Pe spate, este redată de la brâu în sus, o piesă de formă triunghiulară specifică, ornamentată cu linii și puncte. Piesa amintită nu se repetă pe nici o altă figurină de la Rast. Astfel de piese, care serveau, probabil, la sprijinirea unor poveri purtate pe spate, sunt specifice numai figurinelor din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița din Muntenia ⁷⁷, al cărei areal, la un moment dat s-a extins până la Jiu. Considerăm că figurina amintită are o semnificație dublă. În primul rând reflectă contacte între comunitățile din cele două zone și în al doilea rând dovedește că materialele arheologice, care-i corespund figurinei în timp, provenite din așezarea de la Rast, sunt destul de târzii fiind contemporane cu sfârșitul culturii Boian din Muntenia.

Complexul de la Rast este datat în perioada de la sfârșitul fazei Vinča B și începutul fazei Vinča C ⁷⁸.

⁷³ *Ibidem*, pl. LXXIV/89.

⁷⁴ *Ibidem*, pl. LXXIV/90.

⁷⁵ *Ibidem*, pl. LXXIII/82.

⁷⁶ *Ibidem*, pl. LXIV/39.

⁷⁷ Eugen Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, fig. 76/1, 2, 4.

⁷⁸ Vladimir Dumitrescu, *op.cit.*, p.110.

IV. FIGURINELE DE OS

Arheologii români au acordat, de-a lungul mai multor decenii de cercetări, toată atenția cuvenită și figurinelor de os de diferite tipuri, descoperite, în principal, în așezările neolitice din sudul țării, aparținând câtorva culturi.

Diverse figurine de os au fost scoase la iveală cu decenii în urmă și apoi, de abia după anul 1931, au fost publicate unele studii de sinteză despre ele¹. După aceea, treptat, s-au acumulat noi date și, mai cu seamă, observații stratigrafice, care permit să se facă precizarea, nu numai a tipologiei figurinelor de os, ci și periodizarea lor exactă pe faze de evoluție și pe culturi.

Cultura Dudești. Până în prezent, cea mai veche figurină de os considerăm că este piesa descoperită în cuprinsul necropolei de la Cernica², atribuită de descoperitor fazei Bolintineanu a culturii Boian, dar, după părerea noastră necropola, respectiv piesa la care ne referim, datează din faza Cernica a culturii Dudești.

Figurina a fost făcută pentru a reprezenta capătul de sus al unui ac pentru fixarea părului. Piesa redă o femeie în picioare. Îi lipsește capul și gâtul, dar ținând seama de unele analogii de la Cernica, presupunem că gâtul a fost înalt și capul mic. În părți sunt indicați sânii, prin două rotogoale. Corpul îl are plat, mai îngust sus și mai lat în dreptul șoldurilor. Corpul este puțin îngroșat în față, pentru a reda graviditatea, și în spate, pentru a reda steatopigia. În față este indicat sexul. Picioarele nu sunt delimitate.

Cultura Hamangia. Purtătorii acesteia au făcut și folosit, de asemenea, unele figurine de os, reprezentând capul unor ace de os, pentru fixarea părului. O astfel de figurină a fost scoasă la iveală cu prilejul săpăturilor de la Ceamurlia de Jos³. Este foarte stilizată; capul îl are în formă triunghiulară, cu un orificiu pe mijloc; brațele sunt indicate prin două prelungiri mici, triunghiulare; restul corpului este despărțit de brațe prin două creștături opuse, simetrice.

Cultura Boian. Din timpul fazelor: Bolintineanu, Giulești și Vidra încă nu s-au găsit figurine de os, deși nu este exclus ca astfel de piese să fi fost folosite și în cursul acelor faze.

Primele date certe sunt cele referitoare la piesele descoperite în așezarea de la Vidra și datând din cursul fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița.

¹ Vladimir Dumitrescu, *Figurinele antropomorfe de os din civilizația eneolitică balcano-danubiană*, în vol. *Închinare lui N. Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, p. 1-11; idem, *Les figurines anthropomorphes en os du Sud-Est de l'Europe pendant la période énéolithique*, în *Revue Internationale des études balkaniques*, III, II (6), Beograd, 1938, p. 371-382; Dinu V. Rosetti, *Steinkup-*

ferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest, în *JPEK*, XII, Berlin, 1938, p. 29-50, pl. 13/4-8; 14/9-12; pl. 28/1-11.

² Gh. Cantacuzino și Sebastian Morintz, *Die jungsteinzeitlichen Funde in Cernica (Bukarest)*, în *Dacia*, VII, 1963, p. 71, fig. 27/7.

³ D. Berciu, *Cultura Hamangia*, București, 1966, p. 188, fig. 93/1.

Piesele au fost lucrate din plăcuțe de os, netezite cu grijă prin șlefuire. După părerea noastră, figurinele de os, în cadrul arealului acestei faze, au apărut și au fost folosite mai intens în etapa finală a ei, care corespunde cu începutul culturii Gumelnița.

În stratul corespunzător, din așezarea de la Vidra, prin săpăturile lui Dinu V. Rosetti, au fost scoase la iveală mai multe figurine, majoritatea stilizate⁴. Cea mai simplă piesă, de la Vidra, are forma triunghiulară prelungă, cu vârful în jos (fig. 57/1). Partea de sus mai lată, se termină printr-o porțiune în formă de triunghi echilateral. Pe mijlocul porțiunii de sus, piesa are un orificiu mic⁵. În general, aceste orificii au servit la trecerea unei sfori, pentru a putea fi atârnate. Presupunem că figurinele de os au fost purtate la gât de fete și de femei. A doua piesă are o formă puțin mai complicată (fig. 57/4). Corpul său este aproximativ pătrat, cu colțurile laterale rotunjite și cu cel de sus ascuțit. Pe mijlocul porțiunii descrise, piesa are un orificiu rotund. Partea inferioară a figurinei este aproximativ dreptunghiulară, cu colțurile arcuite. Latura de jos este dreaptă⁶. Altă piesă este cu capul de formă triunghiulară, cu vârful ascuțit în sus (fig. 57/5). Colțurile laterale sunt arcuite. Zona brațelor și a corpului scund este delimitată prin câte două creștături laterale, simetrice. Partea inferioară a corpului și picioarele sunt plate și se îngustează treptat spre partea inferioară. Capătul de jos este arcuit. În dreptul șoldurilor este o linie orizontală incizată. Sexul nu este indicat, iar picioarele nu sunt delimitate⁷. O altă figurină (fig. 57/6) are capul hexagonal, cu colțurile arcuite. Prin câte două creștături, pe fiecare parte sunt delimitate față de cap, brațele și corpul. Acesta din urmă este de formă dreptunghiulară, cu latura de jos puțin arcuită. Nu sunt indicate alte amănunte anatomice⁸.

În cursul îndelungatelor săpături de la Radovanu, încă nu s-a găsit nici o figurină de os, din timpul fazei de tranziție.

Din datele prezentate rezultă că în cursul fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița s-au folosit figurine lucrate din plăcuțe de os, având patru forme diferite prezentate mai sus.

În perioada imediat următoare s-au făcut și folosit o serie de figurine de os, deosebite de cele descrise mai înainte. Ne referim la o categorie de figurine lucrate, de obicei, cu deosebită grijă, din câte o plăcuță de os⁹.

Ele au capul de formă aproximativ pentagonală, cu colțurile arcuite (fig. 58/1,2). Pe cap, prin două adâncituri mici, sunt indicați ochii și puțin mai jos, prin altă adâncitură nasul. În dreptul bărbiei, simetric, s-au făcut câte trei înțepături mici, în șir. Acestea din urmă reprezintă, cu certitudine, tatuajul. Remarcăm însă faptul că în acea perioadă tatuajul era reprezentat prin trei adâncituri la fel ca și pe unele figurine de os din faza Sultana (=Gumelnița A 2), pe când în ultima fază a culturii Gumelnița, în timpul fazei Jilava (=Gumelnița B 1), pe figurinele de os, tatuajul de pe bărbie este redat prin patru adâncituri. Constatarea trebuie să aibă o anumită semnificație de ordin magico-religios și redă anumite schimbări în mentalitatea populațiilor. Nu excludem nici posibilitatea ca la anumite triburi să fi existat obiceiul ca tatuajul de pe bărbie să fie redat prin trei „puncte”. Înțepături similare se văd pe multe figurine de lut ars, fiind făcute mai jos de linia gurii. Partea de sus a figurinelor de care ne ocupăm, redând pieptul este reprezentată prin câte două porțiuni laterale, de formă aproximativ triunghiulară, despărțite de cap și de partea inferioară a corpului prin câte două creștături adânci. Pe aceste prelungiri sunt două orificii laterale, rotunde, dispuse pe orizontală. El ar putea indica spațiul dintre mâini și corp.

Partea inferioară a figurinelor descrise are aproximativ forma ovală (am asemuit-o, cu alt prilej, cu forma unei frunze) având indicat sexul, prin trei linii formând un triunghi. Picioarele sunt despărțite, în față și în spate, prin câte o linie verticală. Pe ambele piese, pe spate și în dreptul șoldurilor, este trasată o linie orizontală și puțin deasupra ei sunt câte două adâncituri mici, rotunde. Nu putem preciza semnificația lor.

Se cuvine subliniat că, în așezările gumelnițene, din țara noastră, astfel de figurine de os s-au găsit numai la Gumelnița¹⁰. În schimb, ele sunt destul de numeroase în stațiunile gumelnițene de la sud de Dunăre.

Menționăm și faptul că în arealul culturii Gumelnița, din estul Bulgariei, am definit existența a două variante a unor astfel de figurine¹¹. Piesele descrise găsite la nord de Dunăre aparțin din punct

⁴ Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, pl. 13/4-8.

⁵ *Ibidem*, pl. 13/7.

⁶ *Ibidem*, pl. 13/6.

⁷ *Ibidem*, pl. 13/5.

⁸ *Ibidem*, pl. 13/4.

⁹ *Ibidem*, pl. 14/10, 11.

¹⁰ Vladimir Dumitrescu, *Gumelnița. Sondajul stratigrafic din 1960*, în SCIV, 17, 1966, 1, p. 94, fig. 29/1, 2.

¹¹ Eugen Comșa, *Date despre un tip de figurină neolitică de os*, în SCIVA, 27, 1976, 4, p. 557-564.

de vedere tipologic primei variante și, de obicei, pe ele sunt indicate numai amănuntele anatomice și tatuajul¹². Figurinele din cea de-a doua variantă sunt caracterizate prin ornamente realizate din grupuri de linii incizate, pe partea inferioară a corpului și pe picioare. Unele din acele ornamente este posibil să redea piese de îmbrăcăminte¹³.

În privința datării figurinelor de os descrise putem folosi două categorii de date. Din punct de vedere tipologic figurinele descrise se deosebesc, clar, de cele din faza de tranziție. În schimb, unele din cele găsite în Bulgaria, prezintă elemente de asemănare cu cele din faza Sultana¹⁴ (=Gumelnița A 2). Prin urmare, după părerea noastră, seria figurinelor descrise poate fi plasată în timp între perioada utilizării celor specifice prin formă fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița și cele caracteristice culturii Gumelnița, din faza Sultana.

Cultura Gumelnița. Vom analiza în continuare, din punct de vedere tipologic și cronologic, o altă serie de figurine plate de os, acelea datând din faza mijlocie a culturii Gumelnița.

Până în prezent, în așezările aparținând purtătorilor culturii Gumelnița, de la nord de Dunăre, astfel de piese s-au găsit în condiții clare, la un loc cu alte categorii de materiale specifice.

În privința categoriei de figurine la care ne referim, se cuvine să subliniem faptul că, la sud de Dunăre s-a făcut o descoperire remarcabilă. Ne referim la aflarea, prin cercetările arheologice, a unui atelier în care se realizau astfel de figurine. Complexul a fost descoperit și cercetat de către N. Anghelov, anume în partea de vest a așezării gumelnițene, pe lângă localitatea Hotnița¹⁵. Descoperirea la Hotnița a unui atelier de figurine de os, anume de tipul celor studiate de noi aici, este deosebit de utilă pentru cunoașterea condițiilor în care se lucra, a diferitelor amănunte referitoare la materialele și uneltele folosite la realizarea lor, precum și etapele și metodele de prelucrare.

Atelierul de la Hotnița se afla într-o locuință (nr.5) obișnuită, de formă rectangulară (de 8,9 m x 6,6 m, orientată cu axul lung pe direcția N-S), de la baza ultimului nivel (la 0, 70 m adâncime) datat din faza Sultana (= Gumelnița A 2). Podina o avea lipită cu lut. Lângă mijlocul peretelui de nord al locuinței se afla soclul masiv al cuptorului. La vest de acesta s-a găsit o râșniță primitivă obișnuită, mai multe unelte și numeroase vase de lut ars sparte pe loc. La est de cuptor se aflau resturile atelierului amintit. În acea parte a locuinței, sub dărâmăturile de lipitură arsă ale pereților, erau numeroase plăcuțe de os, utilizate ca materie primă, aflate în diferite stadii de prelucrare. Unele figurine erau de-abia începute, altele finisate. Tot acolo se găseau câteva obiecte de piatră folosite la realizarea figurinelor și multe lame de silex. Drept unelte la prelucrarea pieselor s-au folosit: o dălțiță (trapezoidală) de rocă vulcanică, de culoare neagră, întrebuințată la despicarea în bucăți lungi și înguste a oaselor de animale; două plăci de gresie pe care, prin șlefuire se realiza forma, în mare, a figurinelor și se netezea suprafața lor. Una din plăci are o margine ascuțită în unghi, așa fel ca, prin șlefuire, să se realizeze numai adânciturile triunghiulare, de pe marginile figurinelor; uneltele de silex erau numeroase, dar, de sub dărâmăturile locuinței, s-au scos numai 10 piese păstrate mai bine, anume lame folosite la despicarea, tăierea, răzuirea și adesea la realizarea creștăturilor triunghiulare de pe marginea plăcuțelor¹⁶.

Analiza diferitelor grupe de plăcuțe de os găsite permite precizarea etapelor de realizare a figurinelor din categoria studiată. Mai întâi, prin șlefuire, se netezeau cele două fețe ale plăcuțelor, marginile laterale și paralele. Muchia de sus avea două laturi în unghi obtuz, iar cea de jos rămânea neprelucrată. Apoi, tot prin șlefuire, pe plăcile de gresie sau prin crestare cu lamele de silex, se făceau cele două grupuri de câte două creștături triunghiulare, simetrice, pe ambele margini, despărțind capul de piept și acesta de restul corpului. Adesea, tot prin șlefuire, pe fața porțiunii redând capul, se realizau cele două planuri, în unghi, muchia scundă dintre ele indicând nasul. În continuare, prin șlefuire și prin tăiere, se realiza forma părții inferioare, cu picioare înguste și despărțite. Tot atunci erau șlefuite, cu grijă, toate marginile plăcuței. Numai trei figurine descoperite în atelier erau în acest stadiu avansat de prelucrare. Ultima operație consta în ornamentarea figurinelor cu linii incizate, cu adâncituri rotunde mici și cu orificii pe marginea capului. Nici una din figurinele de la Hotnița nu a ajuns să fie ornamentată, așezarea fiind distrusă, pe neașteptate, prin foc¹⁷.

¹² *Ibidem*, p. 560, fig. 2 / varianta I.

¹³ *Ibidem*, p. 560, fig. 2 / varianta II.

¹⁴ *Ibidem*, p. 560, fig. 2 / varianta II.

¹⁵ Nikola Angelov, *Rabotilnița za ploski kosteni*

idoli v selișnata mogila pri s. Hotnița, Târnovsko, în *Arheologija-Sofia*, III, 1961, 2, p. 34-38.

¹⁶ *Ibidem*, p. 37, fig. 5/11, 13.

¹⁷ *Ibidem*, p. 36-37.

Figurinele de tipul celor studiate aici (fig. 59) prezintă o serie de caractere specifice. De obicei, capul lor este de formă hexagonală, cu colțurile mai mult sau mai puțin rotunjite, ajungând, printr-o serie de variante, până la piese cu capul aproape rotund. Adesea fața era șlefuită, în două planuri, în unghi, cu intenția de a reda reliefurile nasului. Pe marginile capului, de regulă, se făceau câte 1-4 (predomină grupurile de câte trei) orificii mici rotunde. Două adâncituri mici rotunde, făcute desigur cu o piesă de silex, redau ochii. Majoritatea figurinelor au gura indicată printr-o linie dreaptă, orizontală, incizată. Pe o singură piesă gura este redată prin patru adâncituri dispuse în romb. Pe multe piese, mai jos, alături de gură, deci pe bărbie, sunt făcute pe orizontală 3-5 adâncituri rotunde micuțe. După toate probabilitățile reprezintă un fel de tatuaj. Mai jos, în dreptul gâtului, pe câteva figurine, este făcută câte o adâncitură, pe mijloc, care indică o podoabă. Brațele sunt întotdeauna redată prin câte două prelungiri laterale scurte și înguste, cu marginea arcuită. Fiecare prelungire are câte un orificiu rotund. Partea inferioară a figurinelor (redând șoldurile și picioarele) este, de regulă, de formă aproximativ triunghiulară, cu marginile lungi drepte sau adesea puțin arcuite, spre a se indica trecerea la picioare. De obicei, picioarele le au despărțite prin câte o creștătură lungă și adâncă. În alte cazuri, picioarele sunt alăturate. Pe partea din față, prin trei linii incizate este redat triunghiul sexual, mărginit prin șiruri de adâncituri mici, rotunde. Pe majoritatea figurinelor, pe partea din față, în dreptul genunchilor s-au făcut pe fiecare picior, câte două s-au trei grupuri de 2-3 adâncituri. Aproape toate figurinele au, în dreptul labelor picioarelor, câte una sau două adâncituri. Pe spatele figurinelor, de cele mai multe ori, sunt redată mai puține amănunte. Pe marginile capului și toracelui sunt grupurile de orificii amintite, iar pe partea inferioară, în dreptul mijlocului, pe toate figurinele există două adâncituri dispuse pe orizontală, și, mai jos, o linie orizontală, de la care coboară pe mijloc, linia despărțitoare a picioarelor. În unele cazuri, în relief, sunt redată fesele sau printr-o îngroșare mică, în față, labelor picioarelor. Figurinele descrise au lungimea plăcii între 6 și 8 cm, lățimea maximă (în dreptul coapselor) de circa 2 cm și grosimea de aproximativ 0,5 cm.

Cu prilejul descoperirii unor astfel de figurine s-a observat că aveau câte o verigă mică din sârmă de aramă, păstrată într-unul sau mai multe orificii din marginea capului¹⁸. La alte piese, verigile s-au distrus în pământ, dar, din cauza aramei, s-au înverzit porțiunile de os, din dreptul orificiilor¹⁹.

Ca piesă deosebită semnalăm pe cea descoperită la Lovec (în Bulgaria), care avea un fel de jambiere făcute din foaie subțire de aramă²⁰.

Până în anul 1938, figurinele de os erau clasificate tipologic. În acel an a apărut lucrarea lui Dinu V. Rosetti despre figurinele de lut ars și de os din așezarea de la Vidra, în care, pe baza observațiilor stratigrafice se făcea precizarea că figurinele de os (de tipul celor studiate mai sus) s-au găsit numai în stratul de cultură format în timpul fazei Gumelnița A 2²¹. Observația a fost confirmată ulterior și prin alte descoperiri făcute, la nord și la sud de Dunăre, în cuprinsul ariei de răspândire a comunităților culturii Gumelnița. Subliniem că nici o astfel de piesă (cu caracteristicile expuse) nu s-a găsit în strat cu materiale datând dintr-o fază mai veche sau mai nouă decât faza amintită. Prin urmare, se poate susține că figurinele de os studiate s-au realizat și folosit numai în cursul fazei Gumelnița A 2 (= faza Sultana, după periodizarea noastră).

Până în prezent, astfel de figurine plate de os au fost descoperite în țara noastră în așezările de la Brăila, „Brăilița”²², jud. Brăila; Gherăseni²³, jud. Buzău; Sultana²⁴, jud. Călărași; Vărăști²⁵, „Grădiștea Ulmilor”, jud. Călărași; Oltenița, „Gumelnița”²⁶, jud. Călărași; Căscioarele, „Ostrovel”²⁷, jud. Călărași; Vidra²⁸, jud. Giurgiu; Glina²⁹, oraș București; Pietrele³⁰, jud. Giurgiu; Stoenesti (= fost Tangăru)³¹, jud. Giurgiu; Siliștea³² (Videle), jud. Teleorman.

¹⁸ Eugenia Zaharia, *Die Lockenringe von Sărata Monteoru und ihre typologischen und chronologischen Beziehungen*, în *Dacia*, III, 1959, p. 112.

¹⁹ Astfel de urne se observă pe o piesă de la Vidra.

²⁰ Mincio Dimitrov, *Kostena cioveska figurka ot s. Lovec, Starozagorsko*, în *Arheologija-Sofia*, IV, 1962, 1, p. 65-68.

²¹ Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, pl. 14/10, 11.

²² N. Harțușe și Ion T. Dragomir, *Săpăturile arheologice de la Brăilița*, în *Materiale*, III, 1957, p. 136, fig. 7/2.

²³ V. Drâmbocianu, *Plastica neolitică în județul Buzău*, pliant, Buzău, 1975, fig. de pe ultima pagină.

²⁴ Ioan Andrișescu, *Les fouilles de Sultana*, în *Dacia*, I, 1924, p. 105, pl. 36 și pl. 37/ 1, 3.

²⁵ Piesa s-a găsit, probabil, pe așezarea tell de pe

Grădiștea Ulmilor. În colecția Muzeului județean Călărași.

²⁶ Silvia Marinescu-Bîlcu și Barbu Ionescu, *Catalogul sculpturilor eneolitice din Muzeul de istorie Oltenița, Sibiu*, 1967, p. 18/1 și 11.

²⁷ Vladimir Dumitrescu, *Arta neolitică în România*, București, 1968, fig. 101/2.

²⁸ Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, pl. 14/10-11 și pl. 28/5.

²⁹ Ion Nestor, *Fouilles de Glina*, în *Dacia*, III-IV, 1933, p. 232, fig. 5/3.

³⁰ D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, în *Materiale*, II, 1956, p. 541, fig. 66/3,4.

³¹ Idem, *Contribuții...*, p. 470.

³² Informație de la Ion Spiru, căruia îi mulțumim și pe această cale.

Se cuvine remarcat faptul că, descoperirile amintite, se grupează numai în zona de stepă din sudul Munteniei, lipsind cu totul din ținuturile acoperite de păduri, din nordul și vestul acesteia, ca și – fapt curios – de pe teritoriul Dobrogei, deși ambele regiuni, erau locuite, în mare parte, de comunitățile gumelnițene aparținând tot fazei Gumelnița A 2.

Disponem de date despre 11 descoperiri similare din Bulgaria³³. Dacă ținem seama de aria lor de răspândire, se cuvine remarcat faptul că astfel de figurine s-au găsit, atât la nord, cât și la sud de Munții Balcani, între Dunăre și Marița. Ele lipsesc, de asemenea, în sudul Dobrogei.

O comparație a întinderii ținuturilor pe care s-au găsit figurinele de os studiate, cu întreaga arie de răspândire a comunităților di faza Sultana (= Gumelnița A 2) a culturii Gumelnița, duce la observația că arealul în cuprinsul căruia s-au găsit figurinele este mai restrâns decât celălalt avut în vedere, ceea ce, eventual, s-ar putea explica prin lipsa unor cercetări și săpături mai ample, în u ele zone periferice ale arealului fazei.

Răspândirea figurinelor plate de os de același tip (cu diferite elemente de formă și decor aproape identice), pe spații întinse, dovedește că acestea erau lucrate conform unor reguli precise („canoane”), respectate de către toți cei ca e le foloseau. Faptul oglindește o anumită credință comună, pe tot arealul, în plus, strânse și dese legături între comunitățile fazei. Existența unor mici deosebiri, între diferitele zone ale arealului, poate fi explicată, fie prin deosebiri de ordin cronologic, fie prin aceea că piesele erau neterminate sau, în sfârșit, prin unele abateri de la „canoane”, având drept consecință crearea unor variante regionale.

Se cuvine subliniat că figurinele descrise au fost întrebuințate numai de către purtătorii culturii Gumelnița. Menționăm că alte tipuri de figurine plate de os, de la începutul și de la sfârșitul evoluției comu ităților culturii Gumelnița, au fost utilizate (ca tip) și de către membrii comunităților din aria de răspândire a culturii Sălcuța³⁴, ceea ce reflectă legături strânse între cele două grupuri de comunități și faptul că, în ambele culturi cel puțin în anumite răstimpuri, au existat unele credințe sau cel puțin obiceiuri comune celor două populații.

Subliniem că, în cazul figurinelor studiate, făcute după aceleași reguli și folosirea lor numai în cursul unei perioade, permite considerarea lor ca element cronologic și cultural definitoriu pentru obiectivele gumelnițene din timpul fazei Sultana (= Gumelnița A 2).

Se mai pune și o altă problemă importantă și anume existența unui singur atelier în cuprinsul așezării de la Hotnița, alcătuită din circa 20 locuințe, care dovedește - după cum remarcă N. Anghelov - că este vorba numai de una sau două, trei persoane, care munceau la realizarea figurinelor plate de os, ceea ce presupune și o îndemânare deosebită, cu alte cuvinte o *specializare* în acest domeniu³⁵. Prin urmare, figurinele de os erau făcute, în perioada dată - după cum o dovedește importanta descoperire de la Hotnița - nu de fiecare familie în parte, ci de un număr foarte mic de persoane.

Trebuie remarcat și faptul că această activitate se desfășura nu într-o construcție anume amenajată în acest scop, undeva la marginea sau în afara așezării, ci chiar în cuprinsul ei, într-o locuință obișnuită în care, o porțiune din spațiul aflat lângă cuptor, a servit drept „atelier”, unui număr foarte mic de persoane ce au trăit și au lucrat în interiorul locuinței. Considerăm că atelierul de la Hotnița nu reprezintă o excepție, ci reflectă o situație valabilă pentru întreaga arie de răspândire a comunităților fazei.

Apariția unor astfel de ateliere poate fi explicată prin complicarea și diversificarea figurinelor. Dacă la începutul culturii Gumelnița, de când se cunosc primele figurine de os, de altfel, foarte rare, acestea erau relativ simple ca formă și neornamentate și puteau fi făcute în aproape fiecare familie și așezare. Cu trecerea timpului, în cursul fazei Sultana (= Gumelnița A 2), s-a ajuns la o formă complicată de figurine, cu ornamentare relativ bogată, ceea ce nu se mai putea realiza de oricine, de aceea considerăm că s-a ajuns la o specializare și în acest domeniu (ca și în altele câteva) și la formarea unor ateliere, despre care presupunem că au existat nu în fiecare așezare, ci într-o serie de așezări, distanțate unele de altele. În cadrul lor se realizau figurine plate de os nu numai pentru membrii comunității respective, ci pentru mai multe comunități, din așezări apropiate aflate în împrejurimi.

Descoperirea unor verigi întregi de sârmă de aramă, atâmate de orificiile din marginea capului figurinelor de os sau urnele de cocleală de la astfel de verigi (considerate de unii specialiști ca redând

³³ Eugen Comșa, *Les figurines en os appartenant à la phase moyenne de la culture Gumelnița*, în *Dacia*, XXIII, 1979, p. 69-77 și p. 75, fig. 6.

³⁴ D. Berciu, *op. cit.*, p. 335-336; p. 332, fig. 155/2 și p. 334, fig. 157/2.

³⁵ Nikola Angelov, *op. cit.*, p. 38.

inele de buclă) constituie o dovadă că figurinele studiate erau atârinate de ceva. Este puțin probabil că se fixau pe pereții locuințelor. Înclinăm să admitem - dată fiind mărimea lor redusă și existența verigilor de aramă (în vechime strălucitoare) - că figurinele erau purtate atârinate la gât de fete și femei, desigur în directă legătură cu cultul fertilității, pe care-l reflectă. Un indiciu, în acest sens, îl constituie descoperirea unei figurine într-unul din mormintele gumelnițene din cadrul necropolei de la Ruse³⁶ și o alta dintr-un mormânt din necropola de la Varna³⁷.

Din cauza lipsei unor date mai numeroase și mai clare, nu încercăm să aprofundăm problema raporturilor dintre tipurile de figurine plate de os și cele făcute din marmură³⁸. În această privință au fost exprimate mai multe păreri contradictorii, asupra cărora nu insistăm aici.

În cadrul complexului cultural Boian - Gumelnița figurinele de os au apărut prin piese izolate și cu totul deosebite ca formă încă din faza Cernica (la Cernica³⁹) (fig. 57/1) a culturii Dudești și apoi în serie, cu evoluție neîntreruptă, începând din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița și până la sfârșitul culturii Gumenița. În schimb, figurinele de marmură în aria aceleiași complex cultural sunt cunoscute numai în perioada mai târzie a culturii Gumelnița (numai în fazele Sultana și Jilava)⁴⁰. Ținând seama de aceste date, după părerea noastră, în cadrul complexului cultural amintit, figurinele de os au apărut mai devreme decât cele de marmură. Acestea din urmă, este posibil, să provină din zona Asiei Mici. Ele au ajuns pe calea diferitelor contacte în aria culturii Gumelnița, unde apoi au fost realizate alte piese similare (odată cu preluarea semnificației respective), de către purtătorii culturii. Evoluția celor două categorii de figurine a fost un timp paralelă din punct de vedere cronologic și tocmai în acea perioadă este posibil să se fi produs unele influențe reciproce în privința realizării figurinelor, ceea ce a dus la unele elemente de asemănare între ele.

Pe figurinele studiate, unele elemente formate din linii incizate sau chiar din adâncituri, se pot explica ușor, ele indicând amănunte anatomice, altele însă nu și-au găsit o explicație acceptabilă pentru toți cercetătorii. Semnalăm că unii (la care ne alăturăm și noi) le considerăm ca redând tatuajul. Ne referim, în special, la șirurile de adâncituri mici făcute pe bărbia figurinelor.

De la tipul de figurină specific fazei Sultana (= Gumelnița A 2), care a constituit subiectul referirilor noastre, s-a făcut treptat, prin tipuri intermediare, trecerea la figurinele plate de os din faza următoare numită faza Jilava (= Gumelnița B 1).

În continuare ne vom referi la o ultimă categorie de figurine plate de os, care datează de la sfârșitul culturii Gumelnița.

Este vorba de o categorie de figurine redusă numeric (fig. 60 și 61). Ele au fost confecționate din plăcuțe de os, prelungi (de 5 - 10 cm lungime și de circa 2 cm lățime, fiind groase de maximum 0,4 cm), cu suprafața șlefuită cu deosebită grijă. Prin crestare adâncă, simetrică (în formă de V), de o parte și de alta a marginilor lungi ale fiecărei plăcuțe, în două locuri distanțate, se delimitau: capul, corpul și partea inferioară a corpului, cu picioarele.

Capul, de obicei, are formă rectangulară (uneori cu marginea de sus arcuită) sau hexagonală. De regulă, ochii nu sunt reprezentați. Într-un caz se observă două adâncituri rotunde, mici făcute destul de jos, pe față. Ele ar putea reda nu ochii, ci nările. Pe unele figurine, gura este indicată printr-o liniuță crestată, având dedesubt un șir de patru adâncituri mici. Menționăm că astfel de șiruri de adâncituri (mai jos de gură) s-au făcut și pe figurinele de lut ars. O explicație, acceptată de diferiți specialiști, este aceea că șirul de adâncituri reprezintă tatuajul. Se cuvine subliniat că, uneori, pe capul figurinelor nu sunt indicați ochii, nasul și gura, dar figurează șirul de patru adâncituri mici, de sub gură. De-a lungul marginilor, în dreapta și în stânga capului, s-au făcut, de regulă, câte două sau trei orificii, rotunde, pe verticală, în care inițial erau fixate verigi mici din sârmă subțire de aramă, reprezentând probabil un fel de cercei și servind la atârarea pieselor respective.

Partea de sus a corpului este delimitată prin câte două crestături adânci. Totdeauna, în fiecare din cele două prelungiri laterale, astfel formate, s-a făcut câte un orificiu. Ipotetic aceasta ar putea indica spațiul dintre brațele îndoite și așezate cu palmele pe abdomen sau sub sâni și bust.

³⁶ Georgi Georgiev și Nikola Angelov, *Razkopki na selișnata mogila do Ruse prez 1950-1953 godina*, în *Izvestia - Institut*, XXI, 1957, Sofia, p. 65-68.

³⁷ Ivan Ivanov, *Sacrovistata na Varnenskiia halkoliten nekropol*, Sofia, 1978, p. 20, fig. 46; p. 126, pl. 46.

³⁸ Eugen Comșa, *Figurinele de marmură din epoca neolitică de pe teritoriul României*, în *Pontica*, IX, 1976, p. 23-28.

³⁹ Gh. Cantacuzino și Sebastian Morintz, *op. cit.*, fig. 27/7.

⁴⁰ Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 23-28.

Menționăm și observația că pe unele figurine, prin două adâncituri mici, rotunde, sunt redați sâni. O altă adâncitură, se poate vedea pe unele figurine în dreptul gâtului. Nu este exclus să reprezinte o podoabă mică, purtată la gât de femeile vremii.

În majoritatea cazurilor, figurinele de os descrise au partea inferioară (corespunzătoare corpului și picioarelor) de formă trapezoidală prelungă și, mai rar, dreptunghiulară. O trăsătură caracteristică a lor constă în aceea că au marginea de jos dreaptă sau, adesea, puțin arcuită.

Pe toate figurinele avute în vedere, prin linii incizate este indicat triunghiul sexual, adesea mărginit prin câte un șir de adâncituri mici rotunde. Pe unele figurine este trasată o linie incizată, verticală, pe mijloc, despărțind picioarele. Este un element, care le deosebește de acelea din faza precedentă când nu se făcea o linie, ci era o creștătură adâncă, despărțind picioarele. Pe alte piese, această linie lipsește. Semnalăm că alte șiruri duble și orizontale, de adâncituri rotunde, mici, s-au făcut în dreptul genunchilor. Rar, în dreptul labelor, pe fiecare picior, sunt făcute câte două adâncituri.

Din datele strânse din literatura de specialitate, rezultă că astfel de figurine plate de os s-au descoperit, până acum, în următoarele stațiuni neolitice din partea de sud a Munteniei la Cunești „Măgura Cuneștilor”⁴¹, jud. Călărași; Sultana^{41a}, „Măgura Sultana”, jud. Călărași; „Măgura Gumelnița”⁴², jud. Călărași; Căscioarele, „Ostrovel”⁴³, jud. Călărași; Vidra⁴⁴, jud. Giurgiu; Jilava, „Măgura Jilavei”⁴⁵, Sectorul Agricol Ilfov; Stoenesti (fost Tangâru)⁴⁶, jud. Giurgiu. Din înșiruirea descoperirilor reiese clar că, toate piesele cunoscute provin numai din așezări de tip Gumelnița.

S-au făcut observații de ordin stratigrafic în privința figurinelor studiate de noi aici. Astfel, se arată, în primul studiu despre rezultatele săpăturilor din tellul de la Gumelnița, că în anul 1924, s-au descoperit în total cinci figurine de os, din care una singură în stratul inferior, iar celelalte patru în stratul superior, numit atunci Gumelnița B⁴⁷. Două din acestea din urmă sunt sigur din faza Jilava (= Gumelnița B 1). Atrage atenția una din ele, având pe partea inferioară a corpului numeroase adâncituri rotunde⁴⁸.

Despre cele două piese scoase la iveală, tot în anul 1924, cu prilejul săpăturilor de pe „Ostrovelul” de la Căscioarele, se menționează că ambele s-au găsit în stratul superior⁴⁹, deci și ele datează din timpul fazei Jilava. Fotografii pieselor nu sunt prea clare. Ambele sunt întregi și au marginea de sus a capului în unghi⁵⁰. Una din ele, poate neterminată, nu are pe ea indicate amănunte anatomice, iar cealaltă le are puțin deosebite, alcătuite din benzi de câte trei linii incizate, paralele. Din ele este format triunghiul sexual și alte două grupuri de linii similare sunt trasate în dreptul genunchilor⁵¹.

Observații stratigrafice clare s-au făcut și în așezarea de la Vidra. În studiul de sinteză publicat despre figurinele antropomorfe și zoomorfe găsite se arată că în stratul Vidra IIC, conținând materiale specifice fazei Jilava (= Gumelnița B 1) s-au descoperit patru figurine caracteristice prin formă și decor seriei descrise mai sus⁵². Căpșorul lor are partea de sus arcuită și câte trei orificii în fiecare margine. Latura de jos a pieselor este dreaptă sau puțin arcuită.

Dacă ținem seama de condițiile stratigrafice, în care au fost găsite astfel de figurine, totdeauna în straturile superioare ale așezărilor gumelnițene, suntem în măsură să le atribuim numai fazei finale a culturii Gumelnița, fază numită Jilava (după periodizarea noastră = Gumelnița B 1 după periodizarea lui Dinu V. Rosetti)⁵³.

După cum am semnalat, figurinele antropomorfe descrise prezintă și unele diferențe, mai cu seamă în ceea ce privește forma capului. Unele îl au rectangular, altele de formă hexagonală. După părerea noastră, nu este exclus ca această caracteristică să oglindească o anumită modificare a „canoanelor” respective. În această privință, trebuie să avem în vedere faptul că, majoritatea figurinelor plate de os, similare, specifice fazei Sultana (= Gumelnița A 2), descrise mai sus, au capul de formă

⁴¹ Dorin Popescu, *Les fouilles de Cunești*, în *Dacia*, V-VI, 1935-1936, 1938, p. 119, fig. 11/2.

^{41a} I. Andrieșescu, *op. cit.*, *Dacia*, I, p. 51-107.

⁴² Vladimir Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, în *Dacia*, II, 1925, p. 88, fig. 66/3.

⁴³ Idem, *Arta neolitică în România*, fig. 101/1, 3-7.

⁴⁴ Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, p. 34.

⁴⁵ Figurină descoperită de Dinu V. Rosetti, prin săpăturile din 1939.

⁴⁶ D. Berciu, *Săpăturile arheologice de la Tangâru*

(1934). *Raport preliminar*, în *BMJV*, I, 1935, p. 33, fig. 36.

⁴⁷ Vladimir Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, p. 88.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 88, fig. 66/3.

⁴⁹ Gh. Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, în *Dacia*, II, 1925, p. 184.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 190, fig. 44/1, 2.

⁵¹ *Ibidem*, p. 190, fig. 44/2.

⁵² Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, pl. 28/1-4.

⁵³ *Ibidem*, p. 29-41.

hexagonală. Considerăm că nu greșim când presupunem că o parte din categoria figurinelor studiate aici (anume acelea cu capul de formă hexagonală) constituie o continuare tipologică, directă, în cursul fazei Jilava, a celor din faza precedentă Sultana, prin urmare, este posibil ca ele să fie cu puțin mai vechi, decât cele având căpșorul de formă rectangulară. Partea inferioară a figurinelor descrise aici, din punct de vedere tipologic, se deosebește, foarte clar, de aceea specifică pieselor din faza precedentă, prin aceea că, în timpul fazei Sultana, astfel de figurine au partea inferioară a picioarelor mult îngustată și picioarele despărțite printr-o creștătură lungă, adâncă și lată, în timp ce seria noastră are indicată numai linia despărțitoare a picioarelor.

Mai sunt două probleme importante de lămurit. Unde și de către cine erau confecționate figurinele antropomorfe plate de os descrise, cât și celelalte categorii de figurine de os.

Descoperirea de la Hotnița⁵⁴, la care ne-am referit pe larg mai sus constituie o dovadă clară că figurinele erau lucrate în „atelier”, aflate, desigur, nu în fiecare așezare, ci în unele din ele. Realizarea figurinelor de os presupunea cunoașterea unor metode specifice de lucru și, după cum aminteam, unele „canoane”, care desigur nu erau accesibile oricui, ci numai unor persoane specializate. După părerea noastră, în astfel de ateliere se făceau figurine antropomorfe de os nu numai pentru comunitatea respectivă, ci și pentru altele câteva din așezările din jur, în care nu se aflau „atelier” similare.

Cultura Sălcuța. Numărul figurinelor de os este redus în raport cu acela din aria culturii Gumelnița. În stadiul actual al cercetărilor ne putem referi numai la două, ambele descoperite cu prilejul săpăturilor din așezarea de la Sălcuța⁵⁵ (jud. Dolj).

Este important de subliniat faptul că ele provin din două nivele deosebite. Prima din ele (fig. 62/1), găsită în nivelul Sălcuța I a fost lucrată dintr-o plăcuță de os (de 8 cm lungime și 5 mm grosime), cu marginile subțiate⁵⁶.

Ca și în cazul figurinelor din aria culturii Gumelnița, piesa a fost împărțită în trei părți. Capul are formă pentagonală, cu colțurile arcuite. În față are indicați ochii, prin două adâncituri mici, iar gura printr-o creștătură prelungă. Mai jos de gură sunt alte patru adâncituri, reprezentând tatuajul. De-a lungul celor două margini, laterale, ale capului s-au făcut câte trei orificii rotunde.

Ca de obicei, zona pieptului și a brațelor este despărțită de cap și de partea inferioară a corpului prin câte două creștături triunghiulare adânci, laterale. Pe fiecare din cele două prelungiri este câte un orificiu.

Partea inferioară a corpului are formă triunghiulară, cu colțurile arcuite. Pe partea din față, prin linii incizate, este indicat triunghiul sexual, de la care coboară o linie verticală, pentru indicarea picioarelor. La marginea de sus a acestei părți, printr-o adâncitură mică, este marcat ombilicul. Subliniem că pe figurină, deasupra sexului, este făcut un șir simetric de 8 adâncituri mici rotunde, iar mai jos, de-a lungul laturilor scurte ale triunghiului, deci pe fiecare picior, sunt făcute câte două șiruri paralele de câte 4 adâncituri rotunde. Mai jos de ele, pe fiecare picior, este făcut câte un alt grup de câte trei adâncituri rotunde. Pe spate, în dreptul coapselor, este o linie incizată, orizontală, deasupra căreia sunt două adâncituri rotunde. De la mijlocul liniei, coboară o alta, despărțind picioarele. Pe marginea stângă a figurinei, pe partea ei inferioară, se observă, trei creștături mici.

Din cea de-a doua figurină (fig. 62/2), s-a păstrat numai partea inferioară, de formă trapezoidală, lungă de 6 cm. Fragmentul a fost găsit în nivelul Sălcuța II b⁵⁷. Pe figurină nu este indicat nici un amănunt anatomic sau decor. Marginea de jos este dreaptă.

Ținând seama de asemănarea figurinelor plate de os, folosite de purtătorii culturii Sălcuța și cei ai culturii Gumelnița se cuvine să facem o comparație a lor. Încă de la început, subliniem că piesele au fost găsite în condiții stratigrafice clare.

Prima din ele, prin forma capului se aseamănă cu unele figurine plate de os din faza Sultana. Prin forma inferioară a capului se aseamănă cu figurinele de la începutul culturii (descoperite la Gumelnița), dar este evident mai târzie decât acelea, datorită decorului său bogat, format din adâncituri mici, rotunde. Merită remarcat și faptul că cele patru puncte (indicând tatuajul) de pe bărbie se aseamănă cu acelea din arealul culturii Gumelnița, de pe figurinele plate de os și acelea de pe figurinele de lut ars din faza Sultana. Prin urmare, după părerea noastră, dacă ținem seama de asemănarea figurinelor plate din os, faza Sălcuța I a fost în parte paralelă în timp cu faza Sultana (= Gumelnița A 2) a culturii Gumelnița.

⁵⁴ Nikola Angelov, *op. cit.*, 1961, p. 34-38.

⁵⁵ D. Berciu, *Contribuții...*, p. 334, fig. 157/2.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 334, fig. 157/2 și p. 332, fig. 155/2.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 332, fig. 155/2.

Cea de-a doua figurină de os de la Sălcuța a fost găsită la nivelul Sălcuța II b. Prin forma părții sale inferioare se aseamănă cu acelea din faza Jilava (= Gumelnița B 1) a culturii Gumelnița, de aceea se poate presupune că fazele amintite au fost, cel puțin în parte, paralele în timp.

Existența figurinelor plate de os în complexele Sălcuța, poate fi explicată, în mare măsură, prin înrudirea celor două culturi, cu consecința firească că purtătorii lor au avut anumite obiceiuri și credințe comune, reflectate, în cazul analizat, prin anumite tipuri de figurine de os.

Nu excludem posibilitatea ca unele figurine plate de os, din aria culturii Sălcuța, să fi ajuns acolo drept urmare a unor căsătorii, cu care prilej, tinerele femei aduceau cu ele și „zestrea”. În această privință ne gândim, în special, la figurina întregă de la Sălcuța, care se aseamănă atât de bine, în privința execuției și a decorului, cu acelea din cultura Gumelnița. Aceasta, cu atât mai mult, cu cât punctele tatuajului, de pe bărbia figurinei amintite, sunt egale ca număr cu acelea de pe diferite figurine gumelnițene.

Figurinele prismatice. În rândurile următoare am reunit, sintetizat și interpretat din punct de vedere istoric datele accesibile (menționate în literatura de specialitate), referitoare la figurinele antropomorfe de os din categoria celor numite „prismatice”. După cum indică denumirea lor, ele au formă prismatică, prezentând un contur specific și trei fațete. Din analizele făcute de specialiștii în paleofaună rezultă că astfel de piese au fost confecționate din metapode mijlocii, în special, de porc⁵⁸. Specialiștii precizează că, în general, oasele folosite provin de la animale tinere, la care diafizele oaselor nu erau încă sudate cu epifizele. De asemenea, după părerea aceluiași cercetători, se pare, că unele piese (de altfel, rare) au fost făcute din metapode de mistreț⁵⁹ sau chiar de urs.

La realizarea, extrem de stilizată, a figurinelor antropomorfe prismatice de os, s-a ținut seamă de forma naturală, specifică, a metapozilor de porc. Aceste oase au „corpul” aproape cilindric cu extremitățile îngroșate⁶⁰. Pentru a fi transformate în figurine, porțiunile proximale ale oaselor amintite erau șlefuite așa fel ca să se obțină trei fațete. Unghiul mai ascuțit, dintre două din ele, urma să redea fața, cu nasul arcuit. Adesea, ochii sunt indicați, pe astfel de figurine, prin câte o adâncitură mică, rotundă, de-o parte și de alta a nasului. Spre marginile celor două fațete, se făceau câte două sau trei orificii mici, pe verticală, pentru fixarea în ele a unor verigi de sârmă subțire de aramă, înfățișând un fel de cercei sau pentru trecerea prin ele a unui șnur, ca să poată fi atârnate sau chiar purtate la gât. A treia fațetă reda ceafa. Corpul, prin șlefuire, dobânda forma prismatică. Menționăm că totdeauna suprafața figurinelor descrise este lustruită cu grijă. Toate figurinele prismatice au partea inferioară netezită prin șlefuire, așa fel ca să se obțină o fațetă orizontală, eventual, pentru ca figurinele să poată fi așezate în poziție verticală.

Până în prezent, pe teritoriul României, s-au scos la iveală, prin săpături arheologice, ori s-au găsit întâmplător, un număr nu prea mare de figurine antropomorfe prismatice de os. Subliniem faptul că, toate figurinele de acest tip, descoperite până acum, datează din timpul neoliticului târziu. Ele au fost confecționate și întrebuințate de către purtătorii culturii Gumelnița, din Muntenia (fig. 63/4-7; 9-14) și Dobrogea; în aria de răspândire a comunităților culturii Sălcuța din Oltenia (fig. 63/1-3) și în sud-estul Transilvaniei, în arealul culturii Cucuteni (fig. 63/8).

Prin condițiile clare de descoperire, unele din piese contribuie la o datare mai precisă a lor, în cadrul culturilor și, în același timp, fapt important, figurinele găsite în ținuturi vecine, respectiv în arealele altor culturi, ajută la stabilirea sincronismelor dintre diferite faze ale unor culturi învecinate.

Figurinele antropomorfe prismatice de os, din cuprinsul ariilor de răspândire ale culturilor amintite, sunt reprezentate printr-un număr mai mare s-au mai mic de piese. Numărul respectiv, în cazul în care este mai mare, indică, în mod sigur, zona unde erau făcute și utilizate mai intens. În schimb, numărul foarte mic, dintr-o zonă, oglindește faptul că este vorba de piese străine de acel mediu, ajunse acolo, mai ales pe cale de schimburi, din aria unei culturi și, de asemenea, că nu au nici o legătură cu credințele specifice comunității unde au fost găsite.

Repartizarea descoperirilor unor astfel de figurine pe culturi se prezintă astfel: figurinele prismatice de os s-au descoperit, până în prezent în cuprinsul ariei de răspândire a comunităților culturii

⁵⁸ Rudolf Albert Maier, *Neolithische Tierknochen Idole und Tierknochen Anhänger Europas*, în 42. BerRKG, 1961, Berlin, 1962, p. 203.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 203.

⁶⁰ Figurinele au între 5 și 8 cm înălțime.

Gumelnița din sud-estul țării noastre, în următoarele stațiuni: Hârșova⁶¹, jud. Constanța; Sultana, „Măgura Sultana”⁶², jud. Călărași; Chiselet, „Grădiștea Fundeanca”⁶³, jud. Călărași; Oltenița „Gumelnița”⁶⁴, jud. Călărași; Căscioarele, „Ostrovel”⁶⁵, jud. Călărași; Pietrele, „Gorgana”⁶⁶, jud. Giurgiu; Vidra⁶⁷, jud. Giurgiu; Glina, „La Nuci”⁶⁸, oraș București; Jilava, „Măgura Jilavei”⁶⁹, Sectorul Agricol Ilfov; Calomfirești, „Măgura Calomfireștilor”⁷⁰, jud. Teleorman; Licuriciu⁷¹, jud. Teleorman; Zâmbreasca⁷², jud. Teleorman și Balaci, „Măgura de la Baltă”⁷³, jud. Teleorman.

Se cuvine să insistăm numai asupra câtorva piese. Cele mai vechi descoperiri de astfel de figurine antropomorfe sunt cele făcute în „Măgura Calomfireștilor”, în jurul anului 1870, prin săpăturile efectuate acolo de către D. Butculescu⁷⁴. Ele sunt păstrate în colecția Institutului de arheologie din București. Tot în aceeași perioadă, au fost scoase la iveală și figurinele similare din așezarea de la Balaci⁷⁵. Pentru o datare mai precisă a unor astfel de figurine amintim că, în timpul săpăturilor arheologice, efectuate de către Dinu V. Rosseti, în tellul aflat în marginea satului Vidra, s-au făcut observații stratigrafice importante în acest sens. În studiul publicat, despre rezultatele acelor săpături, s-a făcut precizarea că astfel de figurine s-au găsit în stratul Vidra II B, care cuprindea felurite materiale arheologice specifice fazei Sultana (= Gumelnița A 2)⁷⁶. Descoperirea de la Vidra a fost confirmată stratigrafic, mult mai târziu, prin săpăturile lui D. Berciu, de la Pietrele. În așezarea de tip tell, numită de localnici „Gorgana”, printre resturile de lipitură arsă ale locuinței nr. 1, împreună cu alte obiecte, pe latura de vest a casei⁷⁷, s-a găsit o astfel de figurină prismatică de os. Locuința menționată se afla la baza stratului III din „Gorgana” și datează tot din timpul fazei Sultana (= Gumelnița A 2 sau Gumelnița II după periodizarea lui D. Berciu)⁷⁸.

Figurinele antropomorfe prismatice de os, din aria de răspândire a culturii Gumelnița, au fost confecționate și întrebuințate și în cursul fazei de sfârșit a culturii Gumelnița, anume în timpul fazei Jilava (= Gumelnița B 1), după cum o dovedesc observațiile stratigrafice făcute cu prilejul săpăturilor din tellul de la Vidra. Dinu V. Rosetti sublinia în lucrarea sa, amintită mai sus, că „stratul Vidra II C conține, de asemenea, figurine prismatice de os”⁷⁹. Faptul că o bună parte din seria figurinelor prismatice de os datează și din acea fază, o dovedește descoperirea făcută de același arheolog în așezarea de la Jilava. În „Măgura Jilavei”, la care ne referim, a existat un singur strat de cultură, deci este vorba de un complex închis, datat din timpul fazei Jilava (= Gumelnița B 1)⁸⁰.

Din datele prezentate rezultă că sunt suficiente dovezi că, în cadrul ariei de răspândire a culturii Gumelnița de pe întinsul Munteniei, figurinele prismatice de os s-au confecționat și întrebuințat în cursul fazelor Sultana și Jilava (= Gumelnița A 2 și Gumelnița B 1).

În cele de mai sus am expus datele principale referitoare la figurinele prismatice de os descoperite în diferite stațiuni, situate în partea de sud a Munteniei și pe malul dobrogean al Dunării. Dat fiind faptul că aria de răspândire a comunităților culturii Gumelnița acoperea aproape toată întinderea Munteniei și a Dobrogei, este de presupus că astfel de figurine prismatice de os s-au descoperit (dar

⁶¹ Informație verbală de la Doina Galbenu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

⁶² Informație verbală de la Mircea Udrescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁶³ Hortensia Dumitrescu, *Rapport sur les sondages de Grădiștea Fundeanca*, în *Dacia*, III-IV, 1927-1932, 1933, p. 152 (fig. 2/5), p. 153.

⁶⁴ Silvia Marinescu-Bîlcu și Barbu Ionescu, *op. cit.*, p. 25, nr. 40, pl. 18/9, p. 26, nr. 42, pl. 18/3.

⁶⁵ Gh. Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, în *Dacia*, II, 1925, p. 184-185 și p. 190, fig. 44/4-8; Vladimir Dumitrescu, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele*, în *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 228; Silvia Marinescu-Bîlcu și Barbu Ionescu, *op. cit.*, p. 25 nr. 41, pl. 18/6.

⁶⁶ D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, în *Materiale*, II, 1956, p. 540 și p. 541 (fig. 55/6, 7).

⁶⁷ Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, p. 23, 40, 45 și pl. 4/4.

⁶⁸ Ion Nestor, *Fouilles de Glina*, în *Dacia*, III-IV, 1927-1932, 1933, p. 232 (fig. 5/6, 15, 16) și p. 233.

⁶⁹ Figurină descoperită de Dinu V. Rosetti prin săpăturile din 1929.

⁷⁰ Vladimir Dumitrescu, *Les figurines anthropomorphes en os du Sud-Est de l'Europe, pendant la période énéolithique*, în *RIEB*, III, tome II (6), 1938, p. 373, n. 7.

⁷¹ *Idem*, *Alcune scoperte preistoriche nel distretto di Teleorman*, în *Dacia*, IX-X, 1941-1944, 1945, p. 532-533 și 534 (fig. 2/1).

⁷² *Idem*, *Les figurines...*, p. 373, 7.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, p. 23.

⁷⁷ D. Berciu, *op. cit.*, 1956, p. 540.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 540.

⁷⁹ Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, p. 45.

⁸⁰ Figurină descoperită de Dinu V. Rosetti.

nu sunt încă publicate) sau se vor găsi, de acum înainte, și în alte așezări. În sprijinul afirmației noastre amintim că, de exemplu, în expoziția Muzeului județean de la Buzău sunt prezentate, printre altele, câteva figurine prismatice descoperite în cadrul unor obiective aparținând purtătorilor culturii Gumelnița, aflate pe teritoriul județului Buzău. Concluziile de mai sus se bazează pe observații stratigrafice sigure, făcute de specialiști în așezările gumelnițene din Câmpia Română.

Nu putem trece cu vederea părerea formulată de către regretatul Vladimir Milojević, în cunoscuta sa sinteză, unde, printre altele, analizează problemele de ordin cronologic ale figurinelor de os din aria de răspândire a culturii Gumelnița, descoperite în Muntenia și în estul Bulgariei⁸¹. Pe temeiul pieselor găsite în condiții stratigrafice clare, ajunge la concluzia că figurinele prismatice de os au început să fie folosite încă din faza Gumelnița A 1 (după periodizarea noastră = faza de tranziție) și în continuare, până la sfârșitul evoluției culturii Gumelnița. Autorul prezintă și o scurtă statistică în privința figurinelor prismatice de os. Astfel se arată că în straturi din faza Gumelnița A 1 s-au găsit 5 piese, în straturi din faza Gumelnița A 2 un număr de 13 piese și în straturi din faza Gumelnița B 1 numai 3 piese⁸². Tabelul este semnificativ, dovedind că maxima intensitate a întrebuițării figurinelor prismatice de os în cadrul ariei culturii Gumelnița a fost în timpul fazei Gumelnița A 2 (= Sultana).

Pe teritoriul Olteniei, figurine prismatice de os s-au scos la iveală, încă din anul 1951, în cursul săpăturilor din așezarea „Piscul Cornișorului” de la Sălcuța, aparținând culturii cu același nume. Observațiile stratigrafice făcute cu acel prilej, au permis lui D. Berciu să precizeze că figurinele de acest tip, găsite acolo, provin din straturi corespunzătoare etapelor Sălcuța II a și Sălcuța II b⁸³.

Piese din Oltenia au fost confecționate după același procedeu ca și acelea din aria de răspândire a culturii Gumelnița (fig. 63/1-3). După părerea noastră, fiind vorba de piese mărunte, dar specifice numai regiunilor celor două arii culturale, se poate considera că figurinele antropomorfe prismatice de os pot servi la stabilirea unor sincronisme, cel puțin parțiale, între fazele Sultana și Jilava ale culturii Gumelnița, din Muntenia și etapele Sălcuța II a și Sălcuța II b din Oltenia. O ultimă figurină prismatică de os (fig. 63/8), despre care dispunem de unele date, a fost descoperită, cu multe decenii în urmă, în sud-estul Transilvaniei, în așezarea de pe „Priesterhügel”, de lângă satul Bod⁸⁴ (jud. Brașov), în plin strat cu materiale arheologice de tip Cucuteni A. Fiind vorba de o piesă cu totul izolată, suntem de părere că a ajuns în acea regiune pe calea unor schimburi dintre comunitățile din aria Cucuteni - Ariușd din sud-estul Transilvaniei și cele de tip Gumelnița din Muntenia⁸⁵. Piesa amintită constituie un element important de paralelizare în timp a etapei Cucuteni A 2 sau a etapei Cucuteni A 3, documentată în stațiunea de la Bod și una din fazele Sultana sau Jilava ale culturii Gumelnița. Este mai probabil sincronismul cu faza Gumelnița B 1, după cum rezultă din observațiile făcute asupra unei descoperiri din așezarea din tellul Gumelnița, unde, într-un vas cu decor pictat din faza Cucuteni, etapa Cucuteni A 3, s-au găsit o serie de văscioare specifice fazei Jilava (= Gumelnița B 1)⁸⁶.

Se cuvine subliniat faptul că toate figurinele antropomorfe prismatice de os s-au găsit numai în straturi de cultură, adesea, printre dărâmăturile locuințelor distruse prin foc, în cuprinsul așezărilor. În privința utilizării lor, considerăm că serveau ca amulete⁸⁷, legate de cultul fertilității, purtate la gât de femei și fete.

Figurine similare de os s-au descoperit și la sud de Dunăre, în Bulgaria, mai ales, în aria de răspândire a comunităților culturii Gumelnița și, mai rar, în arealul culturii Sălcuța⁸⁸.

Dacă ținem seama de analizele făcute, pe baza probelor de C₁₄, pentru datarea unora din stațiunile culturii Gumelnița din țara noastră și de la sud de Dunăre, din estul Bulgariei corespunzătoare fazelor amintite, suntem în măsură să admitem că seria figurinelor antropomorfe prismatice de os, poate fi plasată în timp în perioada corespunzătoare, cu aproximație, celei de-a doua jumătăți a mileniului al IV-lea î.d.Chr., mai cu seamă în ultimele secole ale lui.

Figurinele en violon. Începând din anul 1924 seria figurinelor de os a fost completată cu câteva piese găsite în așezarea de la Gumelnița și atribuite, de descoperitor, grupului de figurine numite de

⁸¹ Vladimir Milojević, *op. cit.*, p. 61–62, pl. 25/10.

⁸² *Ibidem*, p. 61.

⁸³ D. Berciu, *op. cit.*, p. 336, p. 334 (fig. 157/1, 3, 5).

⁸⁴ Hermann Schroller, *Ein Knochenidol vom Priesterhügel bei Brenndorf, Siebenbürgen*, în Mannus, VI, Ergän-

zungsband, 1928, p. 232–235.

⁸⁵ Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, p. 3.

⁸⁶ *Idem*, *Principalele rezultate...*, 1965, p. 228.

⁸⁷ G. Georgiev și N. Angelov, *op. cit.*, p. 99.

⁸⁸ Bogdan Nikolov, *op. cit.*, 1978, p. 127, pl. 3.

tip „en violon”⁸⁹. Aceste obiecte au trei părți principale: „capul” cu două prelungiri laterale, cu vârful ascuțit în jos, „gâtul” înalt și relativ îngust, apoi „corpul” de formă dreptunghiulară sau puțin lărgită la bază. Majoritatea pieselor au câte trei șiruri de orificii mici pe „cap” și la extremitățile „corpului”.

Din anul 1924 și până în prezent, numărul unor astfel de piese, descoperite pe diferite șantiere de săpături, a crescut concomitent extinzându-se arealul lor de răspândire la nord și la sud de Dunăre. Din lucrările de specialitate publicate până acum (care ne-au fost accesibile), am strâns date despre șase descoperiri din țara noastră. Astfel de piese au fost descoperite în următoarele așezări: Jilava⁹⁰, Sectorul Agricol Ilfov; Vidra⁹¹, jud. Giurgiu; Pietrele⁹², jud. Giurgiu; Căscioarele⁹³, „Ostrovel”, jud. Călărași; Oltenița, „Renie”⁹⁴, jud. Călărași și Oltenița, „Măgura Gumelnița”⁹⁵, jud. Călărași. Piese similare s-au descoperit și în opt complexe din Bulgaria⁹⁶.

Marcarea pe hartă a tuturor punctelor de descoperire, ne ajută la delimitarea ariei de răspândire a obiectelor descrise. Analiza hărții impune o primă observație de ordin general, majoritatea lor au fost descoperite în părțile răsăritene ale zonei avute în vedere, anume aproximativ între Ialomița la nord și Mărița la sud. O singură piesă izolată a fost găsită în partea de vest, în apropiere de Sofia.

Ținând seama de observațiile stratigrafice făcute pe teren de către descoperitori, piesele studiate datează din timpul a trei culturi deosebite: Gumelnița, Sălcuța și Cernavodă I. Majoritatea pieselor cunoscute au fost găsite în straturi cu materiale arheologice aparținând culturii Gumelnița. Piesele descoperite în așezările gumelnițene, de la nord de Dunăre, sunt dateate ca fiind din timpul fazelor Sultana (= Gumelnița A 2) și Jilava (= Gumelnița B 1). Fazei Sultana îi sunt atribuite cele trei piese găsite - după cum precizează D. Berciu⁹⁷ - printre dărămăturile locuinței nr. 1 din așezarea gumelnițeană de tip tell numită „Gorgana” de lângă satul Pietrele (fig. 64/1-3). Obiectele aparțin unor variante deosebite în ceea ce privește mărimea și forma. Prima piesă, cea mai mică, are „capul” cu marginea de sus arcuită și „urechile” cu vârful bont, linia „umerilor” și aceea a „gâtului” sunt arcuite, iar „corpul” este de formă dreptunghiulară (fig. 64/1). Obiectul nu are nici un orificiu. Este, probabil, vorba de o piesă neterminată.

Marginea „capului”, la a doua piesă, este arcuită și are trei orificii (fig. 64/2), iar cea de-a treia are marginea dreaptă și numai două orificii laterale (fig. 64/3). „Urechile” lor sunt ascuțite și „gâtul” relativ lat și scurt. „Corpul” este dreptunghiular, cu partea inferioară puțin mai largă și marginea de jos arcuită. La ambele extremități ale „corpului” sunt câte trei orificii. Obiectele fiind aflate printre dărămăturile unei locuințe distruse de foc⁹⁸, trebuie să admitem că sunt contemporane între ele.

Restul de șapte piese au fost descoperite în așezările de la Gumelnița, Vidra, Jilava și Căscioarele, în straturi cu materiale arheologice dateate toate din timpul fazei Gumelnița B 1.

Din cuprinsul așezării de la Gumelnița s-au scos la iveală trei obiecte⁹⁹ (fig. 67/7-9): un fragment din „corp” de formă dreptunghiulară, cu marginea de jos arcuită, cu câte trei găurele mici la extremități (fig. 64/7); dintr-o altă piesă s-a păstrat „gâtul” lat și „capul” cu marginea de sus arcuită, prevăzută cu un șir de trei orificii, dispuse în linie dreaptă (fig. 64/8). De remarcat că „urechile” mici și arcuite sunt asimetrice (una este mai jos și alta mai sus; la o figurină redând un chip omenesc, faptul nu este normal); ultimul obiect este fragmentar (fig. 64/9). A avut „capul” cu marginea arcuită (cu trei găurele), „urechile” lungi și ascuțite. „Gâtul” este mai îngust la bază și mai lat sus. „Corpul” are formă dreptunghiulară, cu câte trei orificii la extremități.

⁸⁹ Vladimir Dumitrescu, *Découvertes de Gumelnița*, în *Dacia*, I, 1924, p. 339 (fig. 10/1).

⁹⁰ Piesă descoperită de Dinu V. Rosetti (cf. Eugen Comșa, *Quelques considérations sur la culture Gumelnița (L'agglomération Măgura Jilavei)*, în *Dacia*, XX, 1976, p. 115 (fig. 11/4).

⁹¹ Dinu V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra. Raport preliminar*, în *PMMB*, 1, 1934, p. 28 (fig. 41), p. 45. Cea de-a doua piesă (fragmentară) este reprodușă de pl. III/8.

⁹² D. Berciu, *op. cit.*, în *Materiale*, II, 1956, p. 539 (fig. 65/1-3).

⁹³ Informație de la Silvia Marinescu-Bîlciu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

⁹⁴ Sebastian Morintz și Barbu Ionescu, *Cercetări arheologice în împrejurimile orașului Oltenița (1958-1967)*, în *SCIV*, 19, 1968, 1, p. 90 (fig. 3/5).

⁹⁵ Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, în *RIEB*, III, II (6), 1938, p. 339 (fig. 10/1); idem, *Découvertes...*, p. 88 (fig. 66/1); idem, *Gumelnița...*, p. 61 (fig. 7/3) și p. 94.

⁹⁶ Pentru lista descoperirilor și bibliografia respectivă cf. Eugen Comșa, *Despre figurinele „en violon” din aria culturii Gumelnița*, în *Pontica*, X, 1977, p. 46.

⁹⁷ D. Berciu, *op. cit.*, în *Materiale*, II, 1956, p. 538-539 și fig. 65.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 538.

⁹⁹ Vezi mai sus n. 95.

Cele două piese fragmentare de la Vidra¹⁰⁰ sunt puțin deosebite. Una are „corpul” dreptunghiular prelung cu cele două șiruri de câte trei orificii (fig. 64/4), iar a doua îl are scurt și lat, cu „umerii” asimetrici, unul mai jos și altul mai sus, cu orificii numai jos (fig. 64/5).

Obiectul de la Jilava¹⁰¹ este reprezentat prin „corp” dreptunghiular prelung, cu partea de jos puțin mai lată, având, de asemenea, cele două șiruri de orificii. La Căscioarele, tot în strat din faza Jilava (= Gumelnița B 1) s-a găsit un astfel de obiect¹⁰² (fig. 64/6).

Subliniem că nici unul dintre obiectele descrise nu este ornamentat și nu are redată nici un fel de amănunte anatomice. Menționăm că nici exemplarele descoperite în așezările gumelnițene din Bulgaria nu au ornamente sau indicii de ordin anatomic.

În cadrul ariei de răspândire a culturii Sălcuța-Krivodol se cunoaște o singură piesă similară, descoperită în așezarea de la Gniliane¹⁰³, în apropiere de Sofia. Fiind izolat este de presupus că obiectul provine, cu probabilitate, din aria culturii Gumelnița. Din acea piesă s-a păstrat numai „corpul” și acela fragmentar. Marginea lui inferioară este aproape întreagă și are patru orificii mici, răspândite asimetric.

Un obiect de același tip a fost descoperit cu prilejul săpăturilor din așezarea de la Renie (lângă orașul Oltenița) care aparține culturii Cernavoda I¹⁰⁴ (fig. 64/10). Piesa este aproape întreagă. Marginea de sus a „capului” este slab arcuită și are, în lungul ei, trei orificii. „Urechile” sunt înguste și asimetrice. „Gâtul” îl are lat, „corpul” este de formă dreptunghiulară, prelung, prevăzut cu câte trei orificii la extremități. În mare, piesa se aseamănă, foarte mult, cu cele gumelnițene.

Prin urmare, obiectele studiate au fost realizate și întrebuințate de către purtătorii a trei culturi eneolitice, dintre care două învecinate și, în parte, contemporane, anume, Gumelnița și Sălcuța, apoi de acei ai culturii Cernavodă I, urmașă – în anumite zone din Muntenia și Dobrogea - a culturii Gumelnița. Se cuvine menționat faptul că din punct de vedere etnic și cultural între cele două culturi (Gumelnița și Cernavoda I) sunt puține elemente de legătură.

Obiectele descrise au fost lucrate în principal, din os, anume din porțiuni arcuite dinspre extremitatea superioară a unor oase mari de bovine. O singură piesă a fost lucrată din marmură.

Disponem de unele indicii cu privire la modul de confecționare a obiectelor de os avute în vedere. Mai întâi placa de os, arcuită (în secțiune transversală), era netezită și șlefuită așa fel ca să fie fără asperități. Apoi, tot prin șlefuire, se realiza forma specifică a plăcii, de cele mai multe ori dreptunghiulară. Urma operația de delimitare a părților componente. Una din piesele descoperite la Ruse, are pe suprafața plăcii trasate linii adânci, zgâriate, pentru delimitarea „capului” și „corpului”. Este de presupus că, în continuare, se tăiau acele porțiuni triunghiulare de os cu ajutorul unor lame de silex. Ultima acțiune era aceea de a face trei șiruri de câte trei orificii. Pe câteva piese, pe mijlocul „corpului”, se observă câte o albiere fină rezultată, se pare, de pe urma întrebuințării îndelungate¹⁰⁵.

Problema funcției îndeplinite de aceste obiecte încă nu este rezolvată. Rolul lor a fost explicat, de-a lungul anilor, în câteva feluri. Cu prilejul descoperirii primelor piese de la Gumelnița, Vladimir Dumitrescu, prin analogie cu piese provenind din așezările de la Troia, le-a considerat ca fiind figurine antropomorfe, de tip „en violon”¹⁰⁶. În timpul săpăturilor mai vechi de la Vidra, Dinu V. Rosetti a găsit două piese similare, despre care, la sugestia lui V. Büttler de la Köln, a considerat că serviseră drept apărătoare de braț pentru arcași sau pentru întinderea corzii arcului¹⁰⁷. Precaut se dovedește a fi G. Georgiev, arătând că: „forma arcuită și alte câteva caracteristici ale figurinelor, de exemplu dimensiunile găurilor, permit să se considere că aceste obiecte de os, deși reprezintă foarte schematic corpul omenesc, trebuie să fi avut un scop oarecare practic, care, până acum, nu poate fi precizat”¹⁰⁸. În ce ne privește, considerăm că, părerea lui G. Georgiev, este mai nuanțată și mai apropiată de realitatea istorică.

După cum se știe, figurinele antropomorfe obișnuite plate din os, din aria culturii Gumelnița, au, de regulă, reprezentați ochii, gura (printr-o liniuță), linia despărțitoare a picioarelor și alte amănunte anatomice. Piesele descrise mai sus nu au nici unul din aceste indicii. Figurinele propriu-zise au ochii

¹⁰⁰ Vezi mai sus n. 91.

¹⁰¹ Vezi mai sus n. 90.

¹⁰² Vezi mai sus n. 93.

¹⁰³ Nedelcio Petkov, *Selișnata mogila Okolglava*, în *Izvestiia-Institut*, XVII, 1950, p. 162 (fig. 96/c).

¹⁰⁴ Vezi mai sus n. 94.

¹⁰⁵ G. Georgiev și N. Angelov, *op. cit.*, în *Izvestiia-*

Institut, XXI, 1957, p. 104.

¹⁰⁶ Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, în *RIEB*, III, II (6), 1938, p. 381.

¹⁰⁷ Dinu V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra...*, p. 28 și 48.

¹⁰⁸ G. Georgiev și N. Angelov, *Razkopki na selișnata mogila do Ruse prez 1948-1949 godina*, în *Izvestiia-Institut*, XVIII, 1952, p. 175.

redați prin câte două adâncituri mici. Obiectele analizate aici au câte trei orificii, dispuse în șir, care, în nici un caz, nu au cum reprezenta ochii. La figurinele de os plate, totdeauna părțile corpului sunt simetrice. La piesele noastre „umerii” sunt asimetrice (unul mai jos, altul mai sus). Pe figurinele plate de os se redă, de obicei, prin câte un orificiu, spațiul dintre corp și brațe, câteodată, rar, unele au câte un orificiu la fiecare labă a piciorului. În cazul obiectelor analizate aici, pe „corp” sunt, de regulă, câte două șiruri de câte trei orificii mici la extremitățile plăcii, ceea ce ar corespunde cu „umerii” și cu „picioarele”. Credem că nu se poate găsi nici o explicație pentru a indica picioarele prin câte trei orificii mici, dispuse pe orizontală. Unele figurine plate de os au avut un fel de cercei sau verigi mici de sârmă subțire de aramă, pentru a reda podoabele reale ale femeilor. Nici una din piesele descrise aici nu a avut astfel de podoabe.

Descoperirea obiectului de la Renie poate servi și ea drept argument împotriva folosirii pieselor descrise drept figurine, căci ar fi greu de admis ca numai un singur tip de figurină de os - și acela nesemnificativ, ca formă și aspect - să fi fost transmis de către purtătorii culturii Gumelnița către cei ai culturii Cernavodă I (veniți din altă parte, cu alte obiceiuri), iar celelalte tipuri de figurine de os, specifice și evidente, folosite până la sfârșitul evoluției culturii Gumelnița, să fi fost abandonate.

Ținând seama de toate cele semnalate admitem că piesele studiate, prin formă se aseamănă, în oarecare măsură, cu conturul chipului omenesc, dar ele desigur au fost întrebuințate în alte scopuri, probabil practice.

După cum am arătat, cu decenii în urmă, Dinu V. Rosetti formula părerea că obiectele analizate au servit la protejarea brațului arcașului sau la întinderea corzii arcului ¹⁰⁹. Credem, însă, că piesele erau prea fragile, pentru a fi utilizate la întinderea unei corzi de arc, iar pentru apărarea brațului arcașului ele ar trebui legate fie direct pe brațe s-au pe un material intermediar (piele?), dar în acest caz nu ar fi fost nevoie de trei șiruri de câte trei orificii mici, ci erau suficiente numai două grupuri de câte două găuri, în șir, dar ceva mai mari.

La diferitele păreri, prezentate mai sus, vrem să adăugăm, sub formă de ipoteză, o altă explicație a modului de folosire a obiectelor studiate aici. Înclinăm să admitem că ele au făcut parte, ca elemente componente, din instrumente muzicale. Ne gândim la instrumente simple, prelungi, cu câte trei corzi. Considerăm că piesele descrise erau legate câte una de partea inferioară a instrumentului, cu ajutorul unor fibre, petrecute prin cele trei orificii de la extremitatea de jos a „corpului” lor. Subliniem că toate instrumentele muzicale actuale cu corzi au și ele o piesă intermediară, relativ subțire, și totdeauna cu secțiune transversală arcuită (ca și la piesele noastre). Corzile la instrumentele muzicale neolitice, credem că erau legate de câte unul din cele trei orificii din marginea de sus a „capului” pieselor descrise. După părerea noastră, un indiciu important în sprijinul presupunerii existenței unei tracțiuni puternice în prelungirea axei longitudinale, respectiv asupra porțiunii considerate a fi „capul” pieselor studiate, îl constituie faptul că din cele 29 piese avute în vedere (descoperite în sudul țării noastre și în Bulgaria) 16 piese, deci majoritatea, sunt rupte în dreptul părții inferioare a „gâtului”, exact în dreptul porțiunii celei mai slabe.

Descoperirea unor astfel de piese în gropi considerate a fi cenotaf, conținând și podoabe feminine, din cuprinsul necropolei gumelnițene de la Varna ¹¹⁰, reprezintă, de asemenea, un indiciu important că obiectele descrise nu erau apărători de braț pentru arcași, ci serveau în alt scop.

¹⁰⁹ Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, p. 28 și p. 45.

¹¹⁰ Ivan Ivanov, *Razkopki na Varnenskiia*

eneoliten nekropol prez 1972, în *Izvestiia-Varna*, XI, (XXVI), 1975, p. 1-16.

V. FIGURINELE DE MARMURĂ

În capitolul ce urmează vom analiza și interpreta, din punct de vedere istoric, datele referitoare la figurinele lucrate din marmură, descoperite în diverse zone ale țării. Din datele de care dispunem, până în prezent, rezultă că acestea au fost scoase la iveală din cuprinsul a patru obiective arheologice.

1. În cursul săpăturilor din cadrul necropolei, aparținând culturii Hamangia, de la Cernavoda (jud. Constanța), cu prilejul recuperării materialelor arheologice din porțiunile de teren alunecate, au fost descoperite trei figurine de marmură (fig. 65/1-3), care, după toate probabilitățile, au făcut parte din inventarul unor morminte. Primele două sunt de dimensiuni mai mici (au numai 0,04 m înălțime), iar cea de-a treia a fost lucrată dintr-un fragment de brăjară (fig. 65/1). Piesa are 0,078 m înălțime¹.

2. În cuprinsul tellului Gumelnița, din apropiere de orașul Oltenița (jud. Călărași), în vara anului 1962, a fost găsită întâmplător, la 1,50 m adâncime, o figurină lucrată din marmură albă, sticloasă (fig. 65/6), tăiată la început dintr-o placă prismatică plată². Piesa are 0,091 m înălțime, 0,032 m lățime și 0,013 m grosime. Ea aparține „destul de probabil stratului Gumelnița B (III)”³. Piesa se păstrează în colecția Muzeului de istorie Oltenița.

3. În anul 1943, cu cursul săpăturilor din așezarea tell de pe marginea terasei Dunării, din apropierea localității Pietrele (jud. Giurgiu), printre resturile de lipitură arsă ale unei locuințe (nr. 1) a fost descoperită o figurină lucrată dintr-o placă de marmură de culoare cenușie (fig. 65/4). Figurina a fost în parte distrusă de focul care a mistuit locuința. Pe alocuri suprafața figurinei a fost scrijelată superficial pentru a înlesni fixarea culorii roșii (crude) cu care a fost ornamentată piesa. Culoarea decorului se păstrează ici și colo. În funcție de analiza provizorie a rocii, materia primă, respectiv marmura, provine din regiunile de la sud de Dunăre. Obiectivul datează din faza Sultana (= Gumelnița A 2 = Gumelnița II). Dimensiunile piesei sunt: 0,138 m înălțime, 0,069 m lățime la mijloc și 0,025 m grosime⁴. Se păstrează în colecția Institutului de arheologie din București.

4. Cu prilejul săpăturilor din așezarea de pe locul „La Orniță”, din apropierea satului Liubcova (jud. Caraș - Severin), în anul 1967, am descoperit în nivelul inferior o figurină de marmură foarte stilizată (fig. 65/5). Figurina datează din faza Ornița (=Vinča B 2) a culturii Vinča. Dimensiunile obiectului sunt 0,038 m înălțime, 0,05 m lățime și 0,011 m grosime⁵. Se păstrează în colecția Institutului de arheologie din București.

Din datele prezentate rezultă că, până în prezent, figurinele antropomorfe de marmură sunt documentate în: Dobrogea, Muntenia și Banat. Până acum s-au scos la lumină sau au fost găsite întâmplător, în total 6 figurine de marmură, dintre care 3 în cuprinsul unor așezări (Gumelnița, Pietrele și Liubcova) și 3 în cuprinsul unei necropole (Cernavoda). Complexele amintite datează numai din perioadele neoliticului mijlociu și târziu și aparțin culturilor Hamangia, Gumelnița și Vinča.

¹ D. Berciu, *Cultura Hamangia. Noi contribuții*, București, 1966, p.79 (fig.38/4), p.97-99, 100 (fig.56/2-3), p.104.

² Silvia Marinescu-Bîlcu, *O statueta neolitică de marmură descoperită la Gumelnița*, în SCIV, XIV, 1963, 1, p.139-142.

³ *Ibidem*, p.138.

⁴ D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, în *Materiale*, II, 1956, p.538, 539 (fig.64), p.546 (fig.74), p.562.

⁵ Săpături Eugen Comșa.

Figurinele amintite, din punct de vedere tipologic și cronologic, se inseriază astfel:

Figurinele de marmură din aria de răspândire a comunităților culturii Hamangia sunt caracterizate prin dimensiunile lor reduse. Cele trei piese descoperite până acum reprezintă un personaj feminin în picioare, încadrându-se deci în seria de figurine de tipul A (dupa clasificarea lui D. Berciu)⁶. Figurinele la care ne referim sunt de două tipuri: două sunt redată cu capul și cu gâtul prelung, arcuit la partea superioară. Sâni sunt voluminoși⁷. Se poate presupune că persona jul înfățișat ține mîinile sub sâni; cea de-a treia figurină, datorită faptului că a fost lucrată dintr-un fragment de brățară masivă de marmură, este arcuită și nu are redat relieful anatomic. Capul și gâtul sunt înfățișate printr-o prelungire mică arcuită, cu o adâncitură rotundă în vârf. Masivitatea șoldurilor este reprezentată prin lărgire laterală. Picioarele sunt indicate printr-o creștătură⁸.

La primele două exemplare este evidentă legătura și asemănarea în privința formei și caracteristicilor cu figurinele de lut ars din aria culturii respective. După cum a arătat încă descoperitorul - figurinele antropomorfe din aria de răspândire a culturii Hamangia, din punct de vedere tipologic, au analogii apropiate în culturile neolițice vechi din Asia Mică⁹, prin urmare, se poate presupune că ele au prototipuri în acele regiuni. Figurinele antropomorfe din aria culturii Hamangia ca și cele similare din Asia Mică, mai vechi sau contemporane, reprezintă însă unele elemente specifice (cum sunt în principal fațetele), care dovedesc strânsa legătură dintre figurinele, respectiv dintre reprezentările plastice din lut ars și cele lucrate din marmură sau din piatră¹⁰. Ținând seama de fațetele caracteristice de pe figurinele de lut ars, din cele doua zone avute în vedere, este de presupus că o bună parte din figurinele din Asia Mică reprezintă reproduceri în lut a unor figurine de marmură sau piatră. Dacă însă ne referim la arealul culturii Hamangia, credem că în regiunile noastre prin purtătorii culturii Hamangia s-au răspândit concomitent ambele tipuri de figurine, atât cele de lut ars, cât și cele de marmură (acestea într-un procent mult mai redus), fără ca să se poată vorbi, în zona Dunării Inferioare, de o copiere în lut a figurinelor de marmură și invers.

Se cuvine subliniat că figurinele de marmură de tip Hamangia descoperite la Cernavoda, provin dintr-o vastă necropolă¹¹. Faptul presupune folosirea lor în legătură cu ritul funerar și evident depunerea în morminte. Ținând seama de restul inventarului funerar din cuprinsul necropolei, care este datat din timpul fazei Ceamurlia de Jos (faza mijlocie din evoluția culturii Hamangia), se poate presupune că și figurinele datează din aceeași fază. Până în prezent, precum s-a arătat, încă nu au fost găsite figurine din marmură nici în complexele din faza mai veche, nici în cele din perioada târzie din evoluția culturii amintite. Faptul poate fi întâmplător și se datorește numărului relativ redus al cercetărilor din astfel de complexe.

În aria culturii Gumelnița au fost descoperite până în prezent numai două figurine de marmură, ambele în cuprinsul unor așezări de tip tell (la Pietrele și la Gumelnița). Remarcăm că ele datează - conform părerii celor ce le-au publicat - una din faza Gumelnița A 2 și a doua, probabil, din faza Gumelnița B1. Ambele figurine înfățișează personaje feminine stilizate în picioare. Figurina din timpul fazei Sultana (= Gumelnița A 2) este masivă, fără redarea amănuntelor anatomice. Capul statuei era de formă aproximativ pentagonală și era despărțit, ca și brațele și șoldurile, de rest prin creștături regulate, specifice. Picioarele sunt separate printr-o creștătură adâncă. Prin câte o linie incizată sunt delimitate labele picioarelor¹². Figurina din faza Jilava (=Gumelnița B1) are capul rotund, neregulat, cu câte trei orificii mici laterale. Ochii, nasul și gura sunt trei adâncituri mici, rotunde, dispuse pe orizontală. Partea de sus a corpului este redată prin două prelungiri laterale, în unghi, având de fiecare parte câte un orificiu mare. Sexul este indicat prin linii incizate. Picioarele sunt despărțite printr-o creștătură prelungă. Subliniem că persoana din vechime, care a realizat figurina, a căutat să redea amănuntele anatomice în relief scund¹³.

Dacă analizăm particularitățile celor două figurine gumelnițene de marmură vom constata că ele, cu certitudine, reproduc modele realizate din os, specifice ca formă și detalii fiecărei faze în parte din evoluția culturii. Din acest punct de vedere, mai cu seamă figurina din faza Jilava (= Gumelnița B1) se aseamănă foarte mult cu figurinele lucrate din plăcuțe de os¹⁴.

⁶ D. Berciu, *Cultura Hamangia...*, p.86-108.

⁷ *Ibidem*, p.100 (fig.56/2-3).

⁸ Idem, *Deux chefs-d'oeuvre de l'art néolithique en Roumanie: le couple de la civilisation de Hamangia*, în *Dacia*, IV, 1960, p.433 (fig.9/1), p.434.

⁹ Idem, *Cultura Hamangia...*,104-106.

¹⁰ *Ibidem*, p.99.

¹¹ *Ibidem*, p.104.

¹² Idem, *Cercetări și descoperiri...*, p.538.

¹³ Silvia Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, p.139-142.

¹⁴ *Ibidem*, p.140-142.

Cu ani în urmă s-a considerat că între figurinele de marmură din aria de răspândire a comunităților culturii Hamangia și celea din arealul culturii Gumelnița a existat o strânsă legătură, în sensul că, din punct de vedere tipologic și genetic, figurinele din complexele Hamangia ar sta la baza evoluției celor gumelnițene¹⁵. După părerea noastră, dacă vom compara cu atenție figurinele de marmură din cele două culturi, vom constata că în realitate, avem de a face cu două ramuri evolutive, deosebite în timp și spațiu, fără nici o legătură directă între ele. După cum am arătat mai înainte, figurinele de marmură de tip Hamangia sunt strâns legate de plastica de lut ars, pe când cele gumelnițene sunt legate tipologic de cele lucrate din os, din cadrul aceluiși areal.

Pentru moment, numărul redus al figurinelor gumelnițene, de la nord de Dunăre, nu ne permite o comparație aprofundată, în raport cu seria celor descoperite în aria gumelnițeană din jumătatea de est a Bulgariei. Remarcăm numai faptul că la nord de Dunăre încă nu au fost găsite figurine de tipul celor gumelnițene de marmură (scoase la iveală în numeroase așezări din țara vecină), caracterizate prin reprezentarea realistă a personajului feminin redat în picioare, cu mâinile așezate sub sâni¹⁶.

Datorită numărului redus de cercetări din aria de răspândire a culturii Vinča, din partea de sud a Banatului, până acum, se cunoaște doar un singur obiect de marmură, care este considerat ca fiind o figurină antropomorfă foarte stilizată¹⁷. Piesa este formată din două părți: cea de sus (redând probabil brațele) are forma triunghiulară, iar cea de jos (înfățișează probabil corpul) se aseamănă cu un evantai. Alte amănunte nu sunt redată. Piesa este din faza Ornița a culturii Vinča. Din punct de vedere tipologic, piesa de la Liubcova, se deosebește mult de figurinele din aria de răspândire a culturilor Hamangia și Gumelnița.

*

Analiza hărții de răspândire a figurinelor antropomorfe de marmură dovedește că ele sunt documentate - după cum am mai spus - numai în sudul țării (anume în Dobrogea, Muntenia și în Banat), în zone în care au viețuit comunitățile unor culturi având strânse legături cu sudul mediteranean.

Cu toate că numărul figurinelor de marmură din regiunile noastre este încă redus, din compararea lor rezultă cu toată claritatea că ele fac parte din trei serii tipologice având prototipuri sudice, răspândite spre nord, în răstimpuri diferite, pe căi deosebite, până la nord de Dunăre.

Prima serie (cu prototipuri din Asia Mică), cea mai veche (datând din neoliticul mijlociu), este legată de plastica antropomorfă în lut și s-a răspândit dinspre sud de-a lungul țarmului de vest al Mării Negre, până în Dobrogea și poate mai la nord de Delta Dunării.

A doua serie, cu prototipuri în insulele Mării Egee, s-a răspândit înspre nord prin intermediul comunităților gumelnițene, mai întâi de-a lungul Mariței, în Tracia, și apoi dincolo de Balcani și de Dunăre.

Ultima serie este cea vestică din aria culturii Vinča răspândită de-a lungul coridorului Vardar - Morava.

Figurinele descrise au fost lucrate din materie primă, respectiv marmură, originară din diferite locuri¹⁸. În cazul figurinei gumelnițene de la Pietrele se precizează că a fost făcută din marmură originară de la sud de Dunăre¹⁹. De asemenea și figurina de la Gumelnița a fost realizată din marmură de culoare albă, sticloasă, de calitate nu prea bună²⁰, probabil, originară tot din sud.

Semnificația figurinelor de marmură prezentate, în principal a celor din culturile Hamangia și Gumelnița, este în directă legătură cu problematica plasticii antropomorfe feminine, în general. Ținând însă seama de faptul că ambele categorii de figurine menționate înfățișează un personaj feminin în picioare, în cazul celor de tip Hamangia, redat cu sâni mari, considerăm că figurinele descrise se leagă de cultul fertilității și reprezintă una din divinitățile feminine redată sub chipul femeii mamă.

Descoperirea figurinelor de la Cernavoda, în zona necropolei, evident în legătură cu mormintele, dovedește că astfel de figurine ale fertilității erau depuse și în morminte, probabil ale unor femei, în calitate de protoctoare a mormintelor, oglindind astfel încă un atribut al lor.

¹⁵ D. Berciu, *Cultura Hamangia...*, p.97-99.

¹⁶ R. Popov, *Predistoriceski mramorni idoli namereni vâ Bălgarii*, în *Izvestiia Institut*, III, 1920, p.90-108.

¹⁷ Mai multe piese similare au fost descoperite în așezarea de la Cioca din Iugoslavia (cf. Jiří Neustupný, *Studie o eneolitické plastice*, Praha, 1959, pl.VIII/1-2).

¹⁸ Amintim că figurinele nu au fost analizate pentru a se ști exact din ce fel de marmură sau ce fel de rocă anume au fost lucrate. Se poate întâmpla, uneori, să se

confunde, după aspect, marmura cu calcarul cristalizat secundar din care oamenii neolitici, respectiv purtătorii culturii Gumelnița, au realizat unele vase de piatră, cum este, de exemplu, cel descoperit în așezarea Boian B (Eugen Comșa, *Un vas de piatră descoperit pe Grădiștea Ulmilor la Boian*, în *SCIV*, X, 1959, 1, p.135-137)

¹⁹ D. Berciu, *Cercetări și descoperiri...*, p.538.

²⁰ Silvia Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, p.139.

VI. FIGURINELE DE AUR

Cultura Gumelnița. Prin săpăturile arheologice din diferitele așezări ale purtătorilor culturii Gumelnița din sud-estul țării noastre, în condiții stratigrafice clare, s-au descoperit, pe lângă numeroase figurine de lut ars, câteva lucrute din aur.

Astfel de piese au fost scoase la iveală, până în prezent, din mai multe complexe: Vidra, Gumelnița, Vărăști.

În așezarea de la Vidra (jud. Giurgiu), în cursul săpăturilor efectuate de Dinu V. Rosetti, s-au descoperit două figurine (fig. 66/1,3): una decupată din foaie de aur. Piesa are formă rotundă, cu o mică prelungire trapezoidală în sus (fig. 66/3). Pe mijlocul părții rotunde s-a făcut un orificiu mare. Pe prelungire, lângă marginea superioară, sunt două orificii mici, dispuse pe orizontală, redând ochii. Figurina descrisă a fost găsită în stratul cu materiale din faza Sultana (=Gumelnița A 2)¹. Piesa are înălțimea maximă de 0,035 m și diametrul părții rotunde de 0,026 m; a doua figurină are formă rotundă, cu partea din față convexă, prevăzută cu un orificiu mare pe mijloc. La partea superioară piesa are două orificii mici, pe orizontală, reprezentând ochii (fig. 66/1). Demn de reținut este faptul că piesa a fost descoperită în dreptul „pieptului” vasului antropomorf numit „Venus de la Vidra”², în cadrul ultimului strat gumelnițean din așezare, datat din faza Jilava³ (=Gumelnița B 1). Diametrul piesei este de 0,026 m, diametrul orificiului din mijloc de 0,008 m. Ambele piese de la Vidra au dispărut cu decenii în urmă.

În timpul săpăturilor de la Gumelnița din așezarea tell, efectuate sub conducerea lui Vladimir Dumitrescu, în anul 1960, s-a găsit o figurină de aur, cu o formă puțin deosebită. Corpul are formă rotundă, cu un orificiu mare pe mijloc (fig. 66/4). La partea superioară are o prelungire de formă aproximativă rombică, prevăzută la partea de jos cu un orificiu mic. Piesa este cu suprafața convexă. Figurina a fost descoperită în strat din faza Sultana (=Gumelnița A 2)⁴. Dimensiunile: înălțime maximă=0,015 m și diametrul părții rotunde=0,012 m. Prin săpăturile noastre din anul 1963, din cadrul necropolei gumelnițene de la Vărăști, din zona de nord-vest a fostului grind Grădiștea Ulmilor din partea de sud a lacului Boian, în mormântul unui copil (M. 100), desigur al unei fete, lângă stern, s-a descoperit o figurină de aur, de formă rotundă⁵, cu fața bombată (fig. 66/2). Are o mică prelungire trapezoidală în sus. Piesa nu are orificiu pe mijloc. Puțin mai jos de prelungire sunt două orificii mici.

Până în prezent, dispunem deci de date referitoare la 4 figurine de aur din aria culturii Gumelnița descoperite într-o zonă relativ restrânsă între cursul inferior al Argeșului și până la Vărăști⁶. Ele se deosebesc, în general, prin formă.

Din timpul fazei Sultana sunt două piese, ambele au forma rotundă, cu orificiu mare pe mijloc. Una are o prelungire trapezoidală, în care, prin două orificii, sunt indicați ochii, cealaltă are o prelungire romboidală, cu un singur orificiu mic. Cele din faza Jilava au forma rotundă, cu orificiu pe mijloc, cu

¹ Dinu V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra*, în PMMB, I, București, 1934, p.23, 26 (fig.37).

² Idem, *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhugel bei Bukarest*, în JPEK, 12, 1939, p.38 și p.43.

³ Idem *Săpăturile de la Vidra*, p.29 și pl.3/3.

⁴ Hortensia Dumitrescu, *Connections between the Cucuteni-Tripolie cultural „complex” and the neighbou-*

ring eneolithic cultures in the light of the utilisation of golden pendants, în Dacia, V, 1961, p.79 (fig.7) și p.80-81.

⁵ Săpături Eugen Comșa.

⁶ De curând a fost descoperit un mic tezaur de obiecte de aur, în așezarea gumelnițeană de la Sultana (jud. Călărași). Din acest tezaur încă inedit face parte și o figurină de aur.

două orificii mici, alăturate, spre marginea de sus. Cealaltă categorie este reprezentată prin piese, tot rotunde, fără orificiu, dar cu o mică prelungire sus, cu două orificii mici.

Pe teritoriul Bulgariei s-au găsit, de asemenea, în câteva așezări gumelnițene și, în cadrul necropolei de la Varna, figurine antropomorfe de aur⁷. Fiind vorba de aceeași cultură se cuvine să comparăm piesele de la noi cu cele găsite la sud de Dunăre. În felul acesta se pot preciza asemănările, care reflectă probabil realizarea pieselor de același tip în cadrul unor anumite „ateliere”, iar deosebirile oglindind, poate, existența unor alte „ateliere” similare. Deosebirile în privința formei diverselor piese sunt sigur și de altă natură, ele reflectând diferențe din punct de vedere cronologic.

Astfel, piesa descoperită în așezarea de la Gumelnița, datată în faza Sultana, are analogii în cadrul tezaurului de la Hotnița⁸. O piesă de acolo se deosebește numai prin unele elemente nesemnificative. Astfel, are orificiul din mijloc mai mic, două orificii mici, în loc de unul, și prelungirea de sus puțin mai mică. Existența unei astfel de piese, împreună cu altele de un tip deosebit, ar putea să însemne că piesele din acel tezaur au început să fie strânse încă de la începutul fazei Sultana. Piesa mai veche (tot din timpul fazei Sultana) de la Vidra are analogii în cuprinsul necropolei de la Varna (în M 2 și M 36)⁹, ceea ce, după părerea noastră, înseamnă că o parte din mormintele din cadrul ei datează din timpul fazei Sultana (după cum, de altfel o dovedește și o figurină de os, găsită la Varna¹⁰, într-un alt mormânt, specifică în privința formei fazei Sultana).

Figurinele de aur din faza Jilava găsite la nord de Dunăre se aseamănă până în detalii cu unele din cele descoperite în estul Bulgariei. Astfel, figurina rotundă de la Vidra, cu orificiul pe mijloc și cu alte două mici spre margine, este identică, în privința formei și a numărului de orificii, cu o piesă din tezaurul de la Hotnița, datată din aceeași fază târzie¹¹. Figurina descoperită în mormântul de la Vărăști încă nu are analogii la sud de Dunăre.

Figurinele de aur, de tipul descris, găsite în morminte, mai ales cea de la Vărăști, constituie o dovadă evidentă că astfel de piese erau purtate la gât de fete și poate de femei, servind drept amulete legate de cultul fertilității. În aceeași ordine de idei, se cuvine să reamintim că piesa de la Vidra a fost descoperită în dreptul pieptului vasului antropomorf redând o femeie. După toate probabilitățile, șnurul de care atârnavă figurinele era petrecut prin cele două mici orificii, de pe partea superioară a pieselor.

În legătură cu grupul de figurine de aur gumelnițene, se mai pot formula și alte câteva concluzii de ordin istoric. Numărul considerabil al figurinelor de aur, din aria gumelnițeană, precum și distanța mare în raport cu alte zone unde s-au găsit figurine similare, ne îndreptătesc să considerăm că figurinele studiate sunt locale și că au fost lucrate și folosite de către purtătorii culturii Gumelnița.

O problemă importantă este aceea a originii au lui utilizat la realizarea figurinelor descrise. Din păcate, până în prezent, au fost analizate chimic numai figurinele de aur gumelnițene descoperite la Hotnița¹². În lipsa altor date suntem nevoiți să ne referim la ele. Au 1 din care au fost lucrate conține: aur = 92,30%; argint = 7,50%; fier = foarte puțin; cupru și plumb = urme. O astfel de compoziție este specifică bucăților de aur găsite în nisipul râurilor¹³. În schimb, aurul originar din zona Roșia Montana, din vestul Transilvaniei, are în compoziție, pe lângă aur, argint în medie 26%; cupru 0,1-0,5% și zinc 0,011¹⁴. Din comparația compoziției celor două tipuri de aur, rezultă că piesele de la Hotnița, probabil și cele gumelnițene similare ca formă din S-E României, au fost lucrate din aur originar dintr-o zonă sudică (Tracia sau Macedonia). La realizarea figurinelor gumelnițene a fost întrebuintat numai aur nativ, adunat din albia unor cursuri de apă din zona zăcămintelor. Prin ciocănire, cu o unealtă de piatră, aurul era transformat, treptat, într-o foaie netedă, groasă de 0,0004 - 0,0006 m, din care se decupa piesa dându-i-se forma dorită, conform canoanelor din perioada respectivă. Decorul respectiv, unele amănunte anatomice, se realizau în tehnica *au repoussé*. Pe majoritatea pieselor s-au făcut orificii, mai mari sau mai mici, având, de regulă, marginile bine netezite. Doar în cazul în care orificiul a fost făcut ulterior (prelucrării inițiale) atunci marginea nu a mai fost netezită. Menționăm că toate figurinele, de formă rotundă, au fața lustruită cu grijă, pe când partea opusă este mată.

⁷ Ivan Ivanov, *Săcroviștata na Varnenskiia halkoliten nekropol*, Sofia, 1978, p.14 (fig.27).

⁸ N. Anghelov, *Zlatnata săcroviște ot Hotnița*, în *Arheologia-Sofia*, I, 1959, 1-2, p.40 (fig.20/3).

⁹ I. Ivanov, *op. cit.*, p.100 (pl.17) și p.97 (pl.14).

¹⁰ *Ibidem*, pl.46 (din M.41).

¹¹ N. Anghelov, *op. cit.*, p.40 (fig.20/1, 2).

¹² *Ibidem*, p.40.

¹³ *Ibidem*, p.40.

¹⁴ Axel Hartmann, *Spektralanalytische Untersuchungen bronzezeitlicher Goldfunde des Donaupraumes*, în *Germania*, 46, 1968, 1, p.22-23.

Analiza formei figurinelor gumelnițene de aur permite să stabilim evoluția lor cronologică și tipologică. Purtătorii culturii Gumelnița au realizat și întrebuințat două tipuri de figurine: cele de formă rotundă; cele imitând forma figurinelor plate de os. Din acestea, până în prezent, pe teritoriul țării noastre, sunt documentate numai cele din prima categorie.

Figurinele rotunde, fiind găsite, în unele cazuri, în condiții stratigrafice clare (Vidra, Gumelnița) sau în complexe închise (Vărăști), pot fi analizate în timp și în spațiu.

Cele mai vechi piese cunoscute sunt: figurina de la Gumelnița; în funcție de adâncimea și nivelul în care a fost găsită, este atribuită fazei Gumelnița A 2 a, deci datează aproximativ de la începutul fazei. Ea este caracterizată prin verigă ovală, cu placa îngustă, cu orificiu mare, egal cu aproximativ jumătate din diametrul corpului. Prelungirea este în formă de „evantai”, cu orificiu pe mijloc¹⁵. Puțin mai târziu, dintr-o perioadă care se plasează la sfârșitul aceleiași faze, la piesa de la Vidra, lățimea plăcii verigii este mai mare, iar orificiul ocupă o treime din diametrul obiectului. Piesa are sus o prelungire trapezoidală, cu două orificii mici¹⁶. Figurinele de aur specifice fazei Gumelnița B 1, dintre care o piesă a fost descoperită în așezarea de la Vidra, în condiții stratigrafice clare, sunt caracterizate prin placă de formă rotundă, cu tendința de a avea pe mijloc un orificiu cât mai mic¹⁷. Unei alte variante îi aparține figurina descoperită în cadrul necropolei gumelnițene de la Vărăști. Piesa are forma rotundă, pe față cu partea de mijloc conică, scundă (fără orificiu mare pe mijloc), dar cu o prelungire laterală mică, având pe ea două orificii mici. Din punct de vedere cronologic, piesa se plasează la sfârșitul fazei Sultana (=Gumelnița A 2) și la începutul fazei Jilava (=Gumelnița B 1).

Se cuvine remarcat că evoluția în cadrul seriei de figurine de aur din aria culturii Gumelnița s-a desfășurat de la forme complicate la cele simple. Având în vedere că figurinele de aur, de formă rotundă, se cunosc în neoliticul Greciei încă în cursul culturii Sesklo¹⁸, deci dintr-o perioadă mai veche decât cele din preajma Dunării Inferioare, ne socotim îndreptățiți a le considera, în ansamblu din punct de vedere tipologic, ca fiind originare din ținuturile din sudul mediteranean. Ținând seama de caracteristicile categoriilor de figurine de aur din ținuturile noastre considerăm că ele s-au răspândit până în Muntenia, pe o cale est - balcanică, ajungând să aibă în cadrul arealului culturii Gumelnița, o evoluție destul de bogată. Figurinele de aur gumelnițene rotunde au fost imitate în lut ars¹⁹, în unele așezări.

Se cuvine să insistăm și asupra problemei: ce anume reprezentau figurinele rotunde de aur?

Cercetătorul bulgar N. Anghelov, publicând piesele din tezaurul de la Hotnița, a considerat că ele reprezintă un cap omenesc și anume: cele două orificii mici ar reda ochii, iar orificiul mare, din mijloc, ar reprezenta gura larg deschisă²⁰. După părerea noastră, dacă avem în vedere și figurinele similare din zona nordică a arealului Gumelnița, piesele reprezintă nu capul omenesc, ci ele redau, este drept foarte stilizat, întreg corpul omenesc. La seria gumelnițeană mai veche, prelungirea laterală reprezintă desigur capul, iar cele două orificii mici desigur ochii. Partea rotundă înfățișează, în realitate, întreg corpul omenesc, căci pe figurinele din zona nordică a arealului avut în vedere, lângă marginea de sus a părții rotunde - deasupra orificiului mare - sunt redați (prin două proeminențe mici) sânii. În funcție de cele arătate, considerăm că figurinele de care ne-am ocupat reprezintă de fapt chipuri foarte stilizate de femei, în poziție de naștere.

Figurinele de aur au avut un caracter magic și erau în directă legătură cu cultul fecundității. În sprijinul acestei păreri amintim găsirea unei astfel de piese în dreptul gâtului unei fetițe și observația făcută la Vidra, unde o astfel de piesă s-a găsit în dreptul pieptului vasului antropomorf de cult reprezentând un chip de femeie.

Figurine de aur s-au folosit și în cuprinsul arealului Sălcuța²¹, dar, până acum, în Oltenia, în așezările acestei culturi, nu s-a găsit nici o astfel de figurină de aur.

Figurinele din Crișana, Transilvania și Moldova. La sfârșitul secolului trecut (în 1897), pe teritoriul orașului Oradea, au fost descoperite întâmplător, șase obiecte de aur, din care două sunt figurine²². Acestea sunt compuse din câte o parte rotundă, cu un orificiu mare pe mijloc, deci având

¹⁵ Hortensia Dumitrescu, *op. cit.*, p.79 (fig.7).

¹⁶ Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, în PMMB, 1, 1934, p.23 și p.26 (fig.27).

¹⁷ Idem, în JPEK, 12, 1939, p.38 și p.43.

¹⁸ Hortensia Dumitrescu, *op. cit.*, p.77 (fig.6/7).

¹⁹ De exemplu, în nordul Bulgariei, la Ruse și Hotnița (cf.N. Anghelov, *op. cit.*, p.44).

²⁰ *Ibidem*, p.44.

²¹ Figurina găsită în așezarea Danevo Moghila, de lângă Sofronievo, reg. Vrața (cf. Bogdan Nikolov, *Okrižen istoriceski Muzei Vrața*, Sofia, 1968, p.18 și p.141 (nr.18).

²² Patay Pal, *Kupferzeitliche Goldfunde*, în AÉ, 85, 1958, p.45-46.

forma unei verigi. La partea superioară au câte o prelungire de formă trapezoidală, pe care erau două grupuri de câte două orificii mici, cele de sus redând desigur ochii, iar cele de jos poate sânii și un alt orificiu mic deasupra marginii orificiului mare (fig. 66/6). Una din piese avea veriga ruptă în parte. Figurina întregă avea dimensiunile: lungime = 3,3 cm din care prelungirea trapezoidală = 1,3 cm; diametrul verigii = 1,9 cm și diametrul orificiului mare = 1,5 cm.

Contextul descoperirii nu se cunoaște, dar ținând seama de celelalte descoperiri similare, se admite că figurinele amintite au fost folosite de purtătorii culturii Bodrogkeresztur.

Pe teritoriul Transilvaniei, figurinele de aur s-au descoperit la Târgu Mureș și la Moigrad. Prima piesă a fost găsită întâmplător, în împrejurimile orașului Târgu Mureș și în anul 1877 a fost cumpărată de Muzeul Național din Budapesta²³. Piesa a fost decupată din foaie de aur; are formă rotundă, cu un orificiu destul de mare pe mijloc și margine destul de lată (fig. 66/7). La partea superioară are o prelungire, relativ scurtă, aproape pătrată, cu două orificii mici, redând ochii. Pe mijlocul plăcii, la partea superioară sunt două adâncituri mici. Piesa are următoarele dimensiuni: lungimea = 11,25 cm; diametrul părții rotunde = 10,2 cm; diametrul orificiului = 4,5 cm; greutatea = 82,42 g. Această piesă ca și cele descoperite la Oradea, de care se deosebește în privința formei, datează tot din timpul complexului Tiszapolgar - Bodrogkeresztur.

Alte două piese, din care una impresionantă, au făcut parte dintr-un tezaur de obiecte de aur descoperit întâmplător, la începutul secolului nostru, în împrejurimile orașului Moigrad²⁴. Obiectele amintite (două figurine) erau la un loc cu altele dateate în epoca migrațiilor. Prima din ele (foarte asemănătoare în privința formei cu cea de la Oradea) are formă rotundă, cu un orificiu mare pe mijloc, cu marginile relativ înguste (fig. 66/5). Piesa are o prelungire în sus, de formă trapezoidală, cu latura lungă arcuită. Și această piesă are patru orificii grupate, două sus și două mai jos. Pe verigă, în dreptul prelungirii sunt două proeminențe mici, redând sânii. Dimensiunile piesei: lungimea = 2,8 cm, din care prelungirea = 1,1 cm; diametrul verigii = 1,6 cm și diametrul orificiului = 1,2 cm. Cea de-a doua figurină este deosebit de interesantă prin dimensiunile și greutatea sa (fig. 67). Piesa are, de asemenea, forma rotundă, dar spre deosebire de alte piese are o prelungire, la care trecerea se face treptat. Prelungirea are marginea de sus arcuită. Pe partea rotundă, pe mijloc, are un orificiu destul de mic, deasupra căruia sunt două proeminențe, dispuse pe orizontală, reprezentând sânii. Pe prelungirea laterală sunt câte două orificii mici spre margini. Dimensiunile piesei: lungimea maximă = 31,1 cm; partea rotundă are diametrul = 24,1 cm; orificiul de 4,4 cm și greutatea de 750 g.

Pe teritoriul Moldovei a fost descoperită o singură figurină de aur. Piesa a fost scoasă la iveală (de la adâncimea de 0,60 m), cu prilejul săpăturilor din anul 1957, în zona de est a așezării din faza Cucuteni A-B de la Traian (jud. Neamț)²⁵. Piesa este de formă rotundă și are, la partea superioară, o prelungire de formă trapezoidală, cu marginea de sus arcuită (fig. 66/8). Pe prelungire s-au făcut patru orificii mici, din care două la colțuri și două puțin mai jos. Pe trei laturi ale plăcuței trapezoidale, de-a lungul marginii, este un șir de proeminențe mici, rotunde, dispuse în șir, realizate *au repoussé*. Partea inferioară a figurinei este ca o verigă, cu un orificiu mare pe mijloc. Dimensiunile: lungimea = 2,65 cm, din care prelungirea are 1,55 cm; diametrul verigii este de 1,3 cm; diametrul orificiului este de 0,8 cm; greutatea piesei = 1,163 g.

În legătură cu figurinele de aur din cele trei provincii istorice, la care ne referim aici, se pune în primul rând problema datării lor. Toți cercetătorii sunt de acord că toate piesele găsite în Crișana și Transilvania pot fi atribuite complexului cultural Tiszapolgar - Bodrogkeresztur²⁶. Dar cea de la Traian, găsită în condiții stratigrafice clare, datează din faza Cucuteni A-B și credem că, fără îndoială, piesa a ajuns în acea așezare pe calea contactelor dintre comunitățile cucuteniene din Moldova și o comunitate a complexului Tiszapolgar - Bodrogkeresztur din estul Transilvaniei.

Dacă avem în vedere forma figurinelor de aur din grupul studiat aici, vom constata că sunt reprezentate trei tipuri. Cele mai multe piese sunt de tipul cu verigă cu marginile înguste, cu orificiul proporțional mare și cu prelungire de formă trapezoidală în sus. Acest tip de figurină este documentat la Oradea, Moigrad și la Traian. Al doilea tip de figurină are placa de formă rotundă cu margini late. Orificiul nu este prea mare. Piesa este prevăzută cu o scurtă prelungire dreptunghiulară. O astfel de piesă s-a găsit la Târgu Mureș. Menționăm că piesa se aseamănă, în privința formei, cu una din

²³ *Ibidem*, p.58.

²⁴ Fettich Nandor, *La trouvaille de tombe princière hunnique à Szeged-Nagyszekes*, în colecția *Archaeologia*

Hungarica, 32, 1953, p.164.

²⁵ Hortensia Dumitrescu, *op. cit.*, p.69-70.

²⁶ *Ibidem*, p.90-91.

figurinele de aur găsite la Vidra. Piesa masivă de la Moigrad corespunde celui de-al treilea tip. Ea are placa de formă rotundă, cu diametru mare, cu orificiu mic. Piesa este prevăzută cu o prelungire trapezoidală, cu marginea de sus arcuită.

Piesele descrise mai sus nu au fost analizate din punctul de vedere al compoziției aurului din care au fost lucrate, dar ținând seama de locurile de descoperire, ne considerăm îndreptățiți să presupunem că figurinele au fost realizate din aur provenit din zona Munților Apuseni.

O altă problemă importantă, care merită toată atenția, este aceea a zonei de unde s-au răspândit acele figurine pandantiv. Considerăm că, în nici un caz, ele nu au ajuns în ținuturile Crișanei și Transilvaniei dinspre arealul culturii Gumelnița, ci suntem de părere, ca și alți arheologi, că ele au ajuns în acele regiuni prin intermediul unor comunități aparținând culturii Vinča, care le-au primit de la altele înrudite, ce viețuiau în sudul Peninsulei Balcanice.

În funcție de cronologia relativă, trebuie făcută precizarea că figurinele de aur cele mai vechi au apărut în așezările din preajma Dunării, în timpul fazei Gumelnița A 2²⁷ (faza Sultana) și au fost folosite și în ultima fază Gumelnița B 1²⁸ (faza Jilava).

Ținând seama de observațiile de până acum, privind cronologia relativă dintre culturile Cucuteni și Gumelnița, rezultă că sfârșitul fazei Sultana (=Gumelnița A 2) și începutul fazei Jilava (=Gumelnița B 1) au fost paralele în timp cu faza Cucuteni A 3²⁹. Prin urmare, suntem îndreptățiți să admitem că piesa de la Traian este ulterioară seriei figurinelor de aur gumelnițene, dar este contemporană cu figurinele de aur din complexele Tiszapolgar - Bodrogkeresztur .

Ținând seama de cronologia relativă dintre fazele culturilor Gumelnița în sud și a complexului Tiszapolgar - Bodrogkeresztur în nord, se poate face precizarea că seriile de figurine de aur, din cele două areale culturale, au evoluat în timp, una după alta, independent. Se cuvine însă subliniat că, în seria sudică de figurine gumelnițene, evoluția s-a desfășurat de la formele *complicate* la cele *simple*, pe când, în vasta arie a complexului Tiszapolgar - Bodrogkeresztur, evoluția unor astfel de figurine s-a produs invers și anume de la forme *simple* la cele *complicate*.

²⁷ Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, în PMMB, I, 1934, p.23 și p.26 (fig.37).

²⁸ *Ibidem*, p.29 și pl.3.

²⁹ Vladimir Dumitrescu, *Considérations et données nouvelles sur le problème du synchronisme des civilisations de Cucuteni et de Gumelnița*, în Dacia, 8, 1964, p.62.

VII. ELEMENTE ALE VIETII MATERIALE ȘI FIGURINELE NEOLITICE

Îmbrăcăminte. Datorită vechimii lor, materialele textile întrebuințate, precum și alte materiale servind la realizarea îmbrăcăminte, este normal să fi dispărut prin putrezire. Cu toate acestea, în privința mai multor culturi din epoca neolitică, suntem în măsură să cunoaștem și să precizăm unele piese componente ale îmbrăcăminte folosite de oamenii neolitici de pe teritoriul României. Drept temei ne servesc unele figurine antropomorfe, pe care oamenii din vechime au redat prin desene de linii incizate, prin pictură sau în relief, diferite piese de îmbrăcăminte. Semnalăm și posibilitatea de a avea unele indicii despre îmbrăcăminte din acea vreme pe baza analizei amănunțite a inventarului și poziției obiectelor din mormintele neolitice.

În cele ce urmează vom prezenta, pe culturi, în ordine cronologică, piesele de îmbrăcăminte de pe figurine izolate sau cele redată pe serii de figurine feminine, ceea ce înseamnă că acele piese de îmbrăcăminte erau preferate și purtate, în mod obișnuit, în cadrul arealului culturii respective. Subliniem că majoritatea pieselor la care ne vom referi fac parte din îmbrăcăminte femeilor, documentate în majoritatea culturilor. În schimb, figurinele masculine sunt, în general, mult mai puține, lipsind cu totul din plastica antropomorfă a unor culturi, de aceea despre piesele de îmbrăcăminte bărbătești avem date foarte puține, putem spune izolate.

În cuprinsul vastului areal al culturii Starčevo - Criș s-au descoperit destul de multe figurine antropomorfe de lut ars, dar, cele mai multe, sunt neornamentate.

Menționăm numai o figurină fragmentară descoperită în punctul „La Islaz”, de la Grădinile (jud. Olt). Din figurină s-a păstrat numai porțiunea dintre mijloc și genunchi (fig. 75/1). Pe partea superioară a fragmentului, în dreptul mijlocului, se observă o dungă, nu prea lată, orizontală, vopsită în culoare roșie, care redă desigur un brâu. Figurina este atribuită fazei Starčevo III¹.

În cuprinsul celor câteva morminte Starčevo - Criș, cunoscute până acum, nu s-au aflat obiecte care să poată fi puse în legătură cu îmbrăcăminte.

Din ariile de răspândire ale culturilor: ceramicii liniare și Ciumești nu dispunem de indicii în privința îmbrăcăminte.

Cu prilejul săpăturilor, în câteva așezări de tip Dudești din Oltenia, s-au descoperit o serie de figurine folosite de purtătorii culturii. Figurinele sunt ornamentate prin linii incizate, formând spirale și meandre specifice. Câteva din ele, prin dispunerea și delimitarea motivelor decorative, redau îmbrăcăminte și ornamentele țesăturilor. Nu ne putem referi decât la o singură figurină.

Este vorba de o piesă descoperită la Fărcașu de Sus² (jud. Olt). Din figurină s-a păstrat numai bustul (fig. 75/2). Porțiunea este ornamentată pe ambele fețe. În dreptul subsuorilor este trasată o linie orizontală, care desparte decorul în două. Pe partea de sus, pe ambii umeri, inclusiv peste săni, sunt

¹ Marin Nica, *Grădinile, o nouă așezare a neoliticului timpuriu în sud-estul Olteniei*, în AO, I, 1981, p. 36 (fig. 5/3).

² Idem, *La culture de Dudești en Olténie*, în Dacia, XX, 1976, p. 100 (fig. 18/4).

motive spiralice din linii incizate. Mai jos s-a făcut un decor din benzi meandrice hașurate. După părerea noastră, un tatuaj nu se poate face direct pe sâni. Prin urmare, considerăm că ornamentele amintite sunt ale țesăturii îmbrăcăminte.

Din faza mijlocie (numită Ceamurlia de Jos) a culturii Hamangia, din Dobrogea, în cadrul complexului de la Cernavoda (jud. Constanța), s-au scos la iveală trei figurine ornamentate. Prima dintre ele reprezintă un personaj feminin așezat (fig. 75/3). Pe corp și pe picioare, în față, sunt benzi paralele, distanțate, alcătuite din câte trei linii de înșepături succesive, iar pe spate are o bandă în zigzag. Subliniem că atât în față, cât și pe spatele figurinei, suprafața ornamentată, la partea ei superioară, este delimitată printr-o bandă orizontală de trei linii paralele, tot de înșepături succesive. În față, banda este trasată pe sub sâni. Pe spate, în părți, în dreptul umerilor, sunt indicate două benzi de câte trei linii. După părerea noastră, decorul descris reprezintă o rochie lungă, cu bretele, delimitată, la partea superioară, prin acea bandă orizontală, ornamentată³.

Cea de-a doua figurină, găsită în cadrul necropolei de tip Hamangia, de la Cernavoda, reprezintă un personaj feminin, în picioare⁴. Piesa a fost ornamentată prin pictură, tot pe ambele fețe. Pe fotografia publicată, decorul bogat nu se vede prea clar. Credem că redă îmbrăcăminte lungă a personajului.

Se cuvine să amintim și văsciorul antropomorf găsit la Ceamurlia de Jos⁵ (jud. Tulcea). Obiectul redă tot un personaj feminin, în picioare (fig. 76/1). În față, suprafața sa este ornamentată până în dreptul gâtului. Remarcăm că decorul este limitat jos printr-un șir de puncte, apoi sub sâni printr-o bandă de două linii distanțate, paralele și orizontale, iar la gât printr-un alt șir de înșepături, orizontale, dese. Pe partea inferioară decorul se compune din grupuri de linii oblice de înșepături specifice, iar deasupra, prin grupuri de câte două linii paralele, acoperind și sâni. Considerăm că decorul descris reprezintă o rochie lungă de la gât până mai jos de genunchi, legată la mijloc cu un brâu lat.

Cea de-a treia piesă a fost găsită în așezarea numită „Columbia D”, de la Cernavoda. Este o figurină feminină, în poziție șezândă (fig. 76/2), modelată, conform „canoanelor” după care au fost făcute toate figurinele de tip Hamangia. Pe partea din față nu are ornamente. În schimb, pe spatele ei, s-a făcut un decor compus din linii incizate. Astfel, în dreptul subsuorilor sunt trasate două linii incizate paralele, distanțate, pe care le considerăm că redau marginea de sus a îmbrăcăminte. Subliniem că marginea respectivă trecea, ca și în cazul piesei prezentate mai sus, tot pe sub sâni. Pe spatele figurinei pe care o descriem continuă, până la bază, decorul compus din grupuri de linii incizate, paralele oblice, grupurile fiind perpendiculare, unul pe altul⁶.

Figurinele antropomorfe descoperite, până acum, în așezările purtătorilor culturii Boian sunt relativ puține și cu atât mai rare sunt cele pe care există unele indicii privind îmbrăcăminte.

Din cursul fazei Bolintineanu se cunoaște o piesă fragmentară descoperită la Cățelu⁷. S-a păstrat numai o jumătate de figurină feminină de la brâu în jos. Pe ea, în față și pe spate, până aproape de genunchi, sunt incizate câteva spirale (în formă de S) îmbucate (fig. 76/3). Trebuie subliniat faptul că picioarele figurinei nu sunt separate prin adâncitură prelungă sau prin linie incizată și că decorul continuă de pe un picior pe celălalt. Ținând seama de cele de mai sus, considerăm că decorul descris imită pe acela al unei piese de îmbrăcăminte, anume un tip de fofă. În cazul în care ornamentul de pe figurină ar fi redat tatuajul, spiralele ar fi fost trasate pe fiecare picior în parte.

Documentarea privind faza Giulești este mult mai clară. Din etapa Greaca datează o figurină (fig. 76/4) descoperită la Bogata⁸ (jud. Călărași) în complex închis. Piesa reprezintă o femeie gravidă, în picioare. Obiectul este aproape întreg. Porțiunea inferioară, de la subsuori în jos, este tot mai lată, până la bază. Este semnificativ faptul că în față, pe ambele laturi, sunt ornamente incizate, formate din unghiuri dispuse în șir și alăturate. Dacă ținem seama de lărgimea părții inferioare și de ornamentare, suntem în măsură să arătăm că personajul feminin este redat ca fiind îmbrăcat într-o rochie lungă până

³ D. Berciu, *Cultura Hamangia*, p. 99 (fig. 54).

⁴ *Ibidem*, p. 97 (fig. 51).

⁵ *Ibidem*, p. 100 (fig. 56/4).

⁶ *Ibidem*, p. 102 (fig. 57/6).

⁷ Eugen Comșa, *Stadiul cercetărilor despre viața*

oamenilor din faza Bolintineanu a culturii Boian, în SCIV, VI, 1955, 1-2, p. 24 (fig. 14).

⁸ Niță Anghelescu, *Cercetări și descoperiri arheologice în raionul Călărași și Slobozia*, în SCIV, VI, 1955, 1-2, p. 319 (fig. 7/2).

la glezne și largă la poale. Felul cum s-a trasat decorul ne îndeamnă să presupunem că rochia s-a realizat dintr-o bucată lungă și lată de țesătură, care a fost îndoită în două. Pe mijloc s-a făcut o tăietură, în lung, pentru a putea fi îmbrăcată, și după aceea s-au cusut pe margini cele două părți.

Cea de-a doua figurină, de la Bogata ⁹, datează din aceeași etapă (fig. 76/5). Cu toate că este stilizată, se pare că redă tot un personaj feminin, în picioare, îmbrăcat într-o rochie lungă până la glezne și largă. O linie ondulată, incizată de-a lungul marginii inferioare, considerăm că imită decorul țesăturii folosite.

Din timpul celei de-a doua etape a fazei Giulești, din etapa Aldeni, se cuvine amintită figurina (fig. 76/6) fragmentară (păstrată de la gât până la mijloc) descoperită la Tangâră ¹⁰ (jud. Giurgiu). Prin linii incizate dispuse în benzi și în unghiuri, după părerea noastră, este înfățișată o piesă de îmbrăcăminte feminină, specifică pentru acea perioadă, anume o piesă în formă de fâșie, de circa 0,40 m lățime, cu ornamente diferite, făcute în lungul ei. Piesa era petrecută peste umărul drept și respirată în față (acoperind sânii) și în spate. Extremitățile ei erau așezate pe sub marginea unei bucăți de țesătură, purtată ca fotă (de la brâu la genunchi).

În timpul săpăturilor din așezarea Boian A, de lângă satul Vărăști (jud. Călărași), în stratul din faza Vidra a culturii Boian, s-a găsit o figurină (fig. 77/1) căreia îi lipsea numai capul ¹¹. Ea este ornamentată pe corp și pe picioare. Partea de sus a corpului era acoperită, probabil, tot cu o fâșie de țesătură bogat ornamentată cu șiruri paralele de unghiuri. În față este o combinație din două benzi, una oblică și alta verticală, pe mijloc. Pe spate fâșia cobora dinspre umărul drept, oblic spre brâu. Atrage atenția faptul că este vorba iarăși de o fâșie oblică, dinspre umărul drept. Partea inferioară a corpului, până spre genunchi, era acoperită cu o fotă ornamentată, în față cu un fel de spirale, iar în spate cu romburi, realizate din linii incizate, redând desigur ornamentele de pe fotă. Deosebirea dintre decorul părții din față în raport cu acela de pe partea din spate, ridică problema dacă era o fotă unitară, în măsurată de jur împrejurul corpului sau, dacă era alcătuită din două bucăți de țesătură, una în față și alta în spate.

Datele despre îmbrăcăminte femeilor din timpul fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița sunt destul de clare. O piesă bine păstrată este cea de la Vidra ¹² și o alta fragmentară provine din aceeași așezare. Partea superioară a corpului o avea acoperită cu un fel de bluză prevăzută cu bretele. Subliniem că acestea din urmă sunt indicate pe umerii tuturor figurinelor din faza amintită. Pe piept se văd unele ornamente compuse din linii incizate sau din puncte. Partea inferioară, de la brâu până la genunchi, o avea acoperită de o fotă ornamentată cu spirale și puncte (fig. 77/3). Toate acestea având semnificații simbolice. La cea de-a doua piesă, se vede clar cum bretelele sunt fixate pe marginea orizontală a bluzei, deasupra sânilor ¹³ (fig. 77/2).

Merită toată atenția un element decorativ redat pe spatele majorității figurinelor din faza de tranziție. Faptul reflectă un „canon”, respectat pe tot arealul de răspândire a fazei. Elementul amintit are forma triunghiulară, cu baza în jos ¹⁴. Totdeauna acesta era ornamentat prin semicercuri sau prin benzi de linii incizate, paralele, de-a lungul marginilor (fig. 77/2,3,5). Extremitățile bazei erau legate în dreptul mijlocului, iar cea de sus era legată, probabil, în jurul gâtului, așa fel încât să poată fi apucată și ținută cu mâna. După părerea noastră, piesa triunghiulară, de pe spate, avea un rol utilitar, anume servea la transportul unor poveri și desigur a copiilor mici.

Disponem și de date despre o singură piesă de îmbrăcăminte bărbătească (fig. 77/4), reprezentată pe o figurină masculină descoperită în așezarea de la Ipotești ¹⁵ (jud. Olt). Piesa datează de la sfârșitul fazei de tranziție. S-a păstrat numai partea inferioară (de la brâu în jos) a figurinei. În dreptul mijlocului este redat prin linii incizate un brâu lat, ornamentat cu dungi orizontale, paralele, care, în realitate, au fost colorate în chip deosebit. Brăul a fost legat așa fel ca extremitățile sale să atârne liber (până la genunchi), în față și în spate. La partea inferioară, figurina are reprezentate trei linii paralele, orizontale, desfășurate pe ambele picioare. Ele ar putea reda un fel de podoabe.

⁹ *Ibidem*, p. 319 (fig. 7/1).

¹⁰ D. Berciu, *op. cit.*, 1961, p. 410 (fig. 192), p. 411 (fig. 193/1).

¹¹ Eugen Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974, p. 196 (fig. 74/11).

¹² Dinu V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest*, în *JPEK*, 12, 1938, pl. 11/2.

¹³ *Ibidem*, pl. 12/2.

¹⁴ *Ibidem*, pl. 12/1,2.

¹⁵ Eugen Comșa, *op. cit.*, 1974, p. 196 (fig. 76/3).

În arealul culturii Vădastra se cunosc, până în prezent, numeroase figurine din diferitele ei faze de evoluție. Cu trei decenii în urmă, s-a demonstrat că pe figurinele culturii sunt indicate unele piese de îmbrăcăminte ¹⁶.

La Fărcașu de Sus ¹⁷ (jud. Olt), din stratul Vădastra I, s-a scos la iveală o figurină (fig. 77/6) fragmentară (jumătatea dreaptă, pe verticală). Are o linie indicând un brâu subțire, de la care coboară, pe șolduri, în spate, mai multe linii verticale, paralele, distanțate, ca un fel de franjuri. Desigur, ele reprezintă, mai curând, decorul unei piese de îmbrăcăminte. Aceasta, cu atât mai mult, cu cât pe spate și în față, sunt alte ornamente incizate în zigzag.

Tot din faza Vădastra I, dar din așezarea de la Hotărani ¹⁸ (jud. Olt), provine o figurină feminină bogat ornamentată (fig. 17/1). Persoana reprezentată purta o îmbrăcăminte formată din două părți. Partea de sus, se pare, cu bretele, avea în față decor spiralic, iar pe spate ornamente compuse din romburi și linii în unghi. O linie indicând brăul o separă de partea inferioară, care nu are picioarele despărțite, ci decorul spiralic și în zigzag se continuă de pe un picior pe celălalt, în față și în spate. Marginea de jos a îmbrăcăminteii este delimitată printr-o bandă orizontală, de două linii incizate, între care este trasată o linie în zigzag.

Pe o figurină feminină de la Vădastra (jud. Olt), s-au observat, în jurul gâtului, un fel de cute, considerate a reda încrețiturile unei cămăși ¹⁹. Pe mai multe figurine, din aceeași așezare, este clar redată o piesă de îmbrăcăminte. Astfel, o figurină fragmentară ²⁰ (din faza amintită), din care s-a păstrat partea inferioară (de la brâu până la bază), este ornamentată, de la brâu până la genunchi, cu spirale îmbrucate (fig. 18/3), ce se desfășoară unitar, în față și în spate. Mai jos urmează un șir orizontal de dreptunghiuri neregulate, apoi două linii orizontale, paralele; apoi alte două șiruri de dreptunghiuri și jos de tot o altă linie delimitează decorul. Se consideră că figurina descrisă reprezintă un personaj feminin îmbrăcat în fotă. La această importantă concluzie adăugăm încă una, anume, dacă ținem seama de faptul că decorul înconjoară corpul figurinei, suntem în măsură să admitem că fota purtată de femeile din faza Vădastra II era de tipul celor ce înfășoară corpul și nu al celor compuse din două piese izolate (una în față și alta în spate).

O altă figurină fragmentară s-a găsit tot la Vădastra ²¹, în stratul din faza Vădastra II. S-a păstrat numai partea de la brâu în jos (fig. 18/5). Personajul redat purta, de asemenea, o fotă lungă de la brâu până la glezne. Fota este bogat ornamentată și, fapt semnificativ, decorul este unitar, deci și în cazul de față, ca și pe figurina descrisă mai sus, este reprezentată o fotă dintr-o singură piesă. Decorul ei este mărginit, sus și jos, de două șiruri orizontale de poligoane alăturate. Între ele, la intervale egale, coboară de sus trei benzi verticale, de câte două alte șiruri alăturate de poligoane. Pe mijlocul intervalului, între cele două benzi orizontale de poligoane, s-au trasat benzi orizontale din câte 5 linii incizate paralele. Restul suprafeței a fost acoperit cu rețea de linii oblice întretăiate.

Deosebit de semnificativă este o figurină (din faza Vădastra II) descoperită la Hotărani ²² (jud. Olt). Pieseii îi lipsește numai capul. Toată suprafața ei este acoperită cu decor redând două piese de îmbrăcăminte (fig. 78). Partea de sus a corpului era acoperită cu un cojocel, fără mâneci. Pe mijlocul pieptului coboară vertical un decor meandric, care se combină cu o altă fașie orizontală, în dreptul mijlocului. Cele două benzi sunt late și mărginite de câte o suprafață mai mare, cruțată, cu marginile în zigzag. Pe partea inferioară a corpului, de la brâu până mai jos de genunchi, de jur împrejur, este redată o fotă cu decor format din unghiuri, triunghiuri, meandre, grupate simetric. Tot decorul este excizat și incrustat cu materie albă.

¹⁶ Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Vădastra*, în *Materiale*, V, 1959, p. 68, 65 (fig. 3/2).

¹⁷ Marin Nica, *op. cit.*, în *Dacia*, XX, 1976, p. 100 (fig. 18/11).

¹⁸ *Idem*, *Reprezentările antropomorfe în cultura Vădastra, descoperite în așezările neolitice de la Hotărani și Fărcașele, jud. Olt*, în *Oltenia, Studii și comunicări*, II, Craiova, 1980, p. 31 (fig. 2/5).

¹⁹ Corneliu N. Mateescu, *Contribution a l'étude de la civilisation de Vădastra; Phase Vădastra II (d'après les*

nouvelles fouilles de Vădastra), în *Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protostoriche*, II, Roma, 1965, p. 261.

²⁰ Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Vădastra*, în *Materiale*, V, 1959, p. 68 și p. 65 (fig. 3/2).

²¹ *Idem*, *Săpături arheologice la Vădastra*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 60 (fig. 3/2).

²² Marin Nica, *op. cit.*, în *Oltenia*, II, 1980, p. 37 (fig. 7/1).

În cele două așezări (Hotărani și Fărcașele), aparținând purtătorilor culturii Vădastra din diferite faze, s-au scos la iveală și alte figurine feminine ²³, pe care sunt redată piese de îmbrăcăminte. Fiind destul de multe, aici nu le putem prezenta amănunțit.

Amintim și o figurină din faza Vădastra IV, având pe spate o eșarfă (cu decor meandric), petrecută peste umărul stâng ²⁴.

În cuprinsul așezării de la Rast (jud. Dolj), aparținând culturii Vinča (după părerea lui Vladimir Dumitrescu), s-au descoperit numeroase figurine feminine cu decor bogat ²⁵. De la gât până la glezne, ele sunt acoperite cu ornamente spiralice sau meandrice. Semnalăm că, în mai multe cazuri (de ex. fig. 79), în față, decorul coboară până la glezne, iar pe spate este ornamentată numai partea de la brâu în jos (delimitată sus prin două linii orizontale, redând un brâu) ²⁶. Este desigur vorba de un fel de fotă lungă. În majoritatea cazurilor, pe figurinele de la Rast, decorul părții superioare a figurinelor este deosebit de al celei inferioare, ceea ce credem că indică folosirea ca îmbrăcăminte a două piese deosebite ²⁷. Pe nici o piesă nu se observă redarea unei rochii.

Pe întinsul Banatului, vreme îndelungată, au viețuit comunitățile culturii Vinča (fig. 22-27). Purtătorii ei au folosit numeroase figurine, dar reținem observația că de-abia din faza Vinca B 1, pe figurine sunt redată, prin linii incizate, unele elemente ce pot fi puse în legătură cu îmbrăcăminte. Astfel, o piesă din așezarea Balta Sărată ²⁸ (jud. Caraș-Severin) are trasate pe ea grupuri de linii paralele, redând benzi de țesătură, înfășurând tot corpul și fiind petrecute peste umeri.

Din aceeași perioadă datează și câteva figurine (fig.23-24) feminine descoperite la Zorlențu Mare (jud. Caraș-Severin). Pe una din ele s-a păstrat o porțiune dintr-un brâu în relief ²⁹. Avem în vedere și seria de figurine din aceeași așezare, care au reprezentate pe spate grupuri de linii paralele în formă de X ³⁰. După părerea noastră, ele redau fâșii de țesătură, servind la transportul copiilor mici sau al unor poveri. Tot la Zorlențu Mare, s-a găsit și o figurină, având pe spate un grup de linii incizate în unghiuri suprapuse, corespunzând, se pare, unei piese de formă triunghiulară ³¹, similară ca formă și funcțional celor din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița.

Cu prilejul publicării bogatei colecții a pieselor de la Turdaș (jud. Hunedoara), Róská Marton a reprodus și un număr destul de mare de figurine specifice culturii Turdaș, din vestul Transilvaniei, strâns înrudită cu cultura Vinča din Banat.

Pe mai multe figurine de la Turdaș sunt trasate grupuri de linii incizate, dintre care unele considerăm că redau margini de îmbrăcăminte (cum ar fi decolteul),(fig.29/2 , 30/5), în alte cazuri este foarte probabil vorba de ornamente de pe îmbrăcăminte.

Mai întâi, ne vom referi la o figurină, care nu are indicat sexul, dar este ornamentată la fel ca și alte figurine feminine. Spre deosebire de piesele obișnuite, aceasta are corpul redat mai masiv, cu brațele ca două prelungiri scurte, laterale ³² (fig.29/3). Corpul său este cilindric și credem că redă un personaj feminin îmbrăcat într-o rochie cu aceeași lărgime de sub brațe până jos. Piesa are decor compus din două unghiuri în V, cu vârfurile în jos, suprapuse mai jos de gât, reprezentând probabil marginea de sus a rochiei și o linie a decorului. În sprijinul părerii că este o figurină redând o femeie îmbrăcată într-o rochie lungă, amintim faptul că, în față, de ambele părți, din dreptul subsuorilor, coboară câte două linii paralele, arcuite, reprezentând, desigur, ornamentele rochiei.

Alte figurine înfățișând personaje feminine, cu mască triunghiulară pe față, au și ele câteva unghiuri în V, suprapuse, reprezentând, desigur, marginea rochiei și unele ornamente ³³ (fig. 29/1,4).

²³ *Ibidem*, p. 31 (fig. 2/5); p. 30 (fig. 1/1, 3, 6) și p. 33 (fig. 4/6, 7).

²⁴ *Ibidem*, p. 39 (fig. 9/8).

²⁵ Vladimir Dumitrescu, *The neolithic settlement at Rast*, în *BAR International series*, 72, 1980, pl. LVII/2.

²⁶ *Ibidem*, pl. LVII/1 și pl. LXI/22, 24.

²⁷ *Ibidem*, pl. LX/7 și pl. LXI/25.

²⁸ Gheorghe Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, (planșe), Cluj-Napoca, 1979, p. XX/1, 5.

²⁹ Eugen Comșa și Octavian Răuț, *Figurine antropomorfe aparținând culturii Vinča descoperite la Zorlențu Mare*, în *SCIV*, 20, 1969, 1, p. 6 (fig. 2/16).

³⁰ *Ibidem*, p. 8 (fig. 3/1, 2, 5, 7).

³¹ *Ibidem*, p. 8 (fig. 3/3).

³² Róská Marton, *Die Sammlung Zsofia von Turma*, Cluj, 1941, pl. 138/8.

³³ *Ibidem*, pl. 138/5, 11.

Este semnificativ un fragment de figurină masivă, redând o femeie. S-a păstrat numai partea de la gât până la brâu³⁴. Persoana reprezentată purta două șiraguri la gât, cu o serie de pandantive (fig. 29/5). Mai jos de sâni, s-a păstrat o linie incizată, reprezentând marginea de sus a unei piese de îmbrăcăminte sau marginea unui brâu.

Este curios un fragment de figurină³⁵, pe care, în dreptul mijlocului, sunt trasate două linii paralele ce redau, foarte probabil, un brâu, de la care coboară mai multe linii verticale și paralele (fig. 30/11).

O figurină fragmentară este ornamentată prin două grupuri de câte trei linii paralele. Cele două grupuri de linii se întretaie în X³⁶. Fiecare bandă coboară de pe un alt umăr și trece pe sub brațul opus. Credem că aceasta servea ca o piesă de îmbrăcăminte (fig. 28/11).

Aici se cuvine menționat și faptul că, pe unele funduri de vase de la Turdaș³⁷, s-au găsit imprimate urme de țesătură, ceea ce va permite, specialiștilor din domeniul textilelor, să precizeze tipul de țesătură folosit de purtătorii culturii Turdaș.

Purtătorii culturii Precucuteni de pe întinsul Moldovei, au folosit destul de multe figurine feminine și, mai rar, masculine.

Toate figurinele din faza Precucuteni I sunt înfățișate ca fiind nude, fără nici un fel de indiciu de îmbrăcăminte.

Din faza Precucuteni II amintim câteva figurine feminine, care au în dreptul mijlocului trasată câte o linie incizată, orizontală, redând un brâu (fig. 80/1-2). Astfel de figurine s-au găsit la Ghigoiești-Trudești³⁸, la Mândrișca³⁹ și la Târpești⁴⁰.

Situația s-a schimbat mult în timpul fazei Precucuteni III când, în diferite așezări, s-au descoperit figurine, unele neornamentate, având câteodată indicat numai brăul⁴¹. S-au scos la iveală și o serie de figurine feminine⁴², ornamentate cu motive din linii incizate, în formă de linii paralele, spirale, triunghiuri (fig. 80/3-8). Considerăm că, pe unele din aceste figurine, sunt redată piese de îmbrăcăminte. Subliniem că și la această categorie uneori este indicat brăul, prin una sau mai multe linii paralele, orizontale (fig. 80/4). Pe unele figurine, decorul este delimitat, în dreptul genunchilor, printr-o bandă de câteva linii incizate, paralele, care poate indica marginea de jos a unei piese de îmbrăcăminte⁴³. Decorul compus din spirale și din alte motive ornamentale, presupunem că imită pe acela al îmbrăcăminte (fig. 80/4-5).

Atrag atenția două picioare izolate de figurine, găsite la Târpești⁴⁴, care sunt ornamentate, fiecare în parte, de jur împrejur, până mai jos de genunchi (fig. 80/6). Unul dintre ele este ornamentat cu motive din linii incizate specifice fazei, iar celălalt printr-un fel de cute. Oare aceste piese constituie indicii că încă de atunci se purtau un fel de pantaloni ?

În cadrul arealului locuit de comunitățile aspectului cultural Aldeni II s-au găsit numeroase figurine, mai cu seamă, feminine (fig. 81 și fig. 82).

Multe din ele au pe piept, mai jos de sâni, trasată o bandă lată, orizontală, cu diferite ornamente pe ea (fig. 81 și fig. 82) compuse din linii verticale, paralele sau cu linii oblice combinate cu altele arcuite (de ex. la Suceveni⁴⁵ și Lunca⁴⁶).

O serie de figurine din aceeași zonă au, de multe ori, partea de la brâu până la genunchi acoperită cu spirale și alte combinații de linii⁴⁷. Adesea, decorul amintit coboară până sub genunchi, având pe fiecare picior câte o linie incizată care, desigur, delimitează un fel de fustă⁴⁸.

Ținem să subliniem constatarea că pe multe figurine este redată banda lată de sub sâni⁴⁹ (fig. 81/1,3-6). O astfel de delimitare a îmbrăcăminte am menționat-o și mai înainte, cu privire la o altă

³⁴ *Ibidem*, pl. 140/12.

³⁵ *Ibidem*, pl. CXL/14.

³⁶ *Ibidem*, pl. CXL/9.

³⁷ *Ibidem*, pl. LXXVII/16.

³⁸ Silvia Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974, p. 253 (fig. 72/1,5).

³⁹ *Ibidem*, p. 253.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 254 (fig. 73/4, 6).

⁴¹ *Ibidem*, p. 258 (fig. 77/2, 7).

⁴² *Ibidem*, p. 257 (fig. 76).

⁴³ *Ibidem*, de ex. p. 256 (fig. 75/5).

⁴⁴ *Ibidem*, p. 263 (fig. 82/1, 6).

⁴⁵ Ion T. Dragomir, *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul Stoicani-Aldeni*. București, 1983, p. 172 (fig. 48/4) și p. 174 (fig. 50/5).

⁴⁶ *Ibidem*, p. 172 (fig. 48/5).

⁴⁷ *Ibidem*, p. 172 (fig. 48/5,8), de la Lunca și Suceveni.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 176 (fig. 52/6,7 de la Dodești).

⁴⁹ *Ibidem*, p. 174 (fig. 50/1, 2, 4, 5).

cultură. Observația ar mai putea fi explicată prin aceea că rochia avea marginea mai jos de sâni, iar pe corp, pe sub rochie, se purta un fel de cămașă, care acoperea sânii. De altfel, în privința folosirii unor cămăși, am menționat o descoperire de la Vădastra.

Remarcăm și faptul că pe multe figurine, pe partea superioară a corpului, banda de linii amintită și partea aflată între bandă și mijloc era lăsată neornamentată⁵⁰. Decorul principal era făcut pe partea inferioară a corpului, de la mijloc până la genunchi adesea și puțin mai jos de ei⁵¹.

În așezările purtătorilor culturii Gumelnița, din Muntenia și Dobrogea, s-au descoperit multe figurine, de diferite tipuri. Unele piese de îmbrăcăminte, foarte clare, sunt reprezentate pe figurinele feminine de lut ars. Astfel de figurine gumelnițene se cunosc dintr-o serie de așezări, dar nu dispunem totdeauna de toate datele referitoare la poziția lor stratigrafică, deci despre datarea lor mai exactă.

Dat fiind numărul apreciabil al figurinelor gumelnițene, descoperite în diverse așezări cercetate, aici nu ne putem referi la toate figurinele cunoscute pe care s-a redat îmbrăcăminte, ci să ne mulțumim să prezentăm, fără a exagera, diferite exemple. Vom începe cu unele din figurinele ce ne-au fost accesibile din literatura de specialitate. De fiecare dată, când a fost posibil, s-a precizat și din care fază datează piesele respective. Suntem de părere că și piesele despre care nu putem ști din ce fază sunt au importanța lor, deoarece și ele au fost făcute și folosite de purtătorii culturii Gumelnița. Prin urmare, piesele de îmbrăcăminte, redade pe ele, au fost utilizate de femeile din acea cultură. Toate figurinele redade ca fiind îmbrăcate, descoperite în așezarea de la Vidra (jud. Giurgiu), sunt dateate cu exactitate. Faptul este important, deoarece, ținând seama de tipurile documentate în acea stațiune, pot fi dateate și alte figurine asemănătoare.

Din stratul corespunzător fazei Sultana (=Gumelnița A 2) de la Vidra⁵², s-a scos la iveală o figurină feminină în picioare, în poziție de orantă (fig. 83/2). Capul ei, în parte, este spart din vechime. Măinile le are întinse lateral. Sânii sunt ca două gurguie micuțe. Pe partea inferioară este redată o rochie lungă și largă, ornamentată cu linii incizate. În față, pe mijloc, are un triunghi, iar mai jos un dreptunghi, pe orizontală, cu colțurile lățite în sus și în jos. În părți se văd și linii verticale.

Din stratul din faza Jilava (=Gumelnița B 1), de la Vidra, provin câteva vase antropomorfe, specifice fazei, reprezentând femei îmbrăcate în rochii lungi. La prima din ele, capul este întreg, cu câte un șir de găurele în dreptul celor doi lobi laterali (fig. 84/1). Brațele le are scurte și goale, deschise spre interiorul vasului. În față și în spate, decorul este alcătuit din benzi verticale netede, alternând cu altele cu suprafața hașurată. Pe spate, pe partea de sus a rochiei, sunt linii orizontale incizate, grupate într-un dreptunghi (probabil un fel de platcă). Rochia, se pare, a avut bretele⁵³.

Din același strat, s-a scos la iveală un vas antropomorf⁵⁴, cu capul rotund și brațele tubulare, oblice. Pe gât are trei linii redând podoabe. În față, între sâni, sunt două linii incizate în V, înfățișând decolteul rochiei sau o podoabă. Rochia este ornamentată tot cu benzi verticale, hașurate, late, între ele fiind intercalate benzi netede.

O piesă, cu totul deosebită, de la Vidra⁵⁵, este un picior de vas, de formă tronconică, gol pe dinăuntru (fig.84/8). Jumătatea de sus a obiectului, înfățișează capul personajului. Brațele sunt întinse lateral. Partea de jos a piesei reprezintă o rochie lungă și largă, ornamentată prin obișnuita alternanță de benzi verticale netede, cu cele hașurate (ce au fost incrustate cu culoare). Pe spate, benzile hașurate încep de la marginea de sus a obiectului descris.

Menționăm încă un vas antropomorf de la Zâmbreasca⁵⁶ (jud. Teleorman). Capul este bilobat, cu câte trei orificii în fiecare margine (fig. 85/1). Brațele le are tubulare, scurte, iar sânii ca două gurguie. Rochia este lungă și largă, cu decorul obișnuit din benzi largi hașurate, alternând cu unele netede, mai înguste.

Cu șase decenii în urmă s-au făcut săpăturile de pe „Ostrovelul” de la Căscioarele⁵⁷ (jud. Călărași) și, cu acel prilej, s-au descoperit felurite figurine antropomorfe, întregi și fragmentare. Reținem precizarea că între ele erau și patru piese considerate ca „figurine purtând o rochie en cloche”.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 174 (fig. 50/1, 4, 5).

⁵¹ *Ibidem*, p. 172 (fig. 48/6, 8).

⁵² Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, în JPEK, pl. 14/5.

⁵³ *Ibidem*, pl. 20/1.

⁵⁴ *Ibidem*, pl. 20/8.

⁵⁵ *Ibidem*, pl. 24/1 și pl. 25/1.

⁵⁶ Vladimir Dumitrescu, *Arta neolitică în România*, fig. 98.

⁵⁷ Gh. Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, în *Dacia*, II, 1925, p. 138 - 197.

Primul fragment corespunde cu o parte din pieptul unei figurine feminine⁵⁸, cu sânul mărginit de linii oblice și verticale. Este evident că fragmentul provine dintr-o figurină înfățișată ca fiind îmbrăcată într-o rochie lungă și largă, de la brâu în jos.

Din cea de-a doua figurină, redând un personaj feminin⁵⁹ îmbrăcat cu o rochie lungă și largă, neornamentată, s-a păstrat numai partea inferioară. Capul și brațele lipsesc. Piesa este goală pe dinăuntru, ca și majoritatea figurinelor similare.

Piesa următoare, corespunde cu corpul unei figurine⁶⁰. S-a păstrat numai o parte din piept cu sânii și o porțiune din rochia lungă și largă, ornamentată cu benzi verticale și oblice de incizii ușoare, cuprinse între benzi ornamentate. Această figurină era, de asemenea, goală pe dinăuntru.

Ultima figurină este cea mai interesantă⁶¹. S-a păstrat aproape întreagă (fig. 83/1). Capul are o formă obișnuită, cu o ciupitură în față pentru a reda nasul. Pe gât, în față, sunt cinci linii incizate dese, paralele și orizontale, indicând desigur niște șiraguri. Brațele lipsesc din vechime. Are sânii ca două gurguie mici. Între ele, până la brâu, coboară două linii incizate, verticale, paralele, iar în părți sunt câte patru linii orizontale, neregulate. Grupurile de linii incizate par să reprezinte un cojocel. Ipoteza de mai sus va trebui confirmată de alte descoperiri similare. Pe spatele figurinei descrise, de la un umăr la altul, sunt două linii paralele, orizontale și distanțate. Pe mijlocul spatelui, de la ele coboară alte două linii incizate verticale, paralele. Partea inferioară a figurinei reprezintă o rochie lungă, fără să fie prea largă, neornamentată.

Tot din faza Jilava datează și două figurine simple, cu rochie lungă și largă la poale, goale pe dinăuntru (fig. 84/6) descoperite la Pietrele⁶² (jud. Giurgiu) (fig. 84/3) și la Blejești⁶³ (jud. Teleorman), ca și vâsciorul de la Cunești⁶⁴ (jud. Călărași).

Din aceeași fază sunt și cele două piese de la Gumelnița. Prima are capul lobat⁶⁵, cu marginile rupte (fig. 84/2). Marginea de sus a rochiei este deasupra sâniilor. Pe mijloc, pe rochie are o bandă verticală lată, hașurată, iar în părți, în dreptul subsuorilor, coboară alte benzi asemănătoare. A doua figurină este tot fragmentară, are redată pe ea o rochie lungă și largă, cu ornamente din același fel de benzi alternante⁶⁶ (fig. 84/7).

Deosebit de interesante, sunt alte două figurine din faza la care ne referim. Una a fost scoasă la iveală cu prilejul săpăturilor de la Gumelnița⁶⁷. Piesa reprezintă un personaj feminin în picioare, ținând pe cap, cu amândouă mâinile, un vas specific culturii (fig. 85/2). Capul îl are masiv, iar pe partea inferioară este redată rochia lungă și foarte largă, ornamentată cu obișnuitele benzi hașurate, alternând cu cele netede. Cea de-a doua piesă descoperită la Chirnogi⁶⁸ (jud. Călărași) reprezintă un personaj similar, respectiv o femeie în picioare, care inițial avea pe cap un vas (fig. 86). Fața personajului este ovală. Piesa este deosebit de interesantă prin aceea că are rochia lungă până la glezne și largă, păstrată aproape în întregime. Marginea de sus a rochiei era în dreptul gâtului. Toată piesa a fost pictată, ceea ce permite cunoașterea motivelor decorative ale rochiei, precum și culorile preferate de femeile vremii pentru îmbrăcămintea lor. S-au folosit numai două culori, anume o nuanță de roșu închis, care constituie fondul, și culoarea galbenă, spre portocalie. În față, sus, rochia are, drept ornament, o bandă îngustă, vopsită cu galben, în formă de triunghi echilateral, cu vârful în jos. Deoparte și de alta a laturilor oblice ale triunghiului, sunt câte patru ovale mici, în șir, vopsite cu galben. Evident sunt ornamente ale țesăturii. Decorul păstrat, pe mâna stângă a figurinei, face impresia că rochia a avut mâneci lungi până la cot. O fâșie a mâinii de lângă cot este vopsită cu galben, iar spre umăr este o altă fâșie lată, de culoare roșie, pe care s-au făcut ovale mici galbene. Considerăm că acestea s-au realizat pe mânecă și nu direct pe mână. În față, în unghi cu șirurile de ovale mici de pe piept, s-au făcut alte două șiruri ce ajung la subsuori. Tot în față, pe mijlocul rochiei, coboară vertical o bandă lată roșie,

⁵⁸ *Ibidem*, p. 183, nr. 28.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 183, nr. 29.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 183, nr. 30, p. 179 (fig. 40/6).

⁶¹ *Ibidem*, p. 182 (fig. 41/5) și p. 183 nr. 31.

⁶² D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, în *Materiale*, II, 1956, p. 540 și p. 541 (fig. 68/1).

⁶³ *Ibidem*, p. 554 (fig. 88/3).

⁶⁴ Dorin Popescu, *Les fouilles de Cunești*, în *Dacia*, V-VI, 1935-1936, 1938, p. 119 (fig. 12).

⁶⁵ Vladimir Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, în *Dacia*, II, 1925, p. 82-83 (fig. 64/12).

⁶⁶ *Ibidem*, p. 83 (fig. 64/11).

⁶⁷ Ion Miclea, Radu Florescu, *Preistoria Daciei*, București, 1980, pl. 208.

⁶⁸ *Ibidem*, pl. 227.

mărginită de două benzi late, vopsite cu galben. Urmează, în părți, alte două benzi roșii verticale având alături benzi galbene. Acestea din urmă sunt legate de benzile galbene precedente prin câte o bandă orizontală galbenă, îngustă.

După toate probabilitățile și alte două figurine descoperite la Sultana⁶⁹ (jud. Călărași), fac parte din categoria celor reprezentate cu rochii lungi și largi. Două figurine feminine, cu rochie lungă și largă, provin din stațiunea gumelnițeană de la Licuriciu (jud. Teleorman) (fig. 84/4,5). Ele au capul stilizat. Brațele sunt scurte și întinse. Semnificativ este faptul că ele au rochiile ornamentate, dar fiecare în alt mod. Decorul primei este clar (fig. 84/4). Toată suprafața rochiei a fost, de la subsuori în jos, acoperită cu linii verticale, aproximativ paralele, fără să reprezinte alternanța obișnuită de benzi⁷⁰. Cea de-a doua are o mare parte din suprafața rochiei, acoperită cu grupuri de linii mai lungi sau mai scurte⁷¹ (fig. 84/5). S-ar părea că în față, lateral, sunt două benzi hașurate, verticale. Mai clar este un ornament de formă triunghiulară pe piept. Pe spate are între umeri o bandă lată, orizontală cu câteva linii incizate, verticale, dese, iar în dreptul mijlocului are o altă bandă mai îngustă, orizontală, cu câteva linii verticale pe ea la intervale egale. Nu este exclus ca banda, aflată în dreptul mijlocului personajului, să reprezinte un brâu lat. Mai jos sunt câteva triunghiuri incizate, unul în cadrul celuiilalt.

În comparație cu aria culturii Gumelnița, în cea locuită de purtătorii culturii Sălcuța, figurinele de lut ars sunt mult mai puține. Câteva din ele redau personaje feminine cu indicarea îmbrăcăminte.

O figurină descoperită la Sălcuța⁷² (jud. Dolj) a fost numită „Venus de la Sălcuța”. Piesa s-a păstrat întreagă (fig. 87). Capul îl are bilobat. Brațele sunt ca două prelungiri perforate, scurte, întinse lateral. Partea inferioară a figurinei este largă până la poale. Personajul a fost îmbrăcat într-o rochie, având marginea la gât. Modul de redare al rochiei se deosebește de acela din aria culturii Gumelnița. Piesa descrisă are o sugrumătură în dreptul brâului, iar apoi se lărgeste mult păstrând aceeași lărgime până jos. Mai jos de brâu, în față, pe mijloc, are decor format dintr-o spirală incizată, lângă ea, mai jos, este o bandă de două linii incizate, orizontale, de la care coboară, pe mijloc, o linie verticală, până la bază. Se pare că rochia a avut ornamente și pe piept, dar acestea nu sunt clare pe fotografia de care dispunem.

O altă piesă similară a fost scoasă la iveală, tot din așezarea de la Sălcuța⁷³. S-a păstrat o porțiune mică de la gât până mai jos de sâni (fig. 54/4). Piesa redă o femeie în picioare, îmbrăcată în rochie largă la poale. La gât avea o linie indicând un șirag. De sub sâni coboară un grup de linii paralele, incizate, incluse într-un patruleter. Figurina datează din faza Sălcuța II b.

O figurină mai simplă provine din nivelul Sălcuța II c, din așezarea Sălcuța⁷⁴. Este aproape întreagă. Capul îl are stilizat. Brațele sunt puțin ciobite. Sâni sunt ca două gurguie mici. Piesa se lărgeste treptat spre bază. Este evident că figurina reprezenta o femeie îmbrăcată într-o rochie, care se lărgeste, treptat, spre partea inferioară.

O figurină stilizată, reprezentând o femeie (îmbrăcată în rochie lungă și largă, neornamentată), în picioare, s-a găsit și în stratul Sălcuța, din așezarea de pe „Măgura Cetate” de la Vădastra (jud. Olt)^{74a}

Se menționează că pe diferite figurine de tip Sălcuța, se observă urme de decor pictat⁷⁵, care, probabil, redă ornamente de pe îmbrăcămintea vremii.

În cuprinsul arealului culturii Petrești, din Transilvania, s-au descoperit, până în prezent, puține figurine antropomorfe. Dintre acestea numai trei par a avea indicată pe ele îmbrăcămintea. Toate trei reprezintă femei în picioare.

Una din figurine (din faza Petrești A), descoperită la Păuca⁷⁶ (jud. Sibiu) s-a păstrat în mare parte. Piesa are trasate pe corp, începând mai jos de sâni și până spre genunchi, benzi oblice din linii incizate, între care s-au făcut linii în zigzag (fig. 31/5). Alături de două din aceste benzi, pe spatele figurinei, s-au trasat grupuri de linii paralele, orizontale. Ornamentele descrise redau, probabil, pe cele de pe îmbrăcămintea.

⁶⁹ Ion Andrieșescu, *Les fouilles de Sultana*, în *Dacia*, I, 1924, p. 100 (pl. XXXIV/3) respectiv p. 101 (pl. XXXV/3); p. 100 (pl. XXXIV/5) și p. 101 (pl. XXXV/5).

⁷⁰ Vladimir Dumitrescu, *Alcune scoperte preistoriche nel distretto di Teleorman*, în *Dacia*, IX–X, 1941–1944, 1945, p. 534 (fig. 2/2).

⁷¹ *Ibidem*, p. 534 (fig. 2/3).

⁷² D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*,

Craiova, 1939, p. 62 (fig. 72).

⁷³ *Idem*, *op. cit.*, 1961, p. 330 (fig. 153/3).

⁷⁴ *Ibidem*, p. 333 (fig. 156/3).

^{74a} V. Christescu, *op. cit.*, *Dacia*, III–IV, p. 212, fig. 49/5.

⁷⁵ D. Berciu, *op. cit.*, 1939, p. 330.

⁷⁶ Iuliu Paul, *Der gegenwärtige Forschungsstand zur Petrești-Kultur*, în *PZ*, 56, 1981, 2, p. 227 (fig. 19/1).

Alte două piese, datând din fazele Petrești A–B și B ale culturii Petrești, s-au găsit una (fig. 31/6) la Pianul de Jos⁷⁷ (jud. Alba) și alta la Turdaș⁷⁸ (jud. Hunedoara). Ambele sunt fragmentare și pe ele s-au păstrat ornamente formate din romburi (cu suprafața acoperită de înțepături fine, dese) grupate în șiruri verticale, acoperind porțiunile păstrate din figurine, de la brâu până la mijlocul coapselor. Nu știm cât de sus erau ele redată pe corp. Nu excludem posibilitatea ca aceste ornamente să redea pe acelea de pe îmbrăcăminte.

Comunitățile culturii Cucuteni, din Moldova și din sud-estul Transilvaniei, au modelat și utilizat un număr apreciabil de figurine frumos ornamentate.

Motivul decorativ de pe figurinele feminine din faza Cucuteni A se compun din numeroase grupuri de linii paralele și oblice⁷⁹ (fig. 88/4,5). Ele sunt interpretate în chip diferit. Unii specialiști cred că este vorba de tatuaj⁸⁰, în timp ce alții consideră că reproduc musculatura⁸¹. După părerea noastră, cu toate deosebirile de păreri, credem că trebuie să fie vorba de reproducerea unor piese vestimentare. În această privință vom menționa o figurină având mijlocul acoperit de o bandă, în timp ce restul corpului este acoperit de motivele obișnuite⁸². În același sens, semnalăm o figurină de tip Cucuteni A pe care motivele decorative sunt canelate, în loc să fie incizate, reproducând foarte probabil pliurile îmbrăcăminte, care acoperea figurina de la mijloc până puțin mai jos de genunchi⁸³ (fig. 88/7). În așezarea din faza Cucuteni A, de la Hăbășești (jud. Iași), s-au găsit, între altele, două figurine modelate neglijent, însă prevăzute cu câte un brâu în relief⁸⁴ (fig. 88/2,3).

Din timpul fazei Cucuteni A – B ni s-au păstrat câteva vase cu decor pictat și unele figurine cu decor pictat (fig. 91) semnificative pentru lucrarea noastră. De exemplu, în așezarea de la Traian (jud. Neamț) (fig. 89/1-4), cât și în cea de la Ghelăiești (jud. Neamț) (fig. 89/5-8), se văd, reprezentate, pe unele recipiente, siluetele stilizate ale unor femei în picioare⁸⁵. Toate aceste personaje au capul rotund. Pieptul lor este reprezentat printr-un triunghi, cu vârful în jos, în timp ce brațele sunt redată prin două linii scurte. Figurile de pe vasele de la Traian au brațele întinse în jos, verticale, cu degetele (câte trei) răsfirate⁸⁶ (fig. 89/1), cele de la Ghelăiești le au sub formă de paranteze, cu extremitatea inferioară ascuțită spre exterior și lipsite de degete⁸⁷ (fig. 89/6,8). În toate aceste cazuri, partea inferioară a corpului este redată printr-un alt triunghi cu vârful în sus. În cazul figurilor de la Ghelăiești, cele două vârfuri ale triunghiurilor respective sunt puțin suprapuse în dreptul taliei. Două alte linii scurte reprezintă picioarele⁸⁸ (fig. 89/5). În ceea ce privește cele două triunghiuri suprapuse, după toate probabilitățile, ele trebuie să reprezinte o rochie lungă, strânsă la talie. În unele cazuri, suprafața triunghiurilor era acoperită cu linii oblice redând probabil decorul țesăturilor (fig. 90). În alte cazuri triunghiurile nu sunt ornamentate.

În ceea ce privește faza Cucuteni B, merită să fie menționate mai multe figurine ornamentate prin linii incizate sau prin pictură (fig. 92, 93).

Unul din exemplarele, aparținând primei categorii, are reprezentat pe el, prin linii incizate, o piesă de îmbrăcăminte, de formă trapezoidală (cu baza mică în jos), ale cărei trei laturi sunt mărginite de mici hașuri, ca și cum ar reda franjuri⁸⁹ (fig. 92). Ar putea fi vorba de o piesă din categoria fotelor, compuse din câte două piese, una în față și alta în spate.

Cât privește categoria figurinelor pictate, dispunem numai de unele piese fragmentare (fig. 93/1-4). Menționăm, de exemplu, un fragment ornamentat cu două benzi de culoare neagră, dispuse așa fel ca

⁷⁷ *Ibidem*, p. 227 (fig. 19/4).

⁷⁸ Róská Marton, *op. cit.*, p. 325 (pl. CXL/13).

⁷⁹ Cf. Vladimir Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, București, 1979, fig. 160–162 și fig. 164–165.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 88.

⁸¹ Horia Dumitrescu, *La représentation du corps humain dans la plastique cucutenienne d'après les figurines à stries*, în *Actes du VIIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, II, Beograd, 1973, p. 449–454.

⁸² Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, 1979 (fig. 160).

⁸³ M. Petrescu-Dîmbovița, *Șantierul Trușești*, în

SCIV, IV, 1953, 1–2, p. 21 (fig. 13/3).

⁸⁴ Vladimir Dumitrescu, *Hăbășești*, 1954, p. 407 (fig. 33/9) și p. 408 (fig. 34/1).

⁸⁵ Traian (cf. Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, București, 1979, p. 53, fig. 44); Ghelăiești (cf. Ștefan Cucoș, *Noi reprezentări antropomorfe pictate pe ceramica cucuteniană*, în *Carpica*, V, Bacău, 1972, p. 90–93 (fig. 1).

⁸⁶ Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, p. 53 (fig. 44/a, b).

⁸⁷ Ștefan Cucoș, *op. cit.*, fig. 1.

⁸⁸ *Ibidem*, fig. 1.

⁸⁹ Vladimir Dumitrescu, *op. cit.* (fig. 177).

să formeze un X pe corp ⁹⁰ (fig. 93/1). La o altă piesă, fiecare umăr este ornamentat prin câte trei benzi oblice, care trebuiau, fără îndoială, să se reunească în X pentru a susține o rochie ⁹¹ (fig. 93/2).

La o altă figurină, s-a făcut o linie incizată ca o eșarfă pornind de la umărul drept spre partea dreaptă, pentru a se opri la talie ⁹². Unele figurine cu decor pictat, din aceeași fază, au talia înconjurată printr-o bandă largă, de culoare închisă, sugerând un brâu ⁹³. Un astfel de brâu, la unul din exemplarele pictate este redat prin patru dungi ⁹⁴.

Două piese, reprezentând personaje masculine, sunt ornate prin incizii, indicând un fel de eșarfă și o centură ⁹⁵ (fig.93/5,6).

Încălțăminte. Studiarea amănunțită a figurinelor antropomorfe de lut ars din așezările diverselor culturi din cursul epocii neolitice de pe tot întinsul țării noastre, permite analiza și rezolvarea unor probleme interesante și importante, nu numai privind manifestările magico-religioase, din acea epocă îndepărtată, ci și altele, la prima vedere de caracter secundar, cum ar fi cele referitoare la încălțăminte a acelor oameni, care fără indicarea lor pe figurine ar fi rămas necunoscute pentru totdeauna.

În cele ce urmează, datele despre încălțăminte a oamenilor neolitici vor fi expuse pe culturi, în ordine cronologică, pentru a se obține o privire de ansamblu în acest domeniu.

Până acum, din aria de răspândire a culturii Cârcea – Gura Baciului se cunosc numai câteva reprezentări antropomorfe, fragmentare, fără redarea încălțăminte ⁹⁶.

Până în prezent, din arealul culturii Starčevo – Criș, de pe teritoriul țării noastre, deși se cunosc circa 20 de figurine feminine și masculine, pe nici una nu este reprezentată încălțăminte. La câteva piese este redată clar laba piciorului, desculță, cu degetele despărțite prin creștături ⁹⁷.

Situația este asemănătoare și în perioada de sfârșit a neoliticului timpuriu și la începutul celui mijlociu. Astfel, culturile: ceramicii liniare (din Moldova și sud-estul Transilvaniei) și Ciumești (din nord-vestul țării) sunt lipsite efectiv de plastică antropomorfă, iar în cultura Dudești (din Muntenia și Oltenia) se cunosc mai multe figurine mult stilizate, înfățișând personaje feminine îngenuchiate, fără redarea labelor picioarelor sau sunt câteva figurine din care s-a păstrat numai partea superioară a corpului ⁹⁸.

Din aria dobrogeană a culturii Hamangia provin destul de multe figurine antropomorfe de lut ars, dar sunt foarte stilizate și au labele picioarelor fără nici o creștătură și fără nici un indiciu de încălțăminte. Amintim totuși o figurină cu decor pictat, având pe partea inferioară a picioarelor trasate mai multe linii dese, orizontale și paralele, realizate prin culoare, în privința cărora nu suntem în măsură să spunem dacă sunt simple ornamente sau dacă au vreo legătură cu încălțăminte ⁹⁹.

Multe din figurinele purtătorilor culturii Boian sunt fragmentare, din ele s-a păstrat, adesea, numai partea superioară a corpului. Câteva sunt aproape întregi și au labele picioarelor indicate, dar fără creștături, care să delimiteze degetele și fără alte indicii despre o eventuală încălțăminte ¹⁰⁰.

Un singur picior fragmentar, descoperit în așezarea de la Radovanu (jud. Călărași), datând din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, are laba piciorului cu degetele despărțite prin creștături ¹⁰¹.

Până acum, în cele câteva așezări de tip Vădastra, cercetate prin săpături sistematice, nu s-a descoperit nici o figurină cu reprezentarea încălțăminte ¹⁰².

Săpăturile arheologice din așezările din aria de răspândire a culturii Vinča din Banat, au dus la descoperirea a numeroase figurine antropomorfe de lut ars, foarte multe din ele de formă cilindrică, având partea inferioară terminată printr-o îngroșare. La nici una din piesele din această categorie nu sunt indicate degetele picioarelor și nici încălțăminte ¹⁰³.

⁹⁰ Natalia Berlescu, *Plastica cucuteniană din vechile colecții ale Muzeului de istorie a Moldovei*, în *ArhMold*, II–III, Iași, 1964, p. 85 (p. V/12).

⁹¹ *Ibidem*, p. 85 (pl. V/13).

⁹² *Ibidem*, p. 85 (pl. V/14).

⁹³ *Ibidem*, p. 88 (pl. VIII/5, 10).

⁹⁴ *Ibidem*, p.98 (pl. XVIII/11).

⁹⁵ *Ibidem*, p. 97 (pl. XVII/1,2).

⁹⁶ Marin Nica, *Nouvelles données sur les néolithique ancien d'Olténie*, în *Dacia*, XXI, 1977, p. 28 (fig. 12).

⁹⁷ M. Petrescu-Dimbovița, *Sondajul stratigrafic de la Perieni*, în *Materiale*, III, 1957, p.75 (fig.8/3).

⁹⁸ Eugen Comșa, *Données sur la civilisation de Dudești*, în *PZ*, 46, 1971, 2, p.234 (fig.29) și p.236 (fig.31).

⁹⁹ D. Berciu, *Cultura Hamangia*, p.97 (fig.51).

¹⁰⁰ Eugen Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, p.196 (fig.76/2).

¹⁰¹ *Ibidem*, p.196 (fig.77/7).

¹⁰² Marin Nica, *Reprezentările antropomorfe în cultura Vădastra descoperite în așezările neolitice de la Hotărani și Fărcașele, județul Olt*, în *Oltenia*, II, Craiova, 1980, p.27-57.

¹⁰³ Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului (planșe)*, de exemplu, pl. XX/G, H.

La Balta Sărată, într-o așezare din timpul fazei Vinča B 1 printre diverse figurine specifice, s-a găsit și partea inferioară a piciorului unei figurine (fig. 95/1). Acesta este gros și partea redând laba are talpa netedă și porțiunea din față îngroșată, fără creștături, cu marginea dinspre vârf dreaptă. Deoparte și de alta a gleznelor are câte trei linii paralele, oblice, ca niște încrețituri. În plus, marginea de sus a obiectului este arcuită simetric în față, ca și cum ar fi marginea unui fel de cizmă. Înclinăm să considerăm că piesa redă o încălțăminte de tipul cizmei¹⁰⁴.

Ca urmare a pătrunderii comunităților culturii Vinča în sud – vestul Transilvaniei, în regiunea cursului mijlociu al Mureșului, s-a format după unii specialiști cultura Turdaș, după alții o variantă a culturii Vinča.

În așezarea de la Turdaș, încă din secolul trecut, s-au descoperit numeroase materiale arheologice, inclusiv o serie de figurine antropomorfe de lut ars, întregi sau fragmentare¹⁰⁵.

Una din acestea reprezintă partea inferioară a unui picior omenesc (de la gleznă în jos) (fig. 95/2). Laba este prelungă, fără să fie îngroșată. Pe vârful arcuit al labei piciorului sunt șase creștături prelungi, iar pe gleznă sunt trasate trei linii incizate, paralele, orizontale și distanțate¹⁰⁶. Această piesă a fost considerată de etnografi ca fiind un picior pe care este reprezentată o opincă, de tipul celor îngurzite, fără gurgui, iar pe glezne liniile ar indica nojițele¹⁰⁷. După părerea noastră, redarea opincii, pe piesa avută în vedere, rămâne discutabilă. La prima vedere pare să fie vorba de creștături indicând degetele. Faptul că sunt șase creștături largi, în loc de patru, totuși trebuie să dea de gândit.

Tot din așezarea de la Turdaș, provin alte câteva picioare de figurine antropomorfe, din care două au degetele de la picioare redade prin creștături¹⁰⁸. În schimb, pe cea de-a treia sunt trasate câteva linii oblice, în părți, ca și cum ar fi reprezentarea unor nojițe ale încălțăminteii¹⁰⁹ (fig. 95/3). Pe câteva cioburi din aceeași așezare s-au înfățișat, în relief, chipuri feminine în picioare, cu acestea alăturate sau depărtate. Pe labele picioarelor, la două din reprezentări, sunt creștături indicând degetele¹¹⁰.

Datele despre încălțăminte purtătorilor culturii Precucuteni, din Moldova, sunt semnificative. Figurinele de lut ars din faza Precucuteni I sunt stilizate și pe nici una din ele nu este reprezentată încălțăminte¹¹¹. Fragmentele de figurine din faza Precucuteni II au partea inferioară întreagă, inclusiv labele picioarelor, pe care s-a făcut câte o creștătură sau câte două pentru a indica degetele¹¹². Din timpul fazei Precucuteni III, sunt o serie de piese interesante. Despre unele se poate spune că au labele picioarelor cu creștături redând degetele¹¹³, altele însă au reprezentate câteva tipuri de încălțăminte. Astfel, în stratul din faza Precucuteni III, din așezarea de pe „Dealul Fântânilor” de la Traian, s-a descoperit un picior, servind probabil drept suport de vas, încălțat cu un fel de papuc, de tipul numit *calceus*¹¹⁴ (fig. 95/4). Dintr-o altă stațiune, din timpul aceleiași faze, de la Târpești, jud. Neamț, s-au scos la iveală câteva picioare de vase antropomorfe sau de la figurine mari¹¹⁵. Ele reprezintă picioare încălțate într-un fel de cizme strâmte, înalte până la genunchi (fig. 95/6). Pe ele nu s-au făcut nici un fel de ornamente sau alte detalii.

Pe întinsul Moldovei, pe fondul etnic și cultural reprezentat de comunitățile culturii Precucuteni, s-a format cultura Cucuteni, cu o evoluție îndelungată și deosebit de înfloritoare.

Din timpul fazei Cucuteni A, în așezarea de la Ruginoasa (jud. Neamț) s-a găsit un picior de vas antropomorf (fig. 95/5). Laba piciorului este prelungă, arcuită la vârf, având pe ea o linie pictată arcuită, ca și cum ar fi marginea căputei unui fel de papuc simplu¹¹⁶.

O piesă deosebită o constituie vasul în formă de cizmă descoperit la Drăgușeni (jud. Botoșani). El datează de la sfârșitul fazei Cucuteni A. Este vorba de o cizmă scundă și largă (fig. 95/7). Pe căpută sunt o serie de linii pictate. Un grup de patru linii paralele oblice înconjoară carâmbul cizmei. Toate aceste linii sunt considerate ca redând legăturile cizmei¹¹⁷.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. XXK/9.

¹⁰⁵ Róská Marton, *Die sammlung Zsofia von Torma*, Cluj, 1941 (pl. CXXXVII-CXL).

¹⁰⁶ Piesa este reprodusă de Florea Bobu Florescu, *Opincile la români*, București, 1957, p. 11 (fig. 2), p. 12.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 12.

¹⁰⁸ Róská Marton, *op. cit.*, pl. CXLII/23-24.

¹⁰⁹ *Ibidem*, pl. CXLII/22.

¹¹⁰ *Ibidem*, pl. CXLI/6, 7.

¹¹¹ Silvia Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe*

teritoriul României, p. 252 (fig. 71).

¹¹² *Ibidem*, p. 253 (fig. 72/3, 4, 6).

¹¹³ *Ibidem*, p. 256 (fig. 75/1, 4).

¹¹⁴ Hortensia Dumitrescu și colab., *Șantierul Traian, în SCIV*, IV, 1953, 1-2, p. 57 (fig. 13).

¹¹⁵ Silvia Marinescu Bîlcu, *op. cit.*, p. 260 (fig. 79/6).

¹¹⁶ Hortensia Dumitrescu, *La station préhistorique de Ruginoasa, în Dacia*, III-IV, 1927-1929 (1933), p. 66 (fig. 11/3).

¹¹⁷ Aristotel Crâșmaru, *Drăgușeni. Contribuții la o monografie arheologică*, Botoșani, 1977, fig. 39/3, 3 a.

Reprezentări de încălțăminte sunt documentate și în timpul fazei Cucuteni A–B. Amintim două figurine tipice acestei faze, care au partea inferioară alungită și aproape ascuțită. Ambele sunt cu decor pictat. Una are ornamentele pictate de pe corp și de pe picioare, până la genuchi, făcute cu culoare roșie, iar capul și partea inferioară a picioarelor vopsite cu culoare neagră¹¹⁸. Considerăm că prin vopsirea cu negru a părții inferioare a picioarelor s-a căutat să se reprezinte încălțăminte de tipul cizmelor.

Două piese descoperite în așezarea cucuteniană de la Ghelăiești sunt cu totul deosebite (fig. 96). Este vorba de figurine din faza Cucuteni B, din care s-a păstrat numai partea inferioară. Ca de obicei, conform „canoanelor” din acea perioadă, picioarele sunt stilizate și reunite într-unul singur, pe care, la partea inferioară, după ce s-a modelat figurina, s-a aplicat un strat subțire de lut fin pentru a reprezenta un fel de cizmă. Aceasta are în față marginea de sus în formă de U, iar în spate marginea cizmei este înaltă și arcuită în sus. La ambele piese, marginea cizmelor este crestată fin, cu intenția, probabil, de a reprezenta blana¹¹⁹.

În arealul aspectului cultural Aldeni II sunt, de asemenea, o serie de figurine feminine de lut ars, cu picioarele păstrate, dar fără indicarea degetelor. O figurină descoperită la Bârlălești – „Stanția”¹²⁰ (jud. Vaslui) și o alta de la Suceveni¹²¹ (jud. Galați) au marginea labelor picioarelor crestate, pentru delimitarea degetelor. Menționăm și un picior de figurină de la Suceveni (jud. Galați), din care a rămas numai partea de la genuchi în jos (fig. 95/8). Piciorul pare a fi încălțat cu o cizmă, delimitată printr-o linie incizată mai jos de genunchi¹²².

În Muntenia, pe baza evoluției locale a comunităților culturii Boian – fără intervenții din afară – s-a dezvoltat cultura Gumelnița. Din numeroasele așezări de acest tip, răspândite în Muntenia și Dobrogea, s-au scos la iveală felurite figurine feminine de lut ars și vase antropomorfe. O mare parte din ele reprezintă personaje cu picioarele goale. De exemplu, pe un vas antropomorf, stilizat din faza Jilava (Gumelnița B1), se văd creștături indicând degetele¹²³. O altă figurină aproape întregă are, de asemenea, labele picioarelor cu creștături delimitând degetele¹²⁴.

Cu prilejul săpăturilor arheologice de la Vidra (jud. Giurgiu) s-a descoperit și piciorul redat încălțat al unei figurine (fig. 97/1). Unii cercetători consideră că este vorba de reprezentarea unei sandale. După părerea noastră, este vorba mai curând de redarea unui tip de cizmă. Pe obiectul analizat este făcută o baretă oblică. În plus, în dreptul gleznelor, deoparte și de alta, sunt trasate câte două cercuri concentrice, cu diametrul destul de mare. De asemenea, în față și în spate, este trasată câte o bandă lată, verticală, la care se opresc o serie de linii aproximativ orizontale incizate, pe ambele laturi¹²⁵. Subliniem că benzi și linii cu totul asemănătoare se văd și pe picioarele vasului antropomorf, numit „Venus de la Vidra”¹²⁶, despre care credem că a fost reprezentată ca fiind încălțată cu cizme specifice. Menționăm și descoperirea mai demult, pe „Ostrovelul” de la Căscioarele (jud. Călărași), a unui picior de figurină cu decor pictat¹²⁷. Motivele sunt alcătuite din benzi și linii similare celor de pe piciorul de la Vidra (fig. 97/2). Din aceeași categorie face parte și vasul antropomorf de la Sultana (jud. Călărași). Modelat cu toată grija, reprezintă o femeie în picioare. Acestea sunt separate și au labele prelungi. Prin decor pictat pe ele este înfățișată încălțăminte, de același tip cu cea de pe vasul „Venus de la Vidra”¹²⁸. Cu alte cuvinte, pe o serie de piese sunt indicate, prin același fel de benzi și linii, elementele unui tip de cizme purtate de membrii comunităților culturii Gumelnița din Muntenia.

Se cuvine amintită și descoperirea în cadrul arealului culturii Gumelnița, la Tangâru (jud. Giurgiu), a unui picior de figurină (fig. 97/3). Labele piciorului este stilizată, în față și în părți au fost indicate prin linii părți și curelele încălțăminte¹²⁹.

¹¹⁸ Vladimir Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, (fig.176/1, 3 Ghelăiești).

¹¹⁹ Ștefan Cucoș, *Reprezentări de încălțăminte în plastica cucuteniană de la Ghelăiești*(jud. Neamț), în *MemAnt,III,Piatra Neamț,1971,p.66*(fig.1).

¹²⁰ Ion T.Dragomir, *Neoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani-Aldeni*, București, 1983, p.174 (fig.50/6).

¹²¹ *Ibidem*,p.176 (fig.52/4).

¹²² *Ibidem*, p.179 (fig.55/8). Pare să redea un personaj încălțat și figurina de pe p.172 (fig.48/1).

¹²³ Dinu V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest*, în *JPEK*, 12, 1938, pl.29/9.

¹²⁴ *Ibidem*, pl.19/1.

¹²⁵ *Ibidem*, pl.23/2.

¹²⁶ *Ibidem*, pl.21/1, pl.22/1, pl.23/1. Ornamente similare se observă și pe figurinele fragmentare de la Balaci (cf. Vladimir Dumitrescu, *La plastique anthropomorphe en argile de la civilisation néolithique balkano-danubienne de type Gumelnița*, în *JPEK*, 8, 1932-1933, Berlin, 1934, pl.13/3,4,5.

¹²⁷ Gh. Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, în *Dacia*, II, 1925, p.162 (fig.23).

¹²⁸ Silvia Marinescu-Bilcu și Barbu Ionescu, *Catalogul sculpturilor eneolitice din Muzeul raional Oltenița*, 1967, pl.X.

¹²⁹ D. Berciu, *Săpăturile arheologice de la Tangâru*, în *BMJV*, I, 1935, p.33 (fig.37).

Figurinele din arealul culturii Sălcuța sunt mult mai puține. Menționăm un singur picior masiv. Pe laba lui nu se văd nici un fel de creștături sau alte indicii cu privire la încălțăminte¹³⁰.

Din datele prezentate rezultă că până în prezent, pe teritoriul României, în cursul epocii neolitice, în afară de numeroase figurine cu picioarele goale sunt și unele piese înfățișate ca fiind încălțate.

Figurinele cu picioarele goale se cunosc din majoritatea culturilor, începând din perioada neoliticului timpuriu și până la sfârșitul epocii.

În schimb, figurinele cu reprezentarea încălțăminteii sunt atestate în cursul neoliticului mijlociu și în timpul celui târziu, în cadrul culturilor: Vinča, Turdaș, Precucuteni, Cucuteni, Aspectul Aldeni II și Gumelnița.

Până în prezent sunt documente, în diferite așezări și culturi, următoarele tipuri de încălțăminte:

– Un fel de papuci (faza Precucuteni III, la Traian „Dealul Fântânilor”);

– Probabil opinci (la Turdaș);

– Sandale (?) (la Vidra, faza Jilava);

– Cizme (în diferite faze ale culturilor: Precucuteni, Cucuteni, Aldeni II și Gumelnița).

Este demn de semnalat că majoritatea pieselor de încălțăminte, descoperite până acum, sunt considerate ca fiind cizme. Că în unele cazuri este într-adevăr vorba de cizme (de exemplu, la Ghelăiești) nu poate fi nici o îndoială, în altele persistă unele îndoieli.

Se cuvine să remarcăm că există trei tipuri de cizme: unele specifice folosite de către purtătorii culturii Precucuteni, înalte și strâmte, apoi cele din aria de răspândire a culturii Cucuteni, în sfârșit, cele utilizate de purtătorii culturii Gumelnița.

Tipurile de încălțăminte redată nu sunt prea multe. Unele din ele puteau fi folosite vara, altele, mai ales, în timpul iernii.

Pieptănătura. În rândurile următoare vom încerca să strângem la un loc datele despre modul cum își aranjau, respectiv pieptăneau, părul femeile și bărbații din epoca neolitică, purtători ai diferitelor culturi materiale documentate pe teritoriul României. În această privință ne vom bizui pe redarea părului, în special, pe diverse figurine antropomorfe de lut ars. Numărul unor astfel de figurine este relativ redus, dat fiind faptul că în unele culturi capul figurinelor era stilizat mult, fiind redat – după „canoane” – adesea chiar fără amănuntele anatomice obișnuite. De asemenea, vom folosi și unele date oferite de vasele antropomorfe, de capacele cu chip omenesc și rar de unele figurine plate de os. Includem și unele indicii indirecte, rezultate din observații făcute asupra scheletelor cu inventar funerar din unele morminte neolitice.

Pe teritoriul țării noastre, până în prezent, una din cele mai vechi figurine antropomorfe de lut ars, din categoria celor care ne interesează în legătură cu tema studiată, este o piesă descoperită, încă la începutul secolului, în așezarea aparținând purtătorilor culturii Starčevo–Criș, de lângă satul Beșenova Veche (azi Dudeștii Vechi), din județul Timiș.

Figurina este fragmentară (fig. 69/1), foarte stilizată și, probabil, reprezintă un bărbat. Capul și gâtul înalt au împreună forma cilindrică. Pe față sunt redați numai ochii, ca două liniuțe incizate, orizontale și nasul ca o proeminență micușă. Partea de sus a capului este arcuită și ea, de la frunte spre creștet sunt trasate mai multe linii incizate, subțiri, paralele și dese, care redau părul pieptănat („peste cap”). Corpul figurinei este și el cilindric, partea inferioară fiind ruptă din vechime. Prin două proeminențe laterale sunt, probabil, înfățișate șoldurile, iar în față este o prelungire redând desigur sexul¹³¹.

Alte câteva piese interesante, pentru tema studiată, au fost scoase la iveală tot din așezarea de tip Starčevo–Criș amintită. Ne referim la încă patru figurine feminine de lut ars (fig. 69/2-4,6), foarte stilizate, redată, aproximativ, ca simple cilindre de lut, cu partea de jos netedă, pentru a putea fi așezate în picioare, iar cea de sus o au arcuită pentru a reda capul. Pe fiecare figurină sunt indicate, foarte sumar, ochii, nasul și gura. Pe trei din cele patru figurine, părul este înfățișat prin câteva linii paralele, incizate de la frunte până pe spate¹³². Pe cea de-a patra este reprezentat un alt mod de aranjare a părului, anume despărțit pe mijloc printr-o „cărare” și pieptănat în părți, cu grijă, după cum rezultă din linia incizată, trasată pe mijloc și din liniuțele laterale¹³³.

¹³⁰ Idem, *Contribuții...*, p.330 (fig.153/4).

¹³¹ Ida Kutuzian, *A Körös-Kultura, Táblák*, col. *Dissertationes Pannonicae*, S.II, nr.23, Budapesta, 1944, pl.XLIV/4.

¹³² Gheorghe Lazarovici, *Neoliticul Banatului, Planșe*, Cluj-Napoca, 1979, pl.X/A/3-5,7.

¹³³ *Ibidem*, p.X/A/6.

În ținuturile vecine din Ungaria, într-o așezare, aparținând tot purtătorilor culturii Starčevo–Criș, de la Kotacpart, din punctul Vata-tanya, s-a găsit o figurină feminină, importantă pentru tema noastră, de aceea o menționăm. Din ea s-a păstrat numai porțiunea de la piept în sus. Lângă marginea inferioară a ei se văd părți din sâni. Brațele erau scurte și masive. Figurina avea gâtul gros și relativ înalt. Capul fusese arcuit deasupra și puțin lărgit în părți. Ochii sunt redați prin linii incizate orizontale, iar nasul ca o proeminență mică, spartă din vechime. Bărba o avea reliefată, aproape ascuțită. De la frunte spre creștet și pe spate, până în dreptul pieptului, sunt trasate o serie de linii incizate, aproximativ paralele între ele, reprezentând părul purtat lung, pieptănat ca fiind răsfirat pe spate și puțin în față, pe umărul drept ¹³⁴.

O altă figurină tot din Ungaria, din cadrul complexului Kopancs Zsoldos-tanya, are forma de coloană cilindrică, cu gâtul înalt (fig. 69/5). La partea ei superioară sunt indicați ochii și nasul, iar spre creștetul arcuit sunt trasate câteva linii incizate, redând părul ¹³⁵.

Am amintit mai sus și piesele descoperite în estul Ungariei, deoarece considerăm că același mod de a își aranja părul îl aveau și femeile și respectiv bărbații din arealul culturii Starčevo – Criș, din vestul țării noastre.

Din analiza tipologică a pieselor descrise rezultă că purtătorii culturii Starčevo – Criș, din vestul țării noastre și din regiunile vecine, obișnuiau să-și pieptene și să-și aranjeze părul în diferite moduri. În mai multe cazuri se vede că intenția era de a reda pe figurine părul pieptănat peste cap, fără cărare. În unele cazuri, probabil femeile mai tinere, își pieptăneau părul peste cap și îl răsfirau pe spate și pe umăr, în față. Părul fiind lăsat să crească lung, până la piept. Pe o singură figurină feminină, părul este reprezentat ca fiind pieptănat cu o „cărare” pe mijloc. Din cele relatate se cuvine subliniată observația că în aceeași așezare a purtătorilor culturii Starčevo – Criș, de la Dudeștii Vechi din Banat, după cum o indică figurinele menționate femeile obișnuiau să-și pieptene părul peste cap, pe spate, dar și cu „cărare” pe mijloc. Bărbații din cultura analizată obișnuiau și ei să-și pieptene părul spre spate, tot fără cărare. Cel puțin așa rezultă din documentarea actuală.

Purtătorii culturii Vinča din Banat au modelat și folosit numeroase figurine de lut ars. După părerea noastră, pe chipul acelor figurine era reprezentată câte o mască, având o anumită formă în fiecare fază de evoluție a culturii amintite. De aceea este ușor de înțeles de ce pe capul lor este, atât de rar, redat părul.

Presupunem că pe două figurine, datând din perioada de început a culturii, din faza Zorlențu Mare, descoperite în așezarea de la Zorlențu Mare (jud. Caraș – Severin), este reprezentată pieptănătura prin câteva liniuțe incizate.

Din prima figurină s-a păstrat numai capul și gâtul, ca o ciupercă. Planul feței fiind înclinat oblic (fig. 70/1). Pe mască, de formă aproximativ triunghiulară (cu o latură arcuită mult), sunt trasate două linii orizontale înfățișând ochii și o proeminență mică rotundă, redând nasul. Mai sus sunt două grupuri oblice de linii inegale, paralele, prin care, probabil, cel care a modelat și ornamentat figurina, a vrut să redea părul împărțit în două printr-o cărare ¹³⁶.

Din cea de-a doua figurină s-a păstrat numai capul și gâtul masiv și înalt (fig. 70/2). Masca este puternic înclinată și are forma triunghiulară cu colțurile rotunjite. Ochii și nasul sunt reprezentați, ca și la piesa precedentă, iar mai sus sunt, de asemenea, două grupuri de liniuțe incizate, care presupunem, că redau părul, despărțit printr-o „cărare” la mijloc ¹³⁷.

Amintim și câteva figurine găsite în așezarea de la Vinča. Atrage atenția o figurină feminină masivă (găsită la 6,4 m adâncime), fragmentară, căreia îi lipsesc capul cu gâtul și partea inferioară a picioarelor (fig. 72/2). Pe spate sunt trasate o serie de linii incizate, verticale, dese, la fel și în față, este câte un grup de linii, pe fiecare umăr. Este evident că pe această figurină a fost reprezentat părul pieptănat spre spate și răsfirat, atât pe spate, cât și pe umeri ¹³⁸. Prin urmare, pieptănătura de pe figurina descrisă se aseamănă mult cu cea de pe figurina feminină de tip Starčevo – Criș din Ungaria, descrisă mai sus.

Amintim și o altă figurină fragmentară, tot de la Vinča. Din ea s-a păstrat numai capul și gâtul (fig. 70/3). Pe cap sunt indicați ochii prin două linii și nasul relativ proeminent, iar pe creștet și în părți sunt trasate linii dese, chiar cu porțiuni ondulate, redând părul ¹³⁹.

¹³⁴ Ida Kutzian, *op.cit.*, pl.XLIV/8.

¹³⁵ *Ibidem*, pl.XLIII/7.

¹³⁶ Eugen Comșa și Octavian Răduț, *Figurine antropomorfe aparținând culturii Vinča, descoperite la Zorlențu Mare*, în SCIV, 20, 1969, 1, p.5, fig.1/10.

¹³⁷ *Ibidem*, p.5, fig.1/11.

¹³⁸ Miloje Vasić, *Preistoriska Vinča, I*, Beograd, 1932, pl.XXXII.

¹³⁹ *Ibidem*, pl.IX/25.

Din datele prezentate reiese că și femeile din arealul culturii Vinča, din sud-vestul țării noastre și din ținuturile vecine spre sud-vest, obișnuiau să-și pieptene părul și să-l aranjeze cu „cărare” pe mijloc, dar și dat pe spate și răsfirat pe spate și pe umeri, ca și femeile din aria de răspândire a culturii Starčevo – Criș.

Din cuprinsul complexelor de tip Bucovăț (definit de Gh. Lazarovici) din nord-vestul Banatului, suntem în măsură să semnalăm numai o figurină fragmentară din care s-a păstrat numai capul și gâtul (fig. 70/4). Pe față sunt indicați ochii prin linii incizate și nasul ca o proeminență mică. Părul este redat prin linii distanțate, ca fiind pieptănate spre spate, cu „cărare”¹⁴⁰.

Pe fondul reprezentat de cultura Vinča, în sud-vestul Transilvaniei, s-a format cultura Turdaș. Prin săpăturile, de la sfârșitul secolului trecut, din așezarea amintită, s-au scos la iveală numeroase materiale arheologice, inclusiv figurine de lut ars (fig. 71). Pentru problema studiată aici, sunt utile două categorii de obiecte: capacele și figurinele.

Un fragment de capac reprezintă un chip uman, cu nas proeminent, ochii indicați prin două linii oblice și gura printr-o linie arcuită (fig. 71/1). Părul este redat prin două grupuri de linii paralele, distanțate, indiciu că era despărțit prin „cărare”¹⁴¹. Un alt fragment de capac înfățișa tot un chip stilizat, cu ochii ca două liniuțe, iar mai sus era redat părul sub forma a două grupuri de linii paralele, distanțate și oblice, ca și la piesa precedentă¹⁴². Din aceeași categorie de capace mai sunt și alte fragmente care pot fi considerate că reprezintă chipuri umane, cu diferite amănunte anatomice și cu păr¹⁴³.

Tot din așezarea de la Turdaș provin mai multe figurine feminine de lut ars, unele cu câte o prelungire a capului spre spate, care, după părerea noastră, ar putea reprezenta părul aranjat de femei în „coc”¹⁴⁴ (fig. 71/6-7).

Este expresiv un cap de figurină, modelat realist. Ochii sunt ca două alveole, de formă ovală, nasul prelung, gura ovală și urechile mici. Pe cap este indicată „cărarea” și firele de păr prin linii incizate, trasate lateral¹⁴⁵ (fig. 71/2).

O altă figurină, mult stilizată, de formă cilindrică, are capul delimitat jos prin două linii în unghi, ochii redați prin două liniuțe, iar nasul ca un buton rotund. Pe cap este indicat părul despărțit în două, deci pieptănat cu „cărare”¹⁴⁶ (fig. 71/3).

Dintr-o figurină fragmentară s-a păstrat numai capul de formă ovoidală, cu gâtul masiv și un umăr (fig. 71/4). Fața este plană, cu nasul prelung, cu ochii și gura indicați prin adâncituri. Pe cap sunt două grupuri de linii, arătând ca și în acest caz, părul era pieptănat cu „cărare”¹⁴⁷.

O figurină feminină de lut ars, fragmentară este cu totul deosebită. Din ea s-a păstrat capul, gâtul și o parte din corp. Gâtul îl are masiv, capul rotund, reliefat, cu nasul ca o liniuță. Ochii și gura sunt redați prin înțepături. În jurul capului are o „aureolă” de lut, pe care sunt trasate o serie de linii incizate, radiare (fig. 71/8). S-ar putea să reprezinte un mod de aranjare a părului, legat de o anumită manifestare magico-religioasă¹⁴⁸.

Nu este exclus ca și chipul uman fixat pe un fragment ceramic, din așezarea de la Turdaș, să reprezinte o femeie cu corpul ca o coloană, cu brațele îndoite din coate în jos, cu capul mic, de la care pornesc oblic, în două părți, două prelungiri groase, ce ar putea reda părul împletit în două cozi scurte¹⁴⁹ (fig. 71/9).

Din prezentarea făcută, cu privire la capacele și figurinele din așezarea de la Turdaș, rezultă că, până acum, sunt date clare că purtătorii culturii, în special femeile, își pieptăneau părul cu „cărare” pe mijloc și, se pare, că îl împleteau în cozi.

Prin săpăturile arheologice de la Tărtăria (jud. Alba) s-a descoperit, în stratul inferior, corespunzător culturii Turdaș, o figurină fragmentară având pe față o mască triunghiulară, cu obișnuitele liniuțe, redând ochii și proeminența micuță a nasului. Pe cap sunt trasate liniuțe paralele oblice, care arată că părul era despărțit prin „cărare”¹⁵⁰.

¹⁴⁰ Gh. Lazarovici, *op.cit.*, pl.XXI/17.

¹⁴¹ Róská Marton, *Die Sammlung Zsófia von Tor-*
ma, Cluj-Kolozsvár, 1941, pl.CII/16.

¹⁴² *Ibidem*, CIII/1.

¹⁴³ *Ibidem*, pl.CIII/3, 5, 11.

¹⁴⁴ *Ibidem*, pl.CXXXVII/10, 12, 15.

¹⁴⁵ *Ibidem*, pl.CXXXIX/9.

¹⁴⁶ *Ibidem*, pl.CXXXIX/20.

¹⁴⁷ *Ibidem*, pl.CXXXIX/15.

¹⁴⁸ *Ibidem*, pl.CXL/1.

¹⁴⁹ *Ibidem*, pl.CXLI/12.

¹⁵⁰ N.Vlassa, *Chronology of the neolithic in Transil-*
vania, in the light of the Tărtăria settlement's stratigraphy, în
Dacia, VII, 1963, p.489, fig.6/1.

Dintr-o altă piesă, din stratul numit Petrești – Turdaș, în cuprinsul aceleiași așezări, s-a găsit numai capul cu amănuntele anatomice și sus cu o margine îngroșată și crestată, indicând, desigur, părul pieptănat spre spate ¹⁵¹.

Din aria culturii Boian, datele despre modul de aranjare a părului sunt cu totul sărace. Menționăm doar o figurină de lut ars, de la începutul fazei Giulești, descoperită în complexul de la Greaca (jud. Giurgiu), în punctul „La Slom”, în pământul de umplutură al unei gropi de bordei. Figurina este fragmentară (fig. 72/1), are fața tocită, dar în spate capul este îngroșat și are forma rotundă, cu un ornament pe mijloc, alcătuit din linii incizate ¹⁵². Considerăm că îngroșarea reprezintă oglindirea unui obicei al femeilor din acea vreme și arie culturală, acela de a își aranja părul într-un fel de „coc” și de a-l acoperi cu un gen de căciuliță, ornamentată cu dungi de diferite culori.

Pe unele din figurinele din arealul aspectului cultural Aldeni II, a fost modelată pe cap o proeminență regulată, de formă rotundă, care presupunem că reprezintă părul aranjat în chip de „coc” ¹⁵³ (fig. 73/1).

Din timpul neoliticului târziu datează numai câteva piese cu indicarea pieptănăturii. Din aria de răspândire a culturii Cucuteni ne-au atras atenția numai patru figurine de lut ars (fig. 73/2,3; fig. 74). Una a fost descoperită în așezarea de la Trușești (jud. Botoșani). Prin forma și decorul său este caracteristică pentru faza Cucuteni A (fig. 74/2), dar spre deosebire de alte figurine cucuteniene, din aceeași fază, aceasta are pe piept reprezentate în relief trei șiraguri masive, succesive, iar pe spate, de pe cap până mai jos de brâu, este redat părul, ca o fâșie lată în relief ¹⁵⁴. Credem că sunt cozi împletite și alăturate.

Cea de-a doua figurină feminină de lut ars (fig. 73/2), descoperită tot la Trușești, are lipsă capul și partea de jos a picioarelor. Tot corpul ei este ornamentat cu obișnuitele grupuri de linii incizate, specifice figurinelor din faza Cucuteni A. Pe spate figurina are reprezentat părul împletit în patru cozi, în relief. Remarcăm și faptul că fiecare coadă are la partea inferioară câte o podoabă de formă rotundă, cu un orificiu mic la mijloc ¹⁵⁵.

Cea de-a treia figurină feminină cucuteniană, datată din faza Cucuteni B, descoperită în Moldova, nu are locul de găsimă precizat. Reprezintă un personaj feminin așezat. Îi lipsesc numai brațele și picioarele (fig. 74/1). Pe piept sunt indicați sânii, iar în jurul gâtului este o linie înfățișând un șirag. Capul este redat realist, cu fața reliefată, cu nasul pușin ciobit (cu două înțepături în dreptul nărilor), cu ochii ca două adâncituri rotunde și gura redată printr-o crestătură. Lobii urechilor sunt perforați. În față, pe frunte este trasată o linie orizontală, care presupunem că reprezintă o legătură a părului înfățișată printr-o bombare accentuată a capului ¹⁵⁶.

Din timpul evoluției culturii Gumelnița din Muntenia, există un alt fel de indicii cu privire la pieptănătura femeilor. În deceniul al șaselea al secolului nostru, datorită unor inundații de primăvară ale Dunării, nivelul apelor lacului Boian a crescut și datorită vânturilor puternice apele au distrus o fâșie din malul de nord-vest al grindului „Grădiștea Ulmilor”. O cercetare de suprafață, efectuată de Niță Anghelescu, a dus la descoperirea primelor morminte din cuprinsul necropolei aparținând purtătorilor culturii Gumelnița. Atunci la unul din schelete, lângă creștet, s-au găsit două ace de aramă, lungi, cu capul de forme diferite ¹⁵⁷. Este evident vorba de ace folosite la fixarea părului aranjat în „coc” și la ornamentarea lui. Se pare că obiceiul amintit era destul de răspândit la femeile din aria culturii Gumelnița, după cum o dovedește și depozitul de ace de aramă de același tip, descoperit la aproximativ 100 m distanță de necropola menționată, în marginea tellului gumelnițean numit Boian B, de pe grindul „Grădiștea Ulmilor” ¹⁵⁸.

¹⁵¹ *Ibidem*, p.494, fig.11 (coloana Petrești-Turdaș).

¹⁵² Eugen Comșa, *Săpături de salvare și cercetări de suprafață în regiunea București*, în SCIV, VI, 1955, 3-4, p.421, fig.8/1.

¹⁵³ Vladimir Dumitrescu, *Arta neolitică în România*, fig.85.

¹⁵⁴ M. Petrescu-Dîmbovița și colab., *Șantierul arheologic Trușești*, SCIV, V, 1954, 1-2, p.14, fig.5.

¹⁵⁵ M. Petrescu-Dîmbovița și colab., *Șantierul*

Trușești, în SCIV, IV, 1953, 1-2, p.21, fig.13/5.

¹⁵⁶ Natalia Berlescu, *Plastica cucuteniană din vechile colecții ale Muzeului de Istorie a Moldovei*, în Arh. Mold., II-III, 1964, p.95, pl.XV/2.

¹⁵⁷ Informație de la Niță Anghelescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁵⁸ Eugen Comșa, *Quelques données sur les aiguilles de cuivre découvertes dans l'aire de la civilisation Gumelnița*, în Dacia, IX, 1965, p.361-371.

În acea vreme, pe întinsul Olteniei, au viețuit comunitățile culturii Sălcuța. Din această arie a fost publicată o singură figurină de lut ars cu redarea modului de aranjare a părului. Este o figurină descoperită în așezarea de la Sălcuța, reprezentând un personaj feminin în picioare. S-a păstrat numai partea de la brâu până la gât. Prin destul de multe linii incizate subțiri, în parte ondulate, este înfățișat părul pieptănat și răsfirat pe spate. Se cuvine subliniat că o parte din păr este redată și pe porțiunea din fața figurinei, sub forma unor linii răsfirate în stânga și în dreapta pieptului ¹⁵⁹.

Datele prezentate – care reflectă stadiul actual al cercetărilor din acest domeniu – permit să formulăm unele concluzii cu privire la modul cum își pieptăneau și aranjau părul oamenii din timpul epocii neolitice de pe teritoriul României.

După cum s-a arătat mai sus, dispunem de date clare și de unele indicii în acest sens, din ariile de răspândire ale purtătorilor culturii: Starčevo – Criș, Vinča, Turdaș, Boian, Cucuteni, Gumelnița și Sălcuța. Din ariile celorlalte culturi încă nu avem indicii privind pieptănătura.

În majoritatea culturilor amintite femeile își pieptăneau părul peste cap. Probabil, femeile mai tinere îl răsfirau apoi pe spate și în față, numai pe un umăr sau pe amândoi.

Un alt mod de pieptănătură este cel cu „cărare”, pe mijloc, cu părul destul de lung, pieptănat în părți și lăsat până pe umeri.

Unele figurine au pe cap o proeminență (de exemplu, în aria Aldeni II) care reprezintă după părerea noastră părul aranjat în „coc” pe creștet.

Numai în aria de răspândire a comunităților culturii Cucuteni, în timpul fazei Cucuteni A, este documentat obiceiul de a împleti părul în cozi, lăsat să atârne pe spate, până mai jos de brâu. Considerăm observația importantă, deoarece este posibil ca piesa să reprezinte o tânără nemăritată. Faptul ar reflecta o deosebire în privința modului de aranjare a părului în cazul fetelor spre deosebire de acela pus în practică de femeile măritate.

Un mod, cu totul deosebit, de pieptănătură femeiască este indicat pe o figurină feminină din aria culturii Turdaș. În acel caz poate fi vorba de aranjarea părului ca un „coc” prelung sau de împodobirea capului cu un fel de cunună. Reținem și observația referitoare la figurina de la Greaca, din aria culturii Boian, redând acoperirea părului cu un fel de căciuliță.

Podoabele. Pe diverse figurine din epoca neolitică de pe teritoriul României, sunt reprezentate și unele din podoabele femeilor din acea vreme.

În cele ce urmează ne vom referi numai la podoabele redată pe diverse figurine din lut ars. Considerăm că în această lucrare nu este cazul să prezentăm toate categoriile de podoabe, propriu-zise, utilizate de femeile din epoca neolitică, deoarece sunt destul de multe categorii și nu au directă legătură cu figurinele studiate aici.

Datorită faptului că figurinele sunt aproape totdeauna stilizate și respectă anumite „canoane” în arealele diferitelor culturi neolitice, s-a ajuns la situația ca în multe din ele - deși am consultat numeroase lucrări de specialitate - pe figurine să nu fie redată podoabele. Așa este cazul culturilor: Cârcea-Gura Baciului, Starčevo-Criș, cu ceramică liniară, Tisa, Precucuteni și Petrești.

Pe unele figurine din celelalte culturi neolitice s-au redat prin linii incizate, prin benzi în relief sau prin pictură diverse podoabe, dar în număr redus.

Prezentăm, în cele ce urmează, o serie de exemple de podoabe, în ordinea cronologică a culturilor.

Pe o figurină din faza Cernica a culturii Dudești sunt făcute, deasupra sânilor, trei adâncituri rotunde, alăturate, dispuse cele două laterale mai sus, iar cea din mijloc mai jos ¹⁶⁰. Probabil, ele redau un fel de podoabă compusă din trei pandantive rotunde, atârname de un șnur (fig. 7/1).

Pe o singură figurină, respectând „canoanele” specifice plasticii culturii Hamangia, se observă că pe gât, la baza lui, s-au trasat două linii orizontale, paralele, reprezentând o podoabă făcută din țesătură mai lată sau șiraguri de mărgelă ¹⁶¹ (fig. 8/8).

¹⁵⁹ D. Berciu, *Contribuții...*, p.331, fig.154/1.

VII, 1963, p.36 (fig.8/3).

¹⁶⁰ Gh.Cantacuzino și Sebastian Morintz, *Die jungsteinzeitlichen Funde in Cernica (Bukarest)*, în Dacia,

¹⁶¹ D.Berciu, *Cultura Hamangia*, p.99 (fig.54).

Din timpul fazei Zorlențu Mare a culturii Vinča, în așezarea de la Zorlențu Mare (jud. Caraș-Severin), amintim o figurină feminină (fig. 94) fragmentară care are indicate în jurul gâtului două linii paralele incizate, distanțate, iar pe piept atârnată o podoabă a cărei formă este greu de precizat. Pe spate, de pe același șirag atârnată două linii în zigzag¹⁶². Alte câteva figurine, din același complex, au în jurul gâtului câte una sau mai multe linii (incizate sau în relief) în unghi, redând probabil șiraguri¹⁶³. Tot de acolo, amintim o altă figurină feminină fragmentară având înșirate pe piept, până pe spate, un șir de adâncituri mici reprezentând, cu certitudine, un șirag compus din mărele rare sau din colți de animal¹⁶⁴ (fig. 24/7).

Din faza Ornița datează o figurină, tot de la Zorlențu Mare. S-a păstrat porțiunea de la gât până la coapse. Brațele sunt indicate ca fiind întinse pe lângă corp. Atrage atenția faptul că pe brațe sunt reprezentate două brățări, în relief, purtate deasupra cotului¹⁶⁵ (fig. 24/11).

Dintre figurinele descoperite în aria culturii Turdaș, la Turdaș (jud. Hunedoara), sunt o serie de piese despre care am mai amintit, având în față linii incizate în V, câte una sau mai multe, reprezentând fie marginea îmbrăcămintei, fie podoabe de genul șiragurilor¹⁶⁶ (fig. 29/1-4).

Au fost redade, cu grijă, podoabele unei figurine mai mari având în jurul gâtului două șiraguri. Unul mai scurt și altul mai lung, pe el sunt înșirate, la intervale egale, un fel de pandantive (poate colți de animale)¹⁶⁷ (fig. 29/5).

Amintim din aceeași așezare și un fragment ceramic având pe el aplicată o figură umană în relief, pe gâtul căreia sunt trasate trei linii incizate, orizontale și paralele¹⁶⁸.

Pe întinsul arealului culturii Boian, pe diferite figurine s-au reprezentat unele podoabe. Din faza Bolintineanu datează figurina feminină găsită în așezarea de acest tip de pe „Piscul Crăsani”, de lângă satul Crăsani (jud. Ialomița). Pe gâtul figurinei sunt trasate trei linii orizontale, paralele, redând, desigur, șiraguri de mărele¹⁶⁹ (fig. 12/1).

Din prima etapă a fazei Giulești, amintim mâna unei figurine feminine. Pe mână sunt incizate, patru linii paralele, înfățișând brățări¹⁷⁰. Din cea de-a doua etapă a fazei, semnalăm un cap mic de figurină având pe gât indicate, prin liniuțe, niște podoabe pe care erau atârnată, în față, două pandantive¹⁷¹ (fig. 12/6).

Pe cele câteva figurine din faza Vidra, deși unele sunt ornamentate, nu sunt indicate podoabe.

Numărul figurinelor din faza de tranziție la cultura Gumelnița este puțin mai mare, dar cel cu redarea unor podoabe este mic.

Menționăm un fragment din bustul unei figurine feminine de la Tangâru (jud. Giurgiu), care are pe partea inferioară a gâtului o linie în V și alte două linii alăturate, de o parte și de alta. Ele poate reprezintă șiraguri de mărele¹⁷² (fig. 13/7).

Unele figurine, din această fază, credem că au la gât o podoabă mai complicată. La partea inferioară a gâtului, astfel de piese sunt delimitate printr-o linie în V, iar mai sus, printr-o linie orizontală, de la care coboară trei liniuțe oblice¹⁷³ (fig. 14/2).

Pe alte două figurine similare, în intervalul dintre liniile de pe gât sunt câte două linii în V, înclinate, având două laturi paralele¹⁷⁴ (fig. 14/3).

Subliniem că pe toate aceste trei piese, care provin de la Vidra (jud. Giurgiu), puțin mai sus de linia în V, pe margine, s-a făcut o mică adâncitură rotundă. Astfel de piese au servit drept podoabe pentru gât¹⁷⁵.

¹⁶² Eugen Comșa și Octavian Răuț, *Figurine antropomorfe aparținând culturii Vinča descoperite la Zorlențu Mare*, în SCIV, 20, 1969, 1, p.6 (fig.2/16).

¹⁶³ *Ibidem*, p.8 (fig.3/1,3-7).

¹⁶⁴ *Ibidem*, p.11 (fig.5/3).

¹⁶⁵ *Ibidem*, p.11 (fig.5/2).

¹⁶⁶ Róská Marton, *Die Sammlung Zsofia von Torma*, Cluj, 1941 (pl.CXXXVIII/5,8,11 și pl.CXXXIX/4,6,18,20,21).

¹⁶⁷ *Ibidem*, pl.CXL/12.

¹⁶⁸ *Ibidem*, pl.CXLI/13.

¹⁶⁹ Marian Neagu, *O figurină descoperită în*

așezarea Boian-Bolintineanu de la Piscu Crăsani, în SCIVA, 33, 1982, 4, p.430 - 431 (fig.1)

¹⁷⁰ Eugen Comșa, *Săpături de salvare și cercetări de suprafață în regiunea București*, în SCIV, VI, 1955, 3-4, p.421 (fig.8/4).

¹⁷¹ D.Berciu, *Contribuții...*, p.411 (fig.193/2).

¹⁷² *Ibidem*, p.411 (fig.193/1).

¹⁷³ Dinu V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest*, în JPEK, 12, 1938 (pl.12/1).

¹⁷⁴ *Ibidem*, pl.11/2 și pl.12/2.

¹⁷⁵ *Ibidem*, pl.11/2 și pl.12/1,2.

O podoabă specifică aspectului cultural Aldeni II este reprezentată pe 2 figurine ¹⁷⁶. O podoabă similară, de lut ars, s-a găsit la Stoicani (jud. Galați). Obiectul era ca o placă de lut de formă rombică. Podoaba era purtată pe partea de sus a pieptului, fiind atârnată de gât (fig. 31/5), prin trei șnururi legate de trei colțuri ale rombului. De la trei colțuri coborau trei fire atârinate. Obiectul a fost frumos ornamentat cu linii incizate și cu dungi vopsite cu culoare ¹⁷⁷.

Dintre numeroasele figurine feminine din așezările de tip Gumelnița, deși sunt destul de multe ornamentate, amintim o figurină de la Căscioarele (jud. Călărași), redată ca fiind îmbrăcată într-o rochie lungă și largă, având pe gât, trasate 6 linii incizate ¹⁷⁸, dese, care pot să reprezinte marginea de sus a rochiei sau câteva șiraguri (fig. 83/1).

La Sultana (jud. Călărași), din stratul Gumelnița provine un cap de figurină al cărei gât (sus și jos) este delimitat de două linii paralele, având între ele două linii oblice ca decor ¹⁷⁹. Este posibil ca podoaba descrisă să reprezinte o așa numită „zgardă” (podoabă de gât, cu semnificația magică), folosită și în prezent în jud. Bihor.

Mai ales din timpul fazei Cucuteni A sunt multe figurine reprezentate ca având pe ele diferite podoabe. O figurină de acest tip are în jurul gâtului și atârând în față două șiraguri de mărgel ¹⁸⁰ (fig. 37/1). O altă piesă din aceeași fază are înfățișat, în relief, în jurul gâtului, probabil, tot un șirag, redat mai grosolan ¹⁸¹ (fig. 38/5).

Tot din faza Cucuteni A, din așezarea de la Hăbășești, este o figurină având o bandă în relief, în jurul gâtului ¹⁸² (fig. 38/7). O piesă similară s-a găsit la Trușești ¹⁸³ (fig. 38/8).

Menționăm și o piesă, deosebit de interesantă, de la Trușești, care are în față, atârdate până spre mijloc, trei șiraguri de mărgel în relief. Fiecare șirag a avut un șnur de lungime diferită ¹⁸⁴ (fig. 38/4).

Într-o altă campanie de săpături, tot la Trușești, s-a găsit o figurină fragmentară, cu decor incizat, având atârnată pe piept o podoabă în relief, cu creștături pe ea ¹⁸⁵ (fig. 38/6). Probabil, este vorba de un șirag, alcătuit din mărgel mai mari.

Din faza Cucuteni A-B menționăm o figurină cu decor pictat de la Traian, care are pe gât o podoabă reprezentată prin două linii subțiri, paralele și orizontale ¹⁸⁶ (fig. 41/2).

Unele figurine din faza Cucuteni B, cu decor pictat, au în jurul gâtului câte două linii orizontale. Sunt evident podoabe ¹⁸⁷ (fig. 43/4).

O figurină feminină șezândă are în jurul gâtului un șirag simplu, reprezentat printr-o linie incizată ¹⁸⁸ (fig. 44/2).

Din datele documentare, nu prea multe, prezentate mai sus rezultă că pe majoritatea figurinelor feminine de lut nu au fost indicate, de obicei, diferitele podoabe purtate de femeile vremii.

Prin urmare, în stadiul actual al cercetărilor, pot fi amintite, sigur, unele șiraguri de mărgel atârdate la gât, uneori câte două-trei și, rar, brățări. Acestea din urmă erau purtate în timpul culturii Boian pe antebraț, la încheietură, iar în arealul culturii Vinča, erau deasupra cotului, pe ambele brațe.

Merită toată atenția împodobirea gâtului. Felul podoabei nu este prea clar. S-ar putea să fie vorba de marginea ornamentată a îmbrăcămintei sau ar putea fi o piesă de podoabă făcută dintr-o bucată de țesătură cu decor sau având fixate pe ea mai multe șiraguri de mărgel reprezentând așa - numita

¹⁷⁶ Una de la Suceveni și alta de la Stoicani (cf. Ion T.Dragomir, *Eneoliticul din sud-estul României* p.175, fig.51/12, 13).

¹⁷⁷ M. Petrescu-Dîmbovița, *Cetățuia de la Stoicani*, în *Materiale*, I, 1953, p.103 (fig.42/16).

¹⁷⁸ Gh. Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, în *Dacia*, II, 1925, p.182 (fig.41/15). Se pare că și pe această figurină este reprezentat un cojocel.

¹⁷⁹ I. Andrieșescu, *Les fouilles de Sultana*, în *Dacia*, I, 1924, p.100 (pl.XXXIV/1).

¹⁸⁰ Natalia Berlescu, *Plastica cucuteniană din vechile colecții ale Muzeului de istorie a Moldovei*, în *ArhMold.*, II-III, 1964, pl.I/1.

¹⁸¹ *Ibidem*, p.84 (pl.IV/3).

¹⁸² Vladimir Dumitrescu și colab., *Hăbășești*, p.405 (fig.32/3).

¹⁸³ M.Petrescu-Dîmbovița și colab., *Șantierul Trușești*, în *SCIV*, IV, 1953, 1-2, p.21(fig.13/4).

¹⁸⁴ M.Petrescu-Dîmbovița și colab. *Șantierul Trușești*, în *SCIV*, V, 1954, 1-2, p.14 (fig.5).

¹⁸⁵ M.Petrescu-Dîmbovița, Adrian C.Florescu și Marilena Florescu, *Șantierul arheologic Trușești*, în *Materiale*, VIII, 1962, p.230 (fig.5/2).

¹⁸⁶ Vladimir Dumitrescu, *La station préhistorique de Traian*, în *Dacia* IX-X, 1941-1944, 1945, p.24(fig.9).

¹⁸⁷ Natalia Berlescu, *op.cit.*, p.85 (pl.V/11).

¹⁸⁸ *Ibidem*, p.95 (pl.XV/2).

„zgardă”. Cercetările viitoare trebuie să acorde o atenție mai mare atât observațiilor din cuprinsul normintelor din acea perioadă, cât și analizei figurinelor cu astfel de podoabe. Dacă, într-adevăr este vorba de o podoabă de tipul celei amintite, faptul ar constitui o dovadă clară că astfel de piese, legate de anumite obiceiuri de caracter magic, s-au păstrat, în unele zone ale țării, din epoca neolitică până în zilele noastre, ceea ce ar constitui un nou element de continuitate.

Piese de mobilier. Studiarea diferitelor categorii de materiale din epoca neolitică, face posibilă cunoașterea și a unor piese de mobilier din acea vreme. Evident, cele reale au fost, ca în orice perioadă, lucrate din lemn și în decursul mileniilor ele au putrezit. Totuși în rezolvarea unor probleme și în precizarea formelor și caracteristicilor unor tipuri de mobilier, ne putem da seama pe temeiul descoperirii, printre rămășițele locuințelor distruse prin foc, în diverse așezări, aparținând comunităților mai multor culturi neolitice pe o mare parte din întinsul teritoriului țării noastre, a unor obiecte miniaturale de lut ars, care redau, la scară redusă, felurite piese de mobilier reale, utilizate în viața de toate zilele de membrii diverselor comunități neolitice.

Începem prezentarea diverselor categorii de mobilier, menționând câteva piese ce datează încă din neoliticul timpuriu și au fost utilizate de către purtătorii culturii Criș. Ne referim la așa-numitele măsuțe de cult, descoperite pe întreaga arie de răspândire a comunităților culturii Criș, din vestul Banatului și până la Prut. Se știe, încă de la începutul secolului, că aceste măsuțe sunt de mai multe tipuri. Ele au, de regulă, câte patru picioare masive, relativ scurte (fig. 108/4-6). Partea de deasupra (tăblia) este redată în chip diferit. Uneori, este de formă patrată și are pe mijloc un recipient (fig. 108/6). În astfel de cazuri, cu certitudine, reprezintă o masă la fel cu cele folosite în viața obișnuită și, probabil, obiceiul (documentat etnografic) de a se pune toată mâncarea pe masă într-un singur vas. Alteori, unele obiecte descoperite la Dudeștii Vechi ¹⁸⁹ (= Beșenova Veche), jud. Timiș, din vestul Banatului și la Valea Lupului ¹⁹⁰, jud. Iași, au forma patrată, cu patru picioare masive, scurte. Spre deosebire de cele descrise mai sus, ele nu au tăblie ca orice masă, ci au suprafața netedă cu cele patru laturi prevăzute cu câte o margine nu prea înaltă, ornamentată la exterior cu motive excizate, în formă de triunghiuri (fig. 108/10). În adâncitura formată nu este reprezentat nici un recipient. Pentru o astfel de masă nu cunoaștem analogii etnografice și este greu de admis că putea servi ca atare. Marginile relativ înalte ar fi deranjat pe meseni. Atunci se poate pune întrebarea dacă nu cumva așa-numitele mese reprezintă altceva. Sub formă de ipoteză, credem că ele redau nu mese, ci paturi reale. În adâncitura delimitată de marginile înalte se pune așternutul pe care dormeau oamenii.

Din perioada neoliticului mijlociu datează taburetul pe care a fost înfățișat „Gânditorul”, figurina de lut ars descoperită în cuprinsul unei necropole a purtătorilor culturii Hamangia (faza Ceamurlia de Jos), de la Cernavodă ¹⁹¹, jud. Constanța. Scăunelul modelat din lut (fig. 109/1), reda unul real, fără spetează, lucrat dintr-un fel de scândură groasă (loazbă). El avea forma dreptunghiulară, prelungă. Cele patru picioare, tot din lemn, erau groase. Astfel de taburete puteau fi folosite atât în casă, cât și în afara ei, la diferite activități gospodărești.

Existența mobilierului de lemn poate fi postulată și pentru comunitățile culturii Boian, cu toate că, în numeroasele lucrări publicate despre această cultură, încă nu este semnalată nici o miniatură de mobilă.

Amintim totuși, cu prudența cuvenită, un obiect de lut ars, de formă cilindrică, de circa 0,25 m înălțime și cu diametrul de aproximativ 0,15 m. La o extremitate avea o porțiune îngustă cu diametrul mai mic. La descoperirea piesei, în pământul de umplutură al unei gropi de bordei, de la începutul fazei Giulești a culturii Boian, de la Greaca ¹⁹², jud. Giurgiu, nu știam la ce a putut servi. Mult mai târziu, am văzut cilindrul de lut, cu dimensiuni asemănătoare, într-o locuință de tip Karanovo III (Veselinovo), de la Stara Zagora ¹⁹³. Acolo, pe platforma-podea, în cuprinsul jumătății de încăpere opuse cuptorului, s-au descoperit patru cilindri de lut ars, modelați din pastă amestecată cu paie, ca și cel de la Greaca, dispuși în patrulete, considerați a fi servit drept picioare de pat. În funcție de această analogie, înclinăm să admitem că și obiectul de la Greaca a fost întrebuințat în același scop.

¹⁸⁹ Kutzian Ida, *A Körös-kultura*, în colecția *Dissertationes Pannonicae*, s. II, nr.3, Budapesta, 1944, vol. II, pl. XXXV/3.

¹⁹⁰ Săpături efectuate la Vlad Zirra.

¹⁹¹ D. Berciu, *Cultura Hamangia*, p.10, fig.3/3.

¹⁹² Eugen Comșa, *Săpături de salvare și cercetări de suprafață în regiunea București*, în *SCIV*, VI, 1955, 3-4, p.413.

¹⁹³ Săpături efectuate de Mincio Dimitrov.

Din cadrul arealului culturii Vădastra, din sud-estul Olteniei, este menționat și reprodus un singur obiect, descoperit la Vădastra¹⁹⁴, jud. Olt. El are forma rectangulară, cu margini înalte și patru picioare masive (fig. 109/2). Poate este, de asemenea, reprezentarea unui pat, similară celor din aria de răspândire a purtătorilor culturii Criș.

Din cuprinsul arealului culturii Vinča, din vestul Olteniei și din Banat, încă nu se cunosc piese miniaturale redând mobilier, deși în restul arealului culturii ele sunt documentate.

În ținuturile vecine, din sud-estul Ungariei, s-au scos la iveală câteva piese impresionante înfățișând figurine, așezate pe un fel de tronuri de lut, cu forme complicate, cu speteze foarte înalte¹⁹⁵. Admitem că și la noi, în regiunea cursului inferior al Mureșului, în zona locuită de către purtătorii culturii Tisa, se vor descoperi astfel de obiecte.

Din bogata așezare neolitică de la Turdaș¹⁹⁶, jud. Hunedoara, din numeroasele materiale publicate, considerăm că o serie de obiecte redau piese de mobilier, așa sunt:

- Câteva scăunele cu partea de sus masivă, cu câte patru picioare oblice (fig. 110/1,2).
- Măsuțele, probabil rotunde, cu tăblia groasă și cu patru picioare masive, scurte (fig. 110/3).
- Așa-numitele măsuțe de cult, cu un recipient pe mijloc (fig. 110/4,5 poate și 8).
- Obiectele rectangulare, cu margini înalte, cu câte patru picioare scurte, ornamentate uneori în interior și exterior (fig. 110/5-7, 9).

Se poate presupune că și în celelalte așezări similare, de tip Turdaș, există obiecte reprezentând diferite piese de mobilier.

Fără îndoială, că numai datorită unor contacte dintre purtătorii culturii Precucuteni și cei ai culturii Hamangia se poate explica descoperirea, în cuprinsul așezării de la Târpești, jud. Neamț, în strat corespunzător fazei Precucuteni II sau Precucuteni III, a unei figurine asemănătoare „Gânditorului” reprezentând un personaj cu genunchii îndoiți, ce a fost așezat desigur, tot pe un scăunel, fără însă să fie fixat pe el¹⁹⁷. Remarcăm și faptul că o serie de figurine feminine de tip Precucuteni au fost modelate¹⁹⁸ anume pentru a fi așezate pe scăunele sau scaune. Drept dovadă pot servi și cele câteva scăunele găsite în trei așezări precucuteniene.

Cu prilejul săpăturilor de la Mândrișca, jud. Bacău, a fost scos la lumină, din cuprinsul stratului corespunzător așezării din etapa de sfârșit a fazei Precucuteni II, un scăunel¹⁹⁹ (fig. 111/3), cu tăblia de formă rotundă, cu partea inferioară masivă, puțin albiată deasupra, fără picioare. În spre spate are două prelungiri scurte și arcuite, servind poate drept apucători. Ca spetează nu puteau fi utilizate, deoarece erau laterale și scurte.

La Târpești s-a găsit o piesă relativ simplă. Este vorba de un scaun cu spetează²⁰⁰. Partea lui inferioară, destul de groasă, are forma rotundă, sus este puțin albiată, iar baza este netedă fără picioare. Speteaza o are scundă, puțin înclinată înapoi, îngustată la partea de jos, iar sus este concavă, cu două prelungiri groase, ca două coarne scurte (fig. 111/1). În aceeași așezare, s-a mai aflat un alt scăunel, asemănător celui descris²⁰¹ (fig. 111/2). Scaunele de la Mândrișca și de la Târpești, prin forma rotundă și prin caracteristicile lor (lipsa picioarelor, masivitatea părții inferioare), au fost realizate dintr-un singur butuc de lemn prin cioplire.

Asemănarea obiectelor descrise, din cele două așezări, permite să formulăm concluzia că, la sfârșitul fazei Precucuteni II și la începutul fazei Precucuteni III - dacă nu și mai înainte - purtătorii culturii Precucuteni, din întreaga lor arie de răspândire din Moldova, au făcut și folosit astfel de scaune de formă rotundă, cu spetează scundă, cu două prelungiri.

Din timpul fazei Precucuteni III, în stațiunile de la Târpești²⁰² (fig. 111/5) și Izvoare²⁰³ (fig. 111/7), ambele din jud. Neamț, s-au descoperit două scaune. Ele au partea de deasupra puțin albiată, de formă

¹⁹⁴ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, 1939, p.40, fig.38/2.

¹⁹⁵ Nándor Kalicz, *Dieux d'argile. L'âge de pierre et de cuivre en Hongrie*, Budapesta, 1970, fig.32-34, 35-36.

¹⁹⁶ Róská Márton, *Die Sammlung Zsófia von Torma...*, pl.XCVII-XCIX.

¹⁹⁷ Silvia Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni...*, fig.88/10.

¹⁹⁸ *Ibidem*, p.261, fig.80/2,3.

¹⁹⁹ Gh.Bichir, *Săpăturile de la Mândrișca*, în Mate-

riale, IX, 1970, p.115, fig.2/5.

²⁰⁰ Silvia Marinescu-Bîlcu; *op.cit.*, p.267, fig.90/1.

²⁰¹ *Ibidem*, p.267, fig.90/2. Piese de mobilier din aria culturii Precucuteni sunt descrise la p.105-106.

²⁰² *Ibidem*, p.267, fig.90/4.

²⁰³ *Ibidem*, p.267, fig.90/5. În volumul lui Radu Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*, București, 1957, pe p.234-235 sunt descrise obiecte de mobilier descoperite în așezare, iar la p.231, fig.234/2,4 și p.232, fig.236/3,4 sunt reproduse o parte din ele.

patrulateră (cu colțurile arcuite) sau aproape rotundă. Este evidentă perpetuarea formelor mai vechi, dar, spre deosebire de acelea, scaunele amintite au câte patru picioare scunde și masive. Pe obiecte nu se vede nici un indiciu că picioarele ar fi fost fixate sau legate cu ceva de restul scaunului. În plus, scaunul de la Izvoare le are mult îngroșate la partea superioară. Constatarea ne face să înclinăm spre ipoteza că aceste scaune erau realizate, tot prin cioplire, dintr-o singură bucată de lemn. Cele două piese amintite au drept spatează câte două prelungiri, groase la bază și subțiate la vârf. La scaunul de la Târpești cele două prelungiri sunt unite, aproximativ la mijloc, printr-o bară orizontală (fig. 111/5).

În așezarea din faza Precucuteni III, de la Târpești, s-a scos la iveală și un obiect alungit, de lut ars, având o formă curioasă (fig. 111/8). Are o porțiune orizontală, fără picioare, cu marginea arcuită și o parte aproape verticală, ca o spatează lungă, relativ scundă, cu cinci prelungiri în sus, la intervale egale. Obiectul este considerat - ceea ce nu este exclus - ca redând un fel de divan ²⁰⁴.

Înainte de a încheia descrierea mobilierului purtătorilor culturii Precucuteni, menționăm și un obiect de lut ars, de formă rotundă, albiat puțin deasupra, cu patru picioare oblice (fig. 111/6), considerat ca reprezentând o măsuță ²⁰⁵. După părerea noastră, dacă ținem seama de analogii, este vorba de un scaunel, foarte simplu, făcut dintr-o bucată de lemn, de formă semisferică, prin cioplire. Picioarele i-au fost înfipte oblic, lateral. Un indiciu, în sprijinul ipotezei noastre, îl constituie albierea de deasupra piesei, care, în cazul unei măsuțe, nu are justificare.

Până în prezent, din cuprinsul așezărilor aspectului cultural Aldeni II provin puține indicii despre mobilierul folosit. O figurină asemănătoare „Gânditorului” de la Cernavodă a fost descoperită de prof. Tatiana Passek, în așezarea de la Vulcănești ²⁰⁶ (Ucraina), din aria de răspândire a aspectului Aldeni II. Personajul respectiv este redat ca fiind așezat pe un scaunel mic, ca și cel de tip Hamangia. Am socotit necesară menționarea figurinei de la Vulcănești, deoarece s-a găsit în apropiere de Prut și de aceea este de presupus că și în arealul de răspândire al comunităților aspectului Aldeni II, din Moldova sud-estică, din nord-estul Munteniei și din nordul Dobrogei, este posibil să se scoată la iveală piese similare cu un scaunel scund. De altfel, la Stoicani, jud. Galați, s-a găsit o figurină de lut ars ²⁰⁷, care, în profil, este redată ca șezând pe scaunel sau pe un butuc simplu de lemn, iar de la Bonțești, jud. Vrancea, este menționat un fragment, atribuit de descoperitor, cu prudență, unei măsuțe cu cinci picioare ²⁰⁸.

Se cuvine remarcat că și în aria Aldeni II s-a descoperit la Brăilița (orașul Brăila), în condiții stratigrafice clare, o măsuță (fig. 112/1) cu tăblia de formă rotundă, cu patru picioare scunde ²⁰⁹. Pe mijlocul tăbliei este făcut un orificiu, evident pentru fixarea unui recipient. Este desigur reflectarea acelei tradiții, sesizate încă din neoliticul timpuriu în aria culturii Criș. Un alt obiect similar, măsuță de cult, a fost găsit la Brăilița, în altă campanie de săpături. Piesa are forma aproape patrată, patru picioare scurte și un orificiu mare, pe mijlocul tăbliei, evident pentru recipient ²¹⁰.

Se cuvine să amintim aici și obiectul descoperit la Aldeni, jud. Buzău, cu mulți ani în urmă, care a fost considerat ca fiind un model de locuință ²¹¹. Fără îndoială el imită, forma unei locuințe cu acoperiș în două ape, dar are și patru picioare (fig. 112/2). În realitate, după părerea noastră, piesa reproduce un fel de ladă destul de mare, servind, probabil, la păstrarea rezervelor de grâne. Pe o latură îngustă are practică o deschidere de formă dreptunghiulară, cu latura lungă pe orizontală. Prin forma sa, orificiul nu poate corespunde cu o ușă. Este important de semnalat că de-a lungul a trei laturi, în jurul deschiderii, s-a păstrat un jgheab prin care glisa, pe orizontală, o închizătoare.

²⁰⁴ S.Marinescu-Bîlcu, op.cit., p.269, fig.91/3.

²⁰⁵ *Ibidem*, p.267, fig.90/4. O altă masă rectangulară, cu colțurile rotunjite (nereprodusă), cu patru picioare a fost găsită în locuința II din așezarea de la Andrieșeni (A.C.Florescu, *Săpăturile de la Andrieșeni*, în *Materiale*, VI, 1959, p.121).

²⁰⁶ T.S.Passek și M.M.Gherasimov, *Novaia statuetka iz Vulcănești*, în *KS*, 111, 1967, p.38-42.

²⁰⁷ M.Petrescu-Dîmbovița, *Cetățuia de la Stoicani*, în *Materiale*, I, 1953, p.103, fig.42/1. În aceeași lucrare sunt semnalate două fragmente de măsuțe (p.111, fig.48/3,5).

²⁰⁸ Vladimir Dumitrescu, *La station préhistorique de*

Bonțești, în *Dacia*, III-IV, 1927-1932, 1933, p.111, fig.22.

²⁰⁹ Părțile principale ale obiectului erau ornamentate cu benzi pictate cu alb. N.Harțușe și I.T.Dragomir, *Săpăturile arheologice de la Brăilița*, în *Materiale*, III, 1957, p.136, fig.7/3. În text (p. 137) este semnalată și descoperirea unui scaunel miniatural, cu patru piciorușe.

²¹⁰ N.A.Harțușe și F.Anastasiu, *Brăilița*, Brăila, 1968, pl.34/1; o altă masă este dreptunghiulară, cu tăblia pictată (pl.34/2).

²¹¹ Gh. Ștefan, *Un nouveau modèle d'habitation de l'énéolithique valaque*, în *Dacia*, VII-VIII, 1937-1940, 1941, p. 93-96+2 fig.

În cuprinsul ariei de răspândire a comunităților culturii Gumelnița, din sud-estul țării noastre, se cunosc mai multe loturi de mobile miniaturale de lut ars. Pe întinsul Munteniei, astfel de obiecte s-au scos la lumină din câteva așezări. În realitate, numărul lor trebuie să fie cu mult mai mare. Până în prezent, sunt atestate numai trei tipuri de piese:

- Scaunele scunde, de formă aproape pătrată ²¹². Se remarcă lățimea lor mai mare decât lungimea. Ele sunt cu partea inferioară masivă, relativ scundă, cu o albiere nu prea profundă deasupra sau cu suprafața respectivă dreaptă, partea de jos este netedă fără picioare. Ca element specific, ele au o spetează joasă de formă triunghiulară, cu baza de aproape două ori mai lungă decât înălțimea (fig. 113/3,4). Unele piese masive de acest gen, au lățimea egală cu înălțimea și spetează scundă, cu marginea arcuită, aproape semicirculară ²¹³. După toate probabilitățile, scaunele descrise au fost lucrate prin cioplire, din câte un butuc mare .

- Scaunele svelte sau masive ²¹⁴. Toate au avut spetează, dar, de obicei, este ruptă. Unele scaune sunt reprezentate ca având patru picioare, subțiri sau groase.

În așezarea de la Gumelnița s-a găsit, printre altele, un scaun de mici dimensiuni ²¹⁵ (fig. 114/7). Tăblia o avea pătrată. Scaunul era prevăzut cu patru picioare, nu prea groase. Speteaza era sveltă cu marginile arcuite, la partea superioară se termina printr-un vârf ascuțit ca o ogivă. În spetează era făcut un orificiu mare, de formă ovală. Remarcăm că multe miniaturi de scaune, din aria culturii Gumelnița, au spetează cu aceeași formă ogivală, cu sau fără orificiu (oval sau rotund). Nu este exclus ca forma spetezei, cât și orificiul să fi avut în vechime o anumită semnificație simbolică.

În lucrările referitoare la rezultatele săpăturilor de la Sultana, jud. Călărași, au fost reproduse, fără a fi descrise în text, trei obiecte, două din ele redau scaune svelte, cu câte patru picioare ²¹⁶. Unul, se pare, a avut și spetează.

Câteva scaune scunde, descoperite la Căscioarele, jud. Călărași, prezintă o particularitate curioasă ²¹⁷. Au picioare joase, porțiuni din spetează și fixate alături de ea, pe tăblie, un fel de cilindri de lut, care probabil redau un gen de perne (fig. 114/6).

La Surdulești, jud. Teleorman, din stratul de cultură Gumelnița, s-a scos la iveală un scaun miniatural fragmentar ce a avut spetează cu margini subțiri și patru picioare oblice ²¹⁸.

Un alt scaun fragmentar provenit din așezarea de la Jilava, Sectorul agricol Ilfov, datează din faza Jilava, și atrage atenția prin aceea că are unele detalii indicând modul cum realizau scaunele lor purtătorii culturii Gumelnița, de la sfârșitul evoluției acesteia. Este un scaun miniatural obișnuit, cu patru picioare, cu speteaza ruptă din vechime, alcătuită dintr-o ramă ²¹⁹ (fig. 115). Pe spatele scaunului, în dreptul tăbliei, lateral sunt două proeminențe mici, de formă ovală (dispuse pe verticală). Ele dovedesc că marginile acelei părți se îmbinau cu cea din spate, prin metoda „cepului”, în sensul că în părți, puțin mai sus de capătul celor două picioare din spate, se făceau două orificii ovale, iar extremitățile marginilor de sprijin ale tăbliei erau cioplite așa fel ca să intre în acele orificii și să fie fixate ferm.

²¹² Un scaunel mai simplu, cu tăblia masivă și cu patru picioare scurte și groase, s-a găsit la Cunești (Dorin Popescu, *Les fouilles de Cunești*, în *Dacia*, V-VI, 1935-1936, p.116, fig.8/4). Pentru piesele de la Gumelnița vezi Vladimir Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, în *Dacia*, II, 1925, p.81, fig.63/2,4, unde se precizează (pe p.91) că într-o singură campanie de săpături, s-au descoperit scaunele și 9 măsuțe (din care 7 fragmentare); Gh.Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, în *Dacia*, II, 1925, p.186-187, descrie cele 7 piese de mobilier; scaunele masive, pătrate, cu spetează joasă sunt reproduse în fig. 42/3,4,11.

²¹³ Ne referim la o piesă de la Căscioarele (Gh. Ștefan, *op.cit.*, p.186, fig.42/3).

²¹⁴ Piesele sunt de la Gumelnița (cf. Vladimir Dumitrescu, *op.cit.*, p.81, fig. 63/17,18); Sultana (cf. I. Andrieșescu, *Les fouilles de Sultana*, în *Dacia*, I,1924, p.87, pl.XXIII/5); Vidra (D.V.Rosetti *Steinkupferzeitliche*

Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest, în *JPEK*,12,1938,p.37 și pl. 19/5, lungimea piesei de 7,5 cm). Pe acest scaun a fost fixată o figurină șezândă, din care s-au păstrat numai genunchii. În același strat s-a găsit o altă figurină șezând (pl. 19/4) pe un scaunel masiv; Căscioarele (cf. Gh.Ștefan, *op.cit.*, p.186, fig.42/5).

²¹⁵ Vladimir Dumitrescu, *op.cit.*, p.81, fig.63/17.

²¹⁶ Ion Andrieșescu, *op.cit.*, p.87, pl.XXIII/5, reprodus aici fără scară pe fig.9/1. Un alt scaun, pare, a fi redat în aceeași lucrare pe pl.XXII/6.

²¹⁷ Gh. Ștefan, *op.cit.*, p.186, fig.42/5.

²¹⁸ M. Petrescu-Dîmbovița, *Cercetări arheologice la Surdulești*, în *Materiale*, I, 1955, p.539, fig.9/11 și p.540.

²¹⁹ Piesa a fost descoperită de Dinu V. Rosetti (cf. Eugen Comșa, *Quelques considérations sur la culture Gumelnița (L'agglomération Măgura Jilavei)*, în *Dacia*, XX, 1976, p.121, fig. 22.

- Măsuțe gumelnițene modelate din lut. La Cernavodă, jud. Constanța, din strat corespunzător perioadei de început a culturii Gumelnița, s-a scos la iveală o măsuță cu tăblia rotundă și cu patru picioare masive, scunde²²⁰ (fig. 116/1).

O altă masă joasă, a fost descoperită în stațiunea de la Căscioarele, jud. Călărași. Masa avea tăblia groasă, de formă rotundă, cu diametrul de aproape trei ori mai mare decât înălțimea picioarelor (fig. 116/3). Obiectul era prevăzut cu cinci picioare, din care s-au păstrat numai trei²²¹.

Un alt tip de masă este cel întâlnit adesea în săpături, având tăblia masivă, de cele mai multe ori de formă patrată, cu câte patru picioare masive (scunde sau relativ înalte), cu deschiderea dintre ele arcuită (fig. 116/2, 5, 8, 9). De obicei, pe o latură a lor sunt redați, prin linii incizate, doi ochi stilizați²²² (de formă ovală sau plan convexă) (fig. 116/ 2, 5, 8, 9). Unele mese sunt ornamentate cu dungi pictate cu culoare albă²²³ (fig. 117).

Mult mai rare sunt măsuțe cu tăblia masivă, dreptunghiulară, cu patru picioare joase (fig. 116/4, 6, 7).

Ultima categorie de măsuțe gumelnițene este cea de tradiție mai veche, de formă patrată, cu patru picioare, având pe mijlocul tăbliei reprezentat un recipient scund, dar cu diametru mare. O astfel de piesă s-a găsit în așezarea Gumelnița²²⁴.

Dacă avem în vedere datele expuse despre tipurile de mese din aria culturii Gumelnița, este posibil să presupunem că piesele având tăblia de formă rotundă au fost specifice perioadei de început a culturii, iar cele cu tăblia de formă patrată au fost caracteristice perioadei de sfârșit a culturii amintite.

În aria de răspândire a comunităților culturii Sălcuța, din Oltenia, se cunosc până acum, din literatura de specialitate, numai două obiecte de mobilier (fig. 118). O masă cu tăblia groasă de formă dreptunghiulară, cu patru picioare, sparte parțial, de la Sălcuța²²⁵, jud. Dolj (fig. 118/2). O a doua masă s-a găsit, încă din secolul trecut, în așezarea de la Vădastra, jud. Olt. Tăblia ei era masivă, de formă rectangulară, cu patru picioare groase²²⁶ (fig. 118/1). Aflarea celor două obiecte, în două așezări situate la o distanță apreciabilă una de alta, ne permite să considerăm că astfel de mese au fost întrebunțate în cuprinsul întregii arii de răspândire a comunităților culturii Sălcuța, de la nord de Dunăre.

Fără îndoială că purtătorii culturii Cucuteni au făcut și folosit, pe scară destul de largă, mobile miniaturale de lut ars (fig. 119 și 120). Din literatura de specialitate consultată, rezultă totuși că s-au publicat, până acum, relativ puține obiecte redând mobilierul.

Cea mai simplă piesă a fost descoperită la Drăgușeni, jud. Botoșani. Este un scaunel cu tăblia de formă aproape patrată, masivă, puțin albiată la mijloc, cu patru picioare îngroșate la partea superioară²²⁷.

La Izvoare, jud. Neamț, s-au găsit, în nivelul datând de la începutul fazei Cucuteni A, trei scaune miniaturale²²⁸. Unul din ele are tăblia rotundă, concavă, cu două prelungiri cu vârf ascuțit drept spetează (fig. 119/4). Piesa are patru picioare scunde și se aseamănă - în mod firesc - mult, cu cele de tip Precucuteni. Un alt scaun are tot forma rotundă, tăblia este concavă, cu o spetează îngustă, cu muchia dreaptă. A avut patru picioare (fig. 119/2). Din aceeași etapă este și un alt scaun, cu tăblia pătrată. Avea două proeminente în dreptul locului spetezei. Era prevăzut cu patru piciorușe (fig. 119/3).

O piesă masivă redând un scaun s-a găsit la Ghelăiești, jud. Neamț. Tăblia o avea rectangulară, cu speteaza ruptă și cu patru picioare scurte²²⁹ (fig. 120/5).

²²⁰ A. Langsdorff și Ion Nestor, *Nachtrag zu Cernavoda*, în PZ, XX, 1929, p.221, fig.8/14.

²²¹ Gh. Ștefan, *op. cit.*, p.186, fig.42/1.

²²² Silvia Marinescu-Bîlcu și Barbu Ionescu, *Catalogul sculpturilor eneolitice din Muzeul raional Oltenița*. Oltenița, 1967, p.38 și pl.XVII/10-13. Un picior fragmentar de măsuță s-a găsit și la Grădiștea Fundeanca (cf. H. Dumitrescu, *Rapport sur les sondages de Grădiștea Fundeanca*, în *Dacia*, III-IV, 1927-1932, 1933, p.155). Alte măsuțe (una întreagă și alta fragmentară) provin tot de la Gumelnița (cf. Vladimir Dumitrescu, *op.cit.*, în *Dacia*, II, 1925, p.81, fig.63/22,24).

²²³ S. Marinescu-Bîlcu și Barbu Ionescu, *op.cit.*, p.38 și pl.XXII.

²²⁴ Vladimir Dumitrescu, *Gumelnița. Sondajul stratigrafic din 1960*, în SCIV, 17, 1966, 1, p.95, fig.30/1.

²²⁵ D.Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România. În lumina noilor cercetări*, București, 1961, p.325, fig.148/6.

²²⁶ Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, București, 1880, pl.L/18, fără scară

²²⁷ Aristotel Crășmaru, *Drăgușeni. Contribuții la o monografie arheologică*, Botoșani, 1977, fig.43/5.

²²⁸ Radu Vupe, *op.cit.*, p.231, fig.234/2,4 și p.232, fig.236/3. Pe aceeași figură (la nr.5) o piesă provenind probabil de la un alt obiect de mobilier. Mai multe scaune miniaturale, cu patru picioare, s-au găsit și la Cucuteni (M. Petrescu-Dîmbovița, *Cucuteni*, București, 1966, p.30).

²²⁹ Anton Nițu, Șt.Cucoș, Dan Monah, *Ghelăiești (Piatra Neamț), I, Săpăturile din 1969 în așezarea cucuteniană „Nedeia”*, în MemAnt, III, 1971, p.57, fig.25/2.

Scaune miniaturale, destul de svelte, s-au scos la iveală din așezarea de la Hăbășești, din faza Cucuteni A. Tăblia lor este rectangulară, prevăzută cu speteze, rupte din vechime, cu patru picioare subțiri ²³⁰ (fig. 120/2, 4).

Un scaun mic, fragmentar, s-a scos la iveală din așezarea „Frumușica” de la Bodești, jud. Neamț. Forma tăbliei sale nu poate fi precizată. Avea speteaza cu rama îngustă și patru picioare subțiri și înalte ²³¹ (fig. 120/6).

Urmează o serie de scaune cu totul deosebite. Astfel, menționăm unul descoperit la Hăbășești, jud. Iași. Este svelt, cu tăblia de formă dreptunghiulară, cu speteaza înaltă, redând un chip omenesc. Capul este rupt, brațele le avea reprezentate prin două prelungiri mici, laterale. Corpul este dreptunghiular și plat. Picioarele scaunului sunt joase. Se remarcă înălțimea ceva mai mare a celor din față. Scaunul a fost ornamentat cu pictură specifică fazei Cucuteni A ²³² (fig. 120/10). Dintr-un scaun asemănător provine un fragment găsit în așezarea de la „Frumușica”. S-a păstrat numai speteaza (considerată până acum ca fiind o coadă de polonic) ²³³, înaltă reprezentând un corp omenesc (fig. 120/7). Capul este micuț, modelat realist (după părerea descoperitorului ar fi de tip brahicefal), pe față, pare, să aibă o mască de formă rombică. Brațele sunt ca două prelungiri, laterale și scurte. Speteaza are decor pictat. Pe partea din față (realizat cu o singură culoare) este destul de complicat, iar pe spate este alcătuit din benzi albe, în unghi ascuțit, alternând cu benzi roșii, despărțite prin câte o linie subțire neagră. În funcție de ornamente, obiectul datează din faza Cucuteni A. Un alt scaun de la Hăbășești are partea inferioară scundă, masivă (plină), fără picioare, iar speteaza reda un corp omenesc cu capul rupt, cu brațele reprezentate prin prelungiri laterale ²³⁴ (fig. 120/9).

Pentru a se completa lista tipurilor pieselor de mobilier al purtătorilor culturii Cucuteni, se cuvine să menționăm și „tronul” de lut ars descoperit pe vremuri la Lipcani (Republica Moldova), localitate aflată pe malul Prutului. Obiectul este svelt și bine proporționat. Tăblia masivă de formă rectangulară, cu patru picioare, din care, cele din față mai înalte decât celelalte două. Atrage atenția speteaza, modelată în chip cu totul deosebit. În părți sunt redată două figurine similare ca formă, dar una este puțin mai înaltă decât cealaltă. Capul și corpul sunt stilizate. Capul este cu nasul reliefat. Brațele sunt redată ca două mici lărgiri. Menționăm partea din dreptul abdomenului puțin proeminentă, ca și partea din spate. Între cele două figuri este o porțiune de legătură, care crușă, un orificiu oval, întâlnit adesea și deasupra celor două prelungiri conice simetrice ²³⁵. După toate probabilitățile, ele oglindesc tradiția, celor două „coarne” specifice scaunelor din cultura Precucuteni (fig. 121). Prin caracteristicile sale „tronul” de la Lipcani se aseamănă, în mare măsură, cu altarul de la Trușești ²³⁶, din faza Cucuteni A, mai ales, în ceea ce privește personajele de înălțime inegală, redată în marginile spetezei și prin alte câteva elemente comune. Faptul ne îndreptățește să formulăm ipoteza că și altarul de la Trușești este de fapt speteaza, deosebit de complicată, a unui „tron”, a cărui parte inferioară va fi fost masivă, făcută din lut și nu putea fi mișcată din loc.

În lucrările de specialitate, am întâlnit, menționate și reproduse, două măsuțe cucuteniene simple. Una a fost descoperită la Izvoare. Ea are tăblia groasă de formă rotundă, cu patru picioare relativ scurte ²³⁷ (fig. 119/1).

La Hăbășești s-a găsit un fragment de masă miniaturală. În desenul publicat, este întregită ca având tăblia masivă de formă dreptunghiulară ²³⁸, dar s-a păstrat mai puțin din jumătatea lungimii presupuse. Nu este exclus ca, de fapt, masa să fi avut forma patrată. Tăblia are decor specific fazei Cucuteni A. Picioarele sunt rupte (fig. 122/1).

²³⁰ Vladimir Dumitrescu și colab., *Hăbășești*, pl.CX/9,10.

²³¹ C. Matasă, *Frumușica. Village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du nord. Roumanie*, București, 1946, p.59 și pl. X/38.

²³² Vladimir Dumitrescu și colab., *op.cit.*, p.404 și pl.XCXXI/2.

²³³ C.Matasă, *op.cit.*, p.80 și pl.LV/407.

²³⁴ Vladimir Dumitrescu și colab., *op.cit.*, p.413 și fig.35/4.

²³⁵ Dr. Ceslav Ambrojevici, *L'époque néolithique de la Bessarabie du nord-ouest, în Dacia*, III-IV, 1927-1932,1933, p.43 și p.39, fig.8. Desenul pe care-l reproducem îl avem de la Dragomir Popo-

vici, căruia îi mulțumim și pe această cale.

²³⁶ M. Petrescu-Dîmbovița și colab., *Șantierul Trușești*, în SCVI, IV, 1953, 1-2, p.13-14 și fig.2. Obiectul a fost găsit în loc. XXIV.

²³⁷ Radu Vulpe, *op.cit.*, p.232,fig.236/4. De la Trușești sunt menționate două măsuțe de cult (M. Petrescu-Dîmbovița, Adrian C. Florescu și Marilena Florescu, *Șantierul arheologic Trușești*, în *Materiale*, VIII, 1962, p.230, fără reproducere). O altă masă rotundă a fost descoperită la Cucuteni (cf. M. Petrescu-Dîmbovița, *Cucuteni*, 1966, p.30).

²³⁸ Vladimir Dumitrescu și colab., *op.cit.*, pl.CX/1.

O masă cu o formă deosebită s-a scos la iveală din așezarea de la Frumușica²³⁹. Tăblia o are rectangulară, prevăzută cu patru picioare relativ scurte. Pe mijlocul tăbliei sunt rediate porțiuni dintr-un vas cu gura largă. Pe fiecare latură a mesei s-au fixat „scânduri”, având marginea de jos tăiată în formă a două semicercuri alăturate, cu un unghi ascuțit între ele (fig. 122/2), ca și cum ar delimita, pe fiecare latură, locul pentru câte două persoane. Pe laturile mesei se văd liniile decurului pictat, obișnuit fazei Cucuteni A.

O altă masă fragmentară asemănătoare, masivă, cu recipiente pe mijloc sau cu un orificiu pentru vase²⁴⁰, s-a găsit la Drăgușeni (fig. 122/3). Aceasta din urmă datează de la sfârșitul fazei Cucuteni A.

Din timpul fazelor Cucuteni A - B și Cucuteni B încă nu am găsit menționate mobile miniaturale de lut ars. Existența lor însă nu este exclusă.

Cu toate că am precizat numai unele piese din fiecare zonă și cultură, majoritatea celor publicate, este de presupus că în colecțiile institutelor de arheologie și a muzeelor de istorie din țară, din loturi de materiale aparținând aceluiași culturi, se găsesc și alte obiecte similare celor descrise, redând mobilierul neolitic.

Sintetizând datele despre această categorie de materiale suntem îndreptățiți să afirmăm că oamenii neolitici din culturile amintite, ce acopereau prin ariile lor de răspândire cea mai mare parte din teritoriul țării noastre (pentru celelalte câteva zone, încă nu dispunem de datele necesare)²⁴¹, ajunseseră la un grad destul de înalt de dezvoltare și cultură, fapt oglindit, printre altele, prin realizarea și folosirea unei serii de mobile lucrate din lemn, în unele cazuri, după metode relativ complicate.

Se cuvine menționat că documentarea de care am dispus, din punct de vedere cantitativ și calitativ, este inegală pentru diferitele culturi. Faptul acesta se datorește, în unele regiuni, cercetărilor arheologice insuficiente, alte ori obiceiurilor diferențiate ale comunităților străvechi din care unele, în scopuri magico-religioase, realizau și mobile miniaturale de lut ars, altele poate nu.

Demn de subliniat este faptul că primele indicii cu privire la existența unor mobile propriu-zise de lemn, apar încă în cursul perioadei timpurii a epocii neolitice, numărul lor crește treptat și se diversifică în neoliticul mijlociu, mai ales în timpul neoliticului târziu.

După cum am arătat, primele reprezentări de mobilă se cunosc încă din neoliticul timpuriu, din timpul culturii Criș, când - fapt demn de subliniat - comunitățile ei au realizat prima unificare etno-culturală a populației de pe aproape întreg teritoriul României, dovadă că încă de atunci, pe o mare parte din întinderea ținuturilor noastre, au fost făcute și întrebuințate mobile de aceleași tipuri. Ne gândim la mesele rectangulare și probabil paturile descrise.

Dintre piesele neoliticului mijlociu se remarcă scaunelul tip Hamangia, de la Cernavodă, care avea marginile crestate.

În perioada următoare se constată o diversificare tot mai mare a mobilierului. Numărul pieselor miniaturale ajunge să fie apreciabil în perioada neoliticului târziu.

Treptat, pe lângă scaunele simple, la început lucrate prin cioplire, probabil dintr-un butuc, s-a ajuns la realizarea unor scaunele cu spetează joasă, pentru ca mai târziu să se treacă și la facerea unor scaune complicate, cu picioare înalte și speteze de diferite forme.

Pentru unele zone, cu un număr mai mare de descoperiri, se pot trage și concluzii ceva mai bogate. În diverse arii culturale, se constată folosirea scaunelor cu spetează având o anumită formă specifică, de regulă, numai respectivului areal cultural. Astfel, scaunele masive cu spetează scundă, triunghiulară sunt caracteristice, până în prezent, numai pentru purtătorii culturii Gumelnița, tot așa și scaunele cu spetează în formă de ogivă cu un orificiu oval la mijloc. În schimb, numai în arealul culturii Precucuteni și mai târziu în unele așezări de la începutul evoluției culturii Cucuteni, se întâlnesc scaune cu tăblia rotundă, fără sau cu picioare scunde, având, în loc de spetează, două prelungiri ca două coarne masive. Mai târziu, în aria de răspândire a culturii Cucuteni se găsesc, rar, „tronuri” complicate cu reprezentarea a câte două figuri umane, pe marginile spetezelor.

Cele arătate permit să ajungem la concluzia istorică utilă, anume aceea că pe lângă alte materiale și tipurile de scaune miniaturale de lut ars constituie elemente specifice pentru o cultura sau alta, deci sunt strâns legate de o anumită populație, de obiceiurile și de credințele ei.

²³⁹ C. Matasă, *op.cit.*, p.X/34.

²⁴⁰ A. Crășmaru, *op.cit.*, fig.66/3.

²⁴¹ Ne referim la culturile:Ciumești, ceramicii liniare, Vinča, Tisa și Petrești.

Mesele miniaturale de lut ars au avut forme relativ asemănătoare, deși în fiecare arie culturală se observă elemente specifice, în privința formei sau decorului lor. În cadrul arealului Gumelnița s-a găsit un număr destul de mare de mese. Din datele cunoscute, până acum, rezultă că mesele cu tăblia rotundă și cu patru picioare joase au fost caracteristice perioadei de început a culturii, iar după aceea au predominat mesele rectangulare, mai cu seamă cele de formă patrată, cu tăblia foarte groasă, având pe una din laturi redați, prin linii incizate, doi ochi. În celelalte zone, numărul pieselor fiind mult mai mic, nu se poate trece încă la generalizări.

Pentru că problemele acestui capitol sunt strâns legate de etnografie, considerăm util să insistăm asupra a două aspecte semnificative. S-a arătat, în expunerea de mai sus, că din timpul neoliticului timpuriu și până la sfârșitul epocii, în diferite culturi, s-au folosit așa-numitele măsuțe de cult, caracterizate prin forma lor rectangulară și având reprezentat pe mijloc un vas mare, cu gura largă sau un orificiu rotund (în care se putea așeza un vas). O explicație pentru recipientul din mijlocul mesei, credem ar fi aceea că pe atunci, de obicei sau în anumite situații, se așeza pe masă un singur vas cu mâncare, din care fiecare mesean își lua atât cât avea nevoie, așa după cum se întâmplă și în zilele noastre la unele populații din Asia și din alte regiuni ale globului.

O altă observație, ce se cuvine reținută, este cea referitoare la unele scăunele și mese. Mai ales, în aria de răspândire a culturii Gumelnița se întâlnesc adesea un fel de scăunele având formă semisferică prevăzute cu patru picioare, înfipte oblic. Prin formă ele se aseamănă foarte mult cu unele scăunele folosite de țăranii noștri, până în prezent. La aceasta trebuie adăugată și asemănarea izbitoare a meselor miniaturale de lut ars - cu tăblia groasă, de formă rotundă, cu picioare scunde - cu mesele cu tăblia rotundă, cu picioare scunde, folosite încă și astăzi de mulți locuitori din satele noastre. În multe zone ele sunt chiar preferate, în raport cu alte tipuri de mese. De obicei, toată familia se așează în jurul unei astfel de mese, stând fiecare pe câte un scăunel de tipul celui descris ceva mai sus. Fără îndoială, folosirea meselor rotunde scunde și a scăunelelor joase, cu picioare înfipte oblic, oglindește o tradiție milenară, transmisă, din generație în generație, de populația sedentară locală, în ținuturile patriei noastre.

Nu putem trece cu vederea că o parte din mobilele miniaturale descrise au avut forme destul de complicate, cum este cazul scaunelor cu speteze înalte sau al unor mese. Sunt evidente piese de tipuri evoluat, ceea ce, desigur, reflectă faptul că înaintea lor, în timp, a existat o anumită tradiție în realizarea mobilelor și o experiență acumulată, de durată, cu diferite încercări, reușite sau nu, până s-a ajuns la formele perfecționate din neoliticul mijlociu, mai ales din timpul neoliticului târziu.

Despre semnificația obiectelor prezentate au fost formulate mai multe ipoteze. Unii specialiști le consideră ca fiind obiecte legate de cult, alții drept jucării de copii. După toate probabilitățile, scaunele mari (cum sunt acelea ca un fel de tronuri), cu spetează înaltă și complicată, se utilizau pentru cult căci se realizau cu greu și nu credem că au putut fi folosite, pe scară largă, de către membrii de rând ai comunităților. De asemenea, trebuie să aibă o anumită semnificație magico-religioasă spetezele înalte redând corpul omenesc stilizat (cu decor pictat) sau cele având chipuri antropomorfe. Poate chiar orificiile, cu anumite forme, din speteze au însemnat ceva în credințele vechi. În schimb, pentru celelalte culturi, înclinăm să admitem că o parte din obiectele descrise au putut fi întrebuințate pentru cult, altele nu, căci este greu crezut că un scăunel masiv, cioplit grosolan dintr-un butuc, a fost utilizat în manifestările magico-religioase ale oamenilor neolitice.

Se cuvine să insistăm puțin și asupra metodelor folosite la realizarea mobilierului miniatural descris, imitând formele reale din lemn. Desigur, scăunelele masive, fără picioare, erau făcute prin cioplire, din câte un butuc mare. În alte cazuri, sunt obiecte miniaturale, ce sugerează forma scăunelelor simple, cu o față netedă și alta semisferică, cu câte patru picioare, făcute din bețe nu prea groase, înfipte oblic, în orificii practicate în partea inferioară bombată a scăunelului, cioplită tot dintr-o buturugă mică.

Un scaun cu spetează, aflat în așezarea gumelnițeană de la Jilava, permite să susținem că oamenii neolitici cunoșteau și practicau metoda de a îmbina diferitele componente ale mobilelor prin metoda „cepului”, adică prin facerea unor găuri ovale, în placa spetezei, și fixarea în ele a capetelor îngustate, a marginilor celeilalte părți a scaunului. O astfel de metodă este destul de complicată și presupune anumite cunoștințe speciale în privința prelucrării lemnului. Prin urmare, faptul poate duce la presupunerea existenței unor meșteri în realizarea mobilierului neolitic.

Unele „măsuțe de cult”, considerate de noi ca redând paturi, precum și alte obiecte mai târzii, arată clar, că la realizarea unor mobile se foloseau și un fel de scânduri groase făcute prin cioplire sau prin despicare, din trunchiuri de copac.

Impresionează faptul că, încă de la sfârșitul neoliticului mijlociu, oamenii (din aria aspectului cultural Aldeni II) realizau și utilizau un fel de lăzi, ce se închideau printr-o metodă perfecționată - am zice neașteptată, pentru acea vreme - a glisării de-a lungul a două „jgheaburi” aflate pe laturile deschizăturii.

Variabilitatea mobilelor descrise dovedește că, în realitate, oamenii neolitici nu erau atât de înapoiți, precum ar fi dispuși unii să creadă și că foloseau în cadrul fiecărei gospodării destul de multe piese de mobilier, unele cu elemente specifice pentru anumite culturi.

Descoperirile de la noi nu sunt izolate, în cadrul ariilor de răspândire ale culturilor neolitice ce se întind și pe teritoriul țărilor vecine, unde s-au descoperit, de asemenea diverse mobile miniaturale, similare ca tip celor din țara noastră.

Este de dorit ca prin săpăturile arheologice viitoare efectuate cu deosebită grijă în așezări, din diferite regiuni, să se acorde toată atenția studierii amănunțite a resturilor locuințelor neolitice, mai bine păstrate, dintre și de sub rămășițele cărora s-ar putea scoate la iveală atât urme de mobilier, cât și bucăți de lemn carbonizat, ornamentate, căci nu trebuie să uităm că epoca neolitică a fost o perioadă când lemnul a fost folosit pe scară foarte largă și așa cum țăranii noștri, iubind lemnul, îl ornamează în chip felurit, prin crestare sau prin cioplire, nu este exclus ca la fel să fi procedat și oamenii din vechime cu mobilele lor (de altfel, scăunelul „Gânditorului” are pe margini crestături decorative) și cu eventuale coloane de pridvor.

VIII. FIGURINELE NEOLITICE ȘI ASPECTE ALE VIEȚII SPIRITUALE

Tatuajul. Cu decenii în urmă, curând după descoperirea primelor figurine antropomorfe din epoca neolitică cu diferite ornamente pe ele, s-a pus problema ce anume redau motivele decorative, alcătuite din linii pictate, din linii incizate sau din înțepături.

Unii specialiști au fost de părere că decorul respectiv reprezintă tatuajul¹. Alți specialiști au considerat că, de regulă, ornamentele menționate indică piese de îmbrăcăminte².

În stadiul actual al cercetărilor, suntem de părere că problema trebuie analizată, cu toată grija, pentru a se încerca, în limita posibilului, separarea acelor elemente decorative pe categorii, respectiv acelea care redau efectiv tatuajul, a cărui existență pe unele figurine neolitice nu poate fi contestată, de acelea care reprezintă piese de îmbrăcăminte.

Un criteriu principal de diferențiere, în privința celor două categorii de indicii, credem că trebuie să fie acela al ornamentelor de pe fața figurinelor, indicând, fără îndoială, tatuajul, și a celor de pe corp, reprezentând, după toate probabilitățile, piese de îmbrăcăminte și decorul de pe ele. În această privință, părerile sunt împărțite. Unii specialiști înclină să admită că ornamentele de pe corpul figurinelor - ținând seama de analogii etnografice - reprezintă tatuajul și nu îmbrăcăminte³. Alții, la care ne alăturăm, sunt de părere, că este vorba de îmbrăcăminte⁴.

Înainte de a analiza datele documentare, se cuvine să precizăm că prin tatuare se înțelege modul de a face pe pielea unor persoane diferite ornamente prin împunsături, în care apoi se „introduc” materii colorante, care nu se mai pot șterge. În aceeași categorie a figurinelor cu tatuaj, includem și câteva exemplare, care au decor pictat pe corp, dar și pe față. Ornamentele de pe față neputând fi altfel considerate decât un fel de tatuaj.

Dacă analizăm, în ansamblu, figurinele antropomorfe din epoca neolitică, de pe tot teritoriul României, constatăm că numai în câteva din culturi, purtătorii lor au practicat tatuajul, redându-l și pe figurine.

I. Cea mai bogată serie de figurine antropomorfe, cu redarea tatuajului este documentată în diferite așezări de pe întreg arealul culturii Gumelnița, din sud-estul României, dar și în acelea de același tip, din jumătatea de est a Bulgariei.

Subliniem că tatuajul a fost indicat pe diferite figurine gumelnițene de lut ars și de os.

Dat fiind numărul mare al figurinelor cu redarea tatuajului, nu ne putem referi la toate piesele publicate, ci vom cita pentru exemplificare, numai diferite figurine specifice, pentru loturi mai mari.

În primul rând ne vom referi la figurinele antropomorfe de lut ars⁵. Pe astfel de figurine, considerăm că tatuajul a fost reprezentat numai pe față, prin câteva înțepături mici, rotunde, dispuse

¹ De exemplu: Vladimir Dumitrescu și colab., *Hăbășești. Monografie arheologică*, București, 1954, p.422.

² Ioan Andrișescu, *Contribuție la Dacia înainte de romani*, București, 1912, p.105.

³ Vladimir Dumitrescu și colab., *op.cit.*, p.422.

⁴ De exemplu: Dinu V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest*, în

JPEK, 12, 1938, p.42.

⁵ Eugen Comșa, *Typologie et signification des figurines anthropomorphes néolithiques du territoire roumain*, în vol. *Les religions de la préhistoire*, Valcamonica Symposium. Capo di Ponte, 1975, p.143-152 unde este dată și bibliografia mai veche.

în șir orizontal, făcute pe bărbie, sub linia incizată indicând gura personajului. Nu este exclus ca adânciturile astfel făcute să fi fost în vechime incrustate cu o culoare. Un grup destul de numeros de figurine de lut ars, din categoria analizată (fig. 98/1), s-a găsit în așezarea de la Vidra ⁶(jud.Giurgiu). Din analiza aceluși lot, rezultă un fapt semnificativ, anume că tatuajul a fost redat pe numeroase figurine modelate cu toată grija ⁷, dar și pe unele figurine executate destul de grosolan ⁸.

O problemă importantă este aceea din ce perioadă anume datează primele figurine de lut ars cu redarea tatuajului? Răspunsul îl putem da analizând figurinele de la Vidra. Cele mai vechi sunt cele găsite în stratul de la sfârșitul fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița (respectiv din faza Gumelnița A 1) ⁹. Pe una din ele, cu decor specific fazei de tranziție, pe bărbie sunt indicate trei adâncituri mici, rotunde, ale tatuajului ¹⁰ (fig. 14/1).

Acest obicei, desigur cu semnificație magico-religioasă, s-a menținut în uz în tot cursul evoluției comunităților culturii Gumelnița, inclusiv în ultima sa fază Jilava (=Gumelnița B 1), după cum o dovedesc figurinele găsite în aceeași așezare ¹¹.

Se cuvine pusă în discuție și o altă problemă interesantă, anume aceea dacă tatuajul era reprezentat atât pe figurinele feminine, cât și pe cele masculine?

Redarea tatuajului pe foarte multe figurine feminine este sigură ¹² (fig. 48/1,3; 50/1,3,5; 52/3,7). Se cuvine însă făcută o precizare demnă de reținut. Pe figurinele de lut gumelnițene, s-a redat tatuajul atât pe cele reprezentând personaje adulte, cât și pe o figurină înfășșând un copil mic (înfășșat în scutece) ¹³ (fig. 50/5).

În schimb, din analiza lotului (destul de mic numeric) de figurine masculine gumelnițene, din stațiunea de la Vidra, am constatat că pe nici una din ele nu este reprezentat tatuajul ¹⁴. Considerăm că în această privință este semnificativă statueta pereche descoperită în așezarea de la Gumelnița (fig. 53/1). Este vorba de două personaje alăturate (o femeie și un bărbat), fiecare având o mână pe spatele celuilalt, desigur indiciu de îmbrățișare. Constatăm din cercetarea lor că tatuajul este făcut numai pe bărbia figurinei feminine, pe când pe cea masculină tatuajul nu este indicat ¹⁵. Ținând seama de această observație, considerăm că - în stadiul actual al cercetărilor - se poate presupune că tatuajul, de tipul celui descris, se făcea numai pe figurinele feminine, ca și pe fețele persoanelor numai de sex feminin, din aria de răspândire a comunităților culturii Gumelnița, începând de la copii sugari până la persoanele mature. Prin urmare, pare probabil că este vorba de un obicei, privind numai fetele și femeile.

Se cuvine pusă încă o întrebare. De ce pe diferite figurine feminine este indicat tatuajul ¹⁶ și pe altele similare ca formă, datând din aceeași fază, nu este redat? ¹⁷. Una din explicații poate fi aceea că tatuajul se practică de femei, până la o anumită vârstă, după care nu mai avea valoare magico-religioasă. Credem că pentru acea vreme nu se poate admite explicația că lipsa tatuajului de pe unele figurine ar reflecta neglijența celor care au modelat și ornamentat figurinele respective.

În directă legătură cu întrebarea de mai sus, dacă admitem explicația dată, atunci ar însemna că tatuajul nu era tatuaj propriu-zis (așa cum l-am definit la începutul expunerii noastre), ci un „tatuaj” redat prin pete mici de culoare, care puteau fi spălate. Pentru că dacă tatuajul se făcea din înțepături în piele, „incrustate” cu culoare, până la o anumită vârstă, atunci ar fi fost imposibil să fie șterse și în acest caz era normal ca pe toate figurinele feminine gumelnițene să fie indicat tatuajul.

Se mai pune o întrebare, la care este mai greu să găsim răspunsul corect. Dacă analizăm figurinele feminine cu tatuajul de tipul celui descris, constatăm o diferențiere, care credem că nu este întâmplătoare, ci are o anumită semnificație magico-religioasă. Ne referim la numărul de adâncituri făcute pe bărbia figurinele feminine de lut ars.

În cazul figurinelor din stațiunea de la Vidra, credem că a existat o anumită regulă, respectată în toată perioada existenței complexului neolitic. Dacă avem în vedere toată seria de figurine cu redarea tatuajului din cele trei straturi gumelnițene, vom constata că majoritatea pieselor, redând persoane feminine adulte, pe care înțepăturile tatuajului sunt clare și pot fi numărate cu exactitate, s-au făcut, de regulă, numai câte patru înțepături ¹⁸ (fig. 48/1,3,6). În schimb, pe figurina de copil mic, înfășșat, s-au

⁶ Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, p.29-50+pl.11-30.

⁷ *Ibidem*, de ex. pl.17/4,5.

⁸ *Ibidem*, de ex. pl.14/2-4.

⁹ *Ibidem*, pl.12/2.

¹⁰ *Ibidem*, pl.12/2.

¹¹ *Ibidem*, de ex. pl.18/8.

¹² *Ibidem*, de ex. pl.14/3-4, pl.16/10,11.

¹³ *Ibidem*, pl.16/15.

¹⁴ *Ibidem*, de ex. pl.19/6,7; pl.29/9.

¹⁵ Vladimir Dumitrescu, *Gumelnița. Sondajul stratigrafic din 1960*, în SCIV, 17, 1966, 1, p.92 (fig.28) și 93.

¹⁶ Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, de ex. pl.16/10,11; pl.17/1, 4, 5, 8.

¹⁷ *Ibidem*, de ex. pl.14/1; pl.15/7 și pl.16/9.

¹⁸ *Ibidem*, de ex. pl.14/3, 4, 5; pl.15/5; pl. 16/10 și pl.17/1, 5, 8.

făcut numai trei înțepături pe bărbie ¹⁹ (fig. 50/50). Subliniem că trei înțepături s-au făcut și pe o singură figurină de persoană adultă de la Vidra ²⁰ (fig. 50/3). Se pune problema dacă nu cumva există o diferență în privința numărului de înțepături ale tatuajului în directă legătură cu vârsta persoanei.

Spre deosebire de situația pieselor de la Vidra, în așezările gumelnițene din care provine seria de figurine de lut ars și de vase antropomorfe păstrate în colecția Muzeului de istorie de la Oltenița, numărul înțepăturilor redând tatuajul diferă. Destul de multe piese au câte patru înțepături (fig. 52/3), pe când altele, mai puține, au câte: 3,5,8 și chiar 9 înțepături ²¹. Prin urmare, în cazul acelor complexe gumelnițene, se pare că nu s-a respectat o anumită regulă în această privință.

În aria de răspândire a culturii Gumelnița, după cum am amintit, s-a redat tatuajul și pe figurinele lucrate din os ²² (fig. 98/3).

Până în prezent, nici una din cele câteva figurine de os din faza de tranziție, respectiv de la începutul culturii Gumelnița, nu este ornamentată și deci nu are indicat tatuajul ²³.

Tatuajul pe figurinele gumelnițene de os este indicat tot prin adâncituri mici și rotunde, dispuse în șir, făcute mai jos de linia gurii, ca și pe figurinele de lut ars.

Dacă analizăm cu atenție seria de figurine plate de os, considerate a fi de la începutul fazei Sultana, descoperite în cuprinsul arealului culturii Gumelnița, de la nord și de la sud de Dunăre ²⁴, ajungem la unele concluzii demne de reținut. La nord de Dumăre se cunoaște o singură descoperire la Gumelnița, de unde provin două piese, iar restul de 14 piese s-au scos la iveală din așezări aflate în Bulgaria ²⁵. Subliniem că din cele 16 piese de acest tip (cu două variante), numai patru au redat pe ele tatuajul ²⁶. Din acestea două (cele de la Gumelnița ²⁷) (fig. 58) sunt găsite la nord de Dunăre și altele două la Nevski ²⁸ și la Dautli ²⁹. Subliniem că pe toate cele patru figurine menționate, pe bărbie sunt făcute câte trei adâncituri.

Din timpul fazei Sultana, în aria de răspândire a culturii Gumelnița, de la nord de Dunăre, avem date despre 16 figurine de os cu forme specifice fazei ³⁰ (fig. 59). Din acestea patru sunt fragmentare lipsindu-le partea superioară, iar altele trei nu au reprezentat tatuajul, care este redat pe celelalte 8 piese ³¹. Reținem că pe patru din ele, tatuajul este înfățișat prin câte trei adâncituri, pe două prin câte două și pe una din patru adâncituri ³². De asemenea, menționăm că din cele 24 de figurine similare, găsite în Bulgaria, 11 au tatuajul redat prin câte trei adâncituri ³³.

Figurine plate de os, cu formă caracteristică fazei Jilava (fig. 60 și 61) s-au găsit în 6 stațiuni din Câmpia Română ³⁴, anume: Cunești ³⁵, Gumelnița ³⁶, Căscioarele ³⁷, Vidra ³⁸, Jilava ³⁹ și la Tangâră ⁴⁰. Pe astfel de figurine, mai jos de linia gurii, s-a făcut câte un șir de câte patru adâncituri mici și rotunde. Într-un caz lipsește linia gurii, dar există șirul de patru adâncituri.

Faptul că pe multe din figurinele de os din faza Sultana au redat tatuajul prin câte trei adâncituri, la fel ca și pe figurina de copil micuț, ne face să presupunem că, în realitate, figurinele plate de os reprezintă copii mici.

¹⁹ *Ibidem*, pl.16/15.

²⁰ *Ibidem*, pl.12/2 din faza de tranziție.

²¹ Silvia Marinescu-Bîlcu și Barbu Ionescu, *Catalogul sculpturilor eneolitice din Muzeul raional Oltenița*, București, 1967, de ex: 3 = pl.XX/3; 4 = pl.XIV/6; XVI/10; 5 = pl.XV/3; 6 = pl.XV/8; 7 = pl.XX/1 a; 8 = pl.XX/1 c; 9 = pl.V/1 ab.

²² Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, de ex. pl.14/11/A 2; pl.28/1, 3, 5 B 1.

²³ *Ibidem*, pl.13/4-7.

²⁴ Eugen Comșa, *Date despre un tip de figurine neolitice de os*, în SCIVA, 27, 1976, 4, p.557-564.

²⁵ *Ibidem*, p.560(fig.2).

²⁶ *Ibidem*, p.560(fig.2/3,4,5,11).

²⁷ *Ibidem*, p.560(fig.2/4,5).

²⁸ *Ibidem*, p.560(fig.2/3) cu bibliografia mai veche.

²⁹ *Ibidem*, p.560(fig.2/11) cu bibliografia mai veche.

³⁰ Idem, *Les figurines en os appartenant à la phase moyenne de la culture Gumelnița*, în Dacia, XXIII, 1979, p.69-77 (fig.4 și 5).

³¹ *Ibidem*, tatuajul este redat pe figurinele de pe p.73, fig.4/2, 4, 5, 7, 10, 12, 13, 14.

³² *Ibidem*, p.73, fig.4/10,12,13,14; 2 = fig.4/5,7; 4 = fig.4/2.

³³ *Ibidem*, p.75, (fig. 6/1 - 5,8,10,12,17,18,20).

³⁴ Idem, *Despre figurinele antropomorfe plate de os, de la sfârșitul culturii Gumelnița de pe teritoriul României*, Peuce, X, 1991, p.9-12.

³⁵ Dorin Popescu, *Les fouilles de Cunești*, în Dacia, V-VI, 1935-1936, 1938, p.119 (fig.11/2).

³⁶ Vladimir Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, în Dacia, II, 1925, p.88 (fig.66/3).

³⁷ Idem, *Arta neolitică în România*, București, 1968, fig.101/1,3-7.

³⁸ Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, de ex. pl.28/1-4.

³⁹ Figurină descoperită de Dinu V. Rosetti prin săpăturile din 1929.

⁴⁰ Dumitru Berciu, *Săpăturile arheologice de la Tangâră (1934) Raport preliminar*, în BMJV, 1, 1935, p.33 (fig.36).

În această privință se pot aduce unele argumente:

- Sunt categorii întregi de astfel de figurine de os, care nu au picioarele despărțite, partea lor inferioară fiind lată, ca și cum ar reda un copil înfășat⁴¹.

- Multe din figurinele de os au suprafața lustruită, ceea ce credem că s-a realizat, nu printr-o acțiune de lustruire intenționată, ci datorită purtării acelor figurine atârinate la gâtul fetelor și femeilor tinere, în directă legătură cu cultul fertilității. Prin frecare îndelungată, suprafața figurinelor s-a lustruit. Că astfel de figurine de os au fost purtate, semnalăm faptul că la unele din ele, s-au găsit verigi mici din sârmă de aramă, fixate în orificiile laterale de sus, făcute pe marginea capului.

II. În arealul culturii Sălcuța, din Oltenia, sud-estul Banatului și vestul Munteniei, sunt documentate, de asemenea, unele figurine de lut ars și de os pe care s-a redat tatuajul, subliniem, în același chip ca și pe figurinele din aria culturii Gumelnița.

Astfel, în așezarea de la Sălcuța (jud. Dolj) s-a găsit o figurină feminină din faza Sălcuța II b cu redarea tatuajului format din patru înțepături⁴² (fig. 54/5). Pe un cap de figurină sunt indicate numai trei înțepături⁴³ (fig. 98/2).

Pe o figurină de os, din faza Sălcuța I, din aceeași așezare, sub linia gurii, sunt indicate trei adâncituri (pe desen alături, pare să fie și o a patra adâncitură)⁴⁴ (fig. 98/4).

Reprezentarea tatuajului pe figurinele de lut ars și de os din aria de răspândire a comunităților culturii Sălcuța este o dovadă evidentă a strânselor relații de rudenie și contactelor de tot felul, inclusiv în domeniul magico-religios, dintre purtătorii culturii Sălcuța și cei ai culturii Gumelnița.

Pe figurinele feminine din alte culturi neolitice, de pe întinsul țării noastre, nu am găsit indicii în privința tatuajului de tipul celui descris. Astfel, ajungem la o concluzie istorică demnă de reținut, anume aceea că tatuajul redat prin trei sau mai multe înțepături pe bărbie a fost practicat numai în sudul țării noastre, în arealele culturilor Gumelnița și Sălcuța, în forme asemănătoare. Obiceiul respectiv avea probabil o origine sudică.

III. Înainte de a încheia menționăm și cele două figurine feminine, din faza Cucuteni A-B, a culturii Cucuteni, descoperite în așezarea de la Ghelăiești⁴⁵. Ambele au avut capul vopsit cu negru. Pe una din ele pe față s-au păstrat două linii oblice, paralele vopsite cu alb, pe fondul negru⁴⁶. Poate și acesta a fost un mod de „tatuare” practicat, rar, în timpul fazei amintite în Moldova.

Măștile. O problemă, care merită toată atenția, este aceea a măștilor redade pe fețele figurinelor antropomorfe, din epoca neolitică, de pe teritoriul României. Reprezentările amintite, fără îndoială, reflectă obiceiul de a le folosi (legate) și pe fețele oamenilor din acea epocă, în cursul anumitor manifestări cu semnificație magico-religioasă.

Până în prezent, s-au scos la iveală puține figurine antropomorfe din așezările culturii Cârcea-Gura Baciului. Pe nici una din ele nu se observă indicată masca⁴⁷.

Din arealul culturii Starčevo-Criș, suntem în măsură, să amintim numai două figurine. Prima din ele a fost descoperită cu prilejul săpăturilor din așezarea de tip Starčevo-Criș de pe Ostrovul Banului⁴⁸ (jud. Mehedinți). Este vorba de o figurină cu corpul în formă de „coloană” (fig. 99/2). Capul a fost redat în continuarea corpului. Pe față avea o mască, de formă triunghiulară. Nasul era ca un buton mic, rotund și reliefat, mărginit din părți de două liniuțe orizontale, indicând ochii. Alte amănunte lipsesc. După părerea noastră, ținând seama de faptul că așezarea amintită datează de la sfârșitul evoluției culturii, când, în zona din sudul Banatului, s-au stabilit comunitățile de la începutul culturii Vinča și de acela că masca are formă triunghiulară, cu nasul ca buton, figurina respectivă se datorește unor contacte și influențe din partea comunităților Vinča timpurii, asupra acelei comunități Starčevo-Criș. Cea de-a doua figurină de tip Starčevo-Criș s-a găsit în nordul arealului culturii, tocmai la Homorodu de Sus⁴⁹

⁴¹ Figurinele de la începutul fazei Sultana au partea inferioară lată și arcuită, iar cele din faza Jilava o au mai lată și mai dreaptă.

⁴² Dumitru Berciu, *Contribuții*, 1961, p.329 (fig.152/1).

⁴³ *Ibidem*, p.331 (fig.154/3).

⁴⁴ *Ibidem*, p.334 (fig.157/2).

⁴⁵ Vladimir Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, București, 1979, fig.176/1,3.

⁴⁶ *Ibidem*, fig.176/3.

⁴⁷ Marin Nica, *Nouvelles données sur le néolithique ancien d'Olténie*, în Dacia, XXI, 1977, p.28 (fig.12).

⁴⁸ Petre Roman și Vasile Boroneanț, *Locuirea neolitică din Ostrovul Banului de la Gura Văii*, în Drobeta, I, 1974, p.122 (pl.III/3).

⁴⁹ Tiberiu Bader, *Despre figurinele antropomorfe în cadrul culturii Criș*, în AMN, V, 1968, p.385 (fig.3).

(jud. Satu Mare) (fig. 99/1). Este o piesă fragmentară, din care s-a păstrat numai bustul, gâtul lung și capul, având mască de formă triunghiulară, cu colțurile arcuite. Pe fotografia publicată nu se observă alte amănunte anatomice.

Purtătorii culturii ceramicii liniare de pe teritoriul Moldovei nu au folosit în manifestările lor magico-religioase figurine de lut sau din materiale neperisabile.

Până în prezent, din arealul culturii suntem în măsură să amintim numai un fragment ceramic mic, pe care s-a păstrat un chip pe care-l considerăm ca redând o mască umană. Fragmentul a fost descoperit la Huși⁵⁰. El provine dintr-un vas modelat din pastă cu pleavă. Chipul este redat în relief, pe peretele vasului. Masca are formă triunghiulară, cu colțurile rotunjite, asemănându-se, în oarecare măsură, cu măștile din aria culturii Vinča, din faza mijlocie. Pe mască sunt redată sprâncenele, nasul prelung și drept. Ochii sunt aproximativ ovali, adânciți. Gura era, de asemenea, adâncită, de formă biconvexă.

Cele câteva figurine feminine din aria culturii Dudești, fiind strâns legate de zona Asiei Mici, nu au indicate pe față măști⁵¹.

Datorită „canoanelor” specifice, strict respectate de purtătorii culturii Hamangia, majoritatea figurinelor au gâtul prelung, de obicei cu secțiune triunghiulară, terminat sus printr-un mic plan oblic, redând, desigur, fața, dar fără nici un amănunt anatomic⁵².

În schimb, după părerea noastră, cele două figurine numite „Gânditorul” și „Femeia șezând” au redată pe față câte o mască, în poziție oblică (fig. 11).

Masca „Gânditorului” avea aproximativ forma triunghiulară, cu laturile și colțurile mult arcuite⁵³ (fig. 11/2). Masca are fruntea îngustă. Ochii sunt de formă triunghiulară, adânciți mult. Nasul este proeminent, prelung (cu nările ca două mici adâncituri), iar gura ca o creștătură mică, pe partea inferioară a măștii. Menționăm că la colțurile de sus ale măștii s-au făcut două mici orificii, indicând găurile care servesc la legarea măștii pe cap. Semnificativ este și faptul că, în spate, masca este delimitată prin două creștături adânci.

La figurina „Femeia șezând”⁵⁴ masca este de formă rombică aproape rotundă (din cauza laturilor și colțurilor arcuite), oblică, având marginile arcuite spre cap (fig. 11/1). Fruntea o are, de asemenea, îngustă, prevăzută, spre marginea de sus, cu o adâncitură, care servea la fixarea unui „pompon”. Un astfel de ornament este firesc pentru o mască, nu și pentru capul unui personaj. Ochii sunt tot triunghiulari, dar oblici. Nasul îl are masiv, lat la partea de jos, cu două înfepături, indicând nările. Ca și la figurina precedentă, gura este ca o creștătură micuță, la baza măștii. Această mască, are și ea, câte o mică înfepătură în părți, pentru legarea ei. La ambele piese, adânciturile ochilor au fost probabil incrustate cu culoare⁵⁵.

Pe întinsul Munteniei, sunt bine reprezentate comunitățile culturii Boian. Până în prezent, în astfel de așezări s-au găsit, în general, puține figurine, majoritatea cu capul lipsă⁵⁶.

Cu toate acestea dispunem de unele indicii că purtătorii culturii au modelat figurine cu mască pe obraz, obicei practicat, evident, și de unii membrii ai comunităților, în scopuri magico-religioase.

Dintre figurinele publicate, până în prezent, numai două au redat, pe chipul lor, măști. Semnificativ este faptul că una datează din prima fază din evoluția culturii, din faza Bolintineanu, iar cea de-a doua din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița.

Figurina din faza Bolintineanu, descoperită în așezarea de pe Piscu Crăsani⁵⁷ (fig. 99/3), avea capul gros, cu masca de formă triunghiulară, cu laturile și colțurile arcuite puțin, ca și în cazul măștilor vinčiene. Fruntea o avea foarte îngustă. Sprâncenele sunt redată prin linii arcuite și nasul îngust. Ochii sunt realizați prin două adâncituri mici, rotunde, deci sunt deosebiți de cei de pe măștile vinčiene. Gura o are ca o înfepătură mică, făcută mai jos de nas.

Cea de-a doua piesă, datând din faza de tranziție amintită a fost găsită în așezarea de la Vidra⁵⁸ (fig. 99/4). Din obiectul respectiv s-a păstrat numai capul. Nu se poate preciza dacă este într-adevăr

⁵⁰ Anton Nișu, *Reprezentări umane pe ceramica Criș și liniară din Moldova*, în SCIV, 19, 1968, 3, p.389 (fig.3), 391.

⁵¹ Eugen Comșa, *Données sur la civilisation de Dudești*, în PZ, 46, 1971, 2, p.234-237 (fig.29-31).

⁵² D. Berciu, *Cultura Hamangia. Noi contribuții*. I. București, 1966, p.86-108, de ex. p.89 (fig.42-43).

⁵³ Idem, *Deux chefs-d'oeuvre de l'art néolithique en Roumanie: le "couple" de la civilisation de Hamangia*, în Dacia, IV, 1960, p.425 (fig.2), p.426 (fig.3), p.427 (fig.4).

⁵⁴ *Ibidem*, p.428 (fig.5,6) și p.429 (fig.7).

⁵⁵ *Ibidem*, p.426.

⁵⁶ Eugen Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974, p.192-198 și fig.74-77.

⁵⁷ Marian Neagu, *O figurină descoperită în așezarea Boian-Bolintineanu de la Piscu Crăsani*, în SCIVA, 33, 1982, 4, p. 430-431 (fig.1 și 2).

⁵⁸ Dinu V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest*, în JPEK, 12, 1938, p.32 (pl.12/5).

capul unei figurine mari sau un fel de apucătoare de capac. Masca are formă rombică, fiind mai lată pe orizontală, cu laturile puțin arcuite și cu colțurile rotunjite. Nasul și sprâncenele sunt redade prin benzi în relief, lustruite, dispuse în T. Ochii au formă de triunghi echilateral, cu vârful în jos. Gura este rotundă, adâncită. Pe partea de sus a piesei este o adâncitură rectangulară, destul de mare, probabil, tot pentru fixarea unui „pompon”. În părți sunt două adâncituri, rotunde, indicând, probabil, găurile pentru fixarea măștii cu un șnur. Privită lateral masca este groasă și clar delimitată. Menționăm că marginea puțin îngroșată a ochilor și partea reliefată a sprâncenelor și a nasului sunt vopsite cu alb, iar adânciturile gurii și cele din dreptul urechilor au fost incrustate cu culoare roșie.

Majoritatea figurinelor, din aria culturii Vădastra, din sudul-estul Olteniei, nu par să aibă redată pe față o mască. Totuși s-au găsit unele obiecte care dovedesc că și purtătorii culturii Vădastra au folosit diferite măști, în legătură cu unele manifestări magico-religioase.

De la începutul culturii datează figurina găsită la Hotărani ⁵⁹ (jud. Olt), în stratul I A - I B (fig. 100/1). Este vorba de reprezentarea unei măști de formă triunghiulară (clar delimitată), cu vârful ascuțit în jos și cu celelalte două colțuri arcuite. Partea de sus a măștii prezintă două porțiuni reliefate, redând sprâncenele. Nasul îl are ca un cioc ascuțit și ochii ca două linii incizate biconvexe. Gura nu este indicată.

Din aceeași așezare mai provin, din stratul II și III, alte figurine cu mască, de formă triunghiulară, dar cu nasurile foarte proeminente și cu ochii reliefați ⁶⁰.

Într-o altă așezare de tip Vădastra, de la Romula ⁶¹, s-a găsit un fragment ceramic cu mască umană. Obiectul încă nu a fost publicat.

Din faza Vădastra II, datează un vas cu picior, găsit la Hotărani ⁶² (fig. 100/3). Pe partea superioară a acestuia din urmă este redat un chip omenesc pe care-l considerăm că imită o mască de formă triunghiulară, cu colțurile arcuite. Pe mască sunt reliefate sprâncenele, arcuite și nasul proeminent. Ochii par a fi rotunzi.

Din același strat din faza Vădastra II de la Hotărani ⁶³, provine și o mască umană miniaturală (fig. 100/2), de formă tronconică (cu baza în sus). Obiectul este gol în interior. Ochii au forma cam neregulată (unul este oval, altul triunghiular). Este greu de explicat, de ce între cele două orificii ale ochilor, în interiorul recipientului, s-a făcut o șanțuire. Nasul are forma unei șanțuiri puțin ondulate. La capătul ei de jos este o adâncitură, indicând gura.

Tot din faza Vădastra II datează și cășorul unei figurine de la Hotărani ⁶⁴, care are fața de formă rombică (fig. 100/4), cu colțurile arcuite. Nasul este masiv și ochii par a fi rotunzi.

Datele cele mai numeroase le avem despre figurinele cu mască din aria de răspândire a comunităților culturii Vinča din Banat.

Toate figurinele, la care ne referim, au fost modelate din lut și reprezintă personaje feminine, în picioare. Cele de la care s-a păstrat capul sunt înfățișate având fața acoperită cu o mască rituală, formând, de regulă, un plan oblic. Admitem că sunt măști, deoarece, în chip curent, marginile lor sunt clar redade prin linii incizate sau prin muchii reliefate. La unele piese a fost indicată pe ceafă, prin câte o linie incizată, sfoara cu care era legată masca. Subliniem că forma măștilor, de pe figurinele Vinča, s-a schimbat de la fază la fază, din care cauză, după părerea noastră, forma lor poate servi drept criteriu cronologic.

În privința figurinelor cu mască, din cele trei faze ale culturii amintite, situația se prezintă astfel:

Figurinele din faza Zorlențu Mare ⁶⁵ (=faza Vinča A) redau personaje feminine, în picioare, cu corp cilindric, lățit la bază. Pe față au măști de formă triunghiulară, cu laturile arcuite (fig. 101). În raport cu fața măștile au o poziție diferită. Planul lor are, de regulă, o înclinare mare, ajungând, uneori, să aibă suprafața orizontală (fig. 101/3). Alteori înclinarea este mică (fig. 101/1,2). Marginea de sus a măștii o au arcuită moderat și de cele mai multe ori corespunde cu linia creștetului. Totdeauna măștile

⁵⁹ Marin Nica, *Evoluția culturii Vădastra pe baza descoperirilor de la Hotărani-Fărcașele (județul Olt)*, în *Historica*, II, Craiova, 1971, p.27 (fig.12/6).

⁶⁰ *Ibidem*, de ex. p.27 (fig.12/5).

⁶¹ *Ibidem*, p.27 și nota 45.

⁶² Idem, *Reprezentările antropomorfe în cultura Vădastra, descoperite în așezările neolitice de la*

Hotărani și Fărcașele jud. Olt, în *Oltenia*, II, Craiova, 1980, p.44 (fig.10/1).

⁶³ *Ibidem*, p.36 (fig.6/2).

⁶⁴ *Ibidem*, p.39 (fig.9/1).

⁶⁵ Eugen Comșa și Octavian Răuț, *Figurine antropomorfe aparținând culturii Vinča, descoperite la Zorlențu Mare*, în *SCIV*, 20, 1969, 1, p.3-15.

au frunte lată sau foarte lată. Ochii sunt redați numai sub forma unor linii incizate subțiri. De cele mai multe ori, acele linii sunt oblice (cu extremitățile dinspre marginea măștii înclinate în jos) mai rar, liniile sunt horizontale, făcute în dreptul mijlocului nasului. La toate măștile, avute în vedere, nasul este ca o proeminență mică, rotundă (fig. 101/1-3), mai rar de formă ovală (pe verticală), plasată pe mijlocul sau pe partea inferioară a măștii. Subliniem că la nici o figurină nu este indicată gura. Totdeauna marginea dinspre bărbie a măștii este arcuită.

Figurinele din faza Ornița (=Vinča B) descoperite la Liubcova, jud. Caraș-Severin, sunt caracterizate prin redarea pe chipul lor a unor măști, având formă de triunghi echilateral, cu laturile puțin arcuite și vârful de jos aproape ascuțit (fig. 102.1,2). Uneori pe mască nu sunt redade amănunte anatomice ⁶⁶. Nasul, atunci când este reprezentat, ocupă mijlocul măștii (fig. 102/1) și prezintă o formă alungită ⁶⁷.

Pe măști mai sunt indicate, prin câte o linie arcuită, sprâncenele și prin linii duble, biconvexe, ochii (fig. 102/1). Mai jos de nas, printr-o liniuță, este indicată gura.

În faza următoare, Ornița Vest (=Vinča C), măștile sunt tot triunghiulare, dar cu colțurile mult mai arcuite ⁶⁸. Nasul este reprezentat în relief, având, de obicei, o fațetă verticală (fig. 102/5). Uneori au sprâncenele redade prin câte o linie subțire, iar ochii sunt din două linii biconvexe (fig. 102/4,5). Unele măști au gura indicată (pe partea inferioară a măștii) printr-o înțepătură mică sau o adâncitură rotundă mică (fig. 102/4).

În nivelul superior, din așezarea de la Zorlențu Mare, s-a descoperit și un grup de figurine cu masca de formă pentagonală (fig.102/3-5). Le atribuim tot fazei Ornița Vest ⁶⁹.

De curând a fost descoperită la Liubcova o figurină deosebit de interesantă ⁷⁰. Piesa redă un personaj feminin în picioare (fig. 103). Capul lipsește. Ornamentele de pe corp și de pe picioare reprezintă, desigur, două piese de îmbrăcăminte deosebite. Pe piept figurina are indicat un pandantiv de formă rotundă. S-au păstrat ambele mâini. Cea stângă este îndoită din cot și ține lângă șold un vas. Mâna dreaptă o are îndoită tot din cot și ține, cu palma cu degetele răsfirate, lângă umăr, o mască de formă triunghiulară prelungă, cu laturile arcuite. Ochii măștii sunt de formă ovală, adânciți, iar gura este ca o linie groasă și puțin arcuită. Nasul nu se vede fiind acoperit de palmă. Figurina datează din faza Vinča C. Se poate presupune că redă un personaj feminin care se pregătea pentru o anumită manifestare magico-religioasă. Este semnificativă redarea vasului, care presupune folosirea, cu acel prilej, a unui lichid. Așadar, figurina descrisă, prin caracteristicile sale, contribuie la îmbogățirea datelor privind unele manifestări legate de cult.

La Turdaș (jud. Hunedoara), în complexul aparținând culturii cu același nume, strâns înrudită cu cultura Vinča, sunt figurine, unele modelate grosolan, pe chipul cărora este indicată câte o mască de formă triunghiulară (fig. 104/1,2). Pe astfel de piese, prin liniuțe horizontale ori oblice, s-au reprezentat ochii ⁷¹. Uneori este redat și nasul în relief, scund ⁷² sau sub formă de buton mic rotund ⁷³ sau prelung ⁷⁴, ca și la figurinele de la Zorlențu Mare.

În arealul culturii Precucuteni, de pe întinsul Moldovei și din ținuturile vecine, s-au folosit, de asemenea, figurine feminine prevăzute cu mască pe față.

Din timpul fazei Precucuteni I, semnalăm trei piese descoperite în așezarea „Dealul Viei” de la Traian (jud. Neamț). Primele două au gâtul lung și mască pe față. La prima din ele ⁷⁵, masca are forma aproximativă triunghiulară cu vârful în jos, arcuit. Latura de sus este arcuită puternic. Fruntea este destul de lată. Nasul său este îngust și puțin reliefat, iar ochii sunt oblici. Gura o are redată ca o adâncitură mică rotundă, ca și la figurinele din arealul culturii Turdaș. A doua figurină are capul de formă pentagonală. Fruntea este îngustă. Nasul este scurt, lat, slab reliefat. Ochii sunt ca două adâncituri rotunde și gura, la fel, rotundă ⁷⁶.

⁶⁶ Eugen Comșa, *Données concernant la civilisation Vinča du Sud-Ouest de la Roumanie*, în *Dacia*, XIII, 1969, p.38 (fig.22/4).

⁶⁷ *Ibidem*, p.38 (fig.22/1).

⁶⁸ *Ibidem*, p.39 (fig.23).

⁶⁹ Eugen Comșa și Octavian Răuț, *op.cit.*, p. 10 și p.11 (fig.4/1).

⁷⁰ S. A. Luca și Ion Dragomir, *Die Statuete von Liubcova-Ornița (jud. Caraș - Severin)*, în *Dacia*, XXXIII,

1989, p.229-234.

⁷¹ Marton Róská, *Die Sammlung Zsofia von Torma*, Cluj, 1941, pl.137/10.

⁷² *Ibidem*, pl.137/13.

⁷³ *Ibidem*, pl.138/2.

⁷⁴ *Ibidem*, pl.138/5,10.

⁷⁵ Silvia Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974, p.252 (fig.71/4).

⁷⁶ *Ibidem*, p.252 (fig.71/5).

Dintr-o altă piesă ⁷⁷, fragmentară, găsită în aceeași stațiune, s-a păstrat capul și o parte din gât. Fața, credem, că este acoperită cu o mască de formă aproximativ ovală (fig. 104/3). Piesa are fruntea lată, nasul scurt și slab reliefat. Ochii sunt ca două adâncituri ovale, orizontale. Mai jos de nas, este o adâncitură rotundă, făcută lateral față de nas. Pe marginile măștii sunt două orificii mici pentru legarea ei. Subliniem că toate aceste trei piese datează din faza Precucuteni I.

Dat fiind faptul că figurinele din celelalte două faze ale culturii Precucuteni au capul foarte stilizat ⁷⁸, nu este clar dacă obiceiul de a reda masca pe chipul acelor figurine s-a păstrat și în cursul fazelor Precucuteni II și III.

Din arealul vecin, spre sud, al aspectului cultural Aldeni II semnalăm o singură piesă fragmentară găsită la Stoicani (jud. Galați) ⁷⁹. S-a păstrat numai capul și o parte din gât (fig. 104/4). După părerea noastră, pe față are o mască de formă triunghiulară, cu laturile și colțurile arcuite. Ochii sunt ovali, puțin oblici. Nasul este scurt și masiv, iar gura ca o creștătură orizontală, biconvexă. Celelalte figurine, majoritatea sunt fără căpșor sau au gâtul înalt și fața stilizată, adesea bilobată.

Comunitățile culturii Gumelnița, pe întinsul areal din Muntenia și Dobrogea, au folosit și unele figurine cu mască pe obraz. Din cauza stilizării figurinelor din această cultură, este, adesea, greu de spus dacă o piesă este cu mască sau nu.

Menționăm că în așezarea de la Vidra, în stratul din faza Sultana (=Gumelnița A 2) s-a descoperit un cap de figurină ⁸⁰, cu chipul de formă ovală, prelungă, pe orizontală (fig. 104/5). Considerăm că este vorba de o mască, căci este greu de admis că fața poate fi redată astfel. Marginea de sus a măștii este îngroșată pentru reprezentarea sprâncenelor. Pe mijloc coboară, până la marginea de jos, o nervură în relief indicând nasul. Jos, pare să aibă, în dreptul gurii, o creștătură. Ochii sunt ovali, bulbucați. Masca a avut o suprafață vopsită cu culoare albă.

Amintim și o altă figurină, datând din faza Jilava (=Gumelnița B 1), provenită din aceeași așezare ⁸¹. Masca este de formă ovală, bilobată (fig. 104/6), cu o adâncitură deasupra, în dreptul nasului. Cele două arcuri de sus, simetrice, reprezintă sprâncenele. Nasul îl are proeminent spre vârf. Ochii sunt ovali, iar gura, pare, a fi o adâncitură rotundă. De-a lungul marginilor laterale ale măștii s-au făcut câte cinci orificii, în șir arcuit.

Din arealul culturii Sălcuța, din Oltenia, vestul Munteniei și din S-E Banatului, nu am găsit în literatura de specialitate nici o figurină care să aibă, în mod sigur, redată o mască pe față ei. Considerăm că ar fi normal ca și în aria acestei culturi să existe figurine cu mască, ca și în cultura vecină Gumelnița. O explicație provizorie, ar putea fi aceea că în așezările de tip Sălcuța, până în prezent, s-au găsit puține figurine ⁸².

În Transilvania, în arealul culturii Petrești, s-au găsit foarte puține figurine feminine ⁸³. Pe nici una din ele nu a fost redată masca. Normal ar fi fost ca, datorită contactelor și influențelor dintre cultura Vinča și cultura Petrești, să se fi transmis acesteia din urmă și unele manifestări magico-religioase, care să presupună folosirea măștilor, respectiv și reprezentarea lor pe fața figurinelor feminine.

De asemenea, deși am consultat destul de multe lucrări referitoare la plastica din arealul culturii Cucuteni ⁸⁴, nu am văzut nici o figurină, care să fie modelată ca având masca pe față.

Din datele prezentate rezultă că în cursul epocii neolitice, pe teritoriul României, măștile rituale au fost reprezentate în chip inegal.

- În aria de răspândire a culturii Vinča, majoritatea figurinelor au redată o mască pe față. Forma măștilor diferă de la fază la fază.

- În stadiul actual al cercetărilor, numai pe unele piese rare, în anumite faze de evoluție, s-au indicat măștile pe chipul unor figurine antropomorfe din cadrul următoarelor culturi: Starčevo-Criș, Hamangia, Boian, Vădastra, Turdaș, Aldeni II și Gumelnița.

⁷⁷ *Ibidem*, p.264 (fig.83/2).

⁷⁸ *Ibidem*, de ex. p.253 (fig.72/1-3,6,7) din faza Precucuteni II și de ex. p.258 (fig.77/1-7) din faza Precucuteni III.

⁷⁹ Ion T. Dragomir, *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani-Aldeni*, București, 1983, p.178 (fig.54/13).

⁸⁰ Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, p.33 și pl.13/13.

⁸¹ *Ibidem*, p.37 și pl.20/6.

⁸² Astfel, de exemplu în săpăturile de la Sălcuța, în

anul 1951, s-au descoperit în total 23 figurine de lut ars și de os, inclusiv cele zoomorfe și în formă de pasăre (cf. D. Berciu, *op.cit.*, 1961, p.329).

⁸³ Iuliu Paul, *Der gegenwärtige Forschungsstand zur Petrești-Kultur*, în PZ, 56, 1981, 2, p.226 (fig.19), p.228.

⁸⁴ De ex. Natalia Berlescu, *Plastica cucuteniană din vechile colecții ale Muzeului de istorie a Moldovei*, în ArhMold, III-IV, p.67-104 și pl.I-XXIV.

- Subliniem că în cuprinsul arealului culturii ceramicii liniare, nu se cunosc, în general, figurine, dar o mască a fost redată în relief pe un ciob.

- Pe figurinele din ariile culturilor: Cârcea, Dudești, Sălcuța, Petrești și Cucuteni nu sunt reprezentate măști.

Se cuvine subliniat faptul că, de obicei, măștile, de pe figurinele neolitice, au formă triunghiulară (cu colțurile ascuțite sau arcuite).

Ținând seama de datele de mai sus, anume că măștile sunt reprezentate pe majoritatea figurinelor din cuprinsul arealului culturii Vinča și că, în majoritatea cazurilor, măștile au forma triunghiulară și de faptul că în majoritatea celorlalte culturi neolitice, de pe teritoriul țării noastre, figurinele cu măști sunt rare sau lipsesc cu totul, suntem de părere că obiceiul de a reda măștile pe figurine și, foarte probabil, folosirea lor, în realitate, în legătură cu diferite manifestări magico-religioase, s-a manifestat, mai întâi, în ținuturile din sud-vestul Peninsulei Balcanice, în perioada de la sfârșitul neoliticului timpuriu și după aceea, prin intermediul comunităților de la începutul culturii Vinča, a ajuns să fie practicat, de membrii lor, în zona Dunării din sudul Banatului, de unde a fost transmis, fără urmări deosebite, unor complexe târzii de tip Starčevo-Criș din vestul Olteniei. Figurinele cu mască s-au folosit în toate fazele de evoluție ale culturii Vinča și parțial în arealul culturii Turdaș.

De asemenea, prin intermediul comunităților Vinča, din vestul Olteniei, datorită unor contacte și influențe, în unele din fazele culturii Boian din Muntenia și Vădastra din Oltenia, s-au folosit măști, unele de formă triunghiulară, obișnuită, dar și altele, cum sunt, de exemplu, cele de formă rombică, datorate, credem, ca și în cazul măștii „Gânditorului” de la Cernavoda (din aria culturii Hamangia), unor alte influențe, de astă-dată, dinspre sud-estul Peninsulei Balcanice.

Fără îndoială, măștile reprezentate pe figurine, atribuiam acestora o anumită semnificație magico-religioasă, bazată pe tradiții și obiceiuri mai vechi. Credem că nu poate fi nici o îndoială faptul că măștile de pe figurine corespund unui sau anumitor obiceiuri practicate, în realitate, de către membrii acelor comunități străvechi.

Un element de bază îl constituie faptul că măștile sunt reprezentate numai pe chipul figurinelor feminine, ceea ce, considerăm că reflectă folosirea lor numai de către femei, în perioada neoliticului timpuriu și a celui mijlociu, când rolul economic al femeilor era precumpănitor. Nu excludem nici posibilitatea ca în perioada de la sfârșitul epocii neolitice, în directă legătură cu creșterea apreciabilă a rolului bărbaților în activitatea economică (rezultat al trecerii de la folosirea în cultivarea plantelor a săpăligii la plugul primitiv cu tracțiune animală), să se fi ajuns și la realizarea unor reprezentări de figurine bărbătești cu mască.

Semnificația magico-religioasă a figurinelor feminine cu mască este greu de explicat în lipsa unor analogii etnografice. Fără îndoială, ele aveau rolul, în cazul manifestărilor rituale din acea vreme, de a influența din punct de vedere psihologic pe participanți de a crede că, în răstimpul respectiv, au în fața lor nu o persoană obișnuită din cadrul comunității lor, ci o ființă cu totul deosebită, poate legată de divinitatea feminină a fertilității căci, așa cum se consideră, în general, de către specialiști, figurinele cu sau fără mască sunt strâns legate, în principal, de cultul fertilității.

De asemenea, ne credem îndreptățiți să presupunem că, în cazul folosirii măștilor, persoanele reale, trebuiau să execute un anumit ritual sau chiar un dans, pentru a impresiona pe participanți și, mai cu seamă, pentru a invoca și obține sprijinul divinității. Considerăm că manifestarea (ritualul sau dansul) nu puteau fi îndeplinite de către orice persoană din cadrul comunității, ci de anumite persoane, pregătite anume în acest sens, având, poate, drept umare și o poziție socială mai deosebită de aceea a celorlalți membri.

Din interpretarea figurinelor cu mască, nu trebuie să excludem și posibilitatea ca, în anumite cazuri, ele să reflecte și un anumit cult al strămoșilor, deoarece, se știe că, la unele populații pe fața mortului se așeza o mască, imitând chipul său pentru ca sufletul să-l poată recunoaște mai ușor.

Precum se știe, în diferitele regiuni ale țării noastre, se practică unele obiceiuri, în cursul desfășurării cărora se folosesc măști de diverse feluri. Ar fi de dorit să se compare unele din aceste manifestări și semnificația lor cu acelea din epoca neolitică, pentru a se preciza dacă și în acest domeniu s-au păstrat elemente de continuitate.

Dansurile rituale. În legătură cu diferite manifestări magico-religioase, legate, în special, de cultul fertilității, membrii comunităților din diferitele culturi neolitice, de pe teritoriul României, au practicat și unele dansuri rituale. Datele documentare în privința lor, nu sunt prea multe, fiind vorba de reprezentări plastice. Unele din ele le considerăm ca fiind clare în privința semnificației, despre altele, părerile sunt împărțite.

Până în prezent, cea mai veche figurină redând un personaj dansând este cea descoperită la Ipotești⁸⁵ (jud. Olt). Piesa datează din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița.

Figurina reprezintă un bărbat (fig. 105/5), cu brațele întinse lateral și îndoite din coate (cu antebrațele în sus, în unghi drept). Picioarele sunt îndepărtate lateral și îndoite, în unghi drept, din genunchi. După părerea noastră, figurina înfățișează un personaj executând un dans, compus din salturi și alte diferite mișcări. Un astfel de dans, desigur, că nu îl executa oricine, ci numai anumite persoane cu preocupări deosebite (de tipul vracilor), din cadrul comunității. Menționăm că dansuri similare se execută și în zilele noastre, de membrii unor comunități, aflate pe o treaptă joasă de dezvoltare (cum sunt unele din India și din Birmania).

În această privință trebuie să avem în vedere și fragmentul de vas, din faza Cucuteni A 2, de la Trușești⁸⁶ (jud. Botoșani) pe care, în relief, este reprezentat chipul unui bărbat în aceeași poziție ca și a figurinei de la Ipotești. Este un indiciu important, că în aria culturii Cucuteni, deci într-o perioadă mai târzie, se practica un dans similar.

O altă serie de reprezentări, de alt gen, sunt cunoscute din arealul culturilor Precucuteni și Cucuteni, din Moldova și din ținuturile învecinate din Republica Moldova și din sud-vestul Ucrainei.

Ne referim la piesele de lut ars, care înfățișează grupuri de personaje, dispuse în cerc, în chip de horă. Acestea au servit drept suport sau picior de vas, pentru unele recipiente de cult.

O astfel de piesă, datând din faza Precucuteni II, s-a găsit în așezarea de la Larga Jijia (jud. Iași)⁸⁷. S-a păstrat un singur fragment dintr-un grup (fig. 105/1), care, conform calculelor făcute, pare să fi fost alcătuit din șase personaje feminine, alăturate, unite între ele, în dreptul brațelor și picioarelor. Personajele sunt cu șoldurile late și cu steatopigie.

Alte două piese fragmentare s-au scos la iveală din așezarea din faza Precucuteni III (fig. 105/2,6), de la Târpești (jud. Neamț)⁸⁸. Ele au făcut parte tot din câte un grup de șase personaje feminine, caracterizate prin steatopigie. La una din piese, fiecare figurină a avut, în dreptul sânilor, câte un mic orificiu (fig. 105/6). În ambele cazuri, reprezentările sunt unite în dreptul brațelor și picioarelor.

La Târpești, tot din faza Precucuteni III, s-a găsit un alt fragment dintr-o astfel de horă, dar care se consideră că era formată numai din patru personaje (fig. 105/4), caracterizate prin corp foarte îngust, în raport cu șoldurile late, cu steatopigie exagerată⁸⁹. Aceste piese, dispuse în cruce, erau unite la partea superioară a corpului și în dreptul picioarelor, mai sus de genunchi. Picioarele lor, alăturate, erau reprezentate în relief, pe partea inferioară, de formă tronconică, a piciorului de vas.

Din faza Precucuteni III, datează și un fragment de horă descoperită în stratul corespunzător, din așezarea de la Traian⁹⁰ (jud. Neamț), din punctul „Dealul Fântânilor” (fig. 105/3). S-a păstrat numai o porțiune de la brâu până la genunchi a unei astfel de figuri, cu steatopigie accentuată și cu picioarele unite.

Reținem constatarea că piesele din cuprinsul arealului culturii Precucuteni au între diferitele figuri un interval, sub forma a două ovale prelungi unite între ele.

Obiceiul de a face vase cu picior, format din mai multe figuri umane, alăturate, s-a păstrat și în timpul etapei Cucuteni A 2. Sunt două figuri feminine, stilizate, descoperite în cuprinsul așezării de la Trușești⁹¹ (jud. Botoșani). Ambele sunt cu steatopigie accentuată. Caracteristic pentru ele este faptul că au corpul mult înclinat în față. Figurile erau unite între ele la partea superioară și la cea inferioară. Aceste piese au decor tricrom, pictat numai pe spatele lor. Din păcate, încă nu s-a făcut încercarea de a se reconstitui cele două picioare de vas de la Trușești, ca să știm din câte figuri erau formate.

Din faza Cucuteni A, datează și piesa cunoscută sub denumirea de „Hora de la Frumușica” descoperită la Bodești (jud. Neamț)⁹². Este un picior de vas, care a fost alcătuit din șase figuri feminine (fig. 106), alăturate. Ele erau unite în dreptul brațelor, indiciu că piesa redă femeii, care atunci când

⁸⁵ Eugen Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974, p.221-222 (fig.87).

⁸⁶ Anton Nițu, *Reprezentări antropomorfe în decorul plastic al ceramicii de stil Cucuteni A*, în SCIV, 18, 1967, 4, p.551 (fig.1).

⁸⁷ Silvia Marinescu-Bilcu, „Dansul ritual” în *reprezentările plastice neo-eneolitice din Moldova*, în SCIVA, 25, 1974, 2, p.169-170, p.168 (fig.1/1a-b).

⁸⁸ *Ibidem*, p.168 (fig.1/2a-b), p.169 (fig.2).

⁸⁹ *Ibidem*, p.171 (fig.3/2-b).

⁹⁰ *Ibidem*, p.172 (fig.4).

⁹¹ Anton Nițu, *op.cit.*, p.551 (fig.2/3-4).

⁹² C. Matasă, *Frumușica. Village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord, Roumanie*, București, 1946, p.77 (reconstituirea); p.123, nr.249; pl.XXVII, nr.249. Nu este exclus ca și fragmentele de pe pl.LV/402 a-b și 403 a-b să provină tot de la hore similare.

dansau aveau brațele așezate pe umerii persoanelor alăturate, formând o horă adevărată. Steatopigia nu este prea pronunțată și picioarele le au alăturate. Cele șase figuri de la Frumușica au mai fost unite între ele, în dreptul șoldurilor și în dreptul părții inferioare a picioarelor.

Reținem observația că în așezarea de la Drăgușeni (jud. Botoșani)⁹³, datând din etapa Cucuteni A 4, s-au găsit suporturi stilizate mult, având făcute în ele câte două, șase și nouă orificii, indicii că reprezentau grupuri alcătuite din numărul respectiv de persoane. Subliniem însă că, în aceste cazuri, porțiunile dintre orificii nu mai au redat reliefurile anatomic.

După cum am amintit mai sus, despre picioarele de vase sau despre suporturi au fost formulate două păreri deosebite: una conform căreia figurile feminine reprezintă cariatidele, fiecare grup sprijinind câte un vas. După a doua părere, grupurile de persoane redau dansatoare, care execută un dans ritual similar horelor din zilele noastre.

Se cuvine să subliniem că, majoritatea pieselor descrise, redau un dans la care participau, în cursul fazelor Precucuteni II și Precucuteni III, câte șase personaje. Într-un caz, în faza Precucuteni III (la Târpești), un astfel de picior de vas era compus numai din patru figuri.

Este interesant că, în timpul fazei Cucuteni A, s-a practicat, în continuare, dansul în chip de horă, la care participau câte șase persoane.

Trebuie reținut faptul că, toate piesele descrise, reprezintă dansuri la care participau numai femei. Evident, faptul avea o anumită semnificație de caracter magic, legată, probabil de cultul fertilității.

Un obicei mediteranean și unele figurine din sudul României. În rândurile următoare ne vom referi la un obicei al oamenilor din epoca neolitică, reflectat prin câteva figurine deosebite, toate, modelate și folosite, de către purtătorii culturii Gumelnița, de pe întinsul Munteniei, a Dobrogei și a ținuturilor din estul Bulgariei, a căror evoluție s-a desfășurat în cursul unei părți din mileniul al IV-lea î.d.Chr. și la începutul celui următor.

Este vorba de un grup - redus numeric - de figurine reprezentând femei în picioare, purtând câte un vas pe cap. Până în prezent, astfel de piese, întregi sau fragmentare, au fost descoperite, întâmplător sau cu prilejul săpăturilor arheologice, în următoarele așezări ale purtătorilor culturii Gumelnița de la: Gumelnița, Căscioarele, Chirnoși și Vidra. O piesă similară s-a găsit și la sud de Dunăre, în nord-estul Bulgariei, la Hotnița.

Prima piesă descoperită în stațiunea Gumelnița⁹⁴ (aflată la aproape 4 km est de Oltenița) s-a păstrat aproape întreagă (fig. 85/2), a suferit mici deformări din cauza unei arderi secundare. Înfățișează o femeie în picioare. O caracteristică a obiectului constă în aceea că are două fețe (faptul având o anumită semnificație religioasă) și capul prea mare în raport cu restul. Pe ambele fețe nasul este mare, puțin arcuit și turtit, cu nările redată prin două înțepături. Ochii nu se observă, par a fi fost indicați prin adâncituri. La ambele gura este ca o linie adâncită și puțin arcuită, mărginită dedesubt printr-un șir de înțepături mici. Proporțional, urechile sunt prea mari și au de-a lungul marginilor, câte un șir de cinci găurele mici. Gâtul este masiv. Pe ambele părți ale figurinei sunt modelați săni mici, în relief. Brațele, comune pentru ambele chipuri, le are redată ca fiind îndoite din cot, sprijinind cu palmele (având degetele răsfirate, de o parte și de alta) un vas purtat pe cap.

Vasul are corpul bombat, umerii proeminenți și gât scund, pentru sprijinirea capacului. Forma vasului este specific gumelnițeană. Partea inferioară a piesei este de formă tronconică, goală pe dinăuntru și reprezintă o rochie lungă până la glezne și largă la poale. Este interesant de semnalat că pe acesta sunt redată ornamentele unei rochii reale purtate de femeile vremii, anume sunt făcute o serie de benzi, nu prea late, verticale cu suprafața hașurată fin, alternând cu alte benzi, la fel de late, netede și cu suprafața lustruită. În dreptul subsuorilor, benzile verticale, hașurate, sunt unite între ele prin câte o bandă similară, orizontală, delimitată cu câte o linie groasă, trasată cu culoare albă. Pe unele porțiuni ale piesei, mai cu seamă pe partea inferioară a vasului miniatură, se păstrează urme de culoare albă „crudă”. Benzile cu suprafața hașurată de pe rochie au fost vopsite cu culoare roșie „crudă”.

Figurina a fost descoperită în anul 1963, în cursul unor sondaje. Ea se afla pe podina unei locuințe distruse prin foc, printre bulgării de lipitură arsă, proveniți din pereții ei. Ținând seama de

⁹³ Silvia Marinescu-Bîlcu, *op.cit.*, p.168-169.

⁹⁴ Vladimir Dumitrescu, *New discoveries at Gumelnitza*, în *Archeology*, 19, 1966, 3, p.163-164 și

p.162 (fig.1); Silvia Marinescu-Bîlcu și Barbu Ionescu, *Catalogul sculpturilor eneolitice din Muzeul raional Oltenița*, Sibiu, 1967, p.21-22, nr.37.

caracteristicile tipologice ale inventarului scos la iveală din cuprinsul ei, construcția datează din faza Jilava (=Gumelnița B 1), deci din perioada de la sfârșitul evoluției culturii Gumelnița. Piesa are 22,5 cm înălțime ⁹⁵.

Cea de-a doua figurină este tot fragmentară, provine, probabil, tot din așezarea Gumelnița ⁹⁶ și a fost descoperită întâmplător. S-a păstrat numai partea ei superioară, care înfățișează capul figurinei. Ca și cea precedentă avea două fețe. Prin urmare, modul acesta de redare nu este întâmplător, ci reprezintă un anumit "canon". Ochii sunt mari, migdalați, delimitați printr-o șanțuire, cu o înțepătură pe mijloc, redând pupila. Pe o parte nasul este rupt, pe cealaltă față este păstrat întreg, puțin proeminent, fără redarea nărilor. Pe una din fețe, în dreptul gurii, se mai observă trei adâncituri mici. Urechile sunt și ele sparte. Una are urme din două orificii. Pe chip se văd slabe urme de culoare roșie „crudă”. La partea superioară a piesei s-a păstrat o porțiune din fundul vasului miniatură, purtat pe cap. Din punct de vedere tipologic obiectul descris datează și el din timpul fazei Jilava. Fragmentul păstrat are înălțimea de 9 cm. Se poate aprecia că piesa întreagă (figurina cu vasul pe cap) a avut circa 40 cm înălțime ⁹⁷.

O a treia piesă a fost descoperită în cuprinsul așezării gumelnițene de pe „Ostrovelul” de la Căscioarele, jud. Călărași ⁹⁸. S-a păstrat, ca și la figurina fragmentară precedentă, numai capul tot cu două fețe opuse. Ochii abia se observă. Pe ambele fețe, nasul s-a păstrat intact și este îngust. În profil are o linie dreaptă. Nările s-au redat prin înțepături. Pe una din fețe, gura este puțin strâmbă și laterală. Pe cealaltă este simetrică. Sub cele două guri s-au făcut câte un șir de adâncituri mici rotunde (sub una sunt 7, sub alta 8 adâncituri). Urechile sunt rupte, păstrând porțiunile din câte șase orificii. Gâtul îl avea svelt, păstrat în parte. Piesa este goală pe dinăuntru. Pe cap se observă o porțiune din fundul unui vas miniatural, purtat pe cap. Acela fusese modelat separat și apoi fixat pe capul figurinei. Obiectul descris datează, de asemenea, de la sfârșitul culturii Gumelnița, respectiv din faza Jilava. Fragmentul păstrat are 7,7 cm înălțime ⁹⁹.

O figurină similară (fig. 86) s-a găsit în stațiunea gumelnițeană de la Chirnogi, jud. Călărași ¹⁰⁰. Capul îl are destul de mare, de formă ovală. Ochii sunt puțin bulbucați, de formă rombică, pupilele indicate prin câte o înțepătură. Nasul este spart, în parte, din vechime. Gura ca o linie incizată, adâncită, are alături un șir de șase adâncituri mici regulate. Este vorba fără îndoială de indicarea tatuajului. Urechile sunt arcuite, cu câte trei găurele. Partea de sus a capului, pe care se sprijinea vasul miniatural este spartă. Are gâtul scurt și masiv, în jurul lui a fost trasată o linie gălbuie arcuită. Brațele sunt fragmentare, îndoite din coate, pentru a sprijini vasul. Fiecare braț, în dreptul cotului, are câte un orificiu ¹⁰¹.

Partea inferioară a piesei avea formă de clopot gol pe dinăuntru, reprezentând o rochie lungă și largă la poale. Merită toată atenția decorul figurinei, redând ornamentele de pe rochie. Ele sunt indicate prin culoare. Întregul obiect a fost vopsit cu culoare galbenă, servind drept fond, iar apoi motivele s-au trasat cu culoare roșie închisă. În lucrarea în care este reprodusă piesa, nu se precizează dacă are sau nu două fețe ¹⁰². Ținând seama de forma piesei și de decorul ei, aceasta datează tot de la sfârșitul culturii Gumelnița.

Prin săpăturile din tellul de la Vidra (jud. Giurgiu) în așezarea corespunzătoare fazei Jilava, s-a descoperit o figurină feminină ¹⁰³, oarecum asemănătoare, din care s-a păstrat numai partea inferioară. Capul face corp comun cu rochia. Piesa are o singură față. Ochii sunt bulbucați, de formă ovală. Puțin mai sus are sprâncene arcuite, în relief. Atrage atenția forma nasului redat realist, de tip acvilin. Gura este scurtă. O bandă în relief, probabil, redă buzele, având de-a lungul ei șase înțepături.

⁹⁵ Vladimir Dumitrescu, *op.cit.*, p.164-167, p.162(fig.1); Silvia Marinescu-Bîlcu și Barbu Ionescu, *op.cit.*, p.22, nr.37 și pl.V/1 a-b și pl.VI/1.

⁹⁶ Vladimir Dumitrescu, *op.cit.*, pl.167 și p.162 (fig.2); Silvia Marinescu-Bîlcu și Barbu Ionescu, *op.cit.*, p.22, nr.38 și pl.VIII/2 și p.XX/2.

⁹⁷ Vladimir Dumitrescu, *op.cit.*, p.162 (fig.3); Silvia Marinescu-Bîlcu și Barbu Ionescu, *op.cit.*, p.22, nr.38.

⁹⁸ Vladimir Dumitrescu, *op.cit.*, p.167 și p.162 (fig.3); Silvia Marinescu-Bîlcu și Barbu Ionescu, *op.cit.*, p.22, nr.39 și pl.VIII/1 a-b și pl.XX/1.

⁹⁹ Vladimir Dumitrescu, *op.cit.*, p.162 (fig.3); Silvia Marinescu-Bîlcu și Barbu Ionescu, *op.cit.*, p.22, nr.39.

¹⁰⁰ Ion Miclea și Radu Florescu, *Preistoria Daciei*, București, 1980, fig.227.

¹⁰¹ *Ibidem*, fig.227. Nu sunt precizate dimensiunile figurinei.

¹⁰² *Ibidem*, fig.227.

¹⁰³ Dinu V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest*, în JPEK, 12, 1938, p.38, pl.24/1 și 25/1. Piesa are: 15 cm înălțime, diametrul superior 10 cm și cel inferior 19,5 cm.

Urechile au marginea arcuită și sunt puțin îndoite spre înainte. Au câte un șir de patru orificii mici. Pe partea de sus a capului se văd urmele fundului vasului miniatural, despărțit de cap printr-o sugrumătură. Brațele sunt rupte din vechime, dar este evident că erau îndoite din coate, spre a ține și sprijini vasul de pe cap. Partea de jos a piesei este în formă de clopot și redă rochia lungă și largă obișnuită, ornamentată cu benzi late, verticale, cu suprafața hașurată, paralele, alternând cu cele netede ¹⁰⁴.

Amintim, pentru exemplificare că la sud de Dunăre, în așezarea gumelnițeană de la Hotnița ¹⁰⁵, datată în cea de-a treia fază a culturii, a fost descoperită o piesă deosebită. Nu este o figurină, ci un vas specific, cu corpul bombat, care pe partea superioară are redat chipul stilizat al unei femei, cu ochii migdalați și nasul arcuit. În părți sunt reprezentate mâinile (ca niște torți în unghi) susținând un vas piriform. Este clară intenția modelatorului de a înfățișa o femeie purtând un vas pe cap.

Figurinele descrise, prin caracteristicile lor, reflectă un obicei străvechi, practicat de femeile neolitice din comunitățile culturii Gumelnița, anume acela de a purta vase, eventual alte greutăți, pe cap. După cum se știe, un astfel de obicei este bine atestat și în zilele noastre, în regiunile din sudul Peninsulei Balcanice. Populația gumelnițeană era strâns înrudită cu locuitorii acelor ținuturi din vechime și, în plus, în răspândirea ei spre sud - care a avut loc încă din perioada de început a culturii - comunitățile ei au ajuns până la țărmul Mării Egee, venind deci în contact direct cu acele grupuri umane mediteraneene, care practicau un astfel de obicei.

Din datele expuse rezultă că obiceiul este oglindit, până în prezent, în cursul neoliticului nostru, numai în arealul culturii Gumelnița, prin câteva figurine și printr-un vas (în nordul Bulgariei), într-o zonă relativ restrânsă, din sudul Munteniei, în așezări aflate în triunghiul cuprins între complexe de la Gumelnița - Căscioarele și Vidra, precum și la sud de Dunăre, la Hotnița. După părerea noastră, descoperirile menționate reflectă numai stadiul actual al cercetărilor și considerăm că astfel de figurine și vase se vor găsi și în alte stațiuni gumelnițene din Muntenia, Dobrogea și din estul Bulgariei.

Merită de reținut faptul că figurinele și vasul descrise, toate, datează - pe temeiul observațiilor stratigrafice clare (de la Vidra și de la Gumelnița), cât și pe baza elementelor de caracter tipologic - din timpul fazei Jilava, deci din perioada de la sfârșitul evoluției culturii Gumelnița. Subliniem că în cursul fazei amintite în ținuturile din preajma Dunării Inferioare, au început o serie de frământări deosebite, provocate de pătrunderea, dinspre nord-est, a comunităților culturii Cernavoda I ¹⁰⁶. Acestea, cu timpul, s-au răspândit, în special, în câmpie, de-a lungul Dunării ajungând aproximativ până la vărsarea Oltului. Prin extinderea lor, treptată, spre vest, ele au împărțit în două comunitățile culturii Gumelnița. Cele din câmpie au fost dislocate, o parte din ele s-au retras în ținuturile de coline din nord-vestul Munteniei, unde și-au continuat evoluția. Afirmția se bazează și pe faptul că, în domeniul ceramicii aspectului cultural Brătești, documentat puțin mai târziu, în acele regiuni, sunt multe elemente de tradiție gumelnițeană, dovadă că, din punct de vedere etnic, membrii acelor comunități au contribuit, din plin, la formarea aspectului cultural Brătești ¹⁰⁷. Ele, evident, în afară de forme și ornamente de vase, au transmis și unele obiceiuri, cum putea să fie și cel al purtatului vaselor pe cap. De atunci, din cursul epocilor ce au urmat, datorită lipsei unor reprezentări similare celor neolitice, obiceiul nu este documentat arheologic pe teritoriul țării noastre.

Ni se pare curios faptul, care nu ar trebui trecut cu vederea, că tocmai în zonele în care s-au retras, în vechime, comunitățile de la sfârșitul culturii Gumelnița, se practică de către femeile zilelor noastre același obicei, de a purta vasele pe cap. Este cazul să ne întrebăm, cu toată prudența, nu cumva avem de-a face, cel puțin cu o continuitate a unui obicei din vechime până astăzi, în nord-vestul Munteniei. Considerăm semnificativ faptul că mai spre sud, de zona de dealuri din nord-vestul Munteniei și nord-estul Olteniei, în regiunea județului Olt, în prezent, vasele se poartă pe umeri și nu pe cap ¹⁰⁸.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p.38 și pl.24/1 și pl.25/1.

¹⁰⁵ Henrieta Todorova, *Eneolit Bolgarii*, Sofia, 1979, p.48, fig.33.

¹⁰⁶ Sebastian Morintz și Petre Roman, *Asupra perioadei de trecere de la eneolitic la epoca bronzului*

la Dunărea de Jos, în SCIV, 19, 1968, 4, p.555-556.

¹⁰⁷ Ersilia Tudor, *Die Gruppe Brătești*, în Dacia, XXII, 1978, p.83.

¹⁰⁸ Informație de la Corneliu N. Mateescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

După cum arătam mai sus și acum femeile din ținuturile mediteraneene practică acest obicei ¹⁰⁹. În neoliticul din sudul țării noastre, el a ajuns sigur dinspre sud. Se poate pune întrebarea, când s-a răspândit obiceiul menționat, în timpul evoluției comunităților culturii Gumelnița sau mai înainte? În această privință, nu putem trece cu vederea descoperirea din așezarea de la Luka Vrublevețkaia (Ucraina). Stațiunea se află pe malul stâng al Nistrului Mijlociu. În cuprinsul ei s-a găsit un fragment de vas ¹¹⁰. Partea lui de sus corespundea vasului propriu-zis, din care s-a păstrat numai fundul, sprijinit pe capul unui personaj, după toate probabilitățile, feminin. Fața lui este triunghiulară, cu nasul proeminent, având gura și ochii redați prin înțepături. Alte două înțepături similare s-au făcut în dreptul urechilor. S-a păstrat și o parte din piept și mâna dreaptă îndoită din cot și sprijinind vasul de pe cap. Este evident că și mâna stângă a avut aceeași poziție. În dreptul cotului drept este un mic orificiu ¹¹¹. Poziția mâinilor este firească, dar atrage atenția observația că, și în acest caz, au câte un mic orificiu în dreptul cotului, ca și piesele din aria culturii Gumelnița. Autorul descoperirii S.N.Bibikov, consideră că partea inferioară a obiectului era în formă de clopot, gol pe dinăuntru, redând desigur tot o rochie lungă și largă la poale ¹¹².

Obiectul descris datează din timpul culturii Precucuteni anume din faza Precucuteni III și este important din mai multe puncte de vedere. Piesa constituie cea mai veche dovadă a practicării obiceiului de care ne ocupăm, din regiunile de la nord de Dunăre. Descoperirea poate fi explicată, din punct de vedere istoric, numai într-un singur fel, că obiceiul a fost răspândit în zona din vecinătatea Nistrului de comunități de tip Precucuteni, originare din ținuturile centrului Moldovei care, la rândul lor, l-au moștenit de la comunitățile fazei Giulești, a culturii Boian, pătrunse din nord-estul Munteniei, care au constituit elementul principal, din punct de vedere etnic și cultural, la formarea culturii Precucuteni. Având în vedere datele menționate, se poate admite, până la noi precizări, că obiceiul a fost folosit în cursul întregii evoluții a culturii Precucuteni și cel puțin a culturii Gumelnița.

Obiceiul la care ne-am referit constituie un modest exemplu că este necesar să analizăm, cu toată atenția, diversele materiale din toate epocile vechi, ce le scoatem la iveală prin săpăturile arheologice și în plus să le studiem din mai multe puncte de vedere nu numai din punct de vedere istoric, ci, ca în cazul de față, și din punct de vedere etnografic.

¹⁰⁹ Persistența obiceiului neolitic, de a purta vase pe cap, a atras atenția și lui Vladimir Dumitrescu, care arăta, fără să insiste, asupra faptului că este „un obicei răspândit și azi în anumite regiuni (și mai ales, în sud-estul european) de a purta vase și coșuri pe cap, dovada persistenței milenare a obiceiului” (Vladimir Dumitrescu, *Arta preistorică în*

România, București, 1974, p.232).

¹¹⁰ S.N.Bibikov, *Poselenie Luka Vrublevețkaia*, în seria MIA, nr.38, Moscova-Leningrad, 1953, p.22(fig.7).

¹¹¹ *Ibidem*, p.22, fig.7.

¹¹² *Ibidem*, v. și reconstituirea imprimată pe copertă.

CONCLUZII

Au trecut peste o sută de ani de la menționarea primelor figurine antropomorfe datând din epoca neolitică găsite în țara noastră și, de atunci, prin cercetările arheologice s-a strâns o bogată documentare în privința unor astfel de piese.

În stadiul actual al cercetărilor se pot formula unele considerații cu privire la diferitele categorii de figurine antropomorfe specifice pentru fiecare cultură neolitică, precum și concluzii în privința semnificației lor magico-religioase.

Dat fiind numărul mare și diversitatea figurinelor antropomorfe, mai cu seamă a celor de lut ars, în lucrarea noastră ne-am referit numai la tipurile principale, precum și la unele piese cu totul deosebite.

Din datele prezentate, în capitolele precedente, rezultă că nu poate fi nici o îndoială că obiceiul de a folosi figurinele antropomorfe (care presupune „cultul fertilității”) în cursul epocii neolitice, pe teritoriul României, are la origine o influență sudică (dinspre sud-vestul Peninsulei Balcanice). Primele figurine antropomorfe de lut ars fiind aduse și folosite, în ținuturile noastre, de către purtătorii culturii Cârcea¹ (originare de la sud de Dunăre), care au pătruns și s-au stabilit, mai întâi, în sudul Olteniei, de unde apoi, treptat, s-au răspândit în diferite direcții.

Se cuvine făcută și precizarea că, în general, figurinele antropomorfe au fost folosite, mai cu seamă, în ariile de răspândire ale culturilor ai cărei purtători au avut relații strânse cu comunitățile sudice.

Ținând seama de documentarea expusă suntem în măsură să arătăm că figurinele studiate au fost utilizate de către purtătorii majorității culturilor din epoca neolitică documentate pe teritoriul țării noastre. Subliniem însă că, până acum, în aria de răspândire a culturii ceramicii liniare se cunoaște numai un fragment de figurină găsit la Târpești². Unele vase, din cadrul aceluiași areal, sunt ornamentate cu câte o față umană (Iacobenii și Huși³), redată în relief.

Reținem și observația că, până în prezent, în ariile de răspândire ale culturilor din neoliticul timpuriu, figurinele antropomorfe sunt puține.

Majoritatea au fost cele modelate din lut, apoi arse, ele reprezentând chipuri umane, mai mult sau mai puțin stilizate, diferențiate de la cultură la cultură. Astfel de figurine sunt documentate în cursul întregii epoci, începând din perioada ei timpurie și până la sfârșitul celei târzii. Numărul pieselor este mare, mai ales, în arealele culturilor: Vinča, Gumelnița și Cucuteni.

Din datele de care dispunem reiese, foarte clar, că în cursul neoliticului, figurinele de lut ars reprezintă, în perioada ei timpurie, aproape exclusiv femeii. Figurinele masculine, în acea perioadă, sunt foarte rare. Numărul pieselor masculine a fost puțin mai mare în perioada neoliticului târziu. Este însă clar că și în acel răstimp au predominat numeric figurinele feminine. Se cuvine subliniat faptul că figurinele masculine sunt considerate ca reprezentând nu o divinitate, ci un acolit al acesteia⁴.

În general, se consideră că figurinele feminine de lut ars constituie reflectarea numai a unui cult al fertilității⁵. După părerea noastră, problema este mai complicată. De fapt, ele reflectă mai multe elemente componente cu atribute magico-religioase, pe lângă cultul propriu-zis al fertilității.

¹ Marin Nica, *Dacia*, XXI, 1977, p.13-53.

² Silvia Marinescu-Bîlcu, *op.cit.*, 1974, p.92, n.12

³ Anton Nițu, *Reprezentări umane pe ceramica Criș și liniară din Moldova*, în SCIV, 19, 1968, 3, p.389, fig.3.

⁴ Silvia Marinescu-Bîlcu, *op.cit.*, 1974, p.100

⁵ Vladimir Dumitrescu, *Arta neolitică în România*, București, 1968, p.51.

Într-unul din capitolele lucrării noastre am amintit că printre figurinele de lut ars, descoperite în diferite așezări din sud-estul țării, sunt unele care redau copilași înfășați, apoi altele care reprezintă tinere, multe înfățișează femei gravide și unele (puține) femei mai în vârstă. Nu credem că toate aceste patru categorii de figurine pot fi puse exclusiv în legătură cu cultul fertilității. Faptul existenței categoriilor de figurine menționate ne face să presupunem că fiecare din ele avea o altă semnificație magico-religioasă. Un rol de seamă al unor figurine feminine trebuie să fi fost și acela de divinitate protectoare a căminului casnic ⁶.

În sprijinul părerii că diversele figurine de lut ars au avut mai multe semnificații, amintim seria de figurine specifice culturii Hamangia, descoperite în diverse morminte din cadrul necropolei de la Cernavoda. Este clar că acele figurine nu erau legate, în situația dată, de cultul fertilității, ci erau depuse în morminte cu scopul de a reprezenta divinități protectoare ale celor decedați ⁷.

Trebuie să ținem seama și de faptul că sunt figurine, în diferite arii culturale din țara noastră, care sunt redată cu mâinile în diferite poziții ⁸, ceea ce ne face să presupunem cel puțin tot atâtea interpretări ideologice.

În cazul unor categorii de figurine atât de lut, cât și de os, se constată, în unele areale, respectarea unor „canoane” ⁹. Astfel de reguli precise au fost riguros respectate în fiecare fază, în cazul figurinelor din plăcuțe de os, din aria culturii Gumelnița, și, mai ales, a celor din lut ars din toate fazele culturii Cucuteni.

Întrucât în privința „decorului” de pe figurinele din faza Cucuteni A s-au dus discuții mai ample, se curve să insistăm puțin asupra problemei.

Ne referim la decorul compus din linii adâncite făcute pe întreg corpul figurinelor amintite. Despre semnificația acestor ornamente au fost formulate mai multe păreri. Diferiți arheologi înclină să creadă că ele reprezintă tatuajul sau îmbrăcămintea ¹⁰. Alți specialiști consideră că redau „elemente anatomice care constituie reliefurile suprafeței cutanee a corpului uman” ¹¹ sau „cutele unui corp îmbătrinit” ¹². În expunerea noastră am arătat că suntem de părere că este vorba de îmbrăcămintea.

Mai amintim o observație, dacă analizăm cu atenție seria figurinelor neolitice, de lut ars, atât a celor din sudul, cât, mai ales, a celor din estul țării, vom constata că multe din ele au capul rupt din vechime. Faptul nu poate fi întâmplător. Considerăm că poate sugera un fel de „pedeapsă” aplicată respectivei figurine, în cazul în care nu a fost îndeplinită o anumită rugămintă adresată divinității.

O problemă care nu a fost analizată mai amănunțit, până în prezent, este aceea a unei caracteristici a figurinelor din mai multe culturi neolitice. Ne referim la cele prevăzute cu steatopigie. Din verificările făcute în literatura de specialitate, rezultă că aceasta nu reflectă o boală, ci constituie, în prezent, o caracteristică rasială a unor populații primitive din sudul Africii. Steatopigia constă în formarea unui strat de grăsime în regiunea sacro-fesieră, la comunitățile de hotenotoși și mai rar, la boșimani, în special la femei ¹³. Despre această caracteristică se susține că „servește organismul ca un fel de rezervă” ¹⁴.

Considerăm că, în cazul femeilor din epoca neolitică din ținuturile noastre, steatopigia poate fi explicată prin drumurile dese pe care le făceau în preajma așezărilor, prin eforturile depuse la prelucrarea pământului și prin greutatea destul de mari pe care trebuiau să le poarte pe spate. De altfel, după cum am amintit, unele figurine au redată pe spate o proeminență care reprezintă, după părerea noastră, o greutate, iar nu o cocoasă.

Nu excludem posibilitatea ca unele figurine din arealele culturilor Gumelnița, Sălciuța și Cucuteni, redată ca având steatopigie, iar corpul să prezinte o înclinare în față în raport cu verticala, să constituie dovada purtatului de către femei a multor greutăți, ceea ce a dus la o anumită deformare a coloanei vertebrale în raport cu bazinul și la formarea steatopigiei.

Figurinele feminine de lut ars prezintă adesea și alte caracteristici importante cum sunt, de exemplu, cele care ne permit să cunoaștem modul cum oamenii din acea epocă își aranjau părul, cum se îmbrăcau și cum era încălțăminte lor. Fiecare aspect, din cele amintite, ridică diferite probleme, unele deosebit de interesante.

⁶ D. Berciu, *Contribuții...*, 1961, p.337.

⁷ Idem, *Cultura Hamangia*, 1966, p.86-108.

⁸ Silvia Marinescu-Bîlcu, *op.cit.*, 1967, p.47-58.

⁹ Vladimir Dumitrescu, *ATG*, 3, 1938, p.5.

¹⁰ De exemplu Radu Vulpe, *Izvoare*, București, 1958, p.338.

¹¹ Natalia Berlescu, *ArhMold*, II-III, 1964, p.70.

¹² Radu Vulpe, *op.cit.*, p.338.

¹³ François Balsan, *Explorări în Kalahari*, București, 1969, p.108, n.2

¹⁴ *Ibidem*, p.241.

Dacă ne referim la modul de pieptănare, dispunem de date datând încă din perioada timpurie a epocii neolitice. Astfel, în cazul culturii Starčevo-Criș, părul era pieptănat fie spre spate, fie cu o cărare pe mijloc. În același mod se proceda și în aria de răspândire a culturii Vinča.

Atrag atenția mai multe figurine feminine de tip Cucuteni, din faza A, la care părul era împletit în cozi, aranjate pe spate¹⁵. Subliniem că părul astfel aranjat este redat pe figurine feminine fără precizarea gravidității, de aceea, ne socotim îndreptățiți să presupunem că acele figurine reprezintă fete nemăritate. Nu trebuie exclusă posibilitatea că purtatul părului aranjat sub formă de cozi să fie reflectarea unui obicei al comunităților neolitice, păstrat până în zilele noastre, în unele regiuni ale țării, conform căruia fetele nemăritate trebuie să poarte părul aranjat în cozi, iar după căsătorie să le taie.

Datele despre piesele de îmbrăcăminte, din epoca neolitică din ținuturile noastre, reflectate de unele amănunte reprezentate pe figurine, în principal, pe cele feminine, sunt și ele deosebit de utile atât din punct de vedere istoric, cât și etnografic.

Unele indicii privesc îmbrăcămintea femeilor din faza Giulești a culturii Boian. Femeile de atunci purtau rochii lungi până la glezne, destul de largi la poale. Unele indicii similare, referitoare la îmbrăcăminte, sunt și pe diverse figurine de tip Hamangia, din Dobrogea.

După părerea noastră, deosebit de importante sunt datele despre figurinele feminine din aria de răspândire a culturii Vădastra, din sud-estul Olteniei, dintre care unele au reprezentate pe ele : *fota* (de tipul celor înfășurate în jurul corpului de la brâu până la genunchi) și un *cojocel* (fără mâneci)¹⁶. Ambele fiind frumos ornamentate. Suntem convinși că aceste piese de îmbrăcăminte specifice s-au păstrat peste milenii la populația actuală din țara noastră.

Apoi reținem obiceiul femeilor, din aria culturii Gumelnița, de a purta rochii lungi până la glezne, strânse la mijloc și foarte largi (*en cloche*) la poale¹⁷. De asemenea, se cuvine să reținem observația că, pe mai multe figurine gumelnițene, rochiile erau ornamentate cu benzi late verticale, vopsite cu culoare roșie, alternând cu alte benzi similare, vopsite cu alb. Este desigur vorba de o anumită modă a vremii.

Femeile din arealul culturii Cucuteni, din Moldova, din faza Cucuteni A-B, purtau rochii deosebite ca aspect de cele descrise mai sus. Pe unele vase cucuteniene de lut ars, sunt pictate chipuri stilizate de femei, cu rochii rediate sub forma a două triunghiuri opuse la vârf¹⁸. Din analiza lor rezultă că rochiile acelea erau puțin mai scurte, ajungând mai jos de genunchi. Ele erau destul de largi la poale și strânse la mijloc, dar nu aveau mâneci. Țesăturile respective aveau decor format din benzi de culoare mai închisă, nu prea late, alternând cu altele de culoare deschisă, având aceeași lățime. Reținem că benzile erau oblice, pe toată suprafața rochiei, sau în formă de V-uri suprapuse, cele de pe partea inferioară a rochiei fiind cu vârful în sus, iar cele de pe partea ei superioară cu vârful în jos.

Dispunem de o serie de date privind încălțăminea oamenilor din epoca neolitică din țara noastră. Amintim că sunt multe figurine cu picioarele goale, dar și altele reprezentând persoane încălțate. Reținem faptul că, până acum, încălțăminea este redată începând din perioada mijlocie a epocii și până la sfârșitul ei, pe diverse figurine din arealele culturilor: Vinča, Turdaș, Precucuteni, Cucuteni, Aldeni II și Gumelnița. Despre încălțăminea neolitică avem indicii despre folosirea unui fel de papuci, probabil opinci, un fel de sandale și cizme lungi.

Tatuajul era un obicei practicat de membrii comunităților neolitice din țara noastră. Subliniem că el este indicat numai pe figurine feminine. În cursul epocii neolitice din ținuturile noastre se cunosc două moduri de tatuare:

- Unul este specific numai zonei din sudul țării, fiind documentat numai în arealele culturilor Gumelnița și Sălcuța, sub forma unor „puncte” pe bărbia figurinelor de lut ars și pe acelea plate de os¹⁹. Numărul punctelor diferă (pe o figurină de copilaș, în scutece, sunt numai trei puncte, iar pe figurine feminine ajunge până la nouă puncte).

- Cel de-al doilea mod de tatuare era realizat sub forma unor dungii paralele, oblice, vopsite cu alb pe față. Acest obicei este documentat numai pe figurine din faza Cucuteni A-B din Moldova²⁰.

Fără îndoială că și tatuajul avea o anumită semnificație magico-religioasă. Considerăm însă că semnificația tatuajului din arealele culturilor Gumelnița și Sălcuța, sub formă de puncte pe bărbie, care se făcea pentru toată viața (în cazul în care era un tatuaj propriu-zis, prin înțepare și încrustare) sau,

¹⁵ De exemplu, M. Petrescu-Dîmbovița și colab., *Săntierul arheologic Trusești*, SCIV, V, 1954, 1-2, p.14, fig.5.

¹⁶ Marin Nica, *Oltenia*, II, 1980, p.37, fig.7/1.

¹⁷ De exemplu, Dinu V. Rosetti, *JPEK*, 1938, pl.24/1.

¹⁸ Ștefan Cucoș, *MemAnt*, II, 1970, fig.2 și 3/1.

¹⁹ De exemplu, Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, pl.17.

²⁰ Vladimir Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, 1979, fig.176/3.

oricum, pentru o perioadă îndelungată dacă se făcea prin vopsire, era deosebită de acela practicat prin vopsire numai cu prilejul anumitor manifestări specifice de către membrii comunităților culturii Cucuteni.

În cursul epocii neolitice, purtătorii mai multor culturi, în timpul unor manifestări de caracter magico-religios, au folosit măști, de diferite forme, cu care își acopereau fața întreagă. Faptul rezultă, cu toată claritatea, din cercetarea pieselor reprezentând figurine. Mai reținem constatarea că forma măștilor s-a modificat cu timpul, de la fază la fază, în cadrul aceleiași culturi, putând servi acum drept criteriu cronologic. Majoritatea figurinelor, având pe față o mască, sunt documentate în sud-vestul țării, în aria culturii Vinča²¹. Prin intermediul acestei culturi obiceiul s-a transmis mai departe spre nord-est, la comunitățile înrudite de tip Turdaș și încă în perioada de început a culturii, la unele comunități târzii de tip Starčevo-Criș aflate mai la est (în Oltenia). Redarea măștilor pe figurine de tip Starčevo-Criș se cunoaște și în nord-vestul țării.

Obiceiul de a folosi măști s-a transmis mai departe spre est, fie direct de la comunitățile Vinča, dar probabil și pe alte căi dinspre sud, la purtătorii culturii Boian (încă din prima fază) și la acei ai culturii Vădastra.

Se cunosc figurine cu mască și în arealele culturilor Precucuteni, aspectul Aldeni II și Gumelnița. În toate acestea numărul unor astfel de figurine este foarte mic, în raport cu cele fără indicarea măștii.

Ce semnificație aveau acele măști este greu de răspuns cu certitudine. Dacă avem în vedere manifestările magico-religioase ale unor populații slab dezvoltate, vom constata că persoanele, care efectuează dansul sau acțiunea respectivă și poartă mască, sunt considerate de către participanți că întruhidează divinitatea și dobândesc unele puteri supranaturale. Nu este exclus ca și comunitățile neolitice studiate în lucrarea noastră să fi avut o atare credință.

O altă categorie de figurine este a celor realizate din plăcuțe de os și din oase mici de animale. Astfel de piese mult stilizate, apar la nord de Dunăre, la sfârșitul perioadei neoliticului timpuriu, în aria culturii Dudești. Numărul lor a crescut destul de mult începând din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița. Subliniem că figurinele de os au fost specifice numai pentru unele culturi din sudul țării, anume arealele Dudești și Hamangia (în ambele sunt piese rare), mai cu seamă, în cadrul ariilor de răspândire ale culturilor Gumelnița și Sălcuța. Nu a existat nici o legătură stilistică între cele două grupuri de figurine. În primele două culturi, piesele de os sunt foarte stilizate, iar în ultimele două, figurinele s-au făcut, mai ales, din plăcuțe de os, cu forme specifice pentru fiecare fază.

În legătură cu figurinele plate din os se pun două probleme, care merită toată atenția. Ce reprezintă figurinele acelea și cum erau ele folosite.

Astfel de figurine, nu poate fi nici o îndoială, reprezintă chipuri umane numai de sex feminin. Nu s-a intrat însă în amănunte. După părerea noastră, dacă analizăm, cu mai multă atenție, seria unor astfel de figurine plate de os și dacă avem în vedere, în special, pe acelea din faza Sultana (=Gumelnița A 2), la care proporția dintre diferitele părți ale corpului este semnificativă, putem admite că, în realitate, figurinele plate de os reprezintă copii micuți. De asemenea, cele din faza Jilava (=Gumelnița B 1), care au partea inferioară dreptunghiulară, adesea fără indicarea liniei despărțitoare a picioarelor, credem că redau copilași înfășați.

La cea de-a doua problemă pusă, anume aceea cum erau utilizate figurinele plate de os, credem că răspunsul corect este acela că erau purtate atârnate cu un șnur de gât de către fete și de femei tinere, în directă legătură cu cultul fertilității. În sprijinul părerii enunțate, amintim faptul că majoritatea figurinelor de acest tip au suprafața foarte netedă, adesea chiar lustruită, fără îndoială datorită frecării continue de pielea persoanei care purta piesa. Semnalăm și observația că unele piese au avut verigi mici din sârmă de aramă, fixate în orificiile făcute în marginile capului figurinelor, pentru a se lega de ele un șnur.

O altă categorie de figurine de os este reprezentată prin cele numite prismatice (datorită formei lor). Ele au fost făcute din metapode, în special, de porc. Astfel de piese sunt documentate în arealele culturilor Gumelnița (mai ales) și Sălcuța. Prin contacte, dintre comunitățile de la sud de Carpați (din Muntenia) și cele din sud-estul Transilvaniei, respectiv între comunitățile Gumelnița și Cucuteni, unele piese au ajuns și în sud-estul Transilvaniei (de exemplu piesa de la Bod)²². Menționăm că la această categorie de figurine nu se observă deosebiri tipologice de la fază la fază.

O serie de alte obiecte de os (prelungi, cu secțiuni transversală arcuită) sunt considerate de către mulți arheologi ca fiind figurine de un tip deosebit, fiind numite figurine *en violon*. După părerea

²¹ De exemplu, Eugen Comșa și Oct. Răuț, SCIV, 20, 1969, 1, p.3-15.

²² H. Schroller, *Mannus*, VI, 1928, p.232-235.

noastră, aceste piese au servit cu totul altui scop. În această privință avem în vedere faptul că pe nici una din ele nu este indicat nici un amănunt anatomic și nici cu privire la o eventuală îmbrăcăminte sau podoabă. De asemenea, ținând seama de cele trei grupuri de orificii mici de pe ele, considerăm că astfel de obiecte au servit ca piese pentru un instrument muzical cu câteva corzi. Piesa respectivă fiind fixată pe partea inferioară a instrumentului. Orificiile din partea inferioară servind la fixarea ei de marginea de jos a cutiei de rezonanță, iar de orificiile de pe marginea superioară au fost legate corzile. Precizăm că acele instrumente muzicale aveau, de regulă, câte trei corzi.

Dintr-o altă categorie de piese fac parte figurinele de marmură. Cercetările din cadrul necropolei de tip Hamangia de la Cernavodă²³, au avut drept urmare, printre altele, descoperirea unor astfel de figurine, similare ca formă cu acelea modelate din lut ars, redând personaje feminine în picioare. În schimb, figurinele gumelnișene de marmură, descoperite la Gumelnița²⁴ și Pietrele²⁵, imită, prin forma lor, pe acelea plate de os, din aceeași arie culturală, dar, presupunem, ținând seama de mărimea unora dintre ele, că au fost folosite tot în scop magico-religios, dar altul decât cele de os. O figurină de marmură, de cu totul alt tip, mult stilizată, s-a găsit cu prilejul săpăturilor din așezarea de tip Vinča (în stratul datând din faza Ornița = Vinča B 2), de la Liubcova²⁶.

Din analiza figurinelor de marmură descoperite pe teritoriul României, rezultă că astfel de piese sunt documentate numai în sudul țării, în arealele culturilor Hamangia, Gumelnița și Vinča. Subliniem că în cele trei arii sunt reprezentate figurine de marmură aparținând fiecare unei categorii deosebite, fără a fi înrudite tipologic între ele. Cele trei grupuri de figurine de marmură au avut prototipuri sudice, răspândite spre nord, în răstimpuri diferite (începând din neoliticul mijlociu și apoi în timpul neoliticului târziu), pe căi deosebite, până în Dobrogea, Muntenia și Banat.

Figurinele de aur sunt documentate atât în Muntenia, cât și în Crișana, Transilvania și Moldova²⁷. Astfel de figurine sunt foarte stilizate. Din analiza lor tipologică rezultă că ele au avut prototipuri în ținuturile sudice ale Peninsulei Balcanice și cu timpul s-au răspândit spre regiunile noastre, pe două căi principale: una estică, prin arealul culturii Gumelnița, din estul Bulgariei, și alta vestică prin arealul culturii Vinča, din estul Iugoslaviei și mai departe până în zona Oradea, de unde, în cadrul complexului Tiszapolgar-Bodrogkeresztur, s-au transmis în jumătatea de nord a Transilvaniei și mai departe în vestul Moldovei, în așezarea din faza Cucuteni A-B, de la Traian²⁸.

În arealul culturii Gumelnița, figurinele de aur sunt documentate atât în complexe din faza Sultana (= Gumelnița A 2), cât și în cele din faza Jilava (= Gumelnița B1).

Subliniem descoperirea unei astfel de figurine de aur, în dreptul sternului unui schelet de copil (probabil de fetiță) din cuprinsul necropolei gumelnișene de la Vărăști²⁹. Observația constituie o dovadă că astfel de figurine erau purtate atârmate de gât de către fete și femei, având evident o semnificație legată de cultul fertilității. În sprijinul părerii de mai sus semnalăm și observația că o altă figurină de aur a fost descoperită în dreptul pieptului vasului antropomorf de cult, de la Vidra, reprezentând un chip de femeie³⁰.

Diversele figurine de aur au fost lucrate din aur sudic (provenit din zăcămintele aflate la sud de Munții Balcani), cele din aria culturii Gumelnița, iar cele din Crișana, Transilvania și Moldova din aur local, provenit, desigur, din zăcămintele aflate în zona Munților Apuseni.

Dintre figurinele de aur atrage atenția, prin mărimea sa (diametrul=24,1 cm) și mai ales prin greutatea sa, piesa de la Moigrad, care cântărește 750 g³¹.

Piesa de la Traian³², datează din faza Cucuteni A - B și dovedește legături de schimb cu comunitățile de peste munți, evident, contemporaneitatea cu ele.

Din punct de vedere cronologic se cuvine făcută precizarea că figurinele de aur, din cele două serii la care ne-am referit, sunt din două perioade deosebite. Mai vechi sunt cele din aria culturii Gumelnița, mai târziu sunt cele din jumătatea de nord a țării.

²³ D. Berciu, *Cultura Hamangia*, București, 1966, p.104.

²⁴ Silvia Marinescu-Bîlcu, *O statueta neolitică de marmură descoperită la Gumelnița*, SCIV, XIV, 1963, 1, p.139-142.

²⁵ D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, Materiale, II, 1956, p.538 și p.539, fig.64.

²⁶ Săpături Eugen Comșa.

²⁷ Hortensia Dunitrescu, *Dacia*, V, 1961, p.69-93.

²⁸ *Ibidem*, p.70 (fig.1) și p.71 (fig.2).

²⁹ Săpături Eugen Comșa.

³⁰ Dinu V. Rosetti: *op.cit.*, p.38.

³¹ Hortensia Dumitrescu, *op.cit.*, p.71 și p.75 (fig.5).

³² *Ibidem*, p.69-93.

Mai trebuie reținută constatarea că în seria sudică de figurine de aur gumelnițene, evoluția lor tipologică s-a desfășurat de la formele complicate la cele simple, pe când în cealaltă zonă, nordică, evoluția unor astfel de figurine s-a produs invers și anume de la forme simple la cele complicate.

În privința figurinelor de tip „troian”, considerăm că piesele de lut ars au fost imitate după cele de metal. Faptul este reflectat prin existența, pe unele piese de acest tip din Moldova, a șirului de mici proeminențe, realizate *au repoussé*. Figurinele de acest tip sunt mult stilizate și, fără îndoială, cele prevăzute cu orificii mici la partea superioară erau purtate la gât de fete și femei tinere, în directă legătură cu cultul fertilității.

Figurinele de tip tesalic³³, foarte puține la număr, descoperite în arealul culturii Gumelnița, nu ridică probleme deosebite. Ele, desigur, reflectă o influență sudică.

S-au descoperit mai multe piese mai complicate, care redau unele dansuri străvechi. Cele documentate, până în prezent, sunt de două feluri:

- Mai veche este figurina reprezentând un bărbat cu brațele îndoite din coate, cu palmele în sus și cu picioarele depărtate lateral și îndoite, în unghi drept, din genunchi. Considerăm că figurina reprezintă un bărbat executând un dans ritual, care presupunea salturi și anumite cântece. Piesa datează din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița³⁴.

- Mai interesante sunt reprezentările indicând un dans de tipul *horei*, la care, se pare, că participau numai femei. Este vorba de trei sau mai multe femei, care dansau în cerc și aveau mâinile cu palmele așezate pe umerii persoanei alăturate.

Fără îndoială că acele dansuri aveau și ele o anumită semnificație simbolică. Este greu de răspuns ce anume se urmărea prin executarea lor. Probabil și ele erau legate de cultul fertilității.

Astfel de „hore”, din epoca neolitică, sunt documentate, până acum, numai în Moldova³⁵. Dat fiind faptul că hora este un dans larg răspândit în ținuturile locuite de români, nu trebuie să excludem posibilitatea că acest dans, având inițial o semnificație rituală, să se fi păstrat la noi din acele vremuri îndepărtate, uitându-se, cu timpul, semnificația lui inițială.

În continuare ne-am referit la mobilierul din epoca neolitică (de pe teritoriul nostru), strâns legat funcțional de figurinele de lut ars. Este vorba de scăunele sau de scaune cu spetează, pe care erau așezate anumite figurine modelate anume cu picioarele îndoite. Sunt documentate, în diferite arii culturale, mai ales, diverse tipuri de scaune și de mese. Se cuvine să ne referim, mai cu seamă, la scăunelele făcute din buturugi mici, cărora li se da o formă aproximativ semisferică, cu partea dreaptă puțin albiată. Ele erau prevăzute cu câte trei sau patru picioare scurte, subțiri, înfipte oblic, în partea semisferică. Ca formă și utilizare ele sunt identice cu scăunelele folosite și în zilele noastre, în aproape toate zonele țării. Aceste scăunele, împreună cu mesele neolitice, având tăblia de formă rotundă, cu câte trei sau patru picioare scurte, constituie, cu certitudine, elemente de continuitate, păstrate din moși-strămoși, timp de milenii, de către populația locală străveche și apoi românească, de pe teritoriul patriei noastre.

Nu trebuie trecute cu vederea nici scaunele neolitice, multe din ele prevăzute cu speteze înalte, având adesea forma unor figuri umane stilizate. Scaune cu speteze, destul de asemănătoare, sunt folosite și astăzi de către țărani români.

Variabilitatea mare a tipurilor de piese de mobilier, trebuie să ne dea de gândit. Credem că ele reflectă o imaginație bogată a oamenilor din vechime și folosirea unor tipuri variate, destul de multe, de unelte tăioase, cu care, persoane specializate, nu numai că au realizat diverse tipuri de mobilier (de exemplu scăunele), ci au făcut la scaune spătare de diferite forme, unele complicate, iar adesea au ornamentat obiectele de lemn realizate, de exemplu, prin creștături (cum este cazul scăunelului „Gânditorului” de tip Hamangia, de la Cernavoda).

³³ Vladimir Dumitrescu, *Dacia*, VII - VIII, 1941, p.97-102 și *idem*, SCIV, XI, 1960, 2, p.245 - 260.

³⁴ Descoperită la Ipotești. Săpături Eugen Comșa.

³⁵ Silvia Marinescu-Bîlcu, SCIV, 25, 1974, 2, p.169-170.

RÉSUMÉ

Les cultures néolithiques documentées sur le territoire de la Roumanie ont mis au jour un nombre significatif de figurines anthropomorphes.

D'après les données mentionnées par l'auteur, la coutume d'utiliser dans différentes occasions magico-religieuses des figurines anthropomorphes est d'origine du Sud.

Dans les zones des cultures néolithiques du début il y a un nombre réduit de figurines anthropomorphes.

Les premières figurines en terre cuite ont pénétré dans les régions nord-danubiennes avec les porteurs de la culture de Cârcea.

Dans la zone de culture de la céramique rubannée (d'origine nordique) sur le territoire de la Roumanie a été trouvée une seule figurine anthropomorphe à Târpești (dép. de Neamț).

Pendant le néolithique moyen et surtout vers la fin du néolithique roumain les figurines anthropomorphes deviennent de plus en plus nombreuses.

La majorité des figurines anthropomorphes sont en terre cuite. Elles représentent des figures humaines stylisées qui diffèrent pour chaque culture et même pour chaque phase de la même culture.

Pendant le néolithique ancien les figurines représentent, dans leur grande majorité, des figurines féminines, les figurines masculines étant rares. Vers la fin du néolithique, celles masculines deviennent plus fréquentes, mais dans cette période prédominent surtout les figurines représentant des femmes.

En général on considère que les figurines en terre cuite représentant des femmes reflètent le culte de la fertilité. D'après l'auteur ces figurines reflètent à côté du culte de la fertilité d'autres cultes magico-religieuses aussi.

Dans l'ouvrage l'auteur mentionne que parmi les figurines appartenant à des cultures néolithiques du Sud-Est de la Roumanie il y en a quelques-unes qui représentent de petits enfants, des jeunes filles, des femmes enceintes et des femmes âgées (un nombre réduit). Les différents types de figurines mentionnés plus haut sont liés à différents rituels magico-religieux pratiqués lors de la naissance, le mariage (la fertilité) et à l'âge sénile.

Dans la culture de Hamangia des figurines ont été déposées dans les tombes. Leur présence, d'après l'auteur, n'est pas liée au culte de la fertilité, mais elles représentent des divinités protectrices des morts.

Dans les zones des différentes cultures néolithiques de Roumanie il y a aussi des figurines ou bien des figures appliquées en relief sur des vases, aux mains levées dans différentes positions.

Pour quelques figurines en terre cuite ou en os on constate des règles précises d'après lesquelles elles ont été réalisées. Ces règles ont été rigoureusement respectées pour chaque phase dans le cas des figurines en os de la culture de Gumelnitza et dans le cas des figurines en terre cuite de toutes les phases de la culture de Cucuteni.

Parfois sur quelques figurines néolithiques on peut reconnaître la chevelure, les vêtements et les chaussures des femmes de cette époque.

Les gens du néolithique roumain ont pratiqué aussi le tatouage, qui a eu sans doute un rôle magico-religieux. Dans la zone des cultures de Gumelnitza et Sălcuța le tatouage est représenté par des points successifs sur le menton des figurines en terre cuite et en os.

Sur les figurines appartenant à la phase Cucuteni A-B en Moldavie, le tatouage est représenté par des lignes obliques parallèles peintes sur le visage en blanc et rouge.

De même, pendant les cérémonies magico-religieuses, les gens des différentes cultures néolithiques de Roumanie ont employé des masques. Ces masques ont subi des modifications en ce qui

concerne la forme et les détails du visage, non seulement dans la zone des différentes cultures, mais aussi pendant les différentes phases de la même culture. La plupart des figurines ayant des masques appartiennent à la culture de Vinča, mais des figurines à masques semblables il y a aussi dans les cultures Starčevo-Criș, Hamangia, Boian et Vădastra.

Les plus anciennes figurines plates en os spécifiques seulement pour les cultures du sud du pays, fortement stylisées, ont paru assez rarement aussi dans la zone de la culture de Dudești et Hamangia.

Les figurines en os sont devenues plus fréquentes pendant la phase de transition de la culture Boian à la culture de Gumelnitza et surtout pendant la culture de Gumelnitza et de Sălcuța. Pour les cultures mentionnées il y avait des figurines plates en os, spécifiques pour chaque phase de leur évolution. Quelques-unes en ont de petits trous perforés des deux côtés de la tête dans lesquels de petits anneaux en cuivre ont été montés.

Les figurines plates en os représentent sans doute des figures de sexe féminin. Analysant la série de ces figurines et, spécialement, celles appartenant à la phase Sultana (= Gumelnitza A 2) de la culture Gumelnitza, on constate que, d'après les proportions du corps, ce type représente des petits enfants (bébés). Les figurines appartenant à la phase de Jilava (= Gumelnitza B 1) de la même culture (ayant la partie inférieure du corps rectangulaire et dont la ligne qui sépare les jambes manque), d'après l'opinion de l'auteur, représentent des petits enfants émaillottés.

Ces figurines étaient montées sur un cordon et portées sur le cou par les petites et les jeunes filles. Elles avaient un rôle dans le culte de la fertilité.

Une autre catégorie de figurines en os, en forme de prisme sont apparues dans les complexes appartenant à la culture de Gumelnitza et Sălcuța.

Toute une série d'objets en os (allongés, ayant une section en forme d'arc) sont considérés comme figurines nommés « en violon ». D'après l'opinion de l'auteur, ces objets, représentent des pièces appartenant à des instruments musicaux à cordes. Les pièces étaient fixées sur la partie inférieure des instruments (en bois) et les orifices situés sur la partie supérieure des pièces servaient pour fixer les cordes.

Les figurines en marbre sont présentes seulement dans les régions du sud de la Roumanie, dans les zones des cultures de Hamangia (en Dobroudja), Gumelnitza (en Munténie) et Vinča (au Banat). Les figurines en marbre qui ont été mis au jour dans les trois cultures mentionnées, ne sont pas apparentées du point de vue typologique, chaque culture ayant des types spécifiques.

En Munténie, Crișana, Transylvanie et en Moldavie ont été trouvées des figurines en or, fortement stylisées, leurs prototypes se trouvant dans les régions du sud de la Péninsule Balkanique. Elles ont pénétré vers le nord par deux voies principales: à l'est dans la culture de Gumelnitza (une telle figurine a été trouvée sur le cou d'un enfant, probablement une fillette, dans un tombeau de la nécropole de Vărăști (dép. de Călărași); à l'ouest, dans la culture de Vinča et plus au nord, dans la zone du nord-ouest de la Roumanie dans le complexe culturel Românești-Gornești (Tiszapolgar-Bodrogkeresztur) et, enfin, dans la moitié nord de la Transylvanie. De Transylvanie ces types de figurines ont pénétré vers l'est en Moldavie, où on a trouvé un exemplaire dans l'agglomération de Traian (dép. de Neamț), appartenant à la phase Cucuteni A-B.

Du point de vue chronologique, les figurines en or qui ont pénétré dans la culture de Gumelnitza sont plus anciennes que celles trouvées dans la moitié nordique du pays (Oradea, Moigrad, Traian).

Les figurines à la tête mobile (du type thésalique), découvertes dans un nombre réduit d'exemplaires dans la culture de Gumelnitza sont d'origine sudique.

Pendant les fouilles archéologiques ont été découvertes des figurines ou des pièces céramiques plus compliquées (formées de figurines) qui représentent des danses.

Très intéressantes sont les pièces céramiques trouvées dans la culture de Cucuteni de Moldavie (Frumușica, Târpești) qui représentent une danse en ronde, exécutée par trois ou plusieurs femmes, les mains sur l'épaule de la personne voisine. Il s'agit évidemment d'une danse

rituelle exécutée par des femmes au rythme de la musique. Vu que ce type de danse est trop répandu chez les Roumains (connu sous le nom de *horă*) il est possible qu'il ait été transmis de génération en génération jusqu'à nos jours, de ces temps très éloignés.

Enfin, l'auteur s'occupe des objets en terre cuite qui représentent des meubles de l'époque néolithique, dont certains types de chaises. Au premier lieu sont mentionnées les petites chaises, faites de tronc d'arbres, à la partie supérieure concave et la partie inférieure convexe, à trois ou quatre petits pieds obliques. D'autres meubles sont les petites tables rondes à trois ou quatre pieds courts. D'autres chaises néolithiques ont le dossier haut à la partie supérieure avec des figures humaines stylisées.

Ces types de meubles se trouvent même de nos jours dans la zone rurale de la Roumanie: ils constituent certainement des éléments de continuité.

Par l'analyse des figurines, l'auteur a réussi à présenter des éléments de vêtements, chaussures, de la coiffure des femmes, de meubles et, aussi, une partie des manifestations magico-religieuses des communautés qui ont vécu sur le territoire de la Roumanie pendant l'époque néolithique. Une conclusion importante est que certaines pièces constituent des éléments de continuité dans la culture matérielle et spirituelle du peuple roumain.

ILUSTRĂȚII

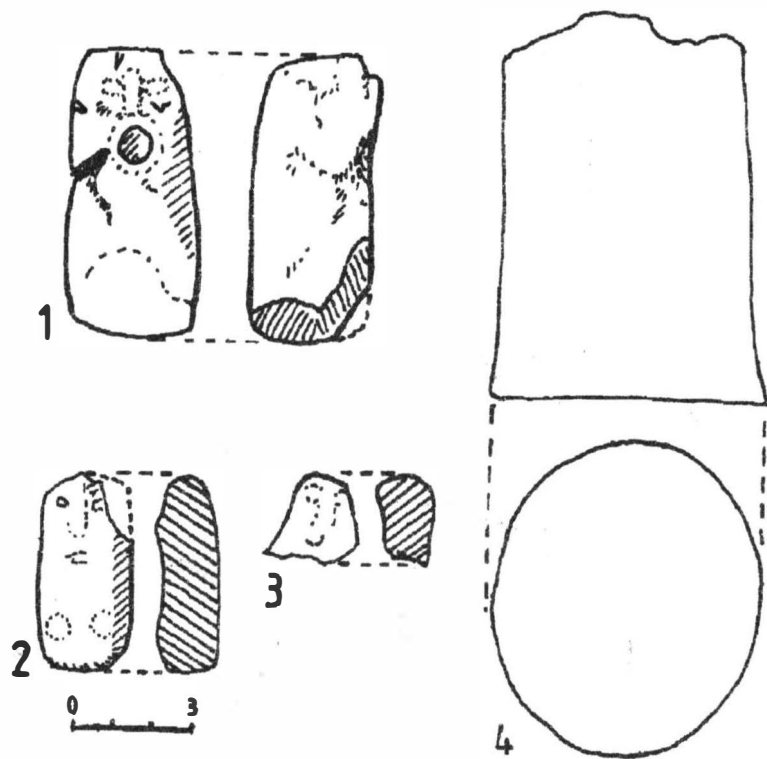

Fig.1. Figurine de lut ars. *Cultura Cârcea-Gura Baciului*.
 1= Grădinile (după M.Nica, *op.cit.*, AO,1,1981), p.36, fig.5/1;
 Cârcea: 4 = p.36, fig.5/2; 2, 3 = Gura Baciului (după N.Vlassa,
op.cit., AMN, IX, 1972, fig.14/5,4).

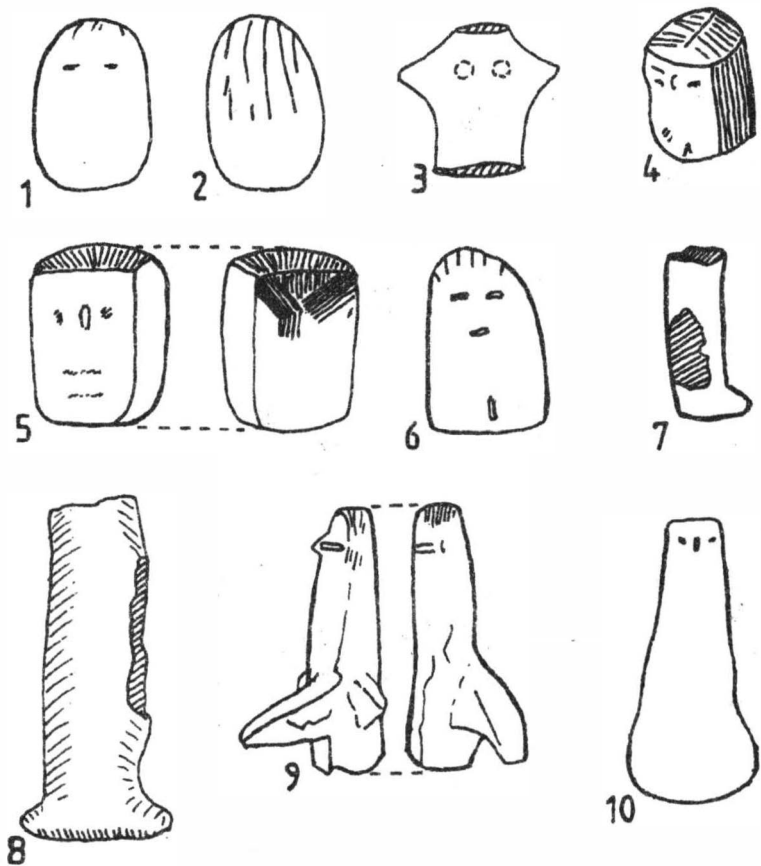

Fig.2. Figurine de lut ars. *Cultura Starcevo-Criș*. Dudeștii Vechi (= Beșenova Veche); după Gh. Lazarovici, *op.cit.*, 1979) 1, 2 = pl.X/A/4,5; 3 = pl.X/A/19;
 4 = pl.X/A/6; 5 = pl.X/A/7; 6 = pl.X/A/3; 7 = pl.X/A/10; 8 = pl.X/A/9;
 9 = pl.X/A/1; 10 = pl.X/A/2.

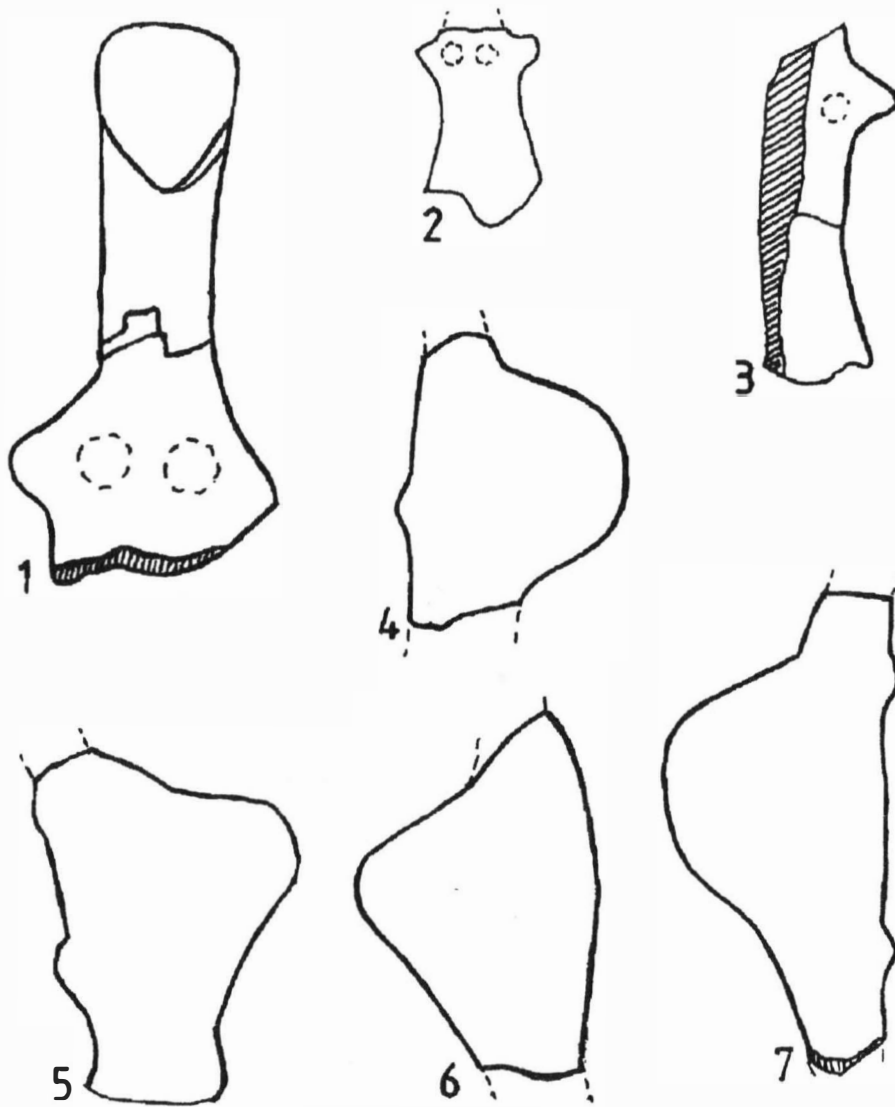

Fig.3.Figurine de lut ars.Cultura Starčevo-Criș. Homorodu de Sus (după T.Bader, *op. cit.*, AMN,V, 1968, p.381-388); 1= fig.3; 2=fig.2/5; 3 = fig.2/8; 4-7 = fig.1/3,5,4,2.

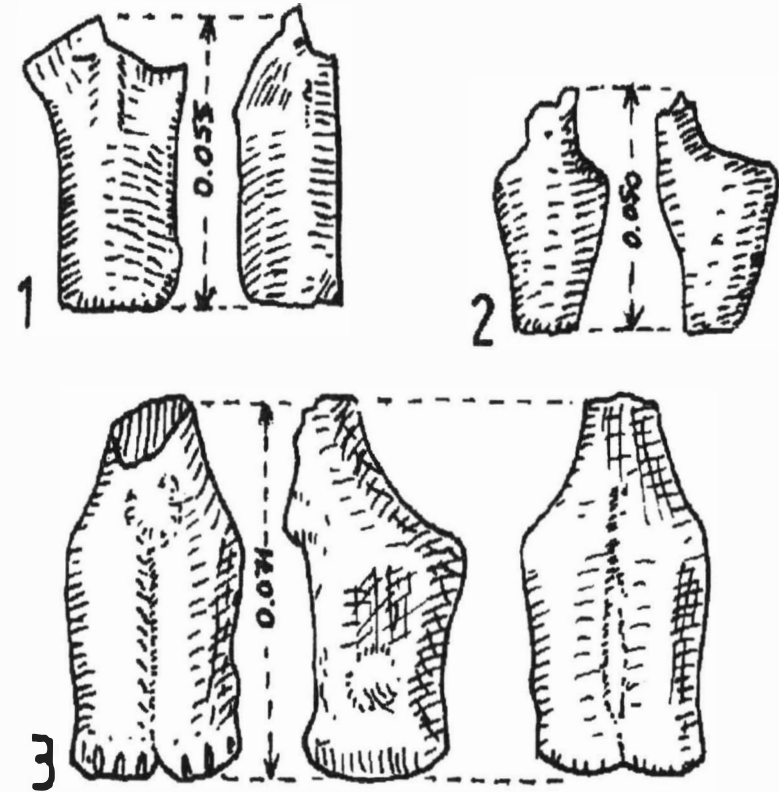

Fig.4.Figurine de lut ars. Cultura Starčevo - Criș. 1-3 = Perieni (după M. Petrescu-Dîmbovița, *op.cit.*, Materiale, III, 1957, p.75, fig.8/1, 2, 3).

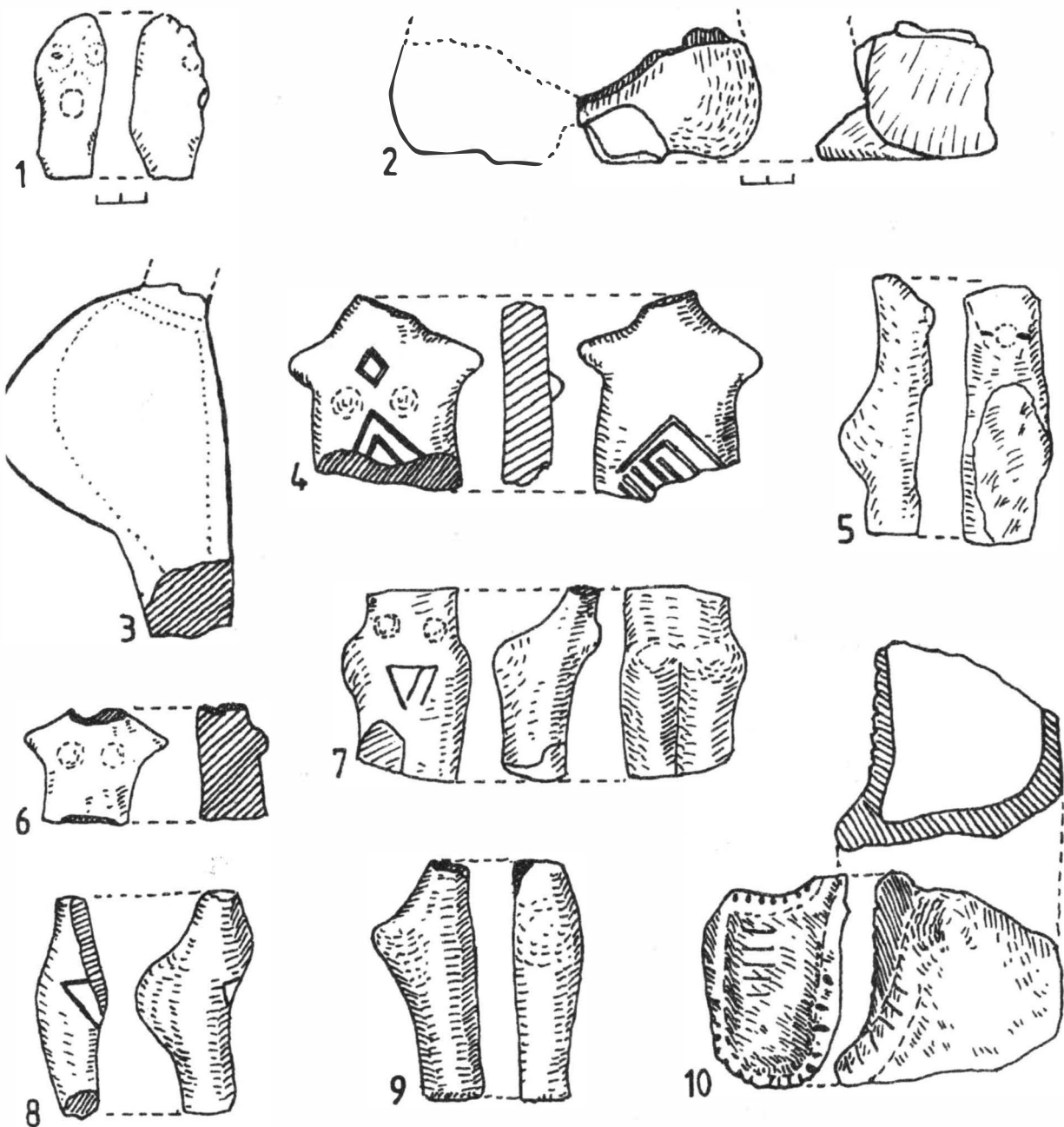

Fig.5 Figurine de lut ars. *Cultura Starăevo-Criș*. 1-2 = Cârcea „La Hanuri” (după M. Nica, *op.cit.*, Dacia, XXI, 1977, p.28, fig.12/1,3); 3 = Grădinile (după M. Nica, *op.cit.*, AO, I, 1981, p.36, fig.5/3); 4-10 = Ostrovu Banului (după P. Roman și V. Boroneanș, *op.cit.*, Drobeta, I, 1974, p.122, pl.III/7, 3, 4, 5, 6, 8, 2).

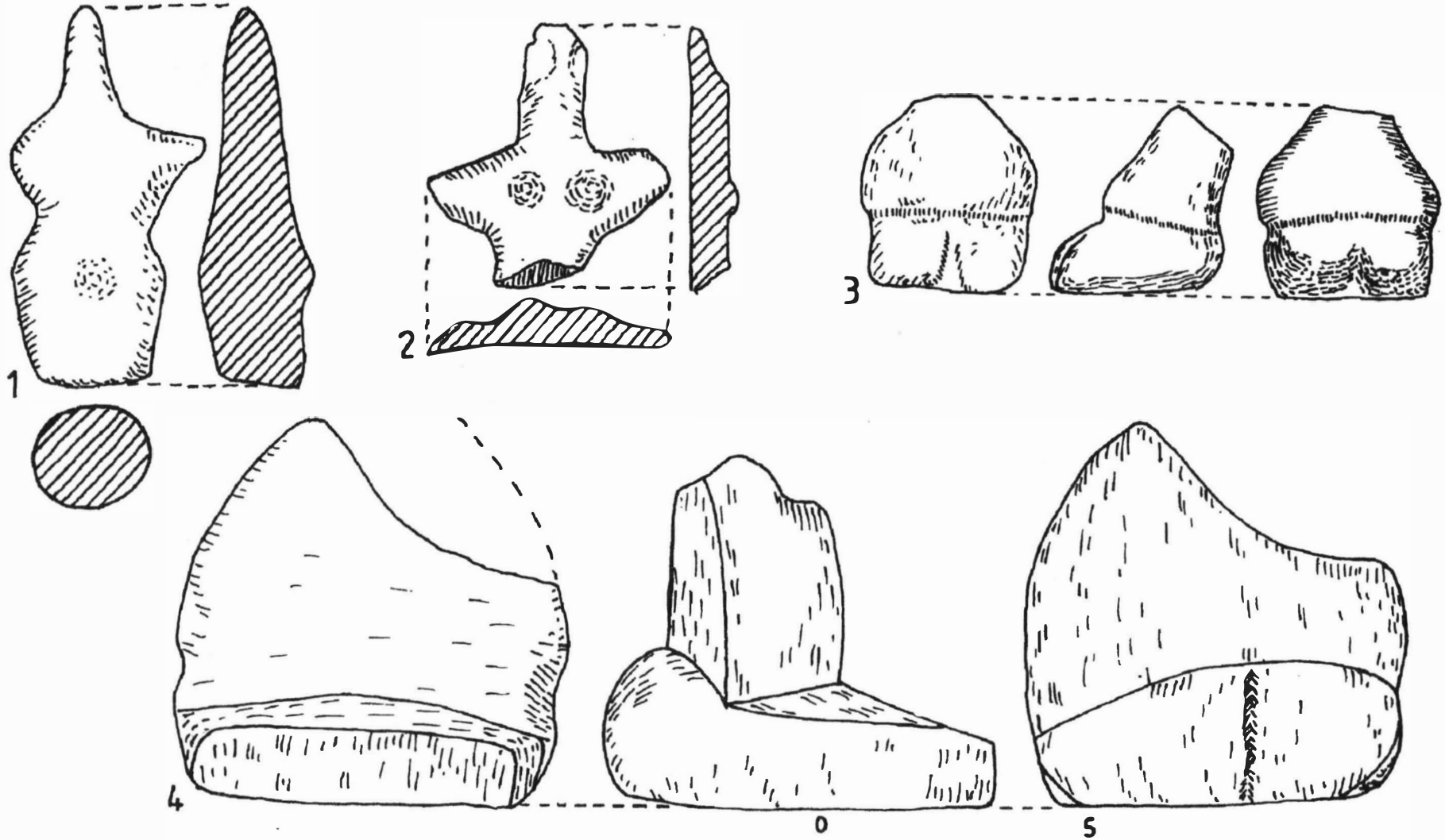

Fig.6. Figurine de lut ars. *Cultura Dudești*. Dudești (Săpături Eug. Comșa).

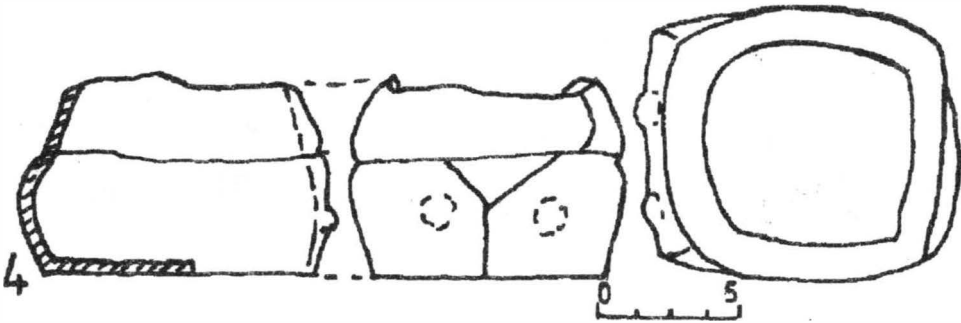
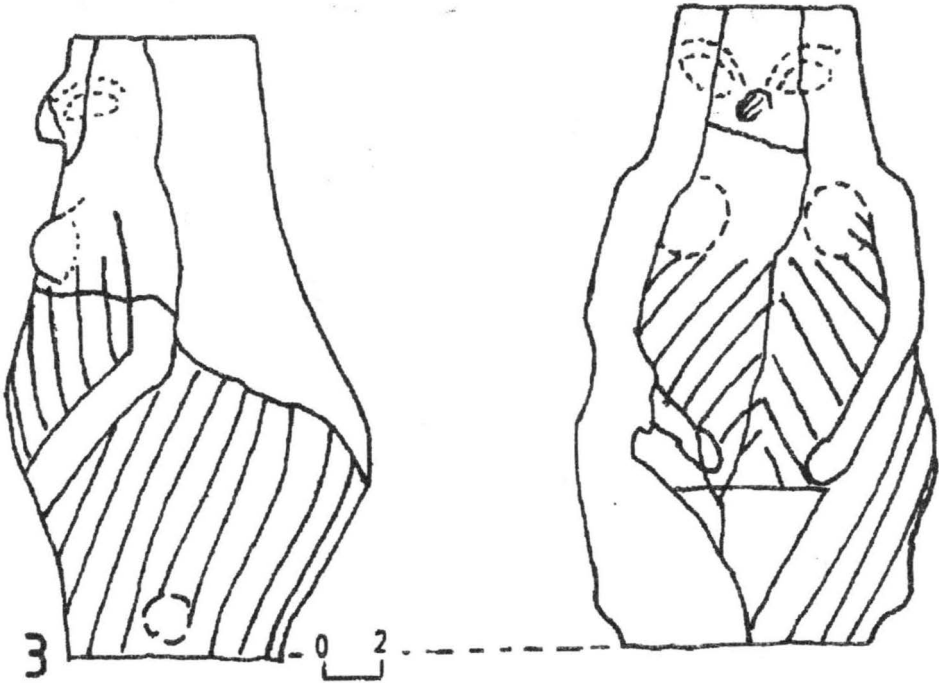
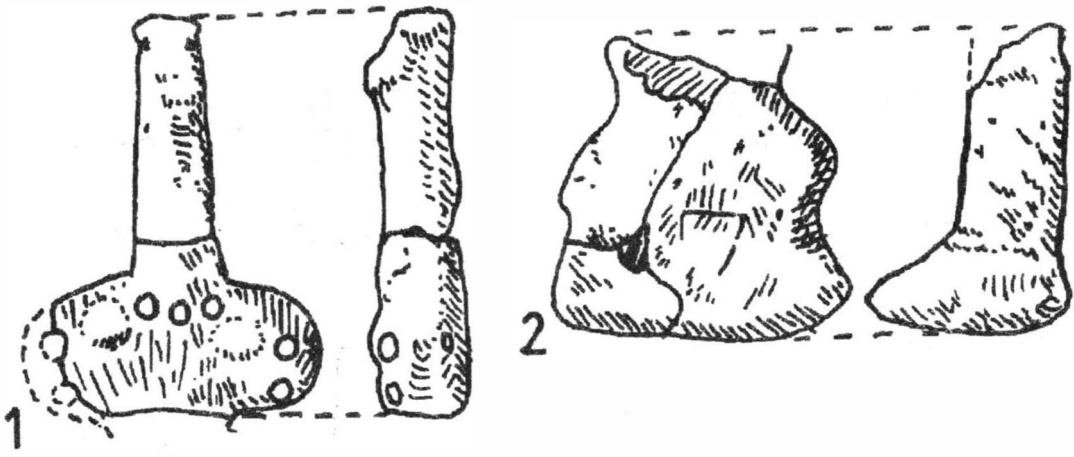

Fig.7 Figurine de lut ars. Cultura Dudești. 1,2 = Cernica (după Seb. Morintz, *op.cit.*, Dacia, VII, 1963, p.36, fig.8/3,2); 3 = Cârcea - „Viaduct” (după M. Nica, *op.cit.*, AO, 3, 1984, p.43-44, fig.7/1); 4 = Dudești (după Eug. Comșa, *op.cit.*, PZ, 46, 1971, 2, p.235, fig.30).

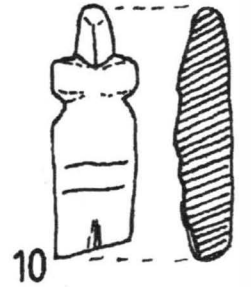
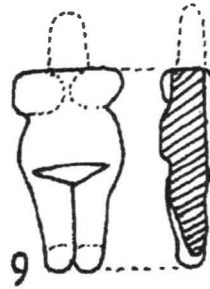
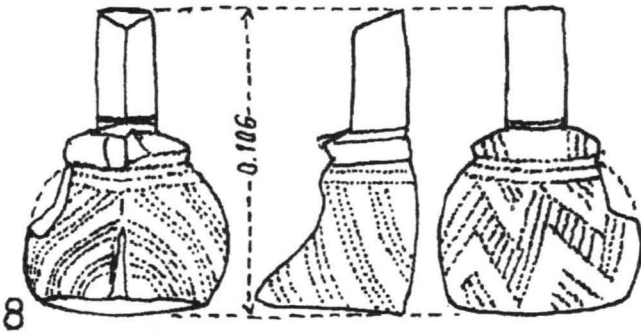
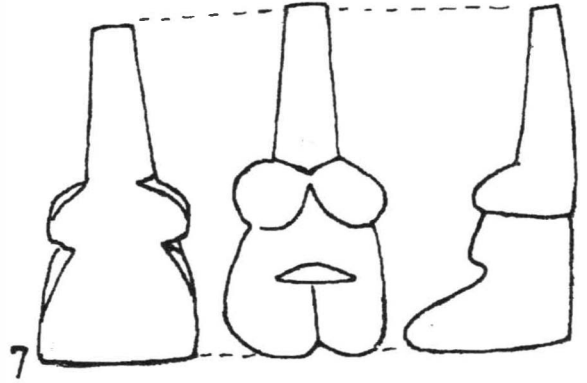
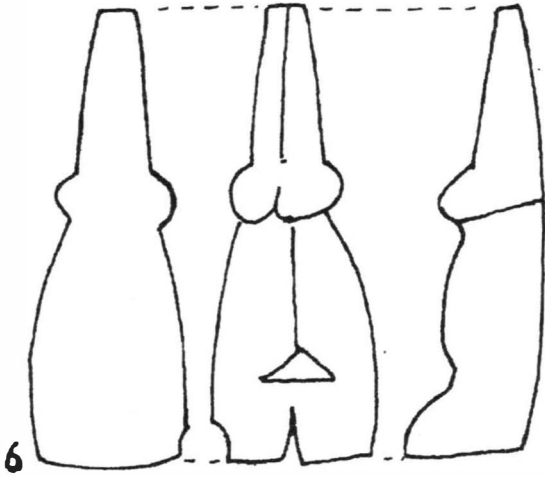
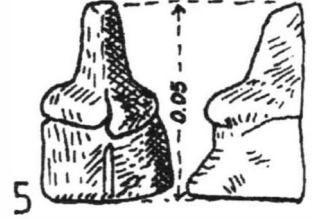
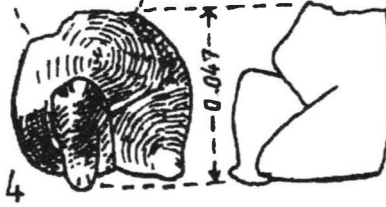
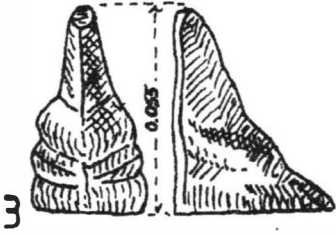
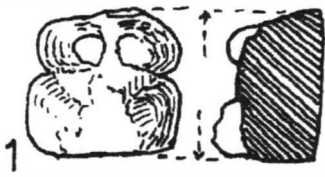

Fig.8. Figurine de lut ars. *Cultura Hamangia* (după D.Berciu, *op.cit.*, 1966). 1-5=Cernavoda p.103, fig.57/5,6, 4,7,3); 6,7= Golovița (p.90, fig.44/1,2); 8=Cernavoda (p.99, fig.54); figurine de marmură; 9,10=Cernavoda (p.100, fig.56/2,3).

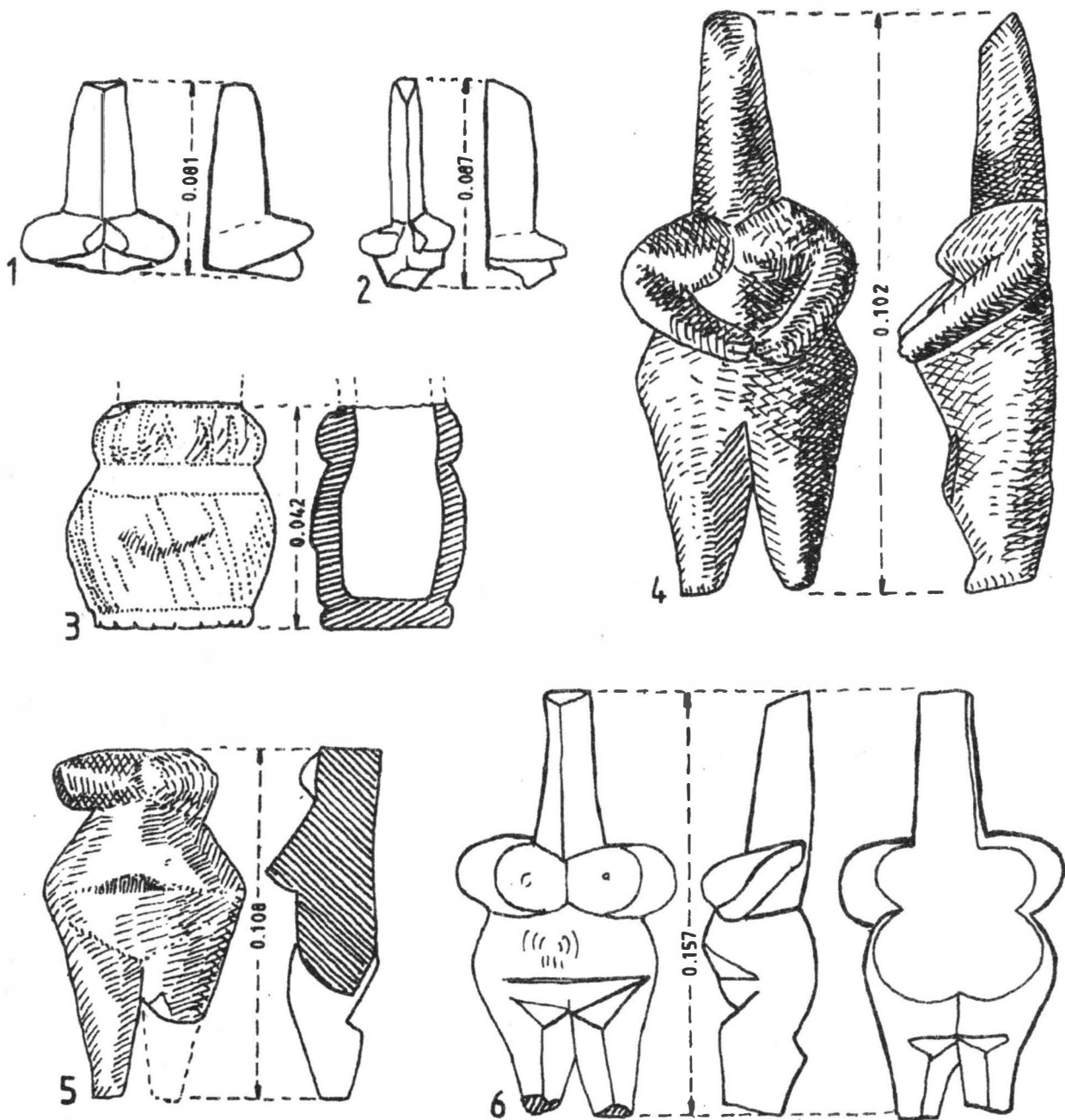

Fig.9. Figurine de lut ars și un văscior antropomorf. *Cultura Hamangia*. 1,2 = Cernavoda (după D. Berciu, *op.cit.*, p.103, fig.58/2,1); 3 = Ceamurlia de Jos (*ibidem*, p.100, fig.56/4); 4-6 = Cernavoda (*ibidem*); 4 = p.100, fig.56/1; 5 = p.102, fig.57/2; 6 = p.98, fig.53).

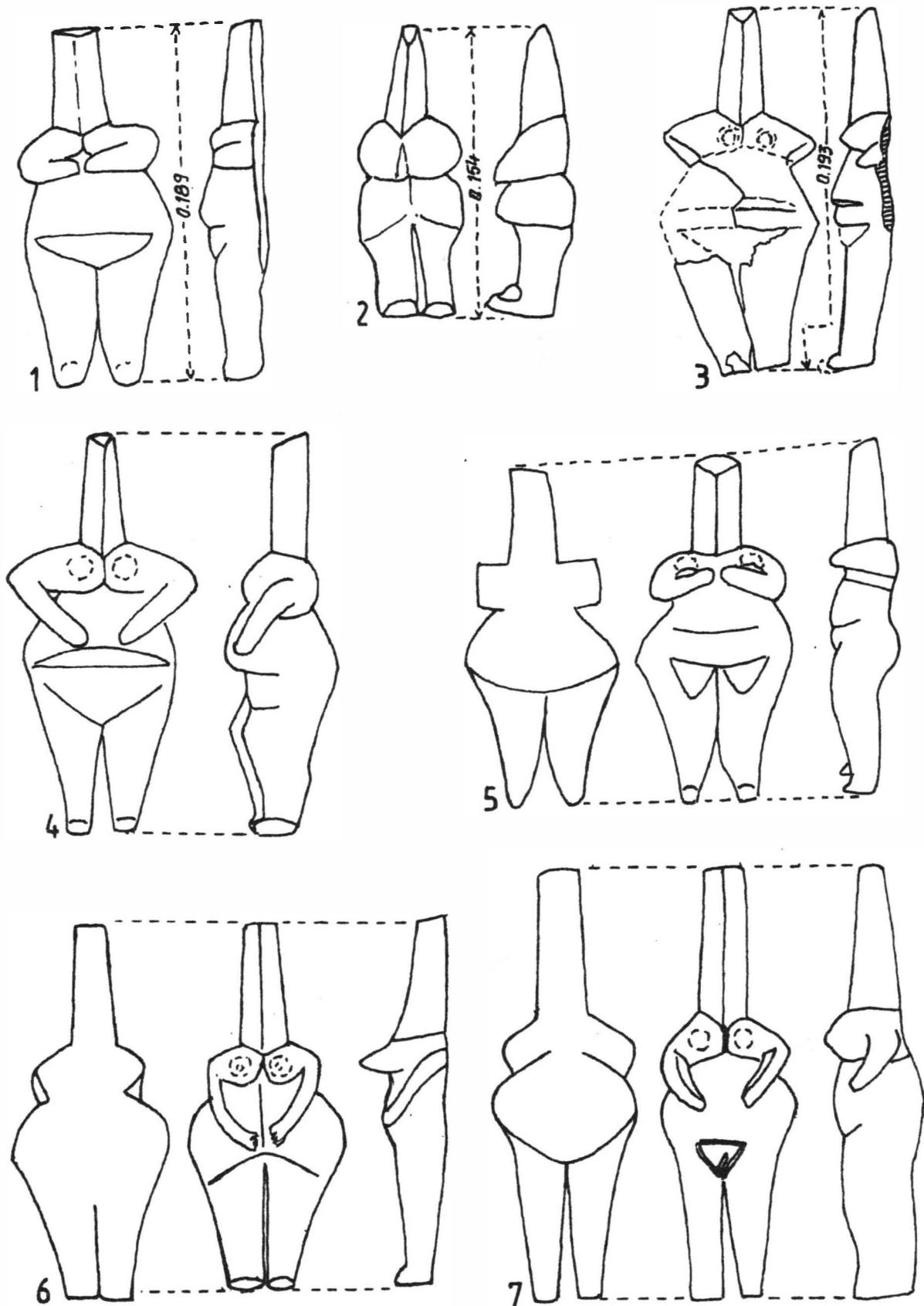

Fig.10. Figurine de lut ars.Cultura Hamangia (după D.Berciu, op.cit., 1966). Cernavoda:1=p.98,fig.52/2; 2=p.99, fig.55/1; 3=p.95, fig.49/3; 4= p.91, fig.46; 5= p.91, fig.45; Golovița;6= p.89, fig.42; 7= p.89, fig.43.

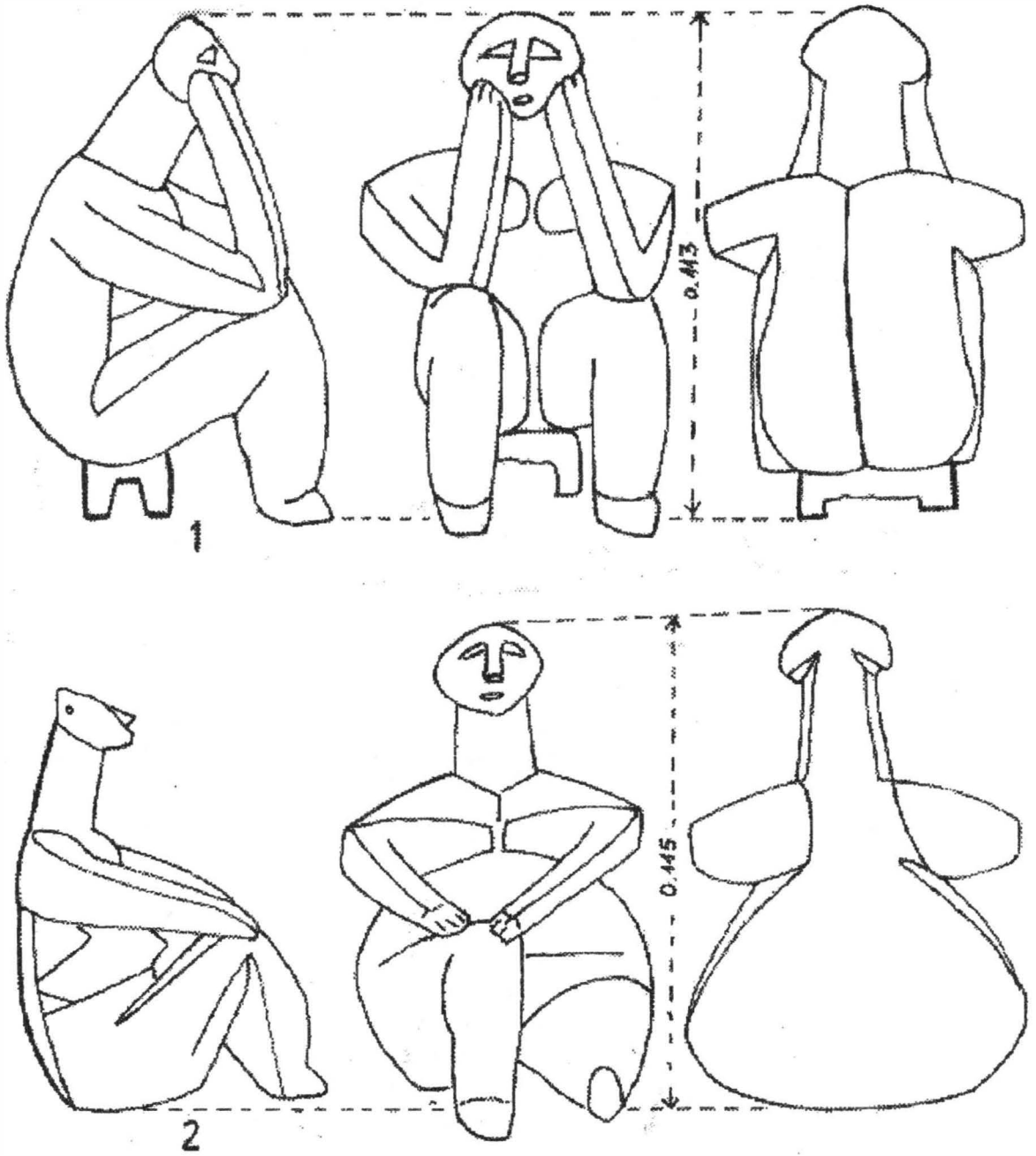

Fig.11. Figurine de lut ars. *Cultura Hamangia* (după D. Berciu, *op.cit.*, 1961) (p.511, fig.275/1, p.513, fig.276/1,2). Cernavoda: 1 = „Gânditorul”; 2 = „Femeie șezând” (p.511, fig.275/2 și p.574, fig.277/1, 2).

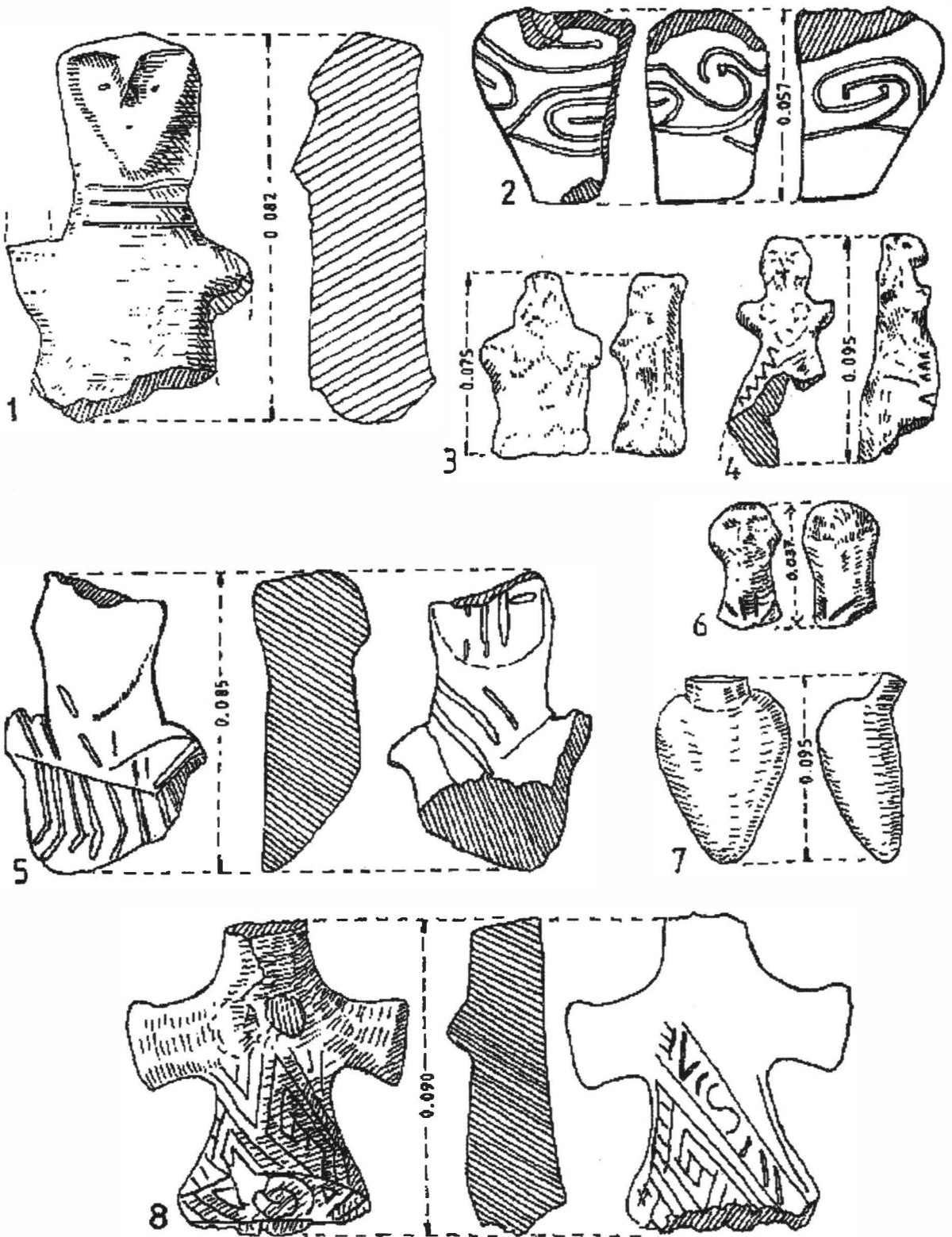

Fig.12. Figurine de lut ars. *Cultura Boian*. Faza Bolintineanu: 1=Crăsani (după M. Neagu, *op.cit.*, 1982, p.431, fig.2); 2=Cățelu (după Eug.Comșa, *op.cit.*, 1955, p.24, fig.14); Faza Giulești: 3,4=Bogata (după N. Angheliescu, *op.cit.*, 1955, p.319, fig.7/1,2); 5=Greaca (săpături Eug.Comșa); 6,8=Tangâru (după D.Berciu, *Contribuții...*, p.411, fig.193/2, 1); 7=Aldeni (săpături Eug.Comșa).

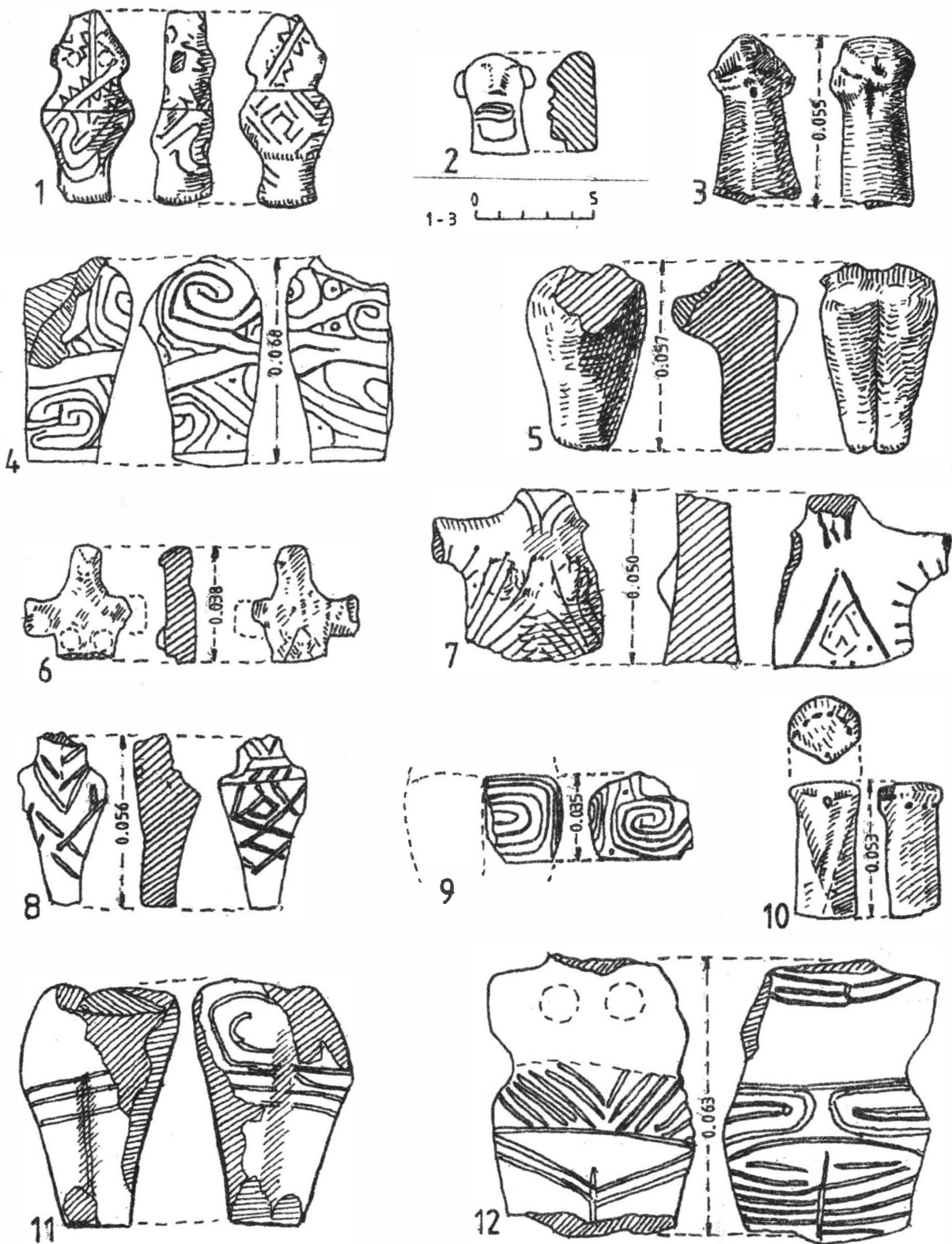

Fig.13. Figurine de lut ars.Cultura Boian.Faza Vidra:1, 2=Boian A(săpături Eug. Comșa); 3-10=Tangâru (după D.Berciu,Contribuții...):3,4=p.409, fig.191/3,6; 5=p.414,fig.194/3; 6=p.409, fig.191/7; 7=p.411, fig.193/3; 8,9=p.409, fig.191/8,5;10=p.414, fig.194/4; 12=Boian A (după V.Culică, op.cit., 1971, p.87, fig.1); faza de tranziție: 11 = Vidra (după Dinu V.Rosetti, op.cit., 1938, pl.11/6).

Fig.14 Figurine de lut ars.Faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița.1- 8 = Vidra (după Dinu V.Rosetti, *op.cit.*, JPEK, 12, 1938);
1, 2, 6 = pl.12/2,1,5; 3- 5 = pl.11/ 2,4,7;7,8 = pl.13/11,10.

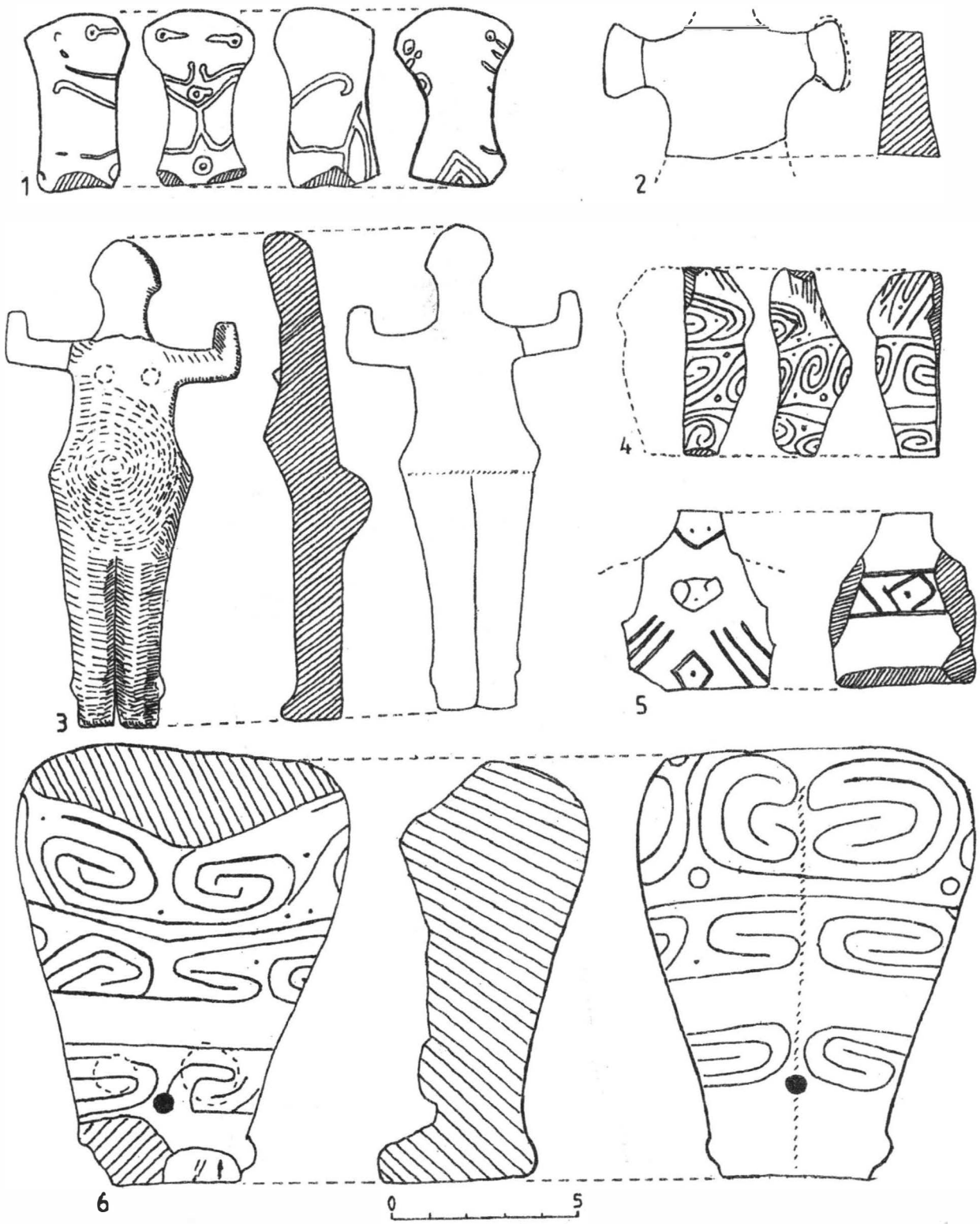

Fig.15. Figurine de lut ars. Faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița:1-6 = Radovanu (săpături Eug. Comșa).

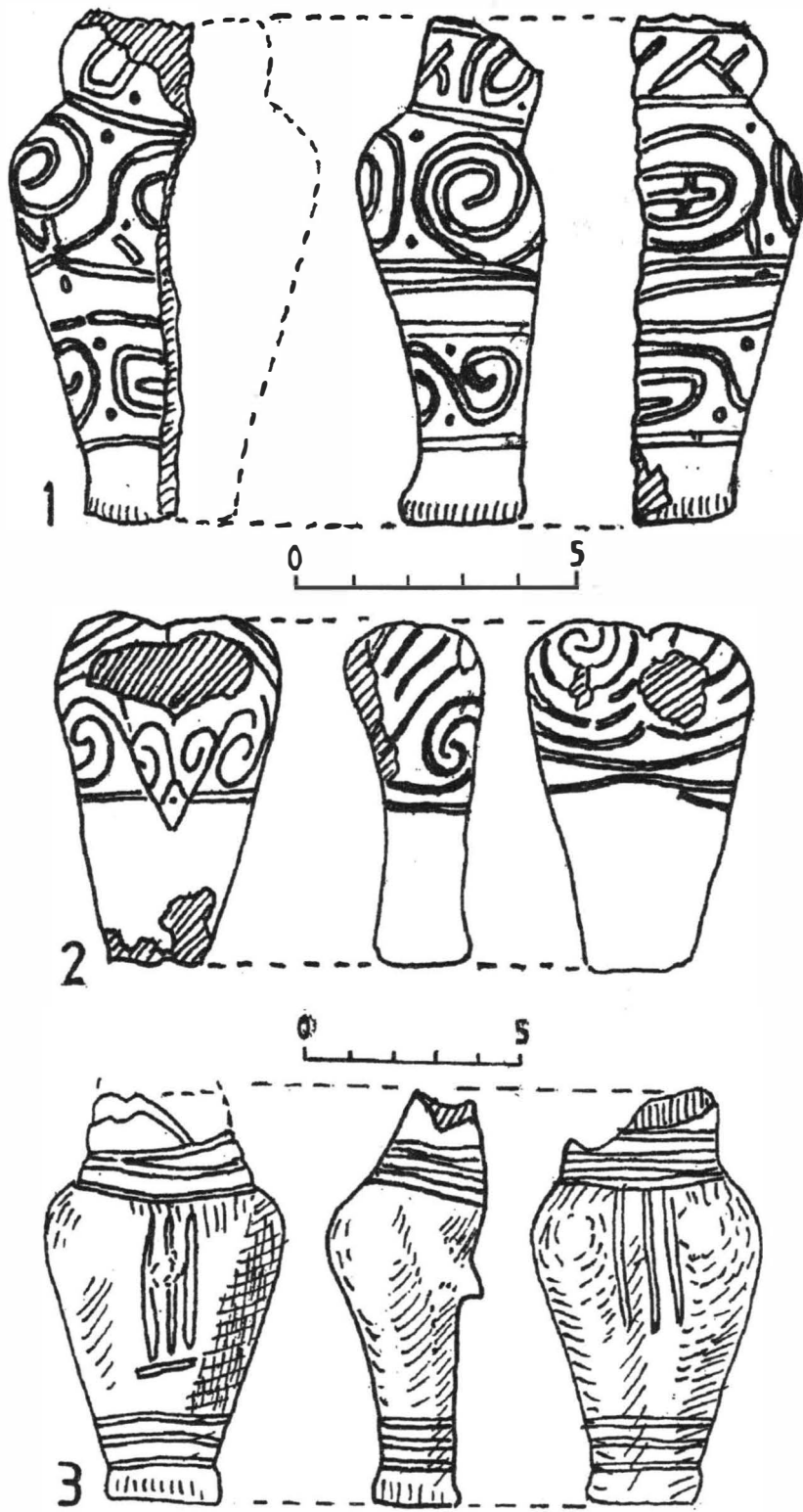

Fig.16. Figurine de lut ars. Faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița:1-3=Ipotești (săpături Eug. Comșa).

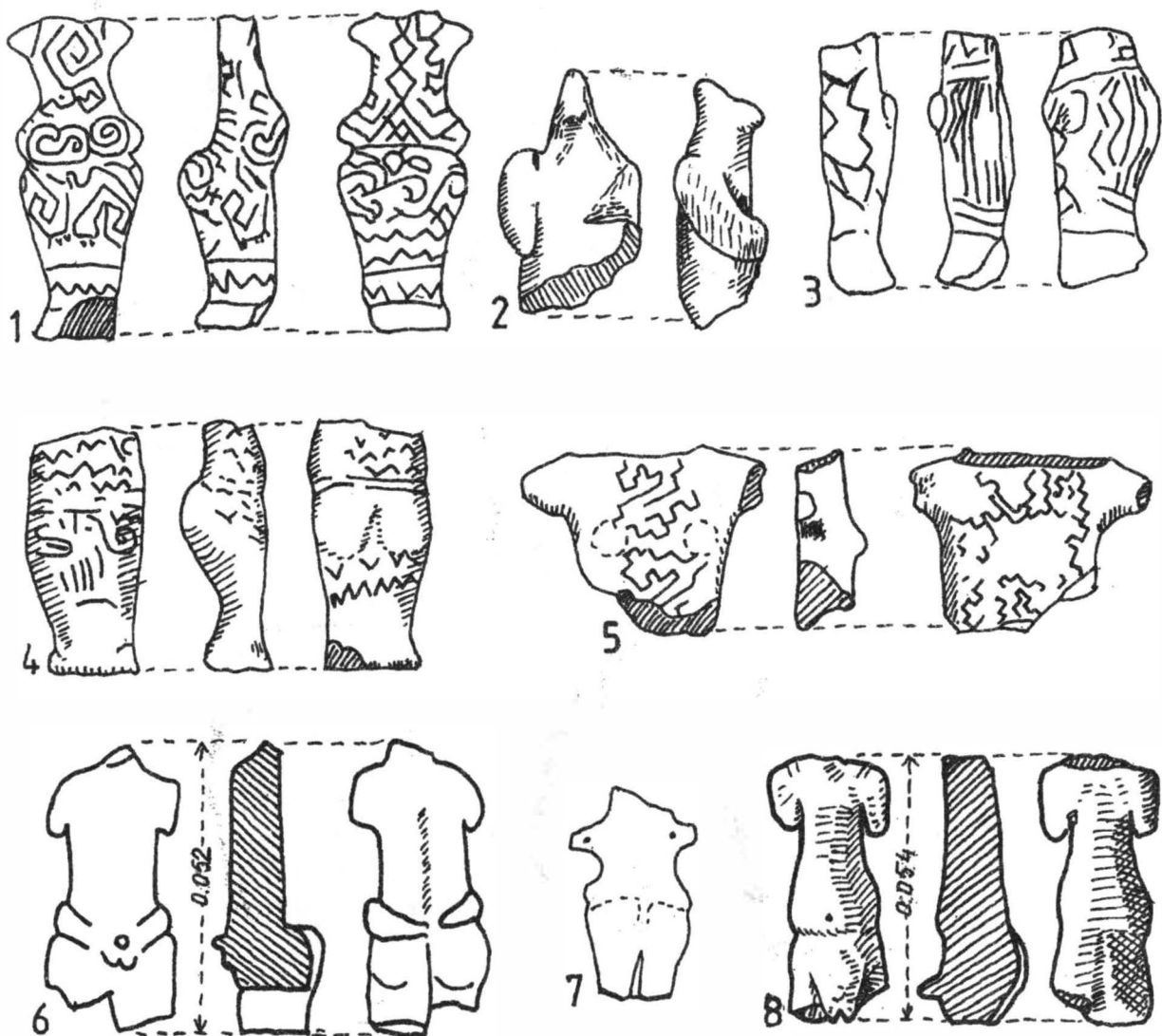

Fig.17. Figurine de lut ars. *Cultura Vădastra*. Faza Vădastra I: 1,2=Hotărani (după M.Nica, *op.cit.*, Oltenia, 2, 1980, p.31, fig.2/5,2); 3-5,7=Fărcașu de Sus (*ibidem*, p.30, fig.1/3,1,40); 6=Vădastra (după Corneliu N. Mateescu, *op.cit.*, Materiale, V, 1959, p.65, fig.3/1); 8=Crușovu (după Corneliu N. Mateescu, *op.cit.*, Materiale, III, 1957, p.106, fig.4).

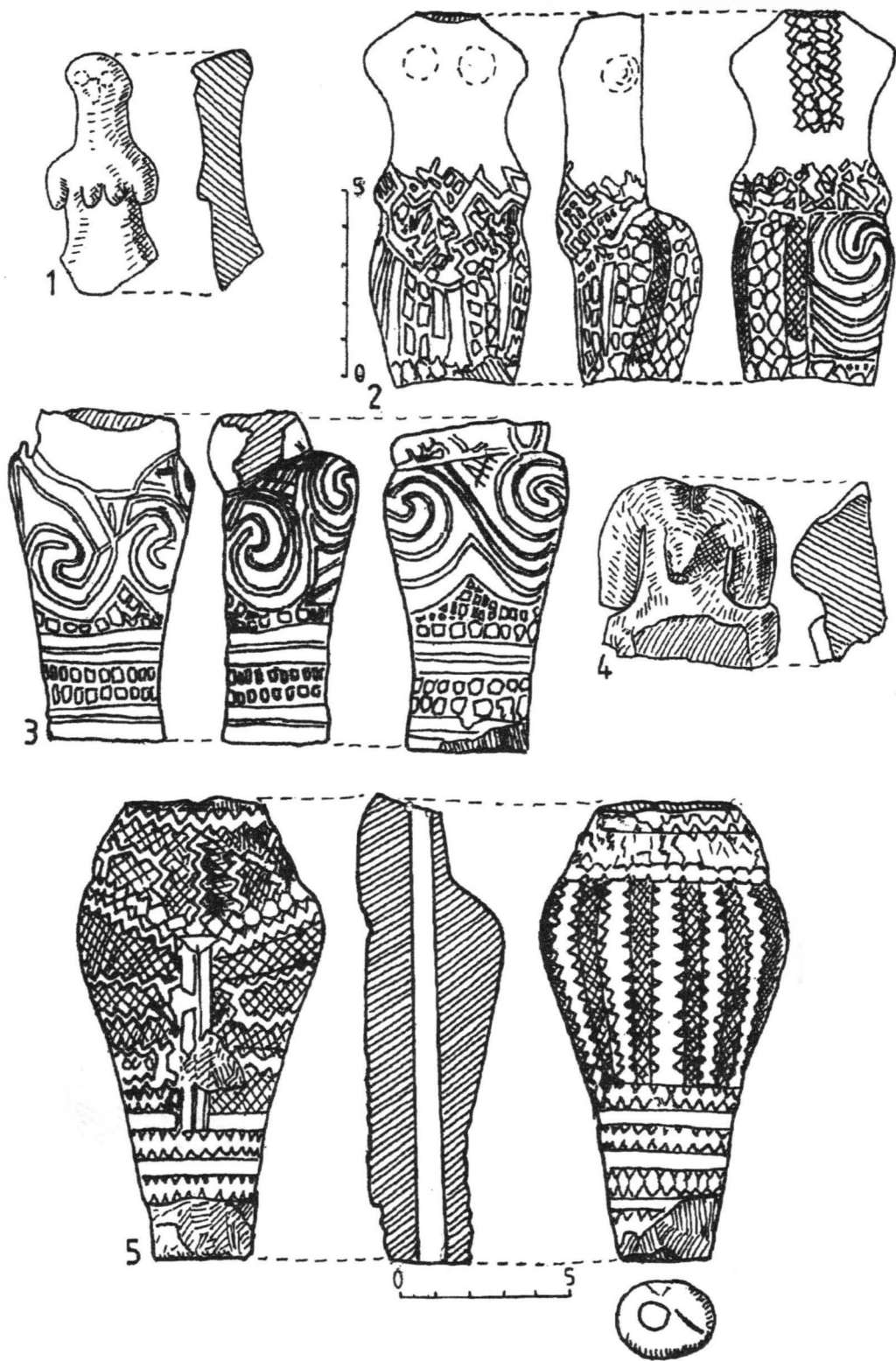

Fig.18 Figurine de lut ars. *Cultura Vădastra*. Faza Vădastra II: 1 = Crușovu (după Corneliu N. Mateescu, *Materiale*, III, 1957, p.110, fig.10/2); 2 = Hotărani (săpături M. Nica); 3 = Vădastra (după Corneliu N. Mateescu, *op.cit.*, *Materiale*, V, 1959, p.65, fig.3/2); 4 = Vădastra (după idem, *SCIV*, V, 1955, 3 - 4, p.65, fig.3/2); 5 = Vădastra (după idem, *Materiale*, VII, 1961, p.60, fig.3/2).

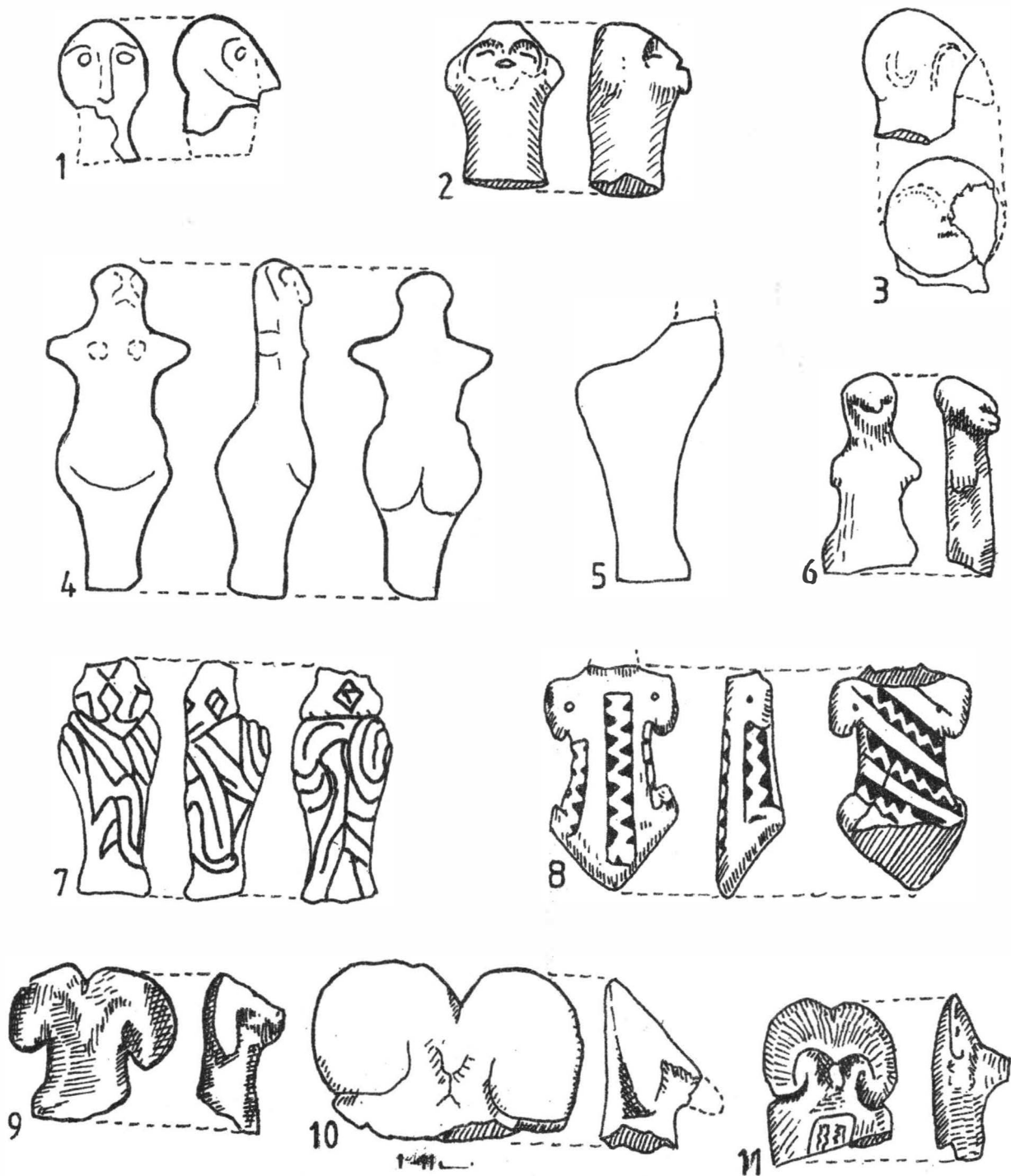

Fig.19 Figurine de lut ars. *Cultura Vădastra*; Hotărani: 4 = faza Vădastra I (după M. Nica, *op.cit.*, Oltenia, II, 1980, p.33, fig.4/2); faza Vădastra II: 1 - 3 = *ibidem*, p.35, fig.5/4, 6, 2; 5 - 6 = *ibidem*, p.31, fig.2/6, 4; 7, 8 = *ibidem*, p.35, fig.5/3,1; 9 - 11 = *ibidem*, p.39, fig.9/4, 5, 2.

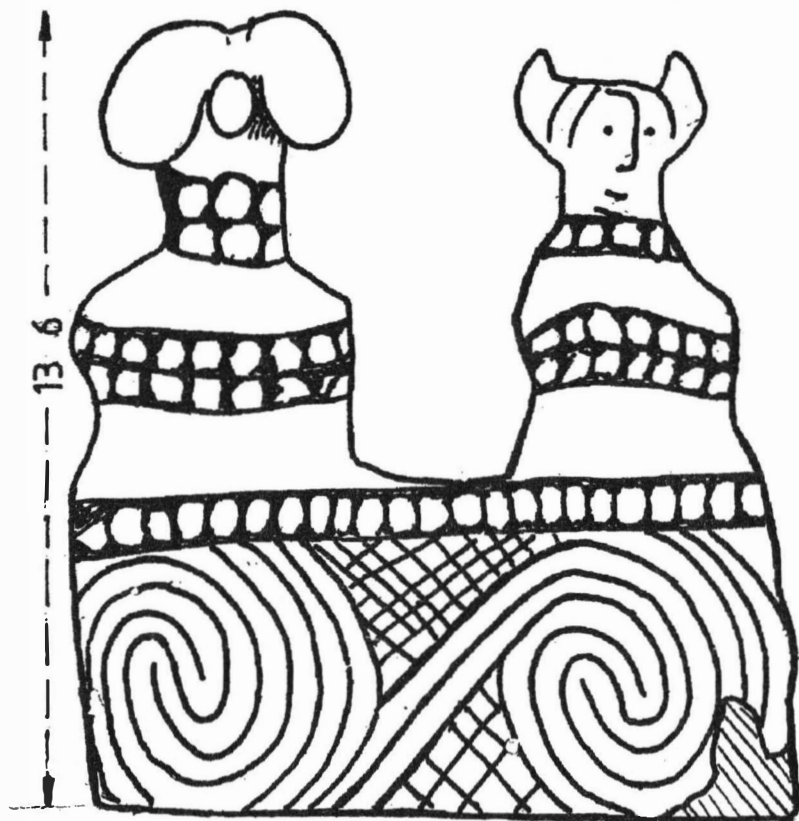

Fig.20. Piesă cu două figurine alăturate. *Cultura Vădastra*. Faza Vădastra II: Vădastra (după Corneliu. N. Mateescu, *op.cit.*, *SCIstArtei*, 17, 1970, 2, p.285, fig.4).

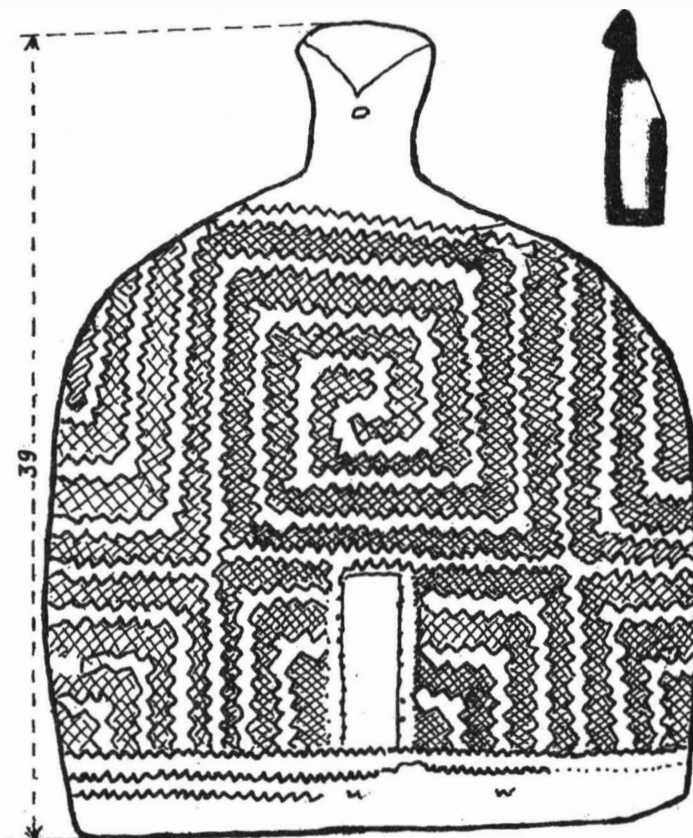

Fig.21. Figurină de lut ars. *Cultura Vădastra*. Faza Vădastra II, Vădastra (*ibidem*, p.283, fig.2).

Fig.22. Figurine de lut ars.Cultura Vinča. Faza Vinča A (după Gh. Lazarovici, op.cit., 1977, pl.XX/A: Gornea: 1-4 = A/4,7,11,15; 5-8 = A/14,6,3,13; 9-12 = pl.A/1; pl.B/4, 1, 2; 13-17 = pl.B/3, 8, 7, 11, 15.

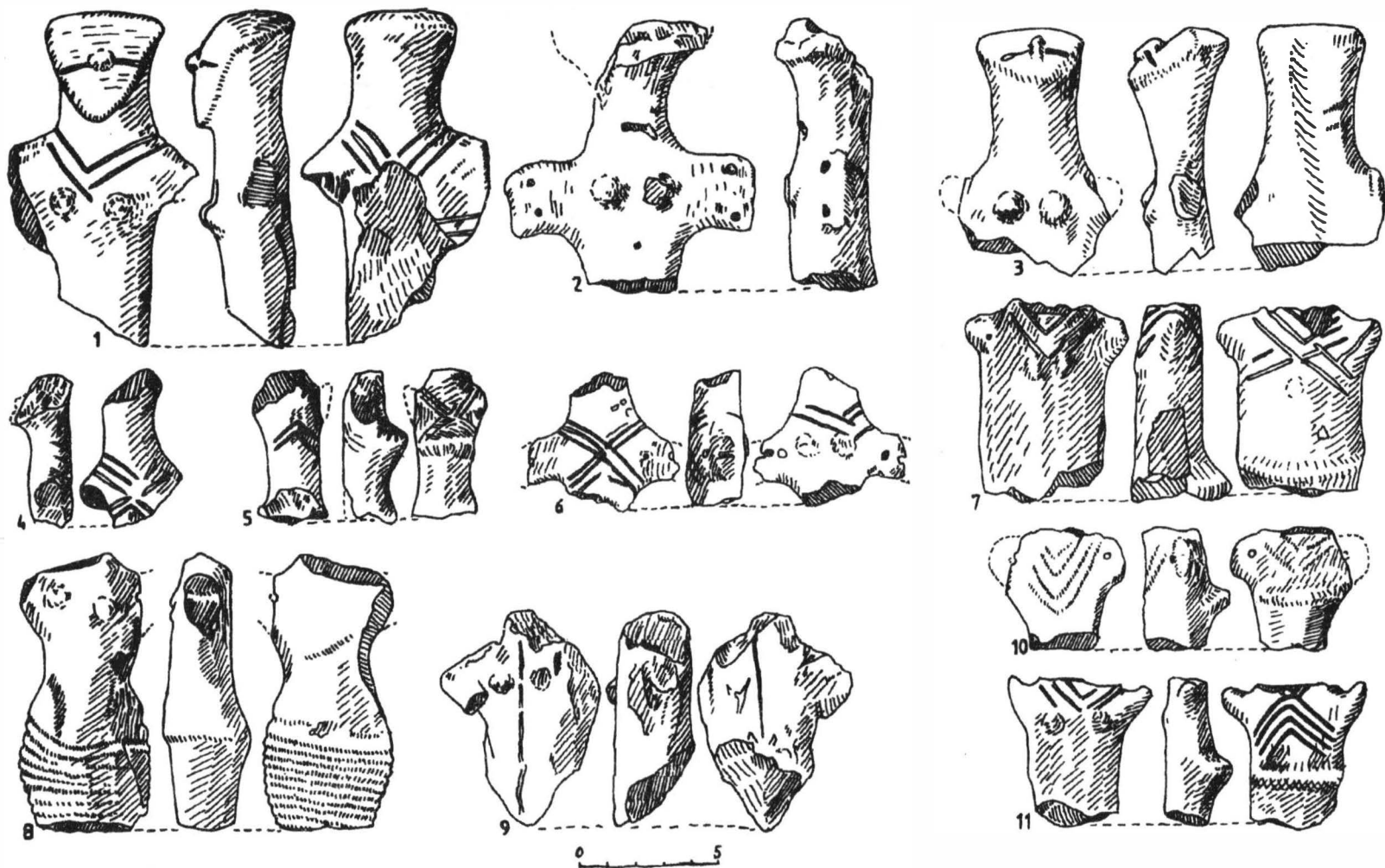

Fig.23. Figurine de lut ars. Cultura Vinča. Faza Zorlențu Mare (= Vinča B 1) (săpături Octavian Răuț; după Eug. Cornșa și Oct. Răuț, *op.cit.*, SCIV, 20, 1969,1); Zorlențu Mare: 1- 4 = p.8, fig.3/6, 11, 8, 2; 5 - 8 = p.8, fig.3/1, 5, 7, 10; 9 - 11 = p.8 fig.3/9, 4, 3.

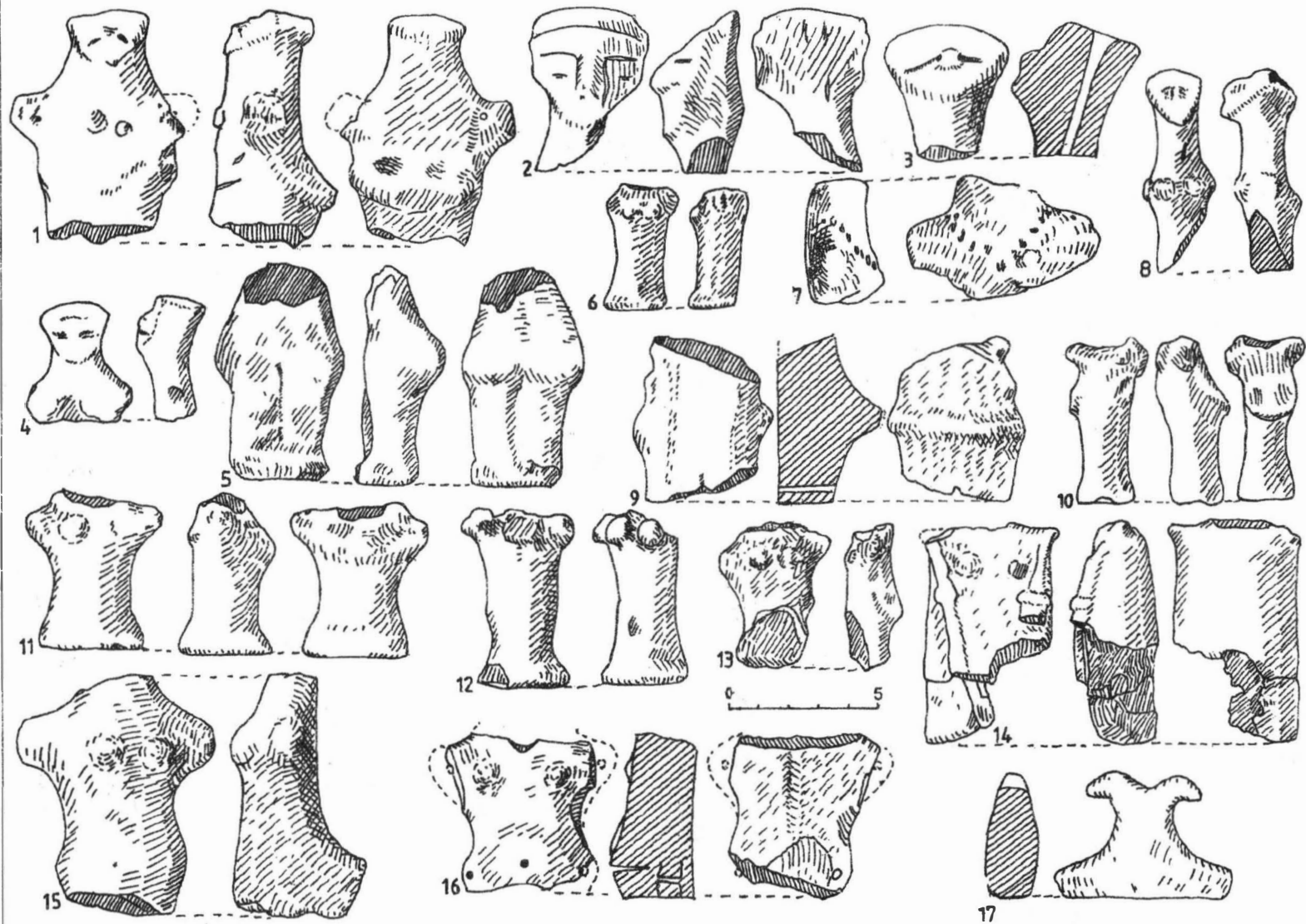

Fig.24. Figurine de lut ars. *Cultura Vinča*. Zorlențu Mare (săpături Octavian Răuț; după Eug. Comșa și Oct. Răuț, *op.cit.*); 1, 3, 4 = p.6, fig.2/1, 3, 4; 6, 9 - 11 = p.6, fig.2/8, 10, 5, 12; 13, 15, 16 = p.6, fig.2/11, 9, 15; faza Ornița Vest: 2 = p.11, fig.4/1; 5, 8 = p.11, fig.4/52; fără precizarea fazei: 7, 12, 14, 17 = p.11, fig.5/3, 5, 2, 6.

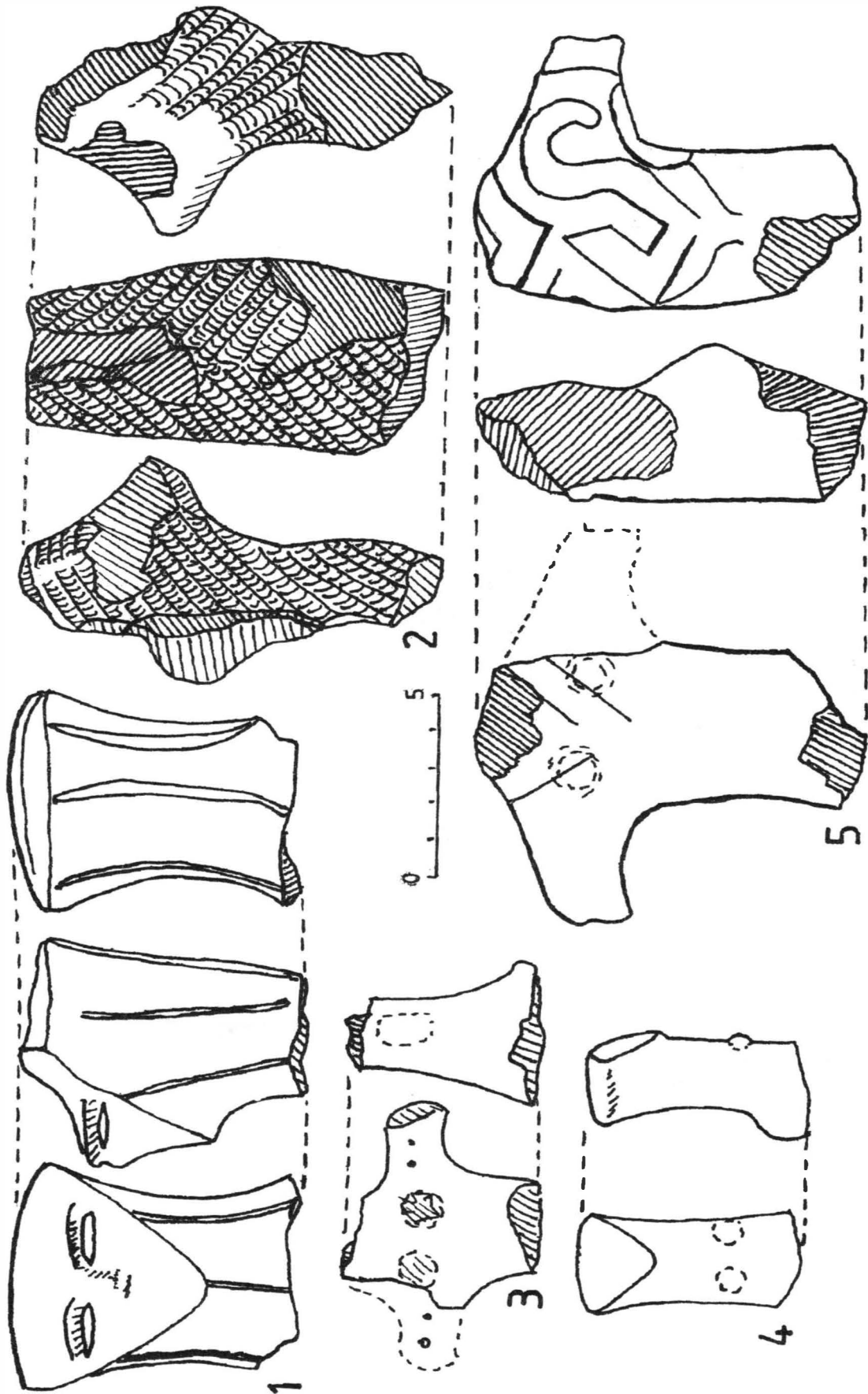

Fig.25. Figurine de lut ars. Cultura Vinča. Faza Ornița-Liubcova (după Eug.Comșa, *op.cit.*, Dacia, XIII, 1969 p.38, fig.22).

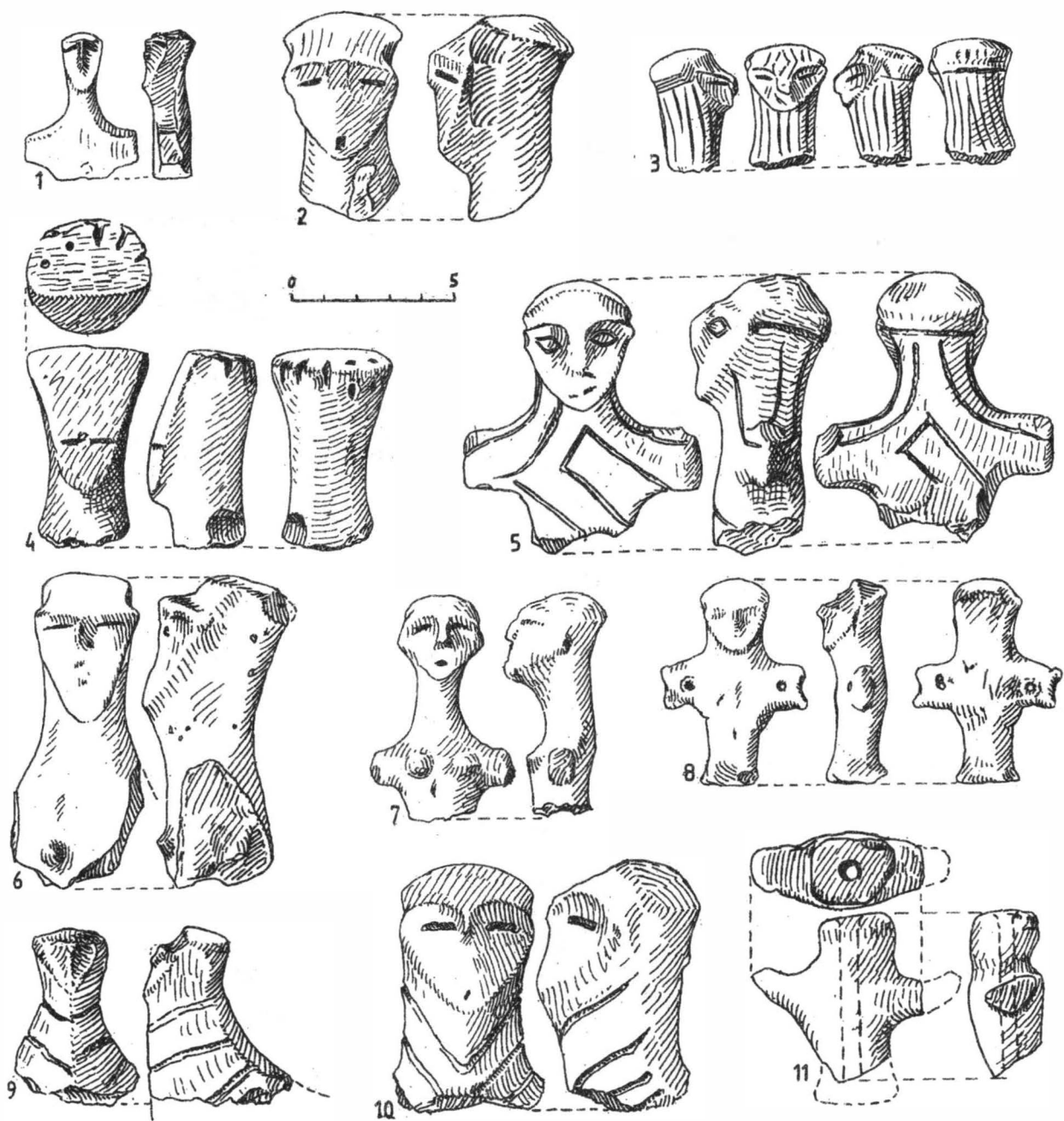

Fig.26. Figurine de lut ars. *Cultura Vinča*. Faza Ornița Vest (după Eug.Comșa, *op.cit.*, Dacia, XIII, 1969, Liubcova : p.39, fig.23.

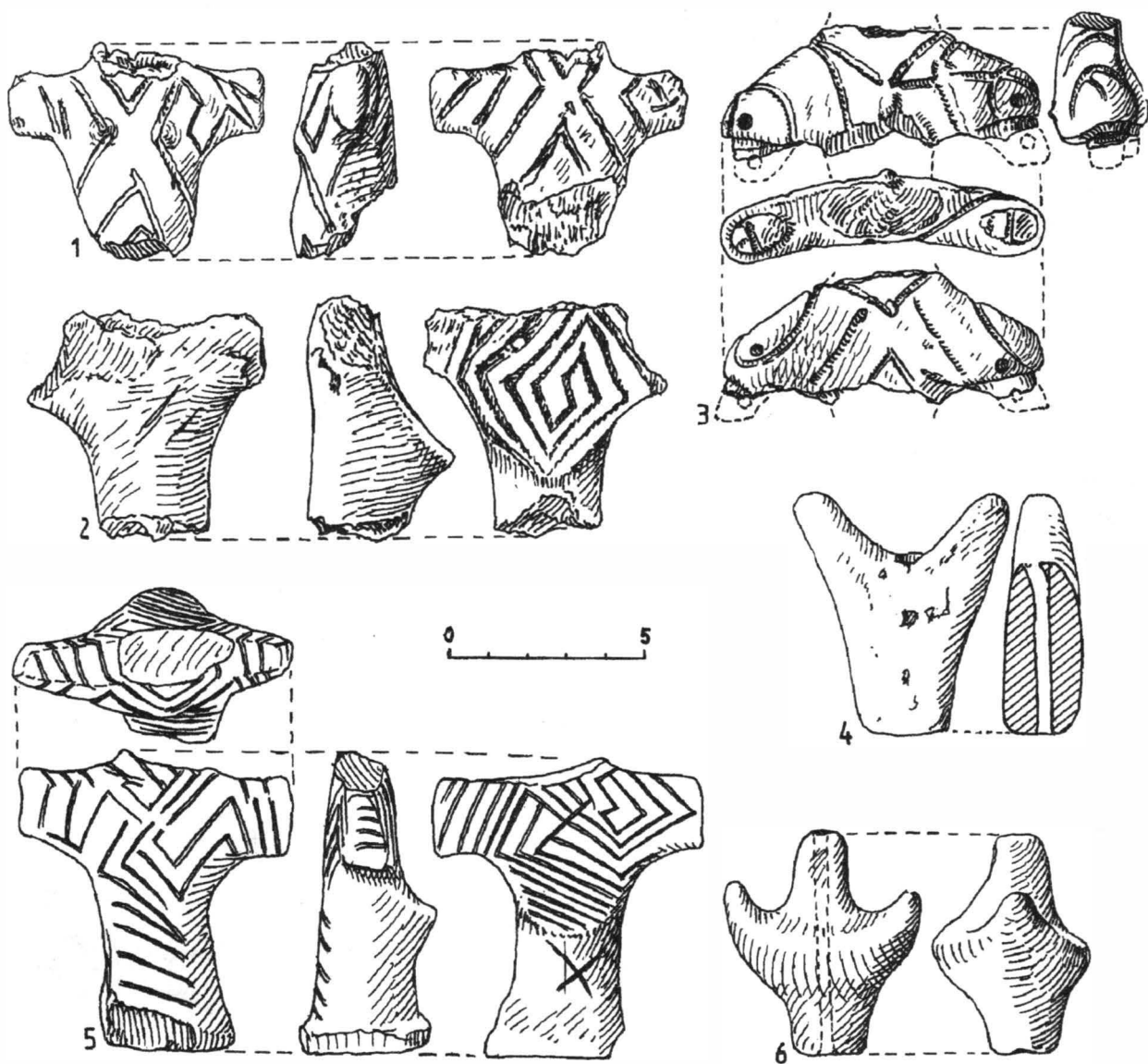

Fig.27. Figurine de lut ars. *Cultura Vinča*. Faza Ornița Vest (după Eug.Comșa, *op.cit.*, *Dacia*, XIII, 1969, Liubcova: p.39, fig. 23/6-10).

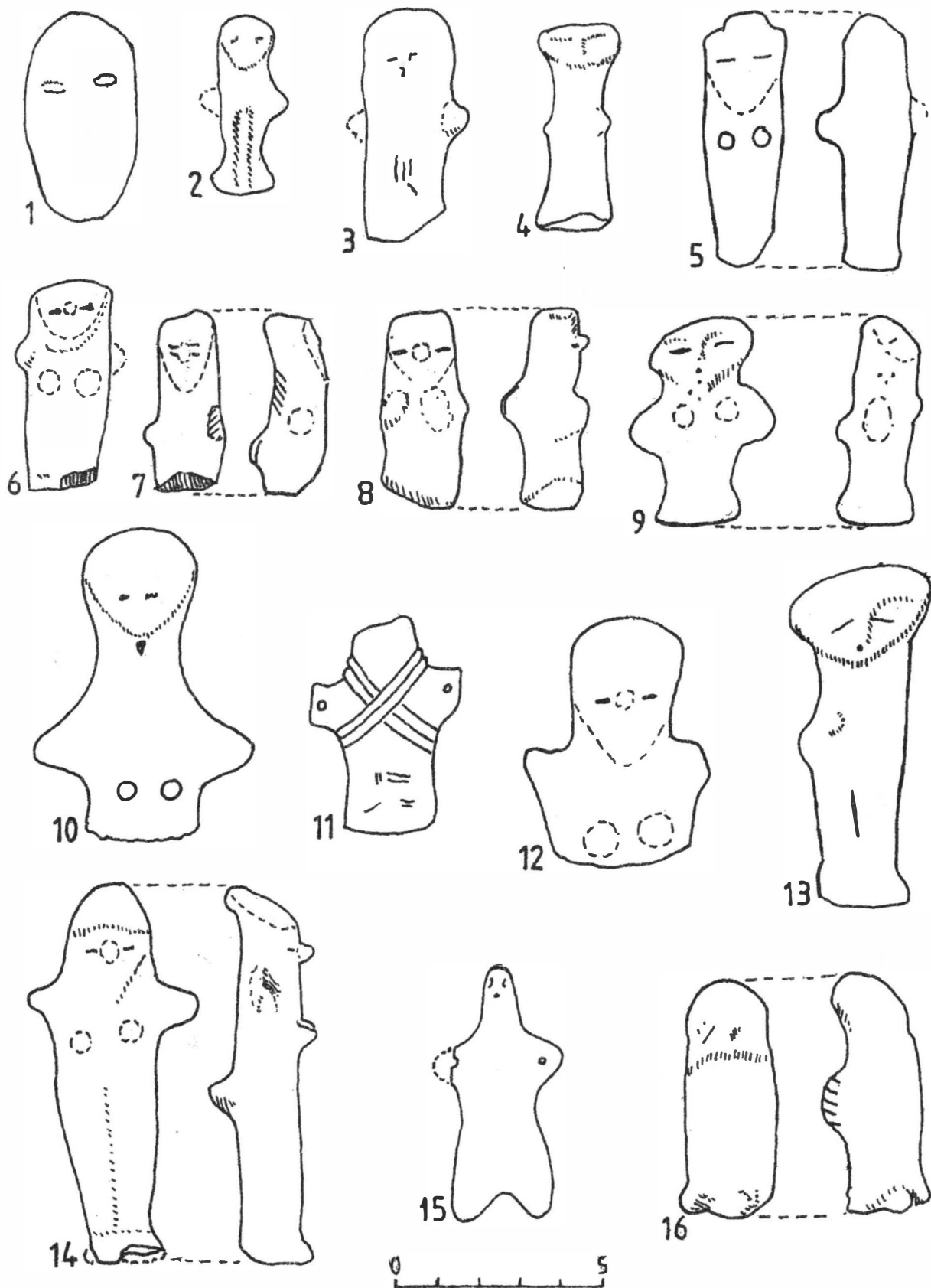

Fig.28. Figurine de lut ars. *Cultura Turdaș* (după M.Róská, *op.cit.*, 1941); Turdaș:1-5, 9, 15, 16 = pl.137/5, 14, 16, 13, 10, 12; 6-8 = pl.139/2, 3, 1; 10, 12, 13, 14 = pl.138/3, 10, 7, 2; 11 = pl.140/9.

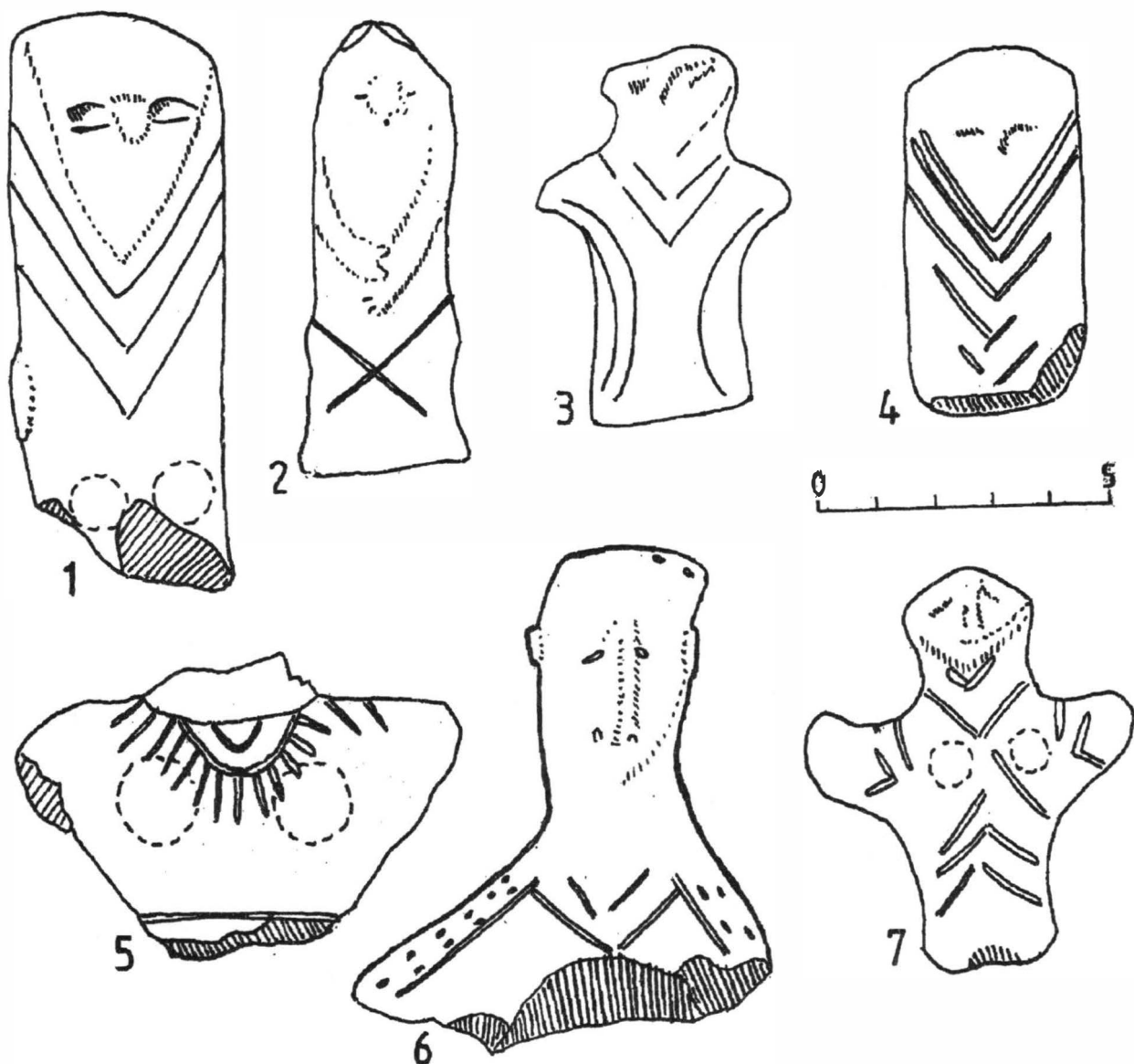

Fig. 29. Figurine de lut ars. *Cultura Turdaș* (după M. Róská, *op.cit.*, 1941); Turdaș: 1-4,7 = pl.138/5, 1, 8, 11, 4; 5,6 = pl.140/11, 6.

Fig. 30. Figurine de lut ars. *Cultura Turdaș* (după M.Róská, *op.cit.*, 1941); Turdaș:1-4, 6, 9, 15 = p.139/12, 16, 7, 8, 4, 6, 5; 5 = pl.140/8; 7 = pl.142/20; 8, 10, 11 = pl.140/11, 1, 14; 12, 16, 17 = pl.137/11, 2, 3; 13 = pl.138/9; 14 = pl.129/20.

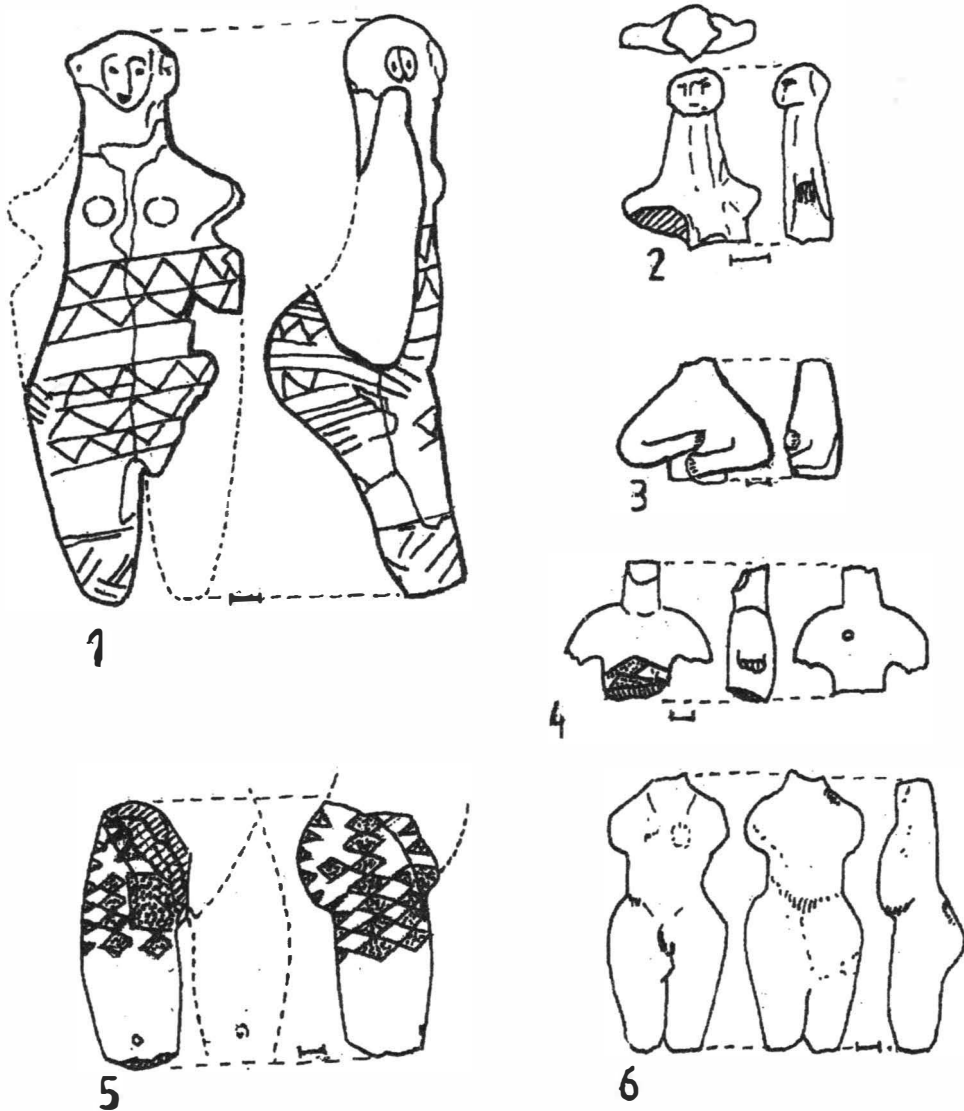

Fig. 31. Figurine de lut ars. *Cultura Petrești* (după Iuliu Paul, *op.cit.*, 1981); faza Petrești A: 1 = Păuca (p.227, fig.19/1); fazele Petrești A-B și B: 4 = Noșlac (p.227, fig.19/6); 3, 5 = Pianul de Jos (p.227, fig.19/3, 4); 2 = Cașolț (p.227, fig.19/2); 6 = Petrești (p.227, fig.19/5).

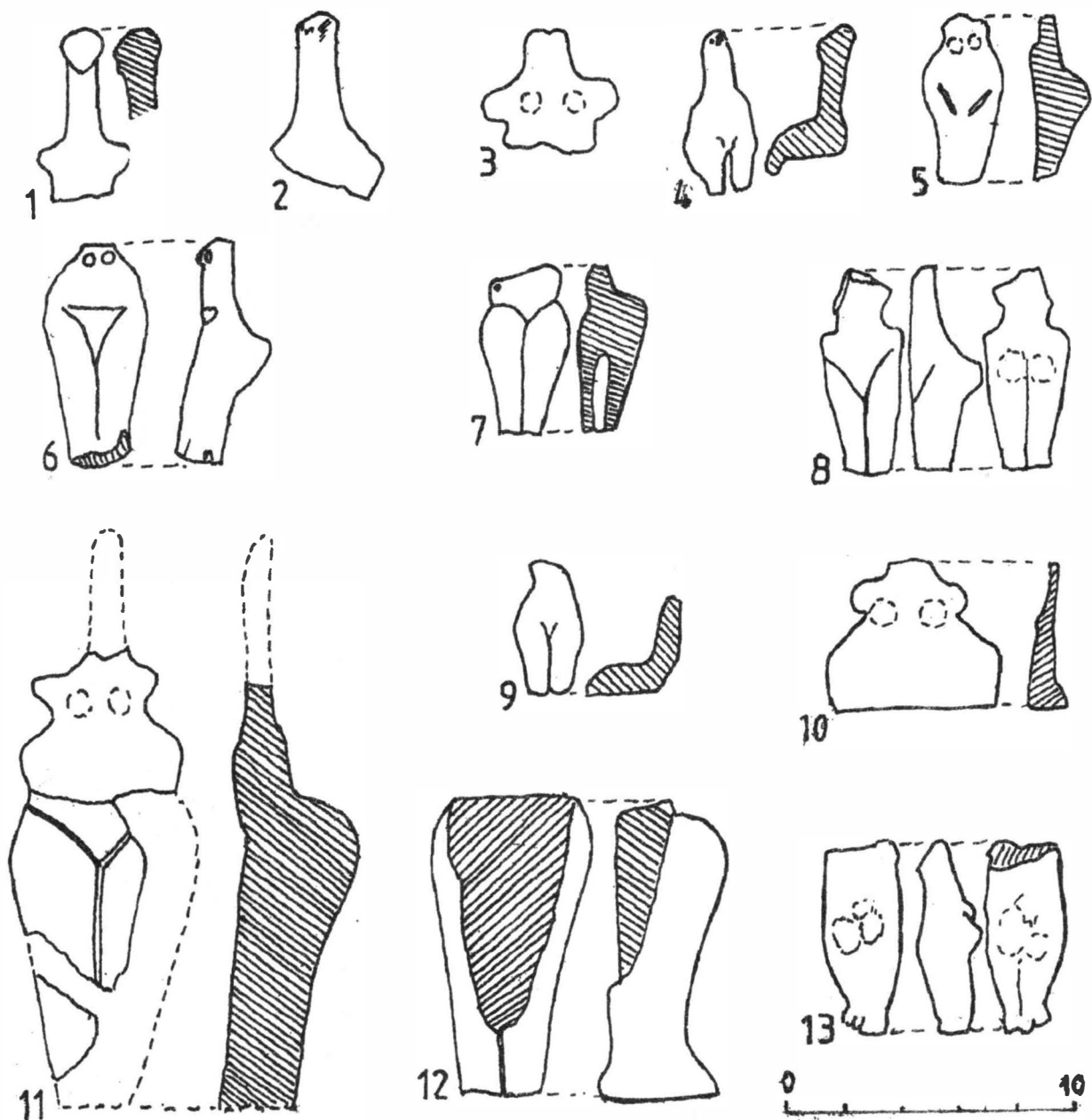

Fig.32. Figurine de lut ars. *Cultura Precucuteni*. Faza Precucuteni I (după S. Marinescu-Bîlcu, *op.cit.*, 1974); Traian „Dealul Viei”: 1 - 5 = fig.71/4, 10, 11, 3, 9; 6 - 10 = fig.71/8, 12, 14, 2, 7; 11 - 13 = fig.71/1, 13, 15.

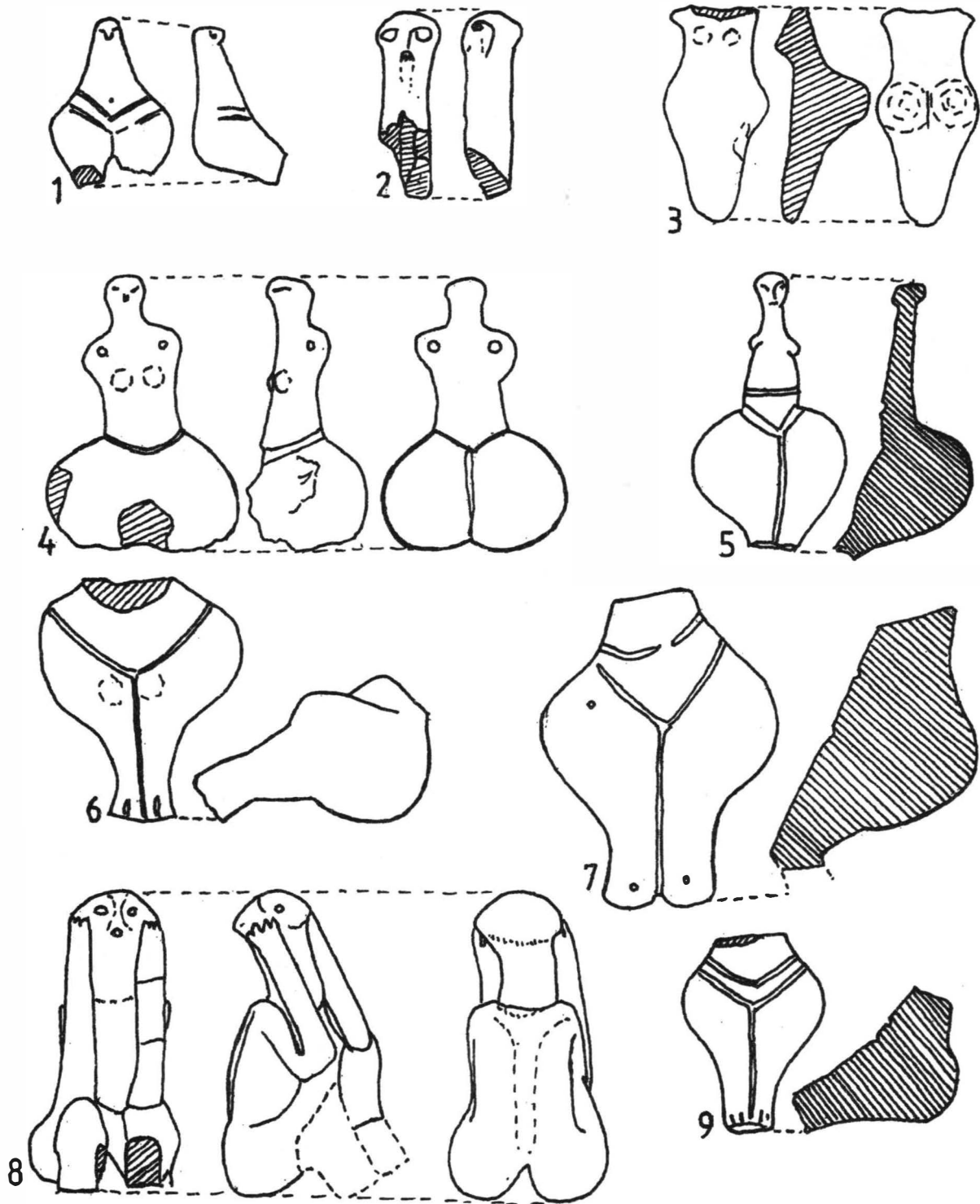

Fig. 33. Figurine de lut ars. *Cultura Precucuteni*. Faza Precucuteni II (după S. Marinescu-Bîlcu, *op.cit.*, 1974). 1 = Vlădeni (fig.72/2); 2 = Larga Jijia (fig.72/7); 4 = Mândrișca (fig.72/6); 5, 7, 9 = Ghigoiești-Trudești (fig.72/1, 5, 9); 6 = Mândrișca (fig.72/4); faza Precucuteni II - III:3 = Târpești (fig.73/7).

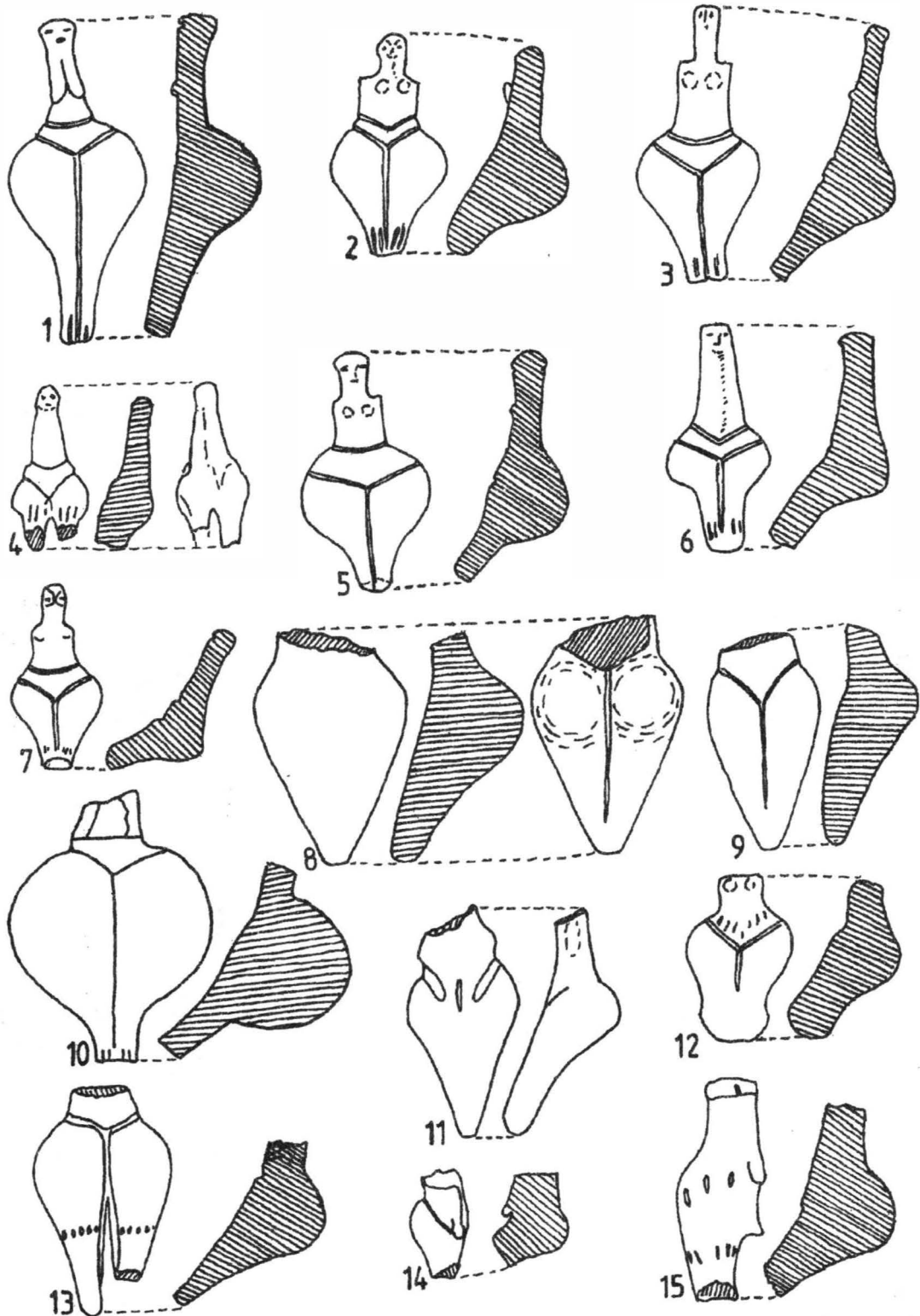

Fig. 34. Figurine de lut ars. *Cultura Precucuteni*. Faza Precucuteni III (după S. Marinescu-Bîlcu, *op.cit.*, 1974).
 Târpești: 1-3, 5, 16 = fig.77/7, 6, 9, 5; 4, 13 = fig.79/1, 5; 7, 12 = fig.78/1, 6; 8, 10 = fig.75/6, 4; 9, 11 = fig.74/5, 4;
 14, 15 = fig.80/4, 7.

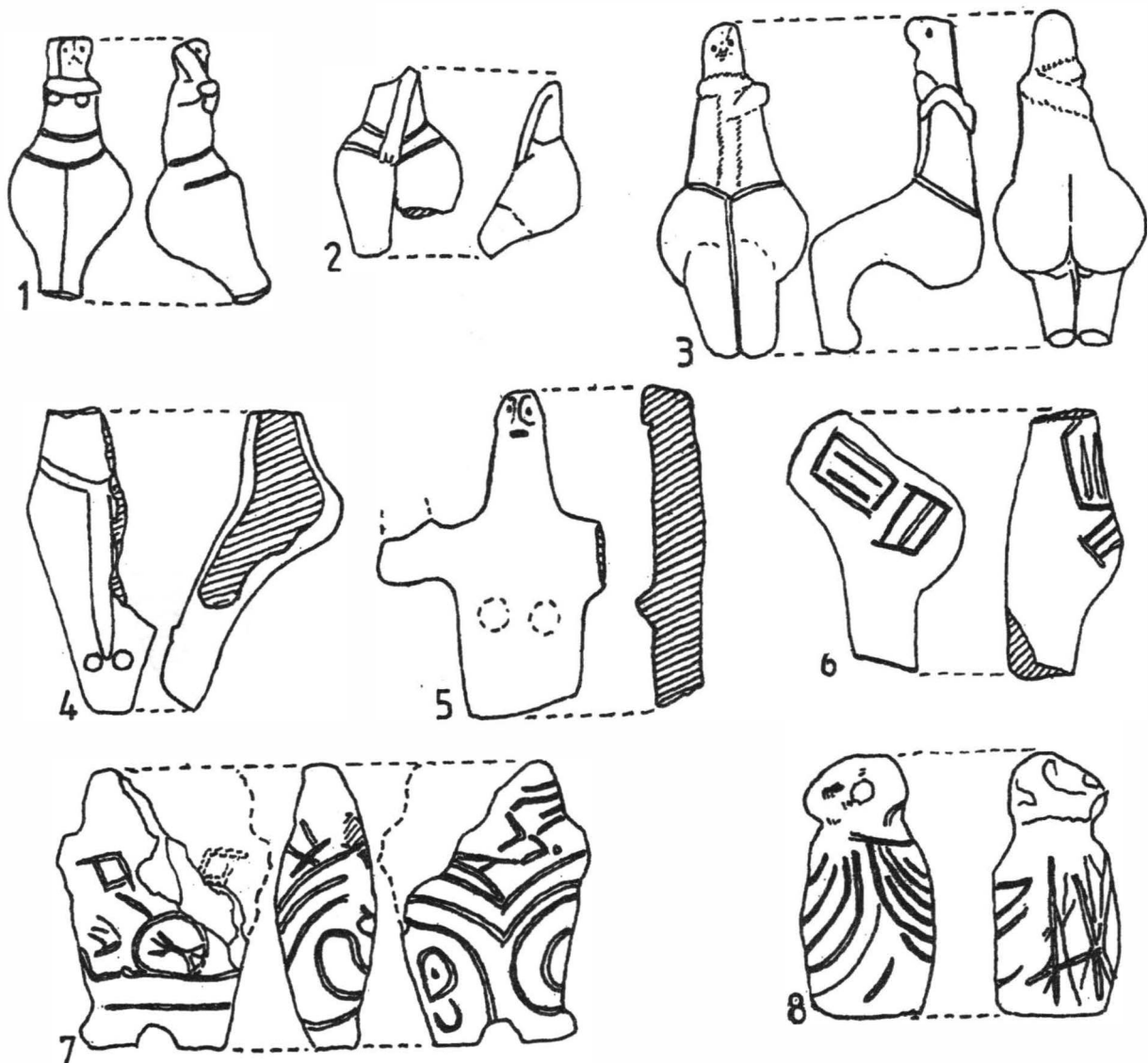

Fig.35. Figurine de lut ars. *Cultura Precucuteni* (după S.Marinescu-Bîlcu, *op.cit.*, 1974). Faza Precucuteni III; Târpești: 1, 2 = fig.73/6,4; 4 - 8 = fig.74/1; 81/5; 79/4; 81/1,2; Traian „Dealul Fântânilor”: 3 = fig.73/5.

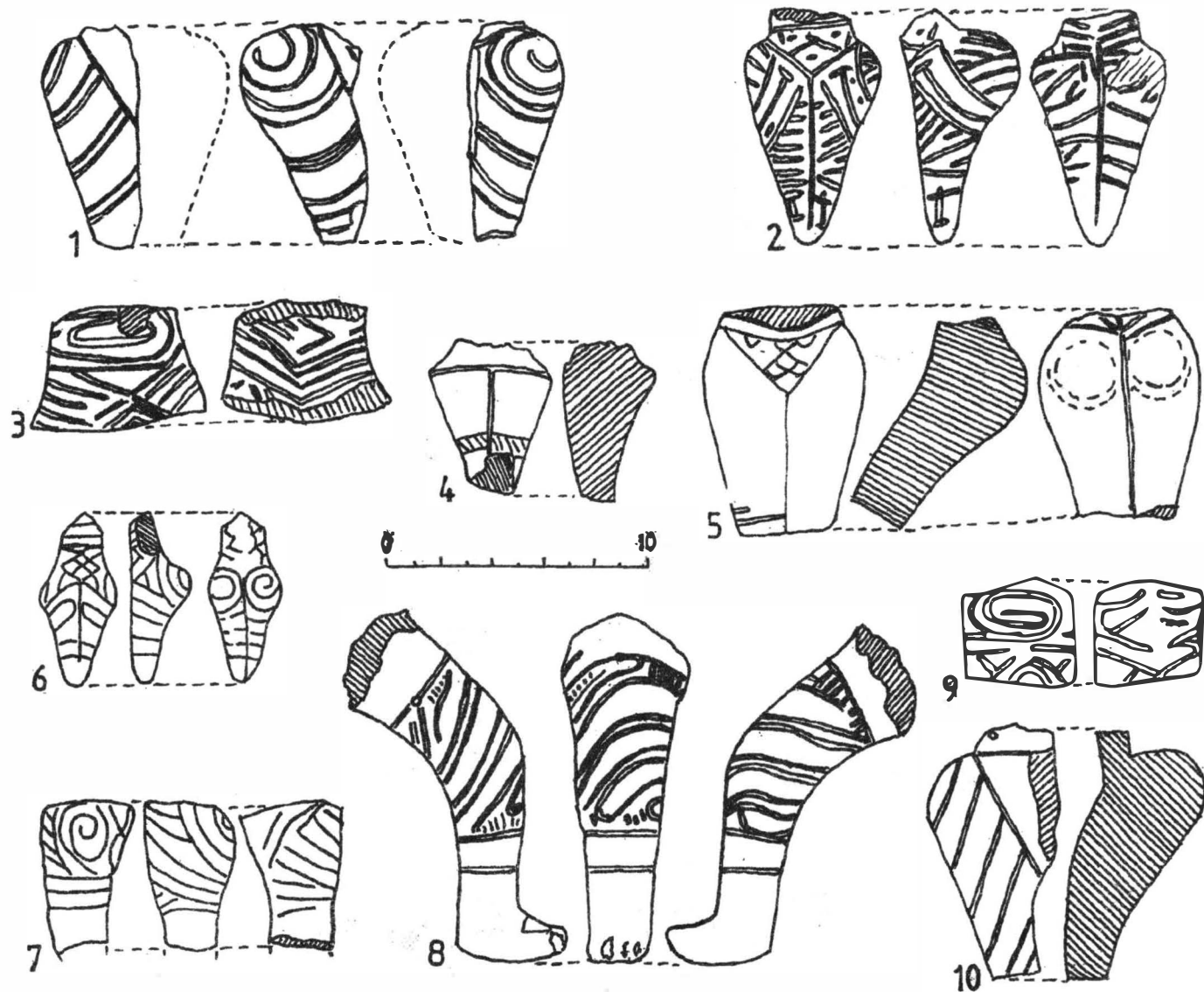

Fig. 36. Figurine de lut ars. *Cultura Precucuteni*. Faza Precucuteni III (după S. Marinescu-Bîlcu, *op.cit.*, 1974). Târpești: 1-3 = fig.75/2, fig.76/4, 6; 4-6 = fig.76/2, 8, 1; 7-10 = fig.75/5; fig.82/1; fig.76/10, 5.

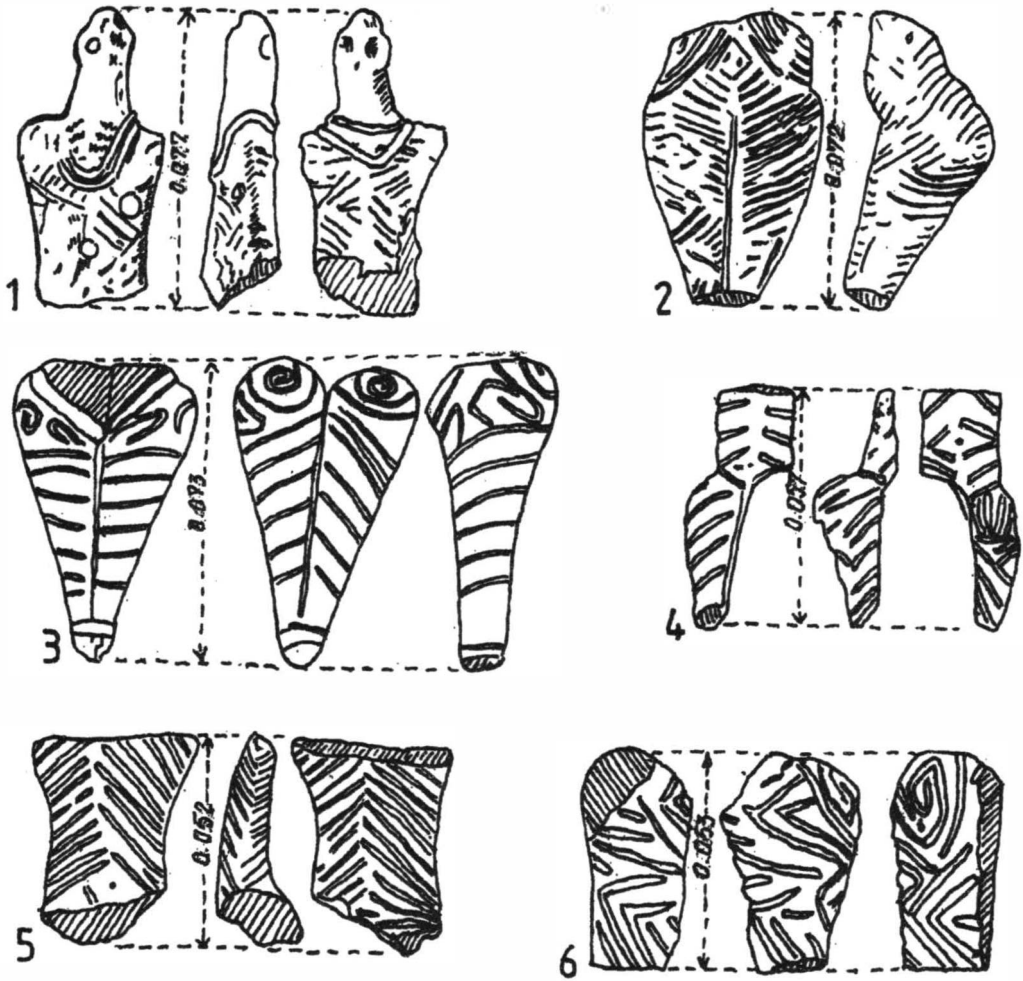

Fig.37. Figurine de lut ars. *Cultura Cucuteni* (după N.Berlescu, *op.cit.*, 1964). Faza Cucuteni
 A: Moldova: 1- 2 = p.81, pl.I/1, 7; 3 = p.83, pl.III/4; 4 - 5 = p.81, pl.I/6, 5; 6 = p.82, pl.II/10.

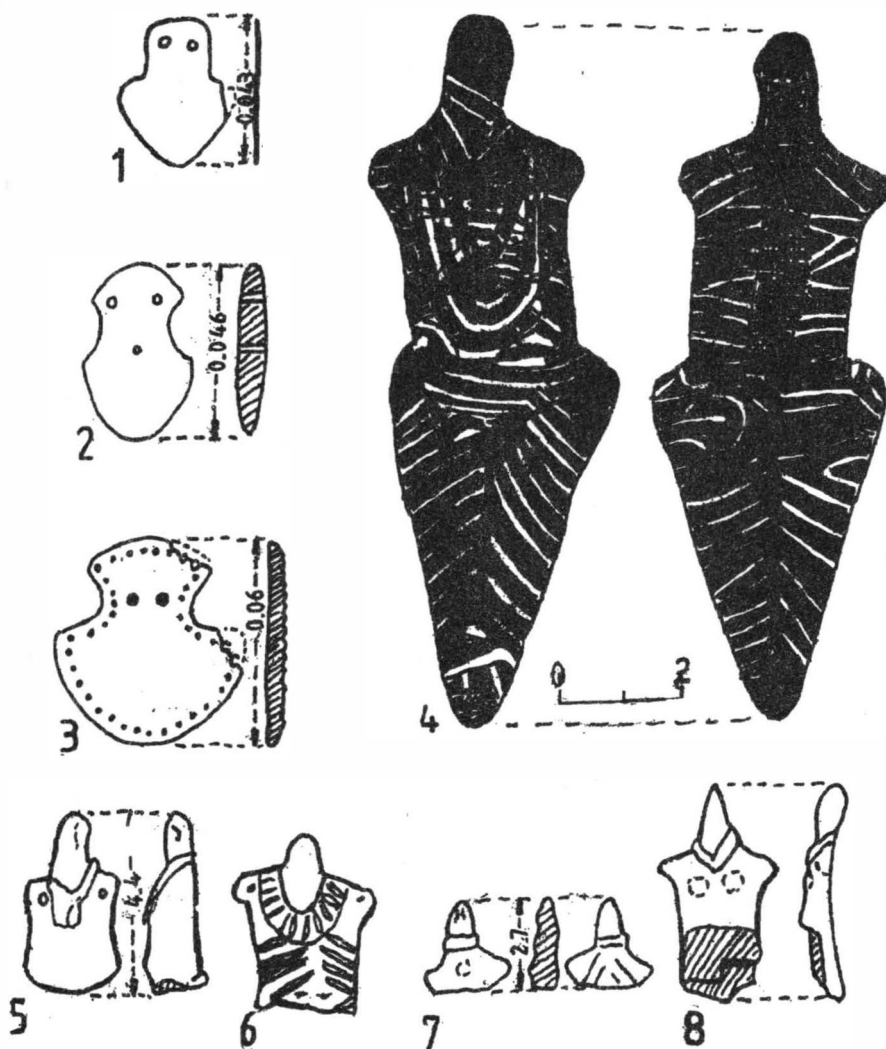

Fig.38. Figurine de lut ars. *Cultura Cucuteni*. Faza Cucuteni A:Truşeşti:1 şi 3 (după M.Petrescu-Dîmboviţa, *op.cit.*, SCIV, III, 1952, p.70,fig.7 şi 8; 2 = (după M.Petrescu-Dîmboviţa, *op.cit.*, SCIV, VI, 1955, 1-2, p.172, fig.5); 5 = Moldova (după N. Berlescu, *op. cit.*, 1964, p.84, pl.IV/3); 6 = Truşeşti (dupăM.Petrescu-Dîmboviţa, *op.cit.*, Materiale, VIII, 1962, p.230, fig.5/2); 7 = Hăbăşeşti (după Vl.Dumitrescu şi colab., *op.cit.*,1954, p.405, fig.32/3); 8 = Truşeşti (după M.Petrescu-Dîmboviţa, *op.cit.*, SCIV, IV, 1953, 1-2, p.21, fig.13/4).

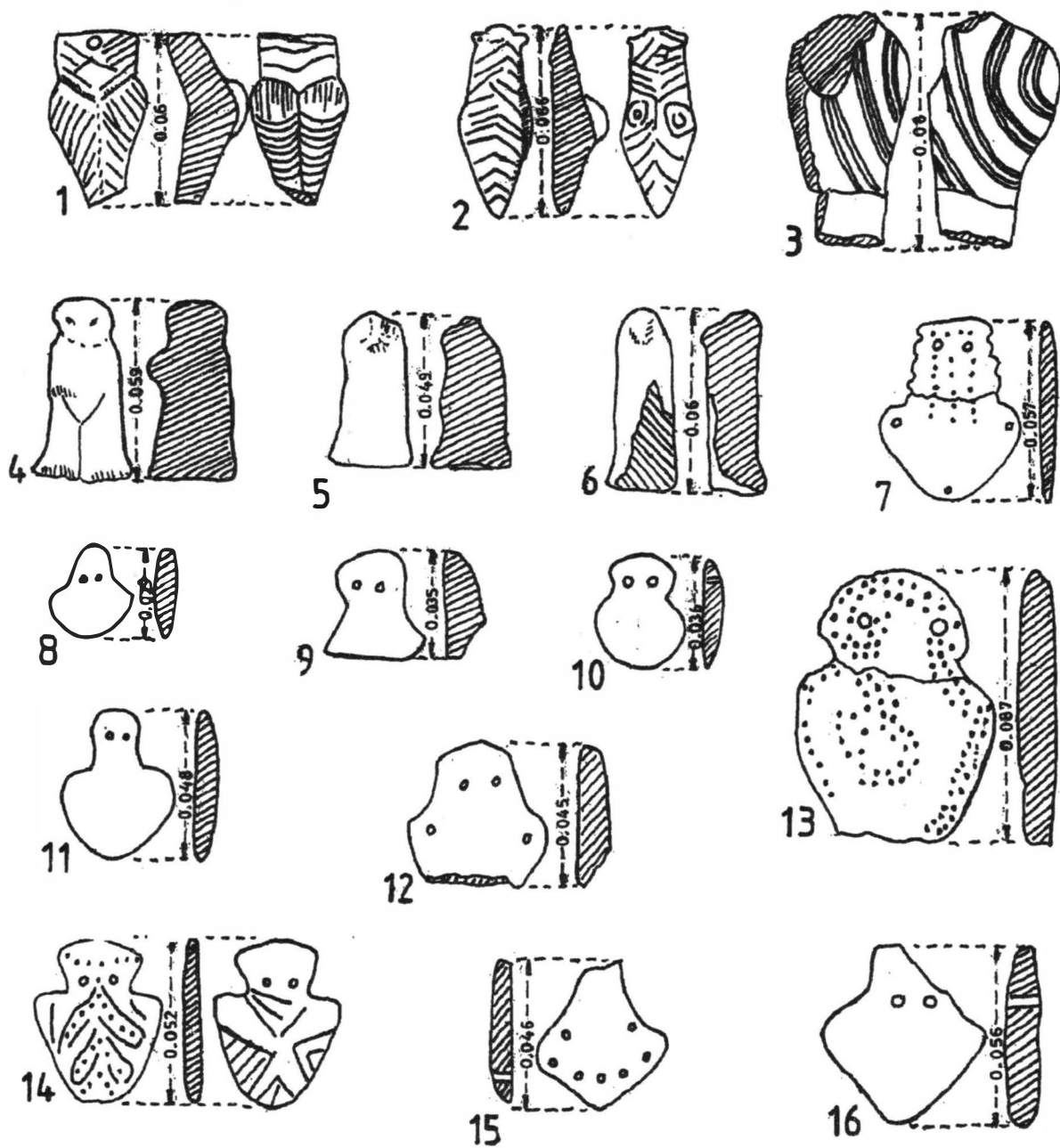

Fig.39. Figurine de lut ars. *Cultura Cucuteni*. Faza Cucuteni A (după Vl.Dumitrescu și colab., op.cit., 1954); Hăbășești: 1-3=p. 495, fig.32/5, 7, 14; 4-6=p. 418, fig.37/1, 3, 2; 7-11 = p.414, fig.36/2, 3, 1, 9, 4; 12-16 = p.414, fig.36/13, 12, 1, 14, 5.

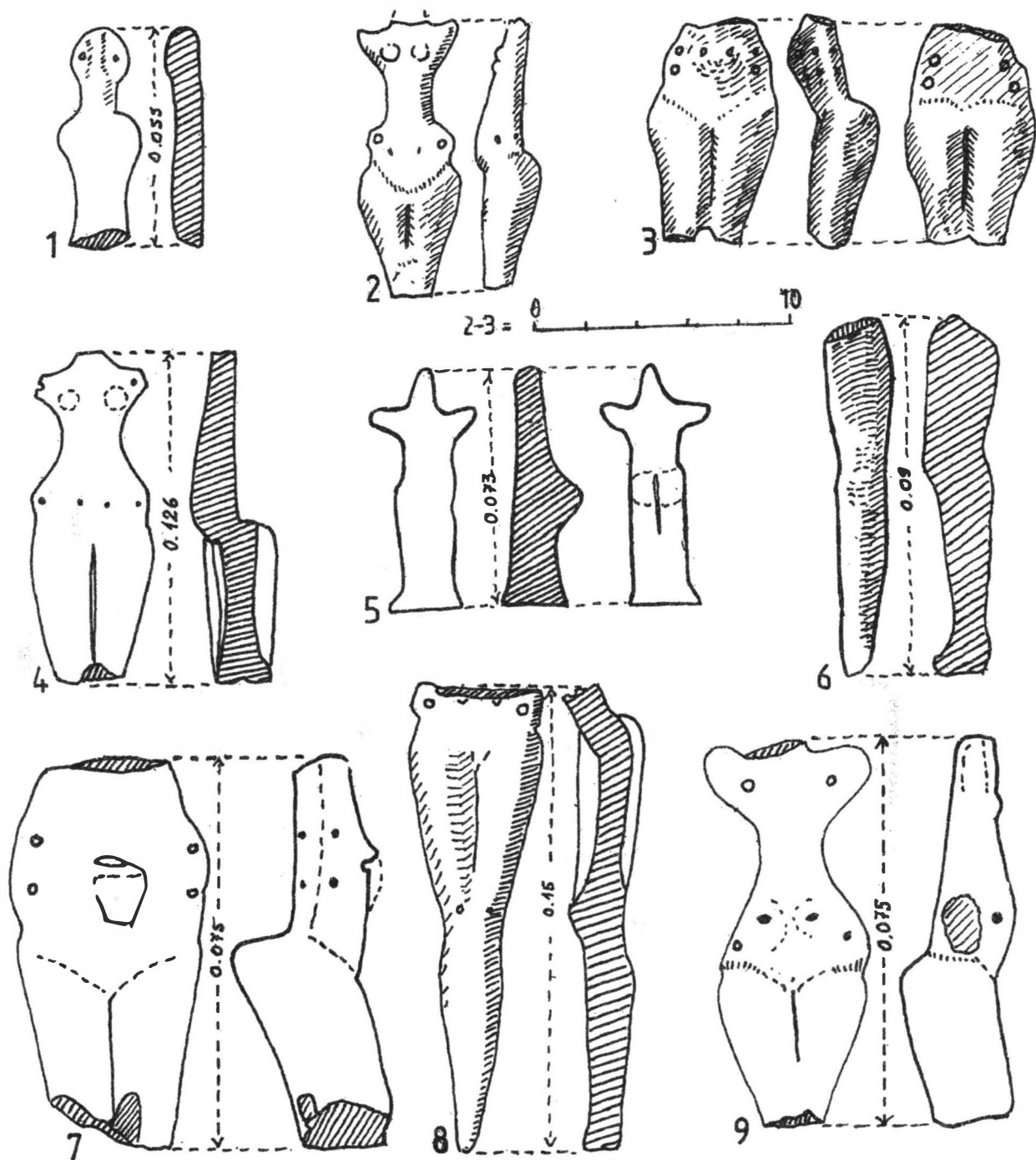

Fig.40. Figurine de lut ars.Cultura Cucuteni.Faza Cucuteni A-B.Traian:1=după Hortensia Dumitrescu și colab., *op.cit.*, SCIV, III, 1952, p.135, fig.4/4; 2,3 = după Vl.Dumitrescu, *op.cit.*, Dacia, IX-X, 1945, p.24, fig.8/1,5; 4=după Hortensia Dumitrescu și colab., *op.cit.*, SCIV, III, 1952, p.135, fig.4/3; 5=după idem,Materiale,VII,1961,p.96,fig.5/1; 6=după idem și colab., *op.cit.*,SCIV,III,1952,p.135,fig.4/5;7=după idem și Vl.Dumitrescu, *op.cit.*, Materiale, VI, 1959, p.171, fig.8/4; 8 = după Hortensia Dumitrescu și colab., *op.cit.*, SCIV, V, 1954,1-2, p.44,fig.6; 9=după Hortensia Dumitrescu și Vl. Dumitrescu,*op.cit.*, Materiale, VI, 1959, p.174, fig.8/3.

Fig.41. Figurine de lut ars. *Cultura Cucuteni*. Faza Cucuteni A-B. Traian: 1=după Hortensia Dumitrescu și Vladimir Dumitrescu, *op.cit.*, *Materiale*, VI, 1959, p.174, fig.9/1; 2=după Vl.Dumitrescu, *op.cit.*, *Dacia*, IX-X, 1945, p.24, fig.9; 3=după Hortensia Dumitrescu și colab., *SCIV*, IV, 1953, 1-2, p.60, fig.17; 4=după Hortensia Dumitrescu și Vladimir Dumitrescu, *Materiale*, VI, 1959, p.174, fig.5/2.

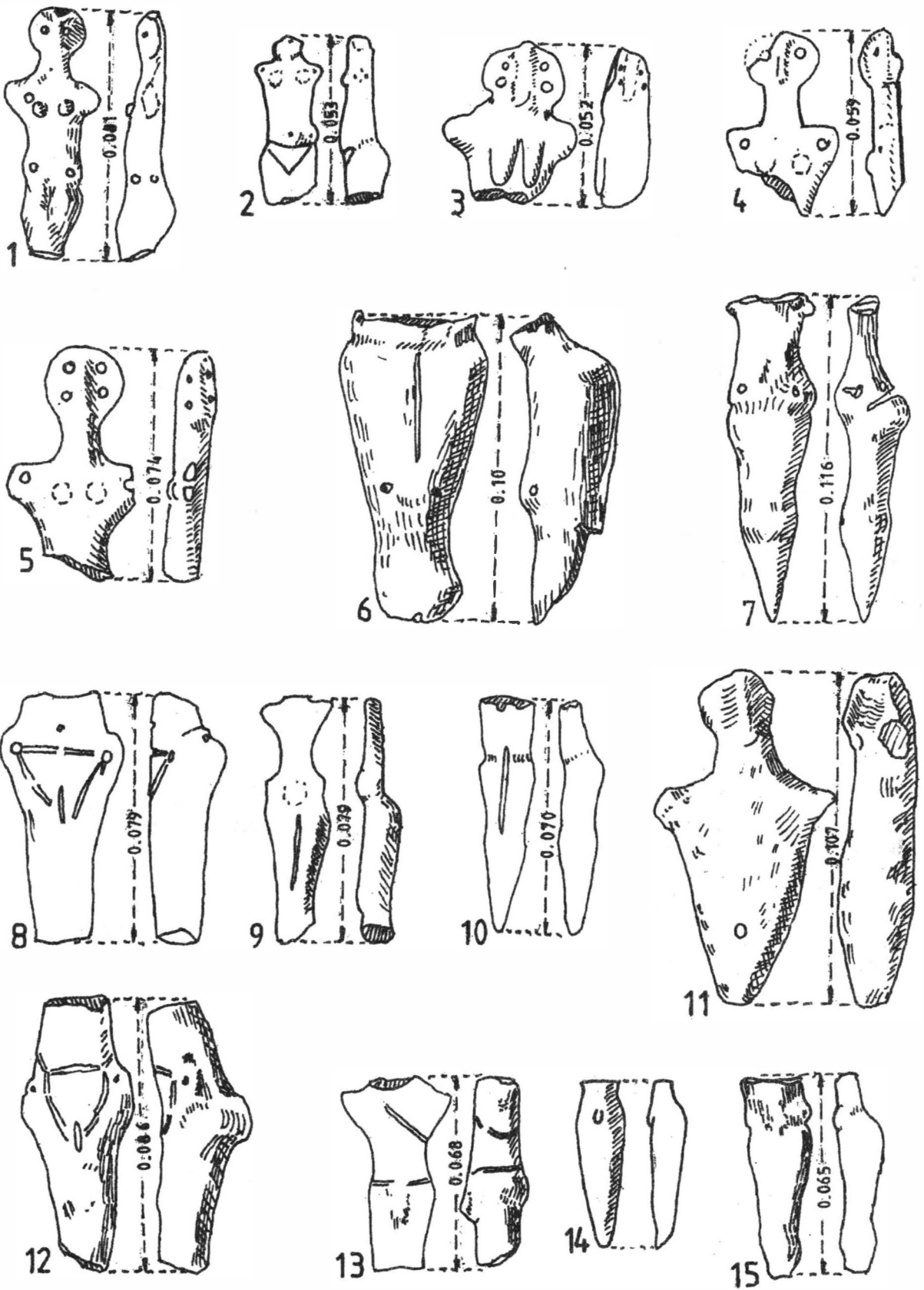

Fig.42. Figurine de lut ars. *Cultura Cucuteni*. Faza Cucuteni B (după Natalia Berlescu, *op.cit.*, 1964, 1, 4, 5, 11 = p.84, pl.IV/6, 9, 10, 4; 2 = p.92, pl.XII/14; 3 = p.85, pl.V/5; 6,7 = p.89, pl.IX/4,1; 8,12 = pl.93, pl.XIII/1,4; 9 = p.86, pl.VI/14; 10 = p.90, pl.X/6; 13-15 = p.97, pl.XVII/1, 5, 12; Cucuteni = 7, 11; Moldova = 1-6, 8-10, 12-15.

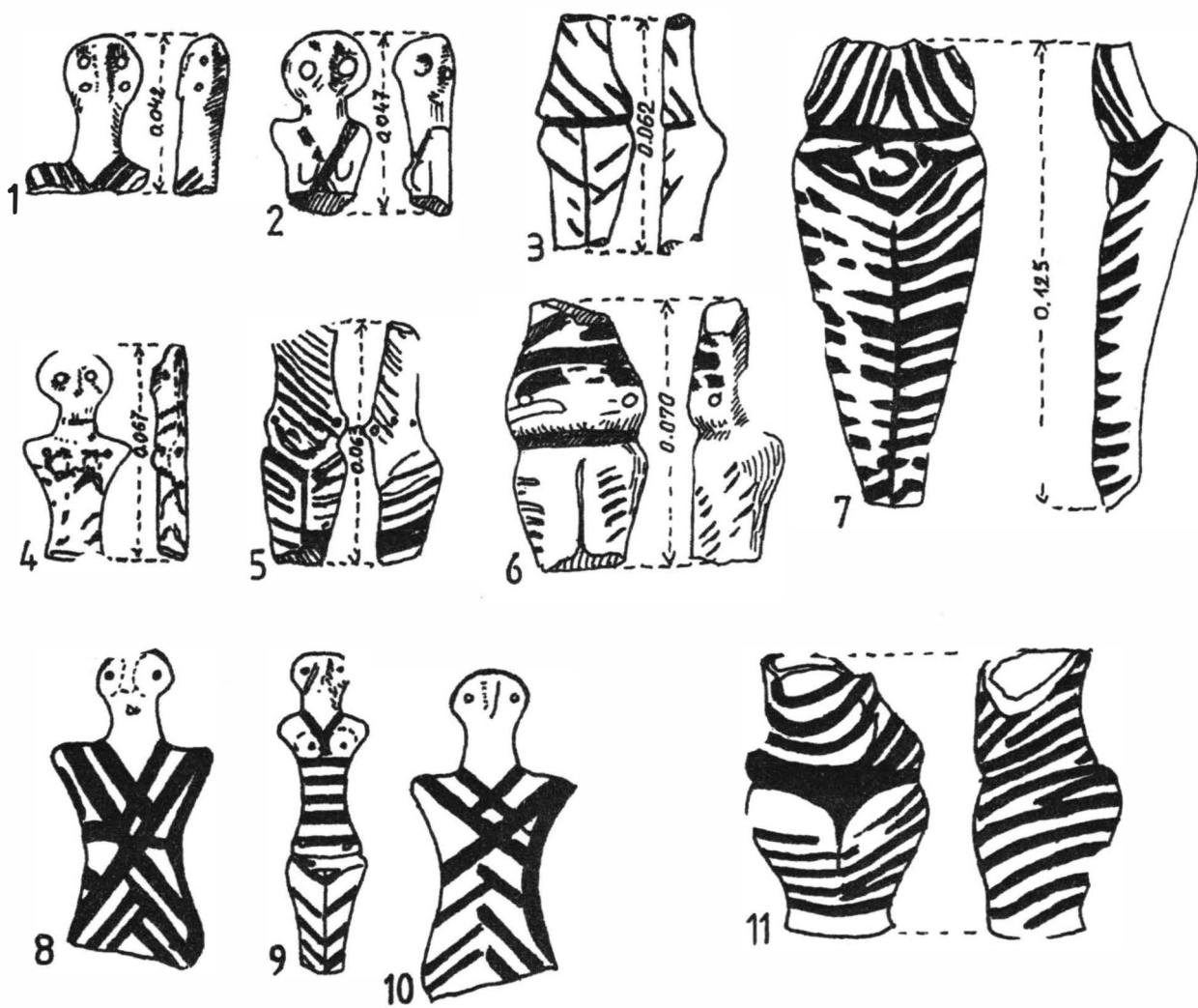

Fig.43. Figurine de lut ars cu decor pictat.Cultura Cucuteni.Faza Cucuteni B.1-7(după N.Berlescu, *op.cit.*, 1964). Moldova:1, 2, 4 = p.85, pl.V/13, 12, 11; 3,5-7 = p.88, pl.VIII/4, 8, 10, 5; 9-11 = Cucuteni (după M.Petrescu-Dîmbovița, *op.cit.*, 1966, fig.29).

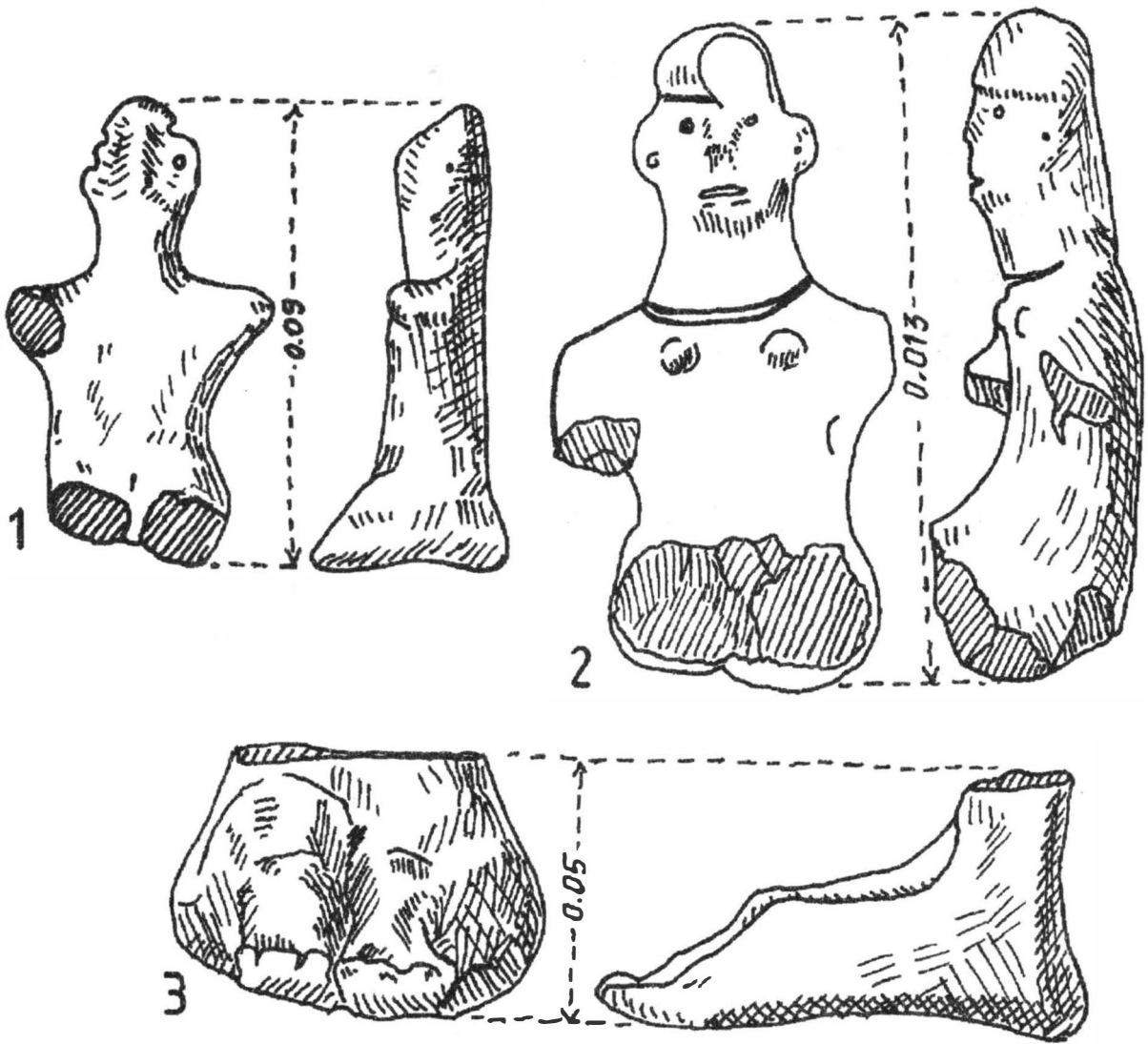

Fig.44. Figurine de lut ars. *Cultura Cucuteni*. Faza Cucuteni B (după N. Berlescu, *op.cit.*, 1964). 1,3 = Cucuteni, p.95, pl.XV/1,3; 2 = Moldova, p.95, pl.XV/2.

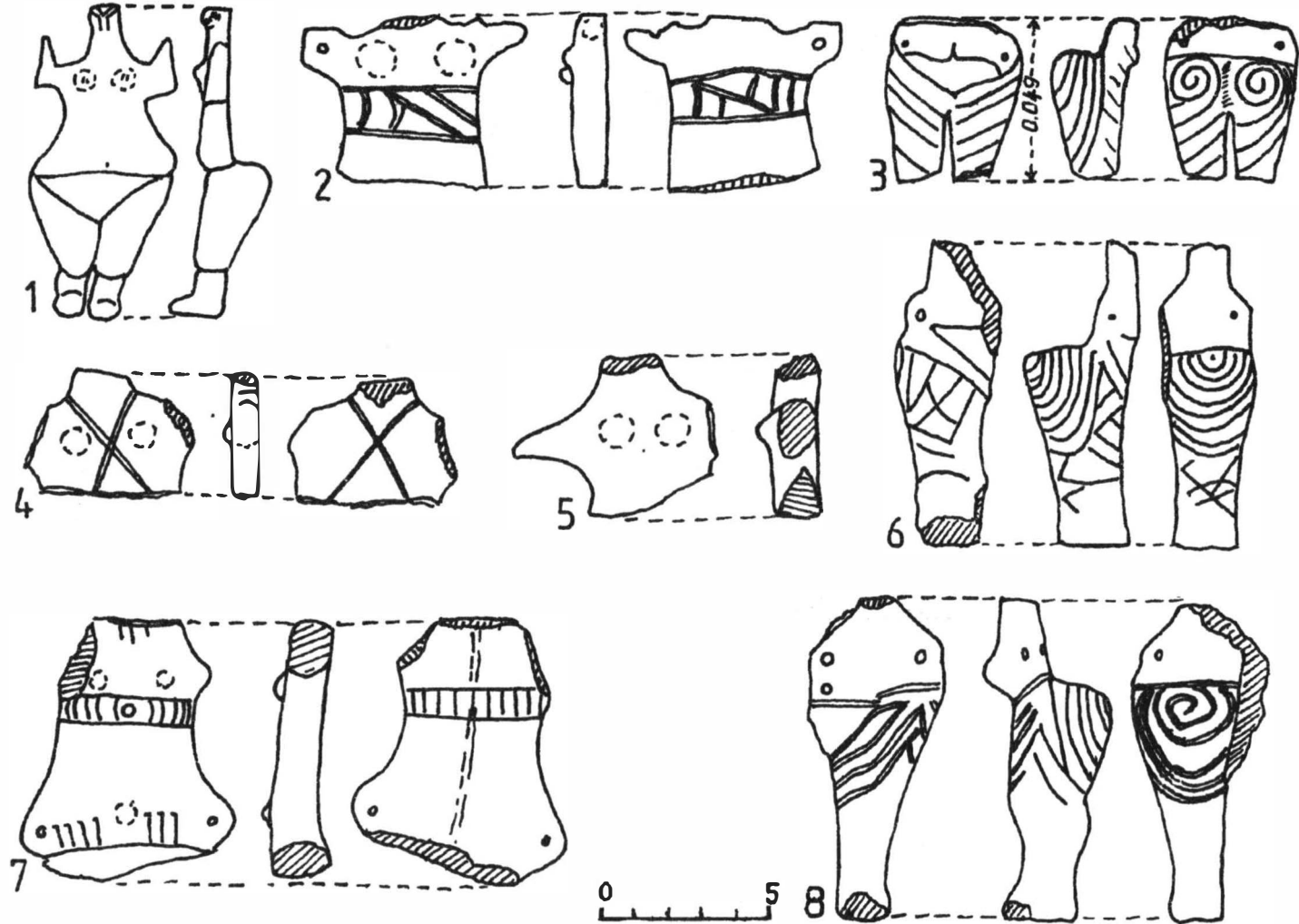

Fig.45. Figurine de lut ars. Aspectul cultural Aldeni II. Etapa I (după Ion T.Dragomir, *op.cit.*, 1983).Vulcănești (Ucraina): I = p.172, fig.48/1; Suceveni: 2-6, 8 = p.172, fig.48/4, 8, 2, 3, 7, 6; Lunca: 7 = p.172, fig.48/5.

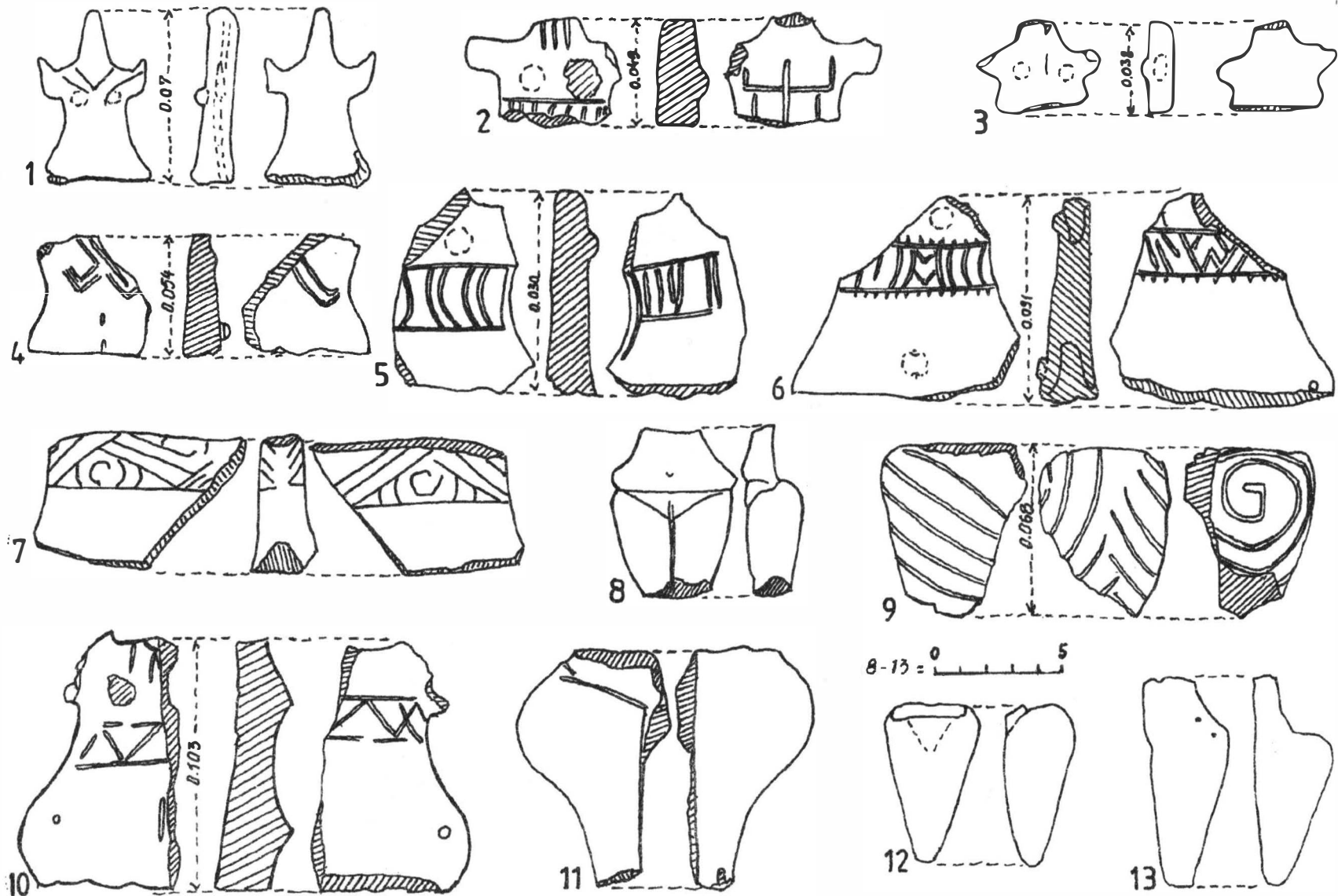

Fig.46 Figurine de lut ars. Aspectul cultural Aldeni II. Etapa II (după Ion T. Dragomir, op.cit., 1983). Dodești: 1 = p.173, fig.49/8; Igești: 2, 4, 5, 6, 9, 10 = p.174, fig.50/2, 3, 1, 4, p.173, fig.49/7, 6; Suceveni: 3, 7, 11, 12, 13 = p.173, fig.49/1, fig.50/5, fig.49/3, 4, 2; Stoicani: 8 = p.173, fig.49/5.

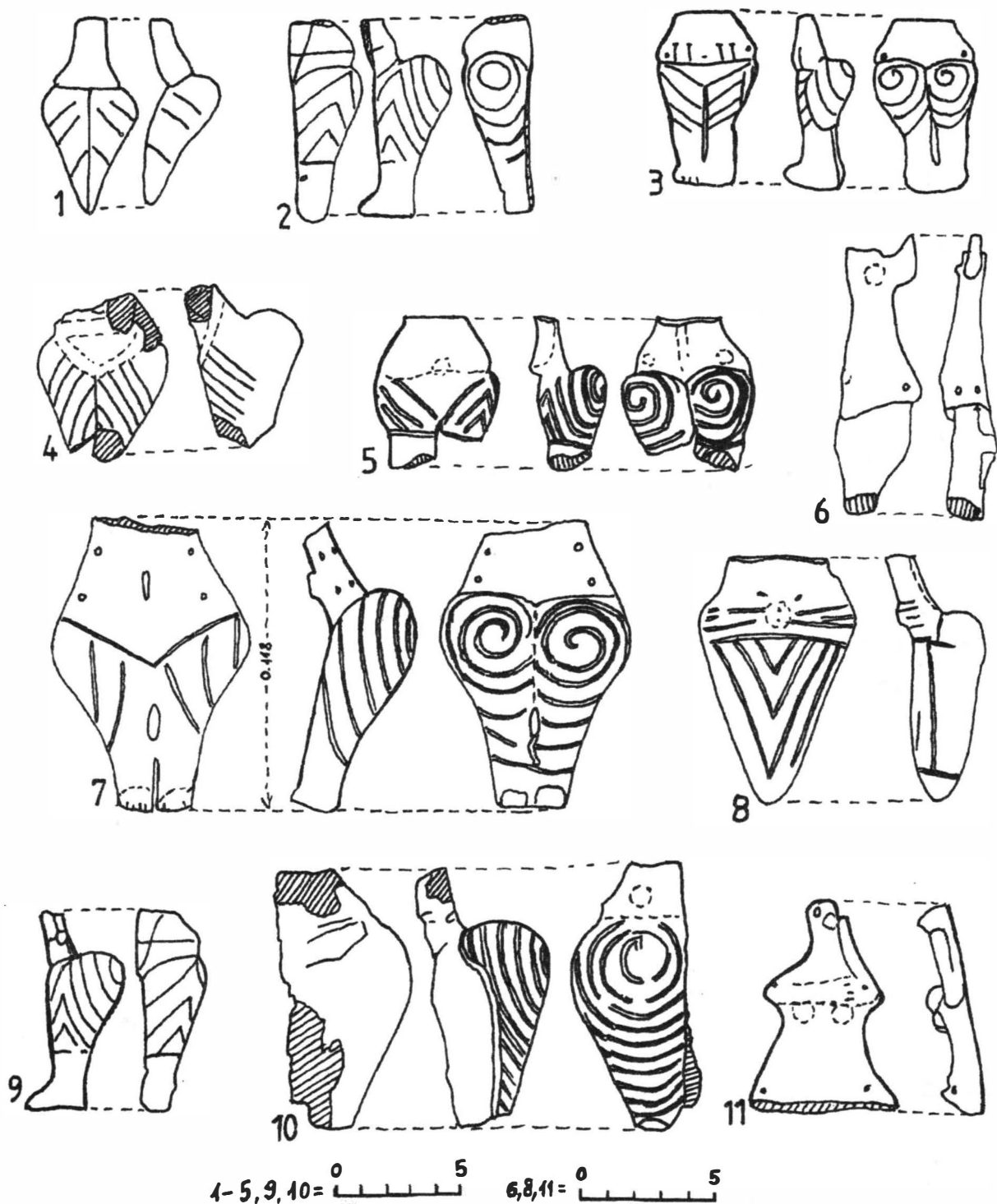

Fig.47. Figurine de lut ars. Aspectul cultural Aldeni II. Etapa III (după Ion T. Dragomir, *op.cit.*, 1983). Dodești: 1, 2, 4, 6 = p.176, fig.52/8, 6, 9 și fig.53/8; 8 - 11 = p.177, fig.53/3; p.176, fig.52/7, 5; p.177, fig.53/11; Suceveni: 3, 5 = p.176, fig.52/4, 3; Bârlălești - Stanția: 7 = p.174, fig.50/6.

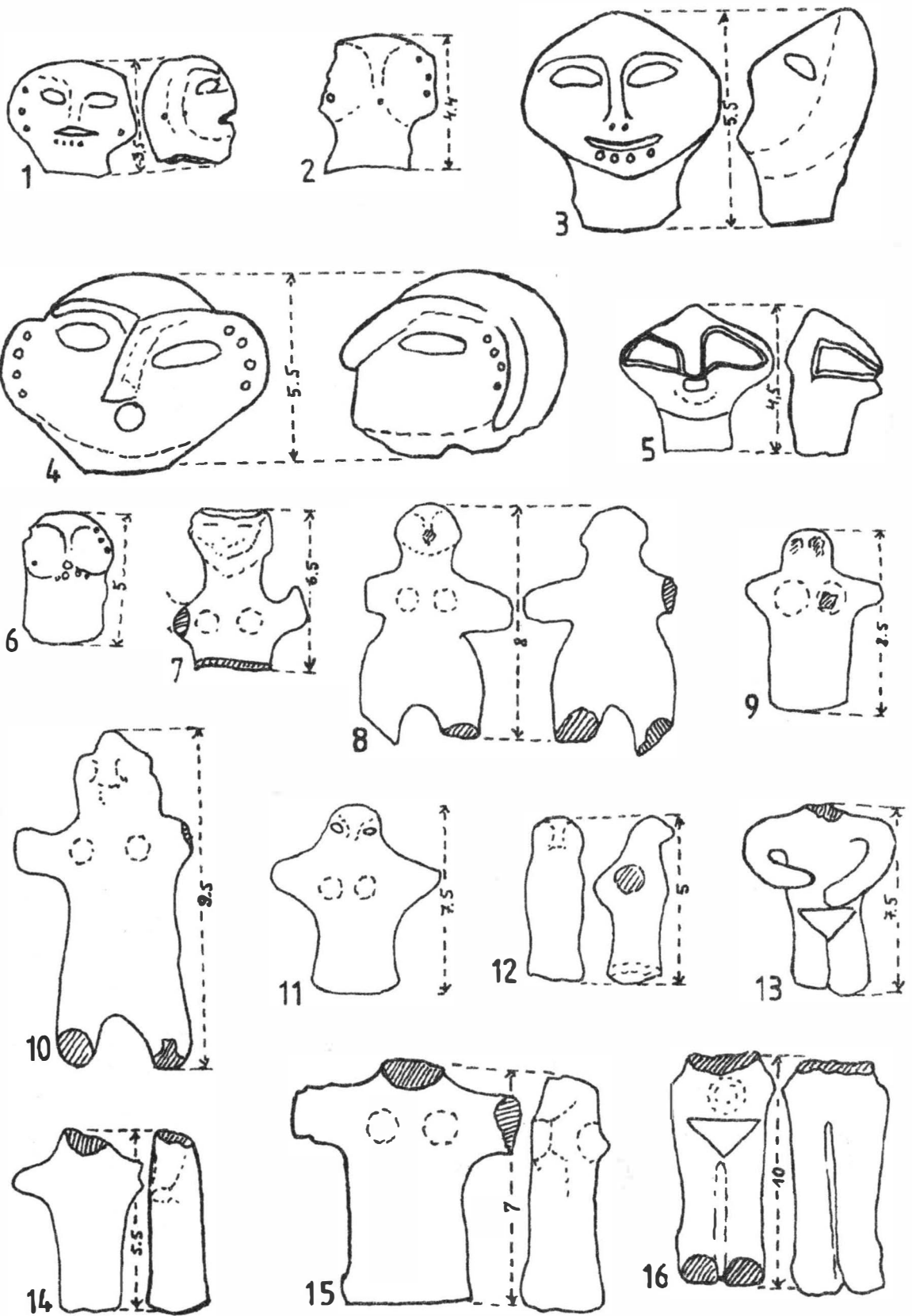

Fig. 48. Figurine de lut ars. Cultura Gumelnița. Faza Sultana (= Gumelnița A 2) (după Dinu V. Rosetti, op.cit., 1938).
 Vidra: 1-3, 5, 6 = pl.17/3, 2, 5, 6, 1; 4 = pl.20/6; 7, 8, 12, 13 = pl.18/5, 3, 1, 7; 9, 14, 15 = pl.15/7, 2, 8; 16 = pl.16/6;
 faza Jilava (= Gumelnița B 1); Jilava: 10, 11 = pl.29/3, 5.

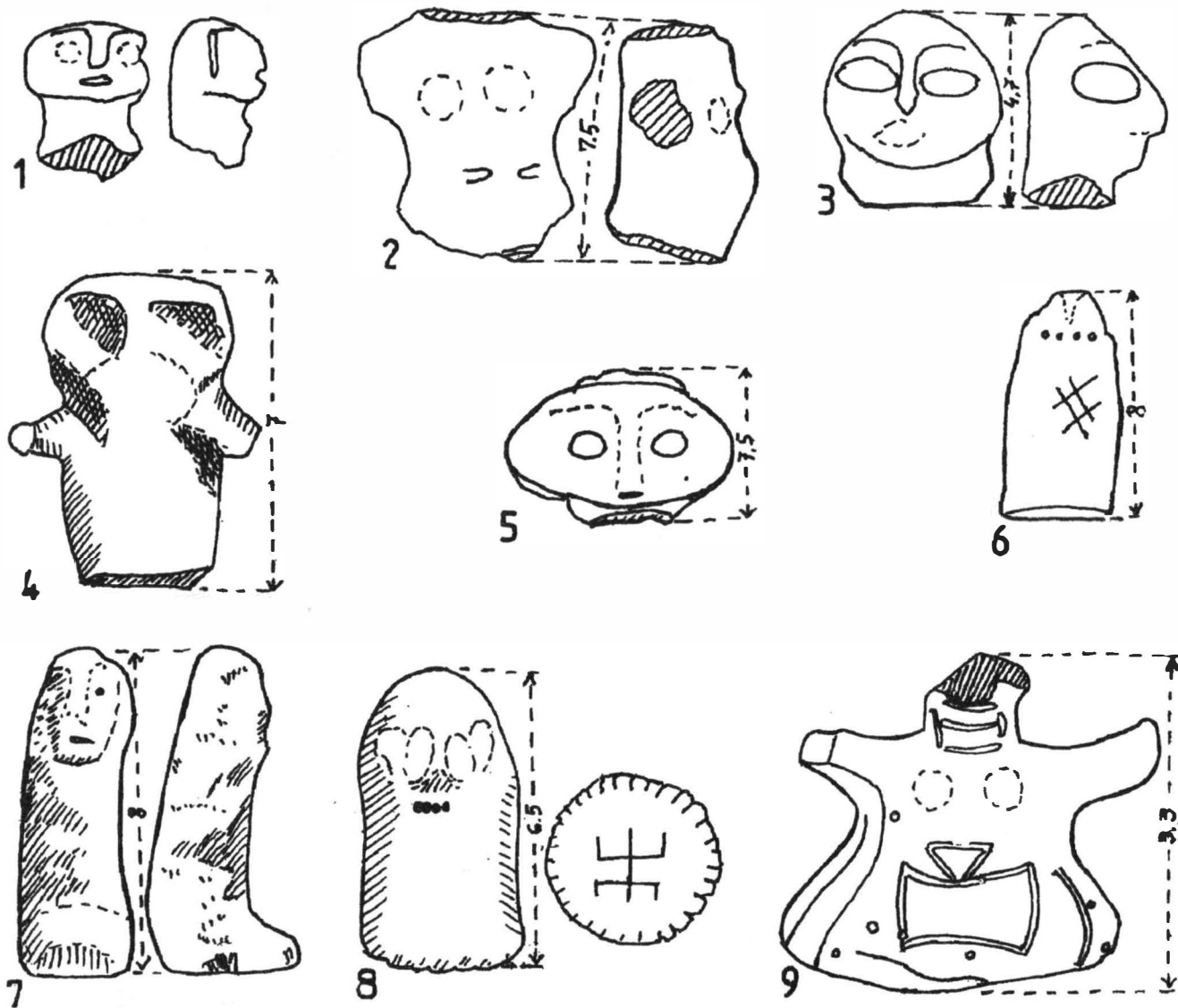

Fig.49. Figurine de lut ars. *Cultura Gumelnița*. Faza Sultana (= Gumelnița A 2) (după Dinu V.Rosetti, *op.cit.*, 1938). Vidra: 1-3, 5 = pl.13/12, 10, 11, 13; 4, 6 - 9 = pl.14/1, 2, 4, 3, 5.

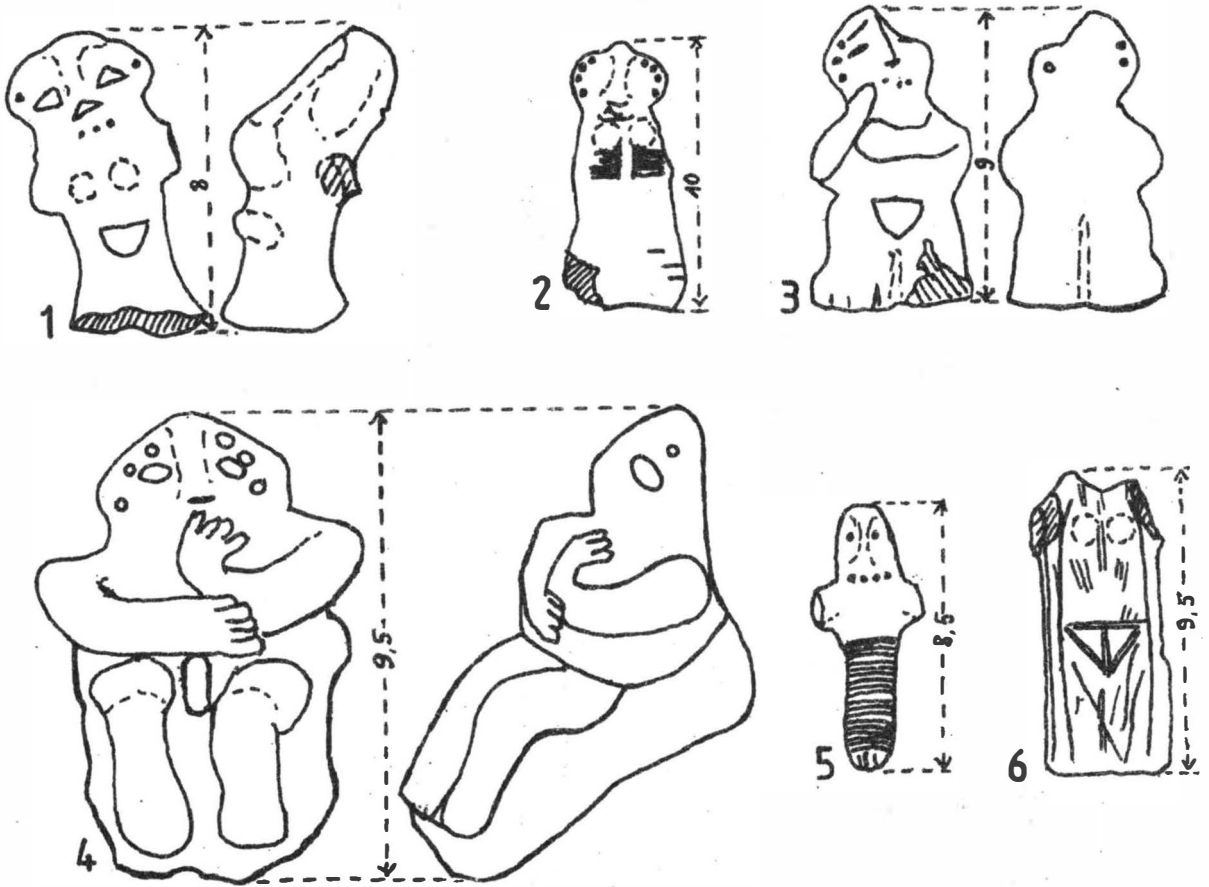

Fig.50. Figurine de lut ars. *Cultura Gumelnița*. Faza Jilava (= Gumelnița B 1) (după Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, 1938).
 Vidra: 1=pl.17/8; 2, 6 = pl.15/10,9; 3, 4 = pl.19/1, 2; 5 = p.16/15.

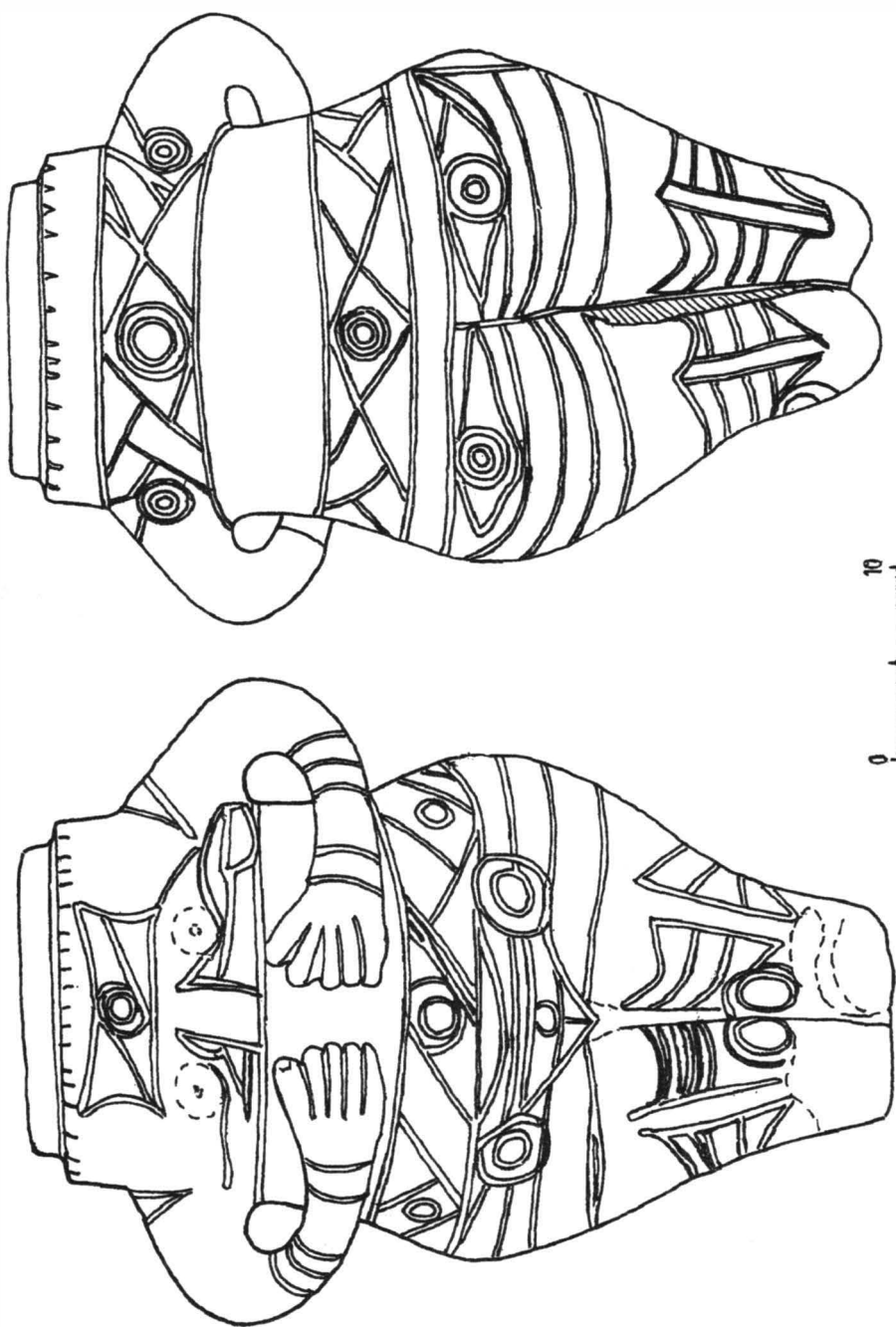

Fig.51. Vas antropomorf.Cultura Gumelnița.Faza Jilava (= Gumelnița B 1). (după Dimu V.Rosetti, *op.cit.*, 1938, pl.21/1 și 22/1.

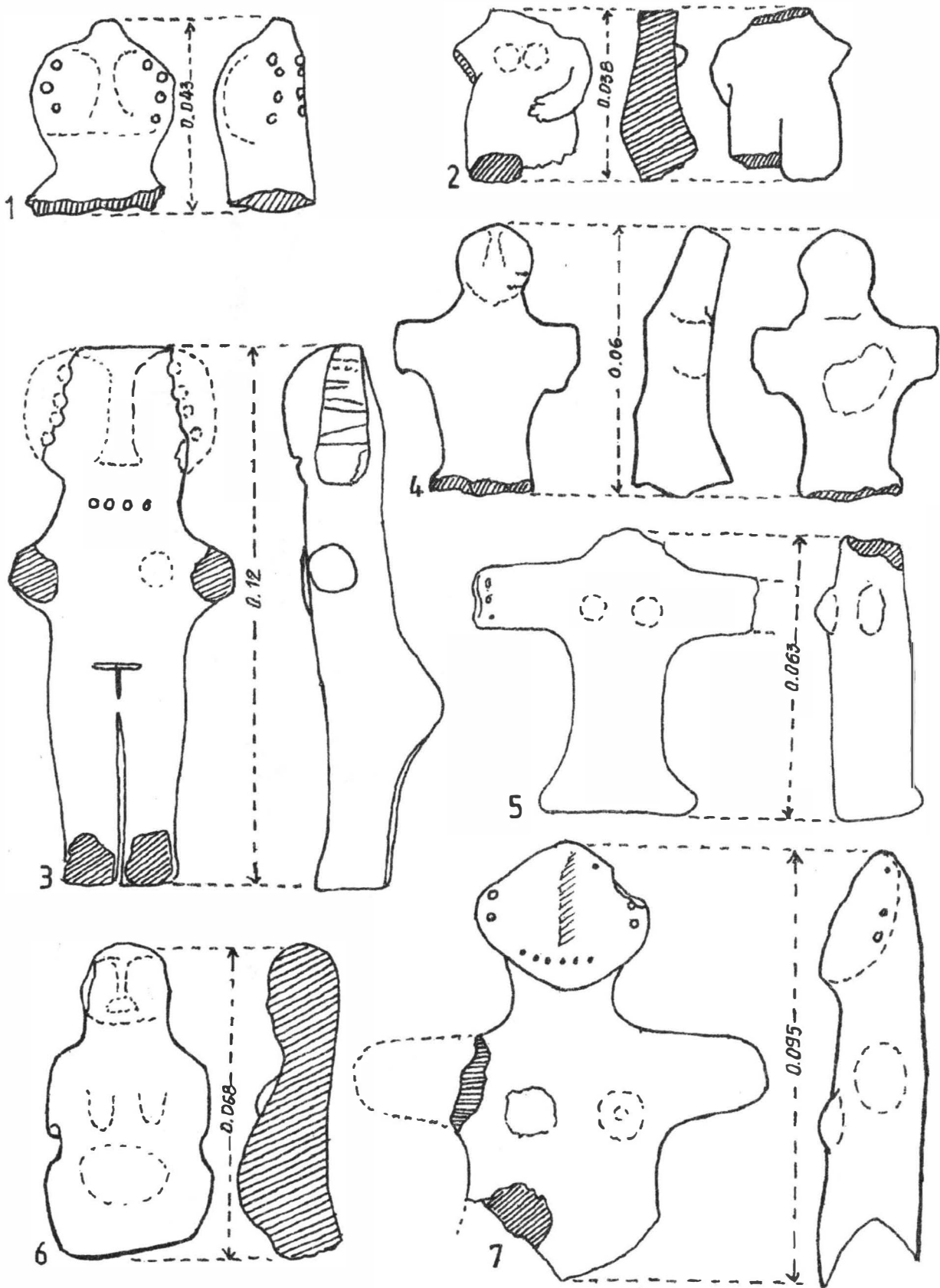

Fig.52. Figurine de lut ars. *Cultura Gumelnița*. (după S.Marinescu-Bîlcu și Barbu Ionescu, *op.cit.*, 1967).
 Căscioarele: 1-3,6 = pl.XVII/3,7,6 și pl.XVI/5; Gumelnița: 4,5,7 = pl.XVI/6,7 și pl.XV/8.

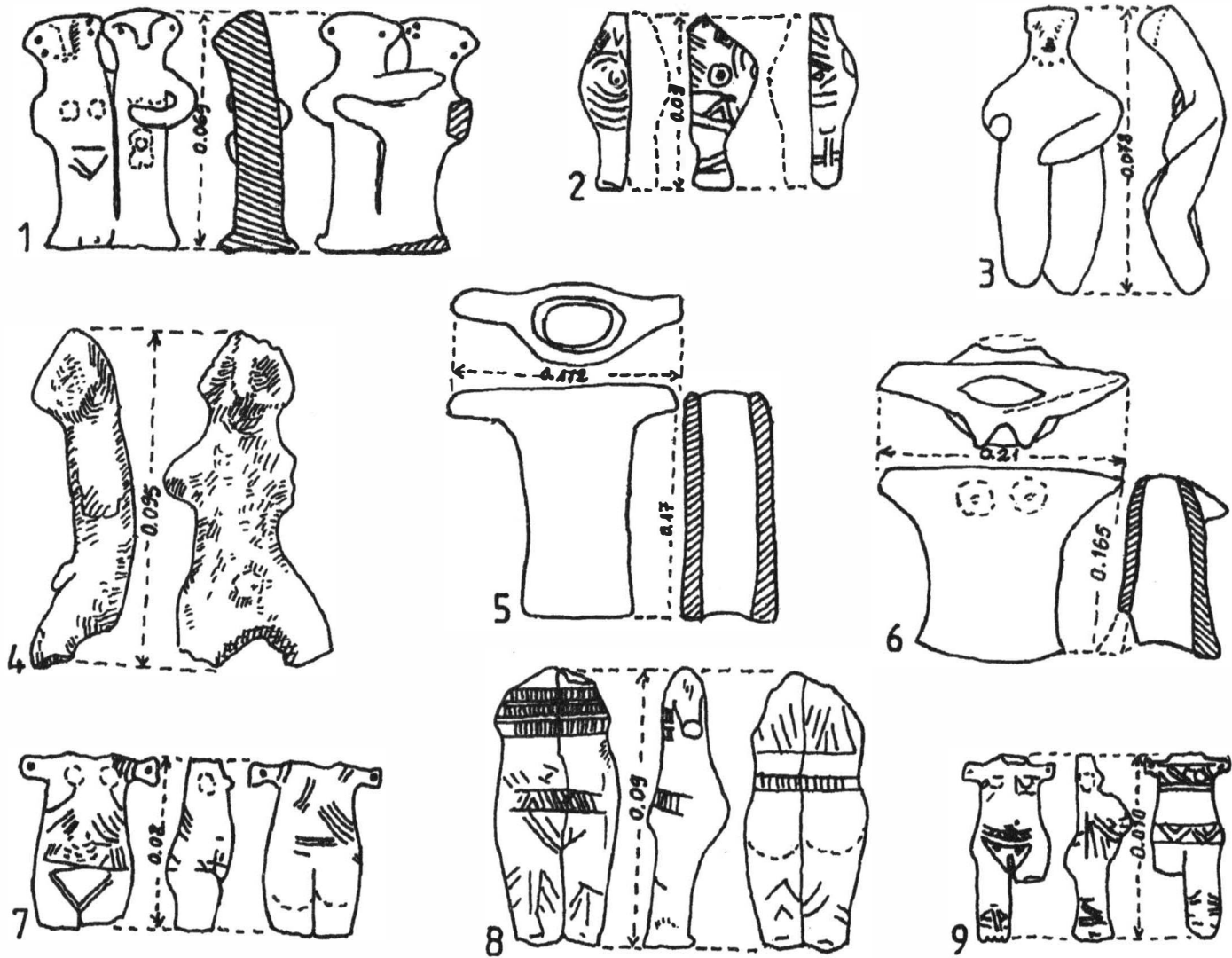

Fig. 53. Figurine de lut ars. *Cultura Gumelnița* (după Vl. Dumitrescu, *op.cit.*, SCIV, 1966, 1, p.92, fig. 28, faza Gumelnița A 2 c); *Balaci* (după idem, JPEK, 1932/1933): 2, 7-9 pl. 13/4, 1, 5, 3; *Gumelnița*: 3, 4 (*ibidem*, pl. 14/3 și pl.13/2); *Gumelnița* (idem, SCIV, 1960): 5, 6 = p.246, fig. 1/2 și p.247, fig. 2/3.

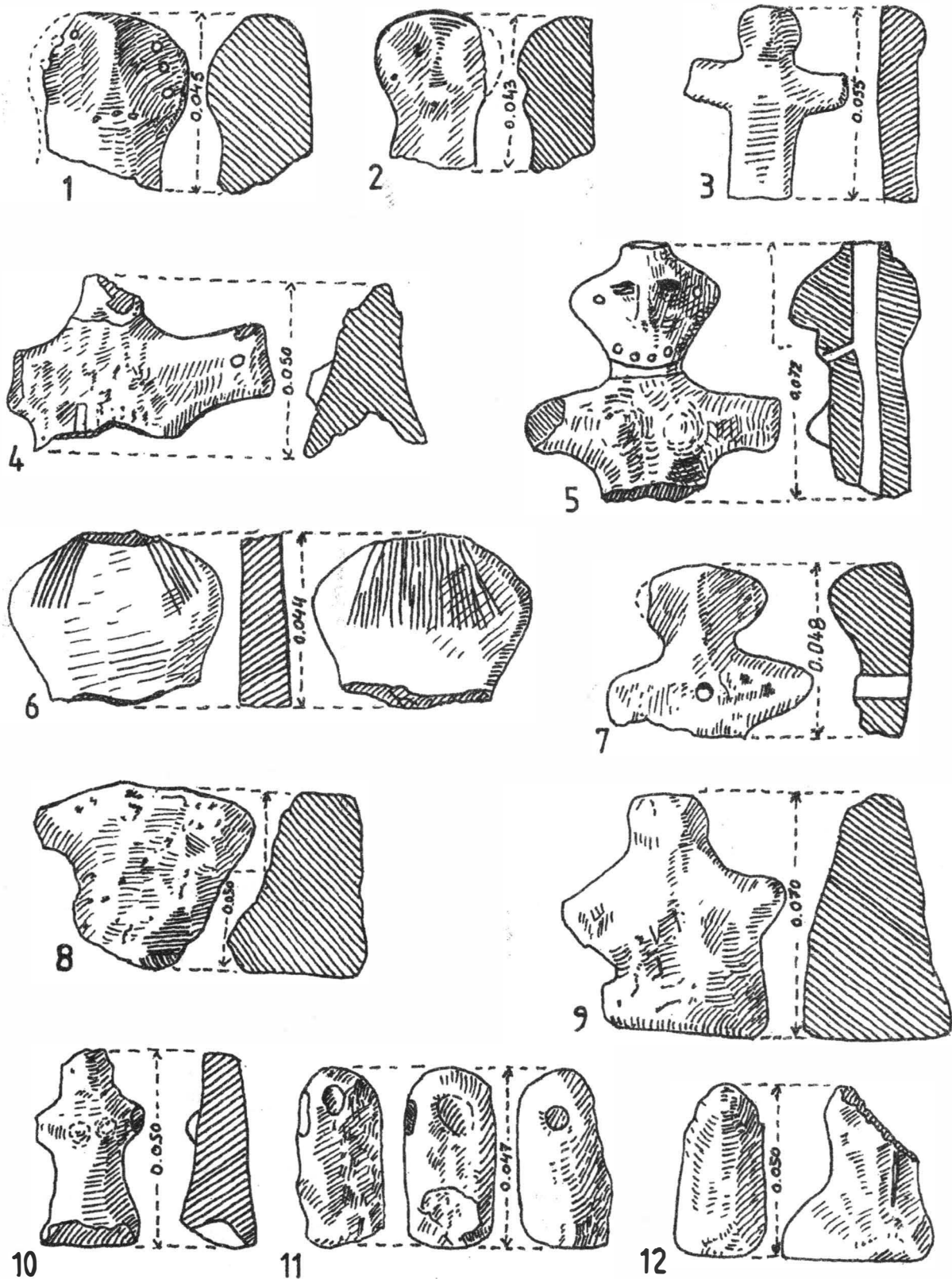

Fig. 54. Figurine de lut ars. Cultura Sălcuța (după D.Berciu, *Contribuții...*). Sălcuța: 1-3, 5, 7 = Sălcuța II b, p.331, fig.154/3; p.334, fig.157/6, p.329, fig.152/1; p.329, fig.152/4; 4, 8 = p.330, fig.153/3, 2; 6 = p.331, fig.154/1; 9 = p.330, fig.153/1 (Sălcuța III); 10-11 = p.333, fig.156/3; p.329, fig.152/3 (Sălcuța II c); 12 = p.330, fig.153/4 (Sălcuța II b).

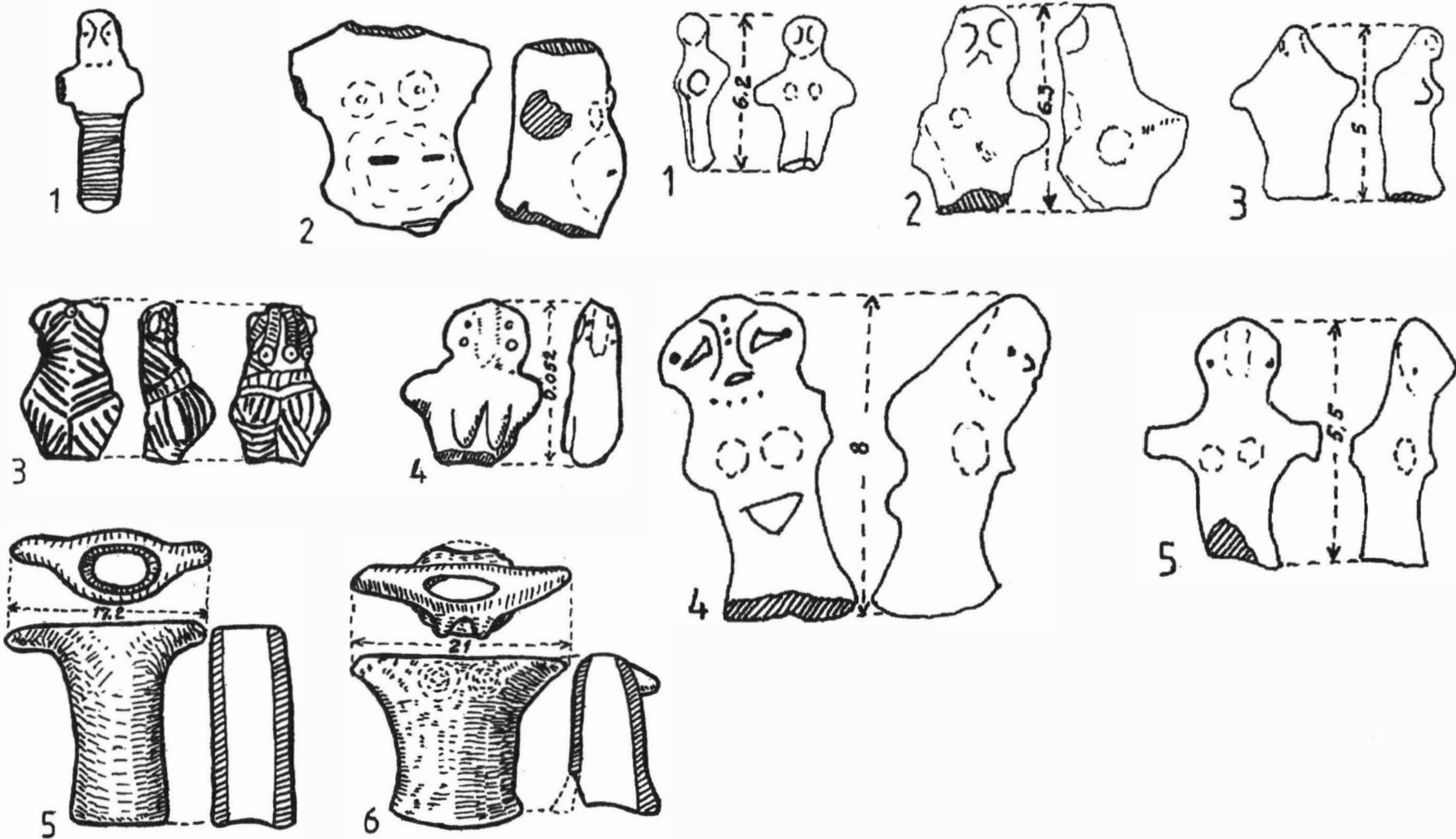

Fig. 55. Figurine de lut ars redând personaje de diferite vârste: 1-2 = *Cultura Gumelnița*: Vidra (după Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, 1938, pl.16/15, pl.13/10; 3 = *Cultura Cucuteni*; faza Cucuteni A. Trușești (după M. Petrescu-Dîmbovița, *op.cit.*, SCTV, IV, 1953, 1-2, p.21, fig.13/5); 4 = *Cultura Cucuteni*; faza Cucuteni B. Moldova (după N. Berlescu, *op.cit.*, 1964, p.85, pl.V/5); 5-6 = *Cultura Gumelnița*; figurine de tip tesalic: 5-6 = *Gumelnița* (după Vl. Dumitrescu, *op.cit.*, 1960, p.246, fig.1 și p.247, fig.2/3).

Fig. 56. Figurine de lut ars redând personaje cu greutate în spate. *Cultura Gumelnița*: 1 = *Gumelnița* (după Vl. Dumitrescu, *op.cit.*, *Dacia*, II, 1925, p.81, fig.63/4); 3 = *Glina* (după Ion Nestor, *op.cit.*, *Dacia*, III-IV, 1932-1935, p.234, fig.6/5, 10); 4 = *Vidra* (după Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, 1938, pl.17/8); 5 = *Vidra* (*ibidem*, pl.17/11, faza *Gumelnița* B 1).

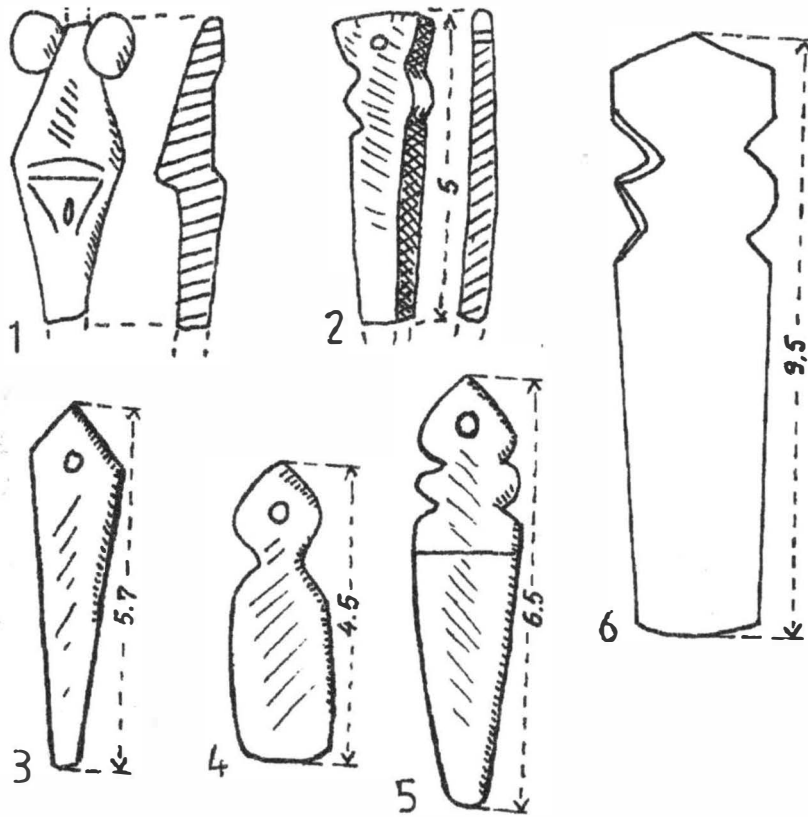

Fig.57. Figurine de os. *Cultura Dudești*, faza Cernica.1= Cernica (după Gh.Cantacuzino, *op.cit.*, Dacia, VII, 1963, p.71, fig.27/7); 2= *Cultura Hamangia*. Ceamura de Jos (după D.Berciu, *op.cit.*, 1966, p.188, fig.93/1); 3-6= faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița. Vidra (după Dinu V.Rosetti, *op.cit.*, 1938, pl.13/7, 6, 5, 4).

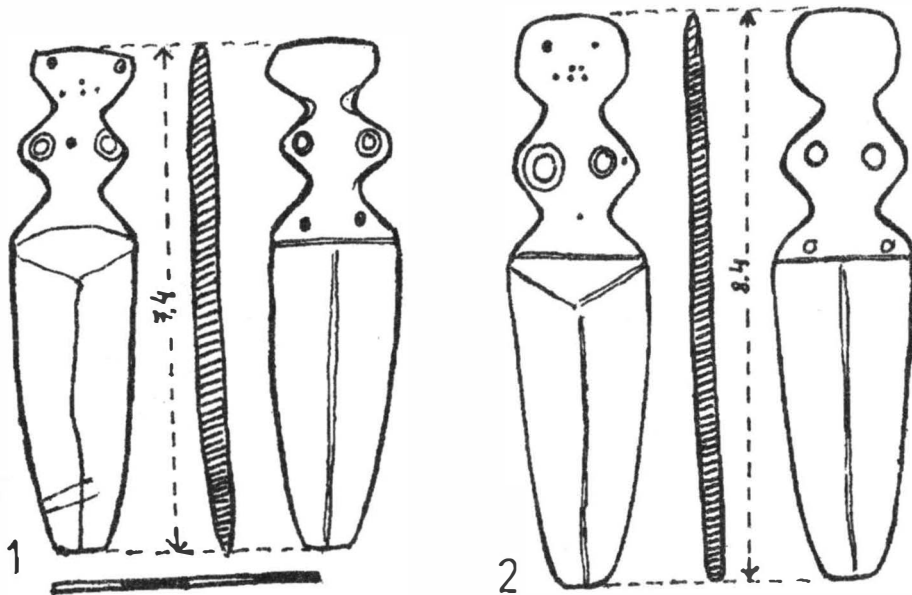

Fig.58. Figurine plate de os. *Cultura Gumelnița*. 1-2= Gumelnița (după S.Marinescu-Bîlcu și B.Ionescu, *op.cit.*, 1967, pl.XVIII/4,5).

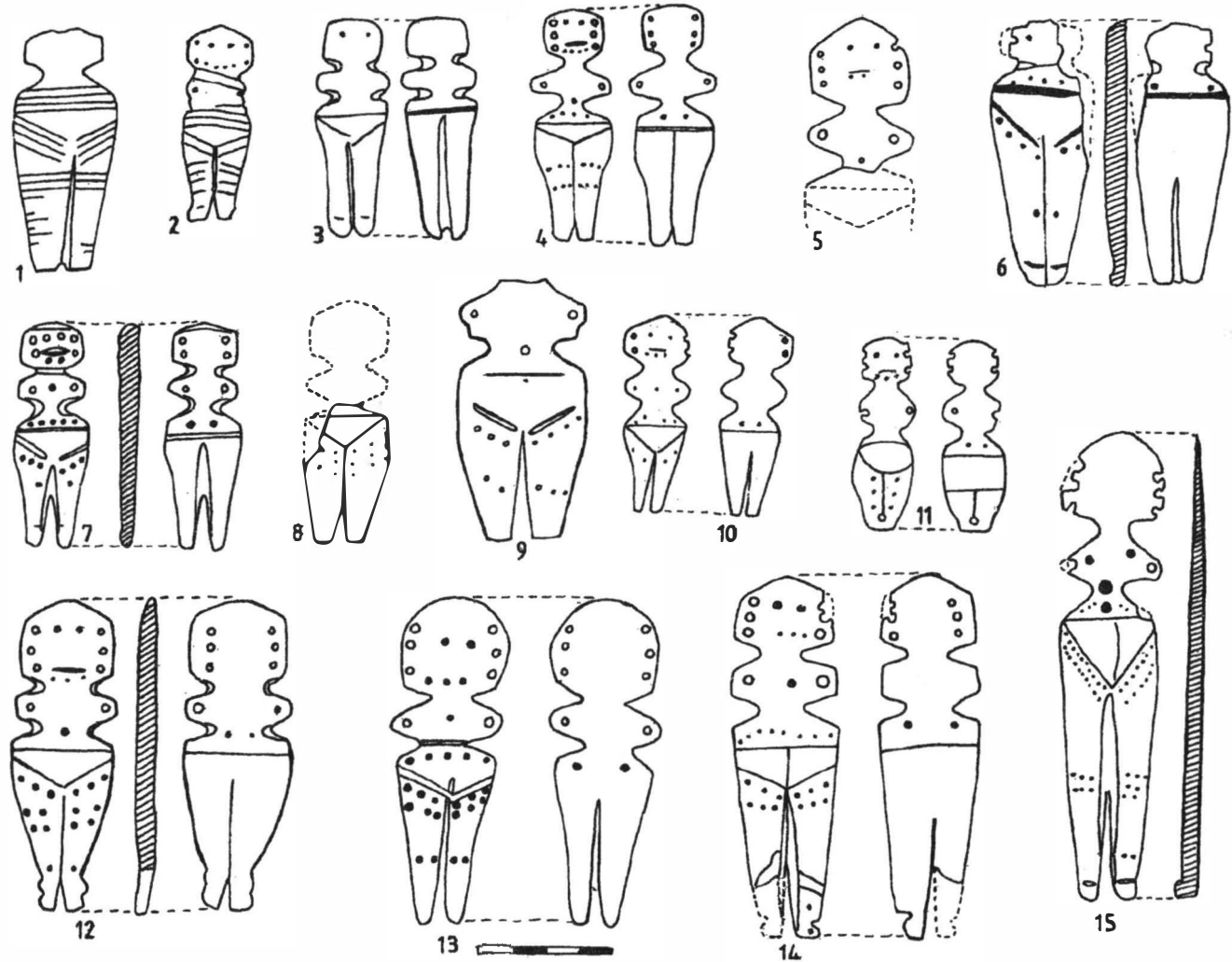

Fig.59. Figurine plate de os. *Cultura Gumelnița*; faza Sultana (=Gumelnița A 2). 1=Brăilița (după N.Harpuche și I.T.Dragomir, *op.cit.*, Materiale, III, 1957, p.136, fig.7/2); 2= Căscioarele (după Vl.Dumitrescu, *Arta neolitică în România*, 1968, fig.101/2); 3-5=Vidra (după Dinu V.Rosetti, *op.cit.*, 1938, pl.14/10-11 și pl.28/5); 6,15= Pietrele (după D.Berciu, *op.cit.*, Materiale, II, 1956, p.541, fig.66/3,4); 7,8,12 = Gumelnița (7 și 12 după S.Marinescu-Bîlcu și B. Ionescu, *op.cit.*, 1967, pl.18/1, 11; 8 după Vl. Dumitrescu, *op.cit.*, Dacia, II, 1925, p.88, fig.66/4); 9 = Gherăseni (după V. Drâmbocianu, *op.cit.*, Buzău, 1975); 10-11= Sultana (după L.Andrieșescu, *op.cit.*, Dacia, I, 1924, p.105, pl.36/1, 3 și pl.37/1,3); 13 = Siliștea Videle (după un desen primit de la Ion Spiru); 14 = Glina (după Ion Nestor, *op.cit.*, Dacia, III-IV, 1932-1933, p.232, fig.5/3) (piesele 8 și 9 fără scară).

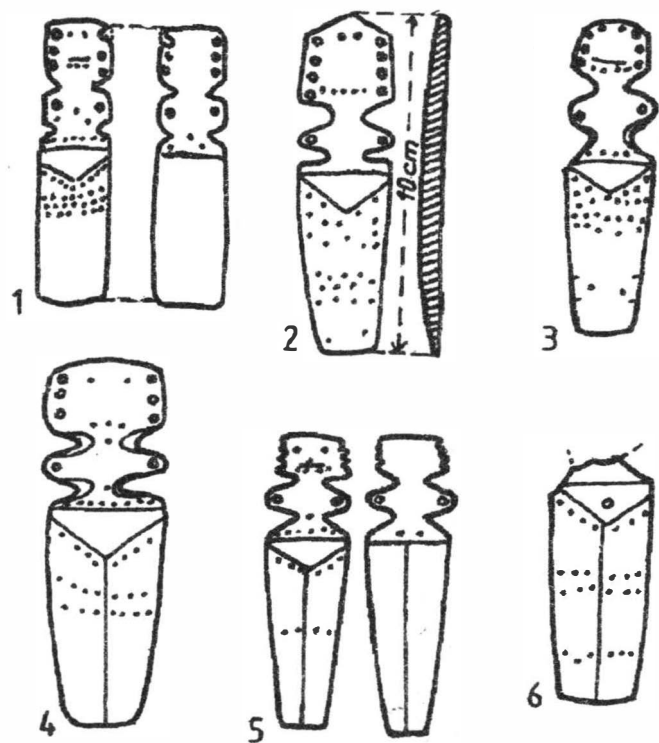

Fig.60. Figurine plate de os. *Cultura Gumelnița*; faza Jilava (= Gumelnița B 1). 1- Cășcioarele (după Vl. Dumitrescu, *op.cit.*, 1968, pl.101/7 ; 2 = Cunești (după D.Popescu, *op.cit.*, Dacia, V-VI, 1935-1936, p.119, fig.11/2) 3-6 = Vidra (după Dinu V.Rosetti, *op.cit.*, 1938, pl.28/3, 1/4,2).

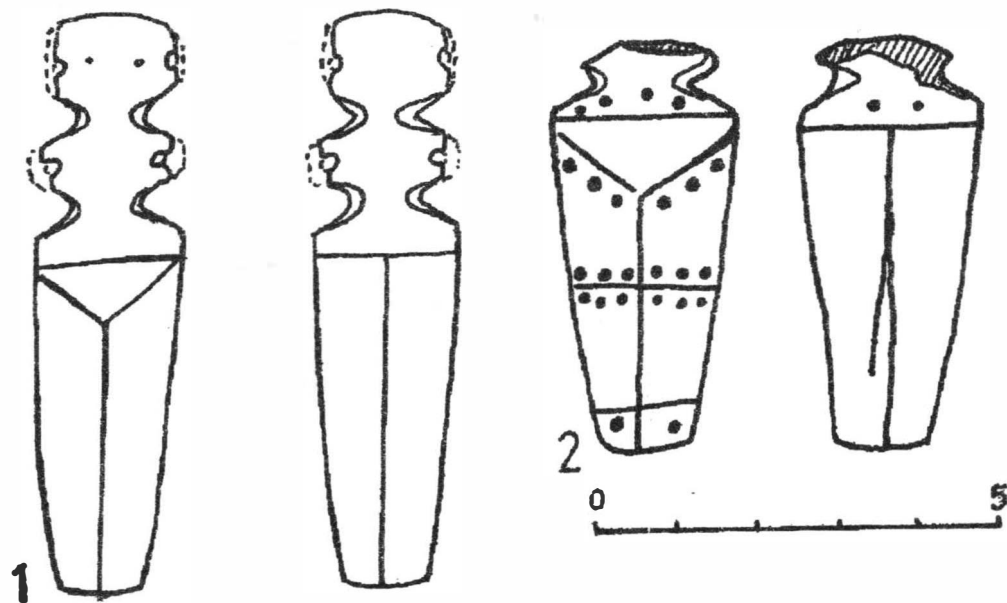

Fig.61. Figurine plate de os. *Cultura Gumelnița*; faza Jilava (=Gumelnița B 1). 1-2 = Tangâru (după D.Berciu, *op.cit.*, BMJV, I, 1935, p.33, fig.36 și p.34, fig. 41).

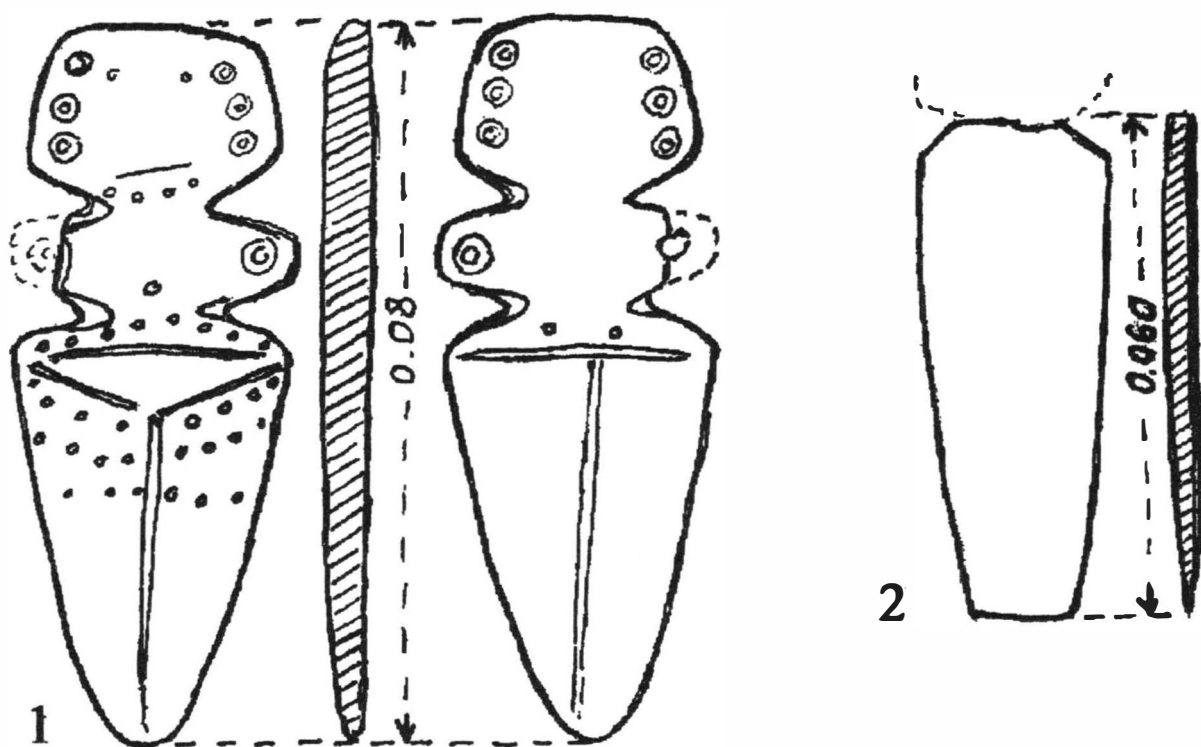

Fig.62. Figurine plate de os. *Cultura Sălcuța* (după D.Berciu, *Contribuții...*, 1961); 1-2 = Sălcuța (p.334, fig.157/2; faza Sălcuța I); p.332, fig.155/21(faza Sălcuța II b).

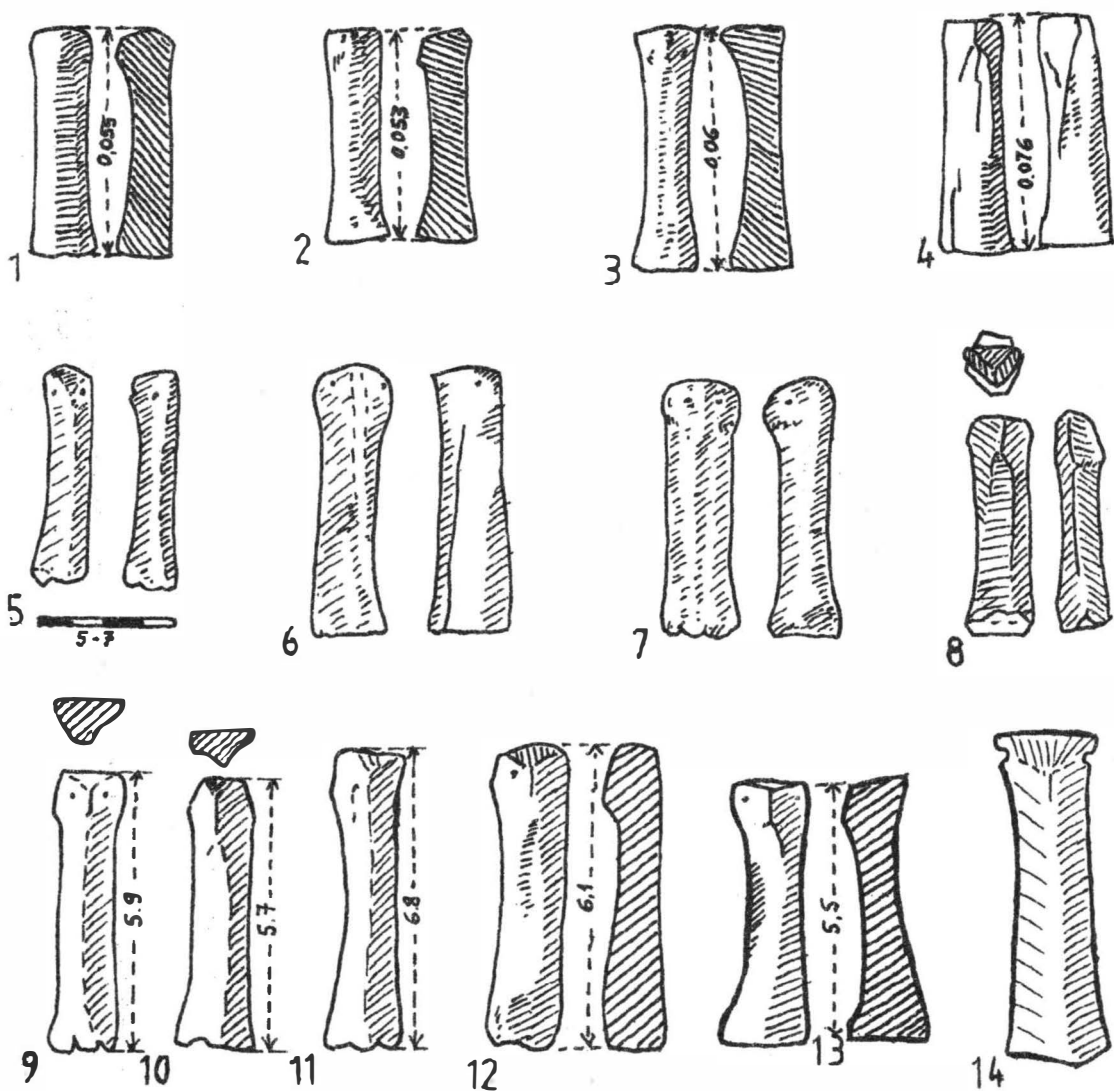

Fig. 63. Figurine prismatice din os. 1-3 = *Cultura Sălcuța* (după D. Berciu, *op.cit.*, 1961) Sălcuța: p.334, fig.157/1, 3, 5; *Cultura Gumelnița*: 4 = Licurici (după Vl. Dumitrescu, *op.cit.*, Dacia, IX-X, 1941-1944, p.534, fig.2/1); 5,7 = Gumelnița (după S. Marinescu-Bîlcu și B. Ionescu, *op.cit.*, 1967, pl.18/3, 9); 6 = Căscioarele (*ibidem*, pl.18/6); *Cultura Cucuteni*: 8 = Bod (după H. Schroller, *op.cit.*, 1933, pl.40/5); *Cultura Gumelnița*. 9 - 11 = Glina (după I. Nestor, *op.cit.*, 1933, p.232, fig.5/6, 15, 16); 12 - 13 = Pietrele (după D.Berciu, *op.cit.*, *Materiale*, II, 1956, p.541, fig.66/6, 7); 14 = Vidra (după Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, 1934, pl.IV/4).

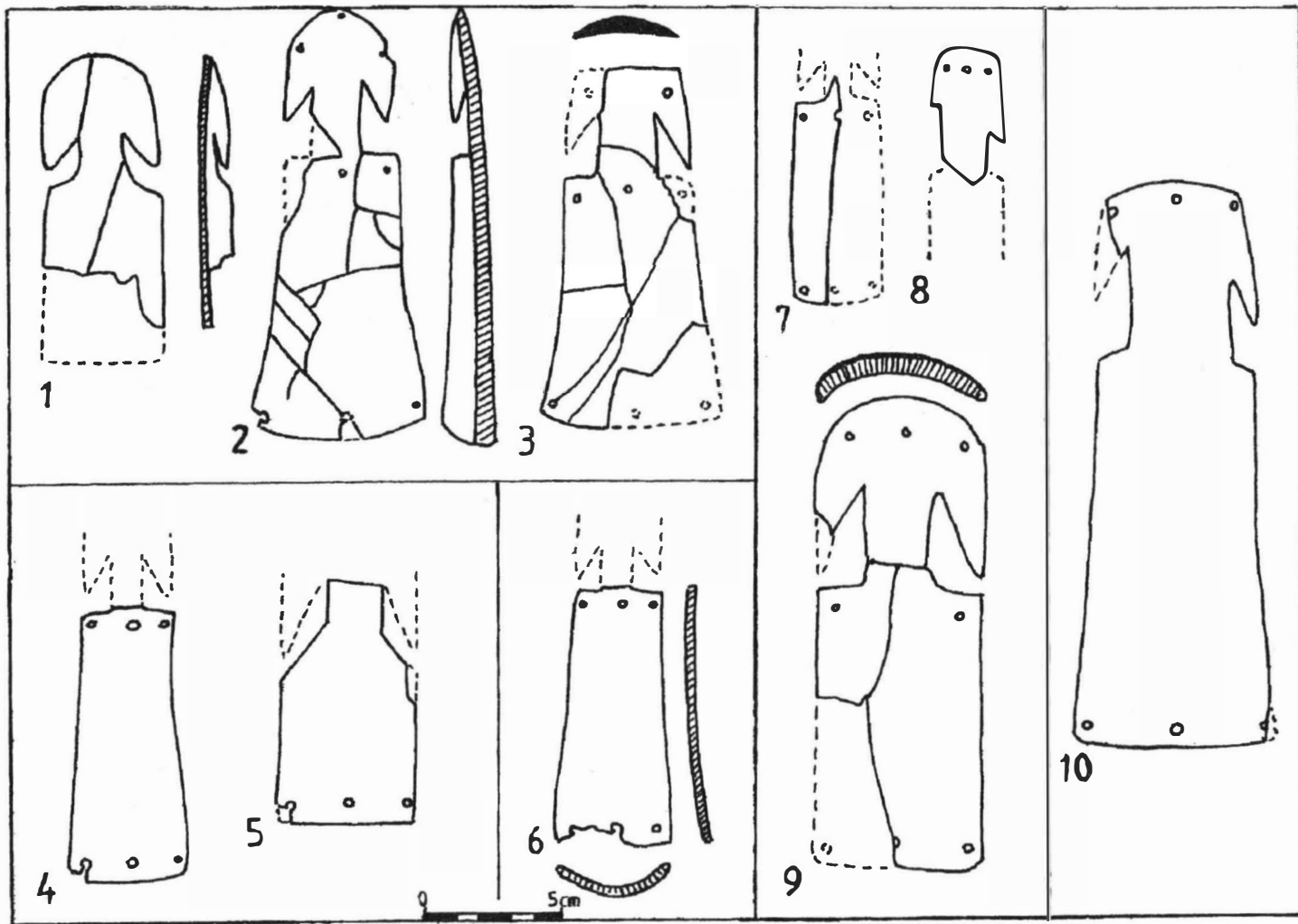

Fig. 64. Figurine en violon de os. *Cultura Gumelnița*. 1-3 = Pietrele (după D. Berciu, *op.cit.*, *Materiale*, II, 1956, p.538-539, fig.65); 4-5 = Vidra (după Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, 1938, pl.III/8 și *idem*, *op.cit.*, 1934, p.28, fig.41); 6 = Jilava (faza Jilava = Gumelnița B 1). Săpături Dinu V. Rosetti; după Eug. Comșa, *op.cit.*, *Dacia*, XX, 1976, p.45, fig.11/1; 7-9 = Gumelnița (după Vl. Dumitrescu, *op.cit.*, *Dacia*, II, 1925, p.88, fig.66/1); (*idem*, *SCIV*, 1966, 1, p.61, fig.7/3 și *Dacia*, I, 1924, p.339, fig.10/1); 10 = Oltenița „Renie” (după Seb. Morintz și B. Ionescu, *op.cit.*, *SCIV*, 19, 1968, 1, p.90, fig.3/5).

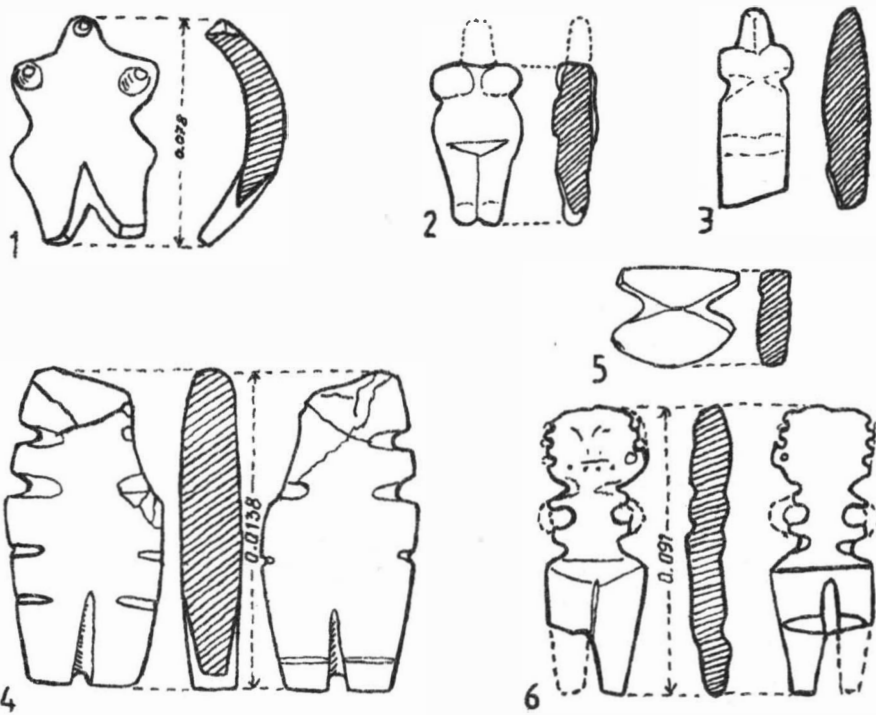

Fig.65. Figurine de marmură. Cultura Hamangia: 1 = Cernavoda (după D. Berciu, *op.cit.*, IV, 1960, p.433, fig.9/1); 2-3 = Cernavoda (după idem, *Contribuții...*, p.100, fig.56/2, 3); Cultura Gumelnița. 4 = Pietrele (după idem, *Materiale*, II, 1956, p.546, fig.74); Cultura Vința. 5 = Liubcova (după Eug. Comșa, *op.cit.*, *Pontica*, IX, 1976, p.24 și pl.1/6); Cultura Gumelnița. 6 = Gumelnița (după S. Marinescu-Bilcu, *op.cit.*, SCIV, XIV, 1963, 1, p.139, fig.1).

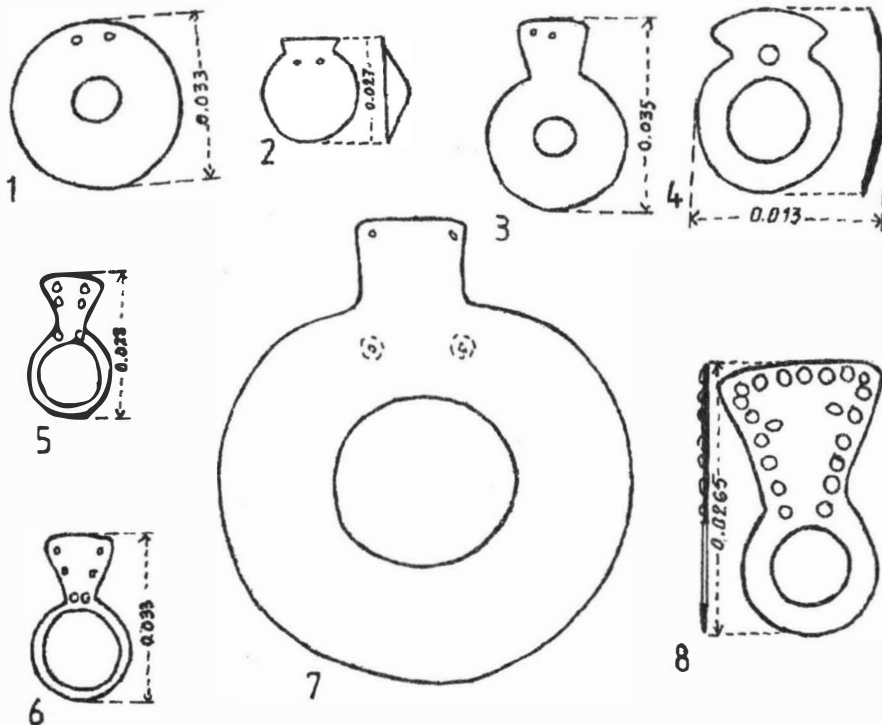

Fig. 66. Figurine de aur. Cultura Gumelnița. 1-3 = Vidra (după Dinu V.Rosetti, *op.cit.*, 1938, pl.21/2 și idem, *op.cit.*, 1934, p.26, fig.37); 2 = Vărășii (după Eug.Comșa, *op.cit.*, SCIV, 25, 1974, 2, p.184, fig.2/4); 4 = Gumelnița (după Hortensia Dumitrescu, *op.cit.*, *Dacia*, V, 1961, p.79, fig.7); Cultura Bodrogkeresztúr. 5 = Moigrad (*ibidem*, p.72, fig.3/1); 6 = Oradea (*ibidem*, p.72, fig.3/2); 7 = Târgu Mureș (*ibidem*, p.72, fig.3/6, diam. = 11,25 cm); 8 = Traian (*ibidem*, p.71, fig.2).

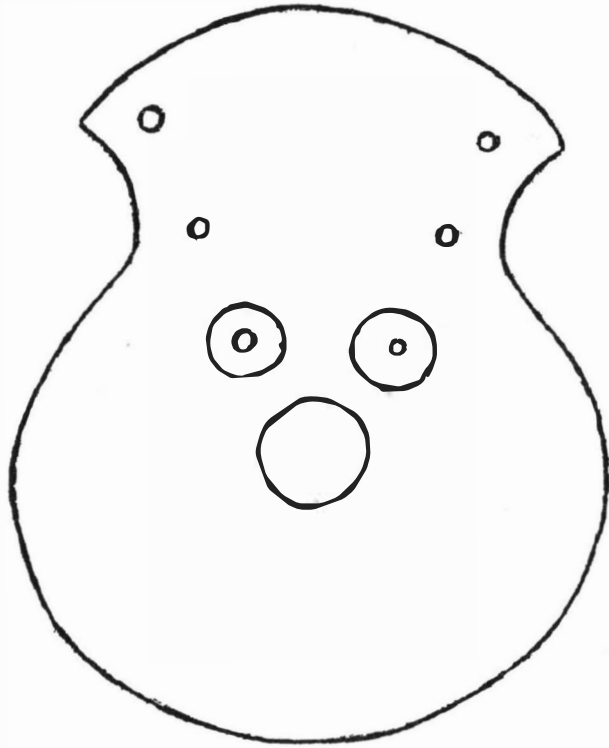

Fig. 67 Figurină de aur. *Cultura Bodrogkeresztúr*. Moigrad (după Hortensia Dumitrescu, *op.cit.*, *Dacia*, V, 1961, p.74, fig.5, diam. = 31cm).

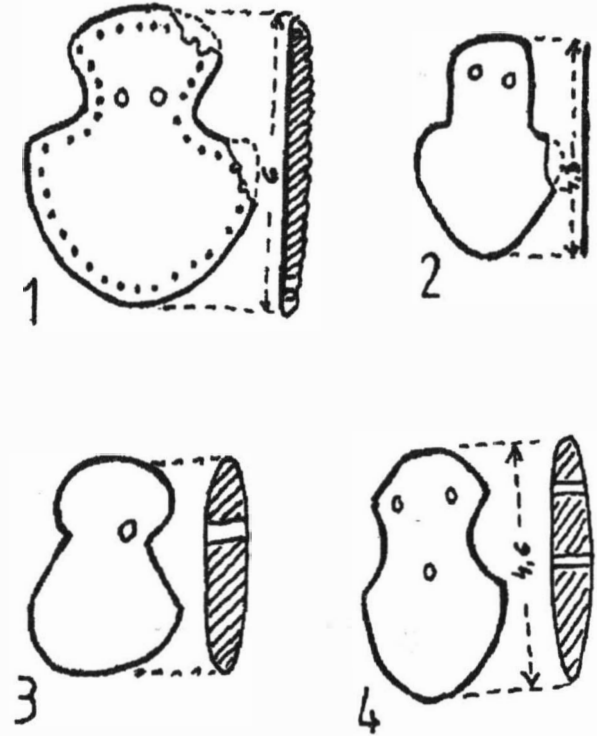

Fig. 68. Figurine de tip „troian” de lut (1,3,4) și de aramă (2). *Cultura Cucuteni*. 1-2 = Trușești (după M.Petrescu-Dîmbovița și colab., *SCIV*, III, 1951, 2, p.70, fig.7 și fig.8; 3-4 = Trușești (idem, IV, 1953, 1-2, p.21, fig.13/8 și M.Petrescu-Dîmbovița, *Analele științifice*, III, 1957, 1-2, p.12, fig.8/2).

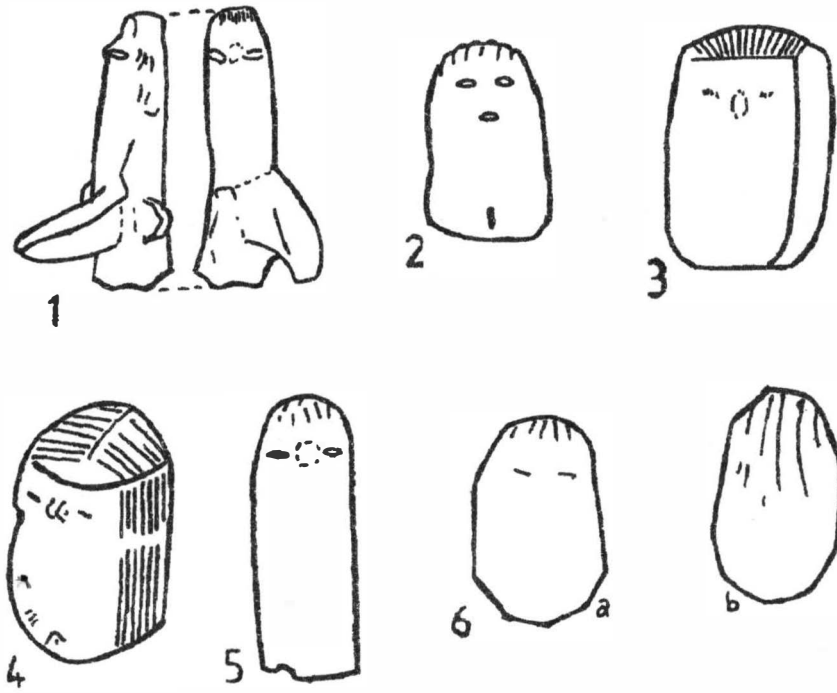

Fig. 69. Figurine de lut cu indicarea pieptănăturii. *Cultura Starcevo-Criș*. 1 = Dudeștii Vechi (= Beșenova Veche; după Ida Kutzian, *op.cit.*, pl.XLIV/4); 2-4, 6 = Dudeștii Vechi (după Gh. Lazarovici, *op.cit.*, 1979, pl.X/A/3, 7, 6, 4-5); 5 = Kopancs- „Zsoldostanya” (Ungaria) (după Ida Kutzian, *op.cit.*, pl.XLIII/7).

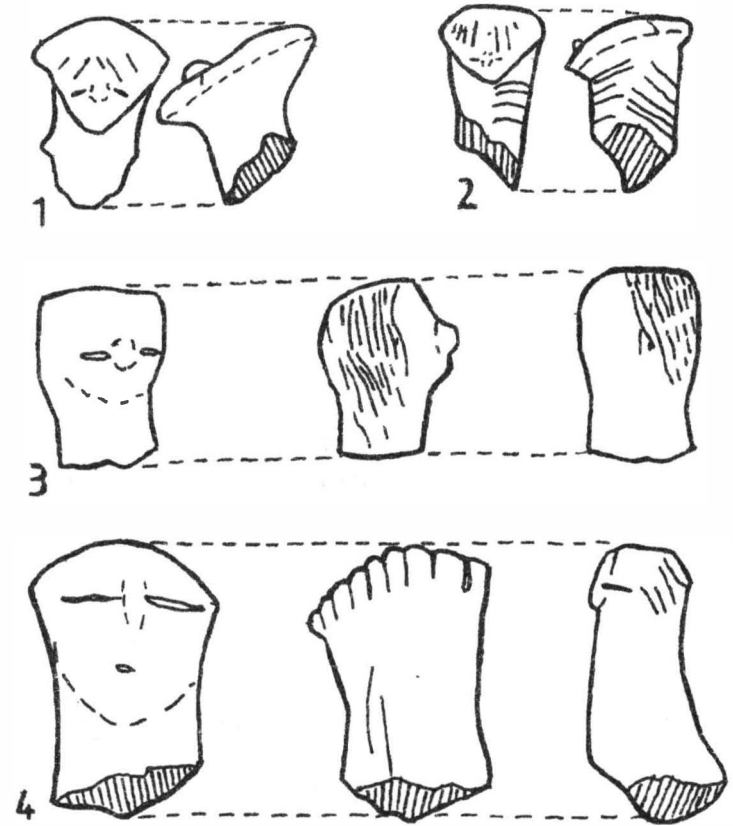

Fig. 70 Figurine de lut ars cu indicarea pieptănăturii. *Cultura Vinča*. 1-2 = Zorlențu Mare (săpături Octavian Răuș; după Eug. Comșa și Oct . Răuș, *op.cit.*, SCIV, 1969, 1, p.5, fig.1/10, 11); 3 = Vinča Iugoslavia (după M.Vasič, *op.cit.*, pl.IX/25); 4 = *Grupul Bucovăț. Fratelia* (după Gh. Lazarovici, *op.cit.*, 1979, pl.XXI/J/17).

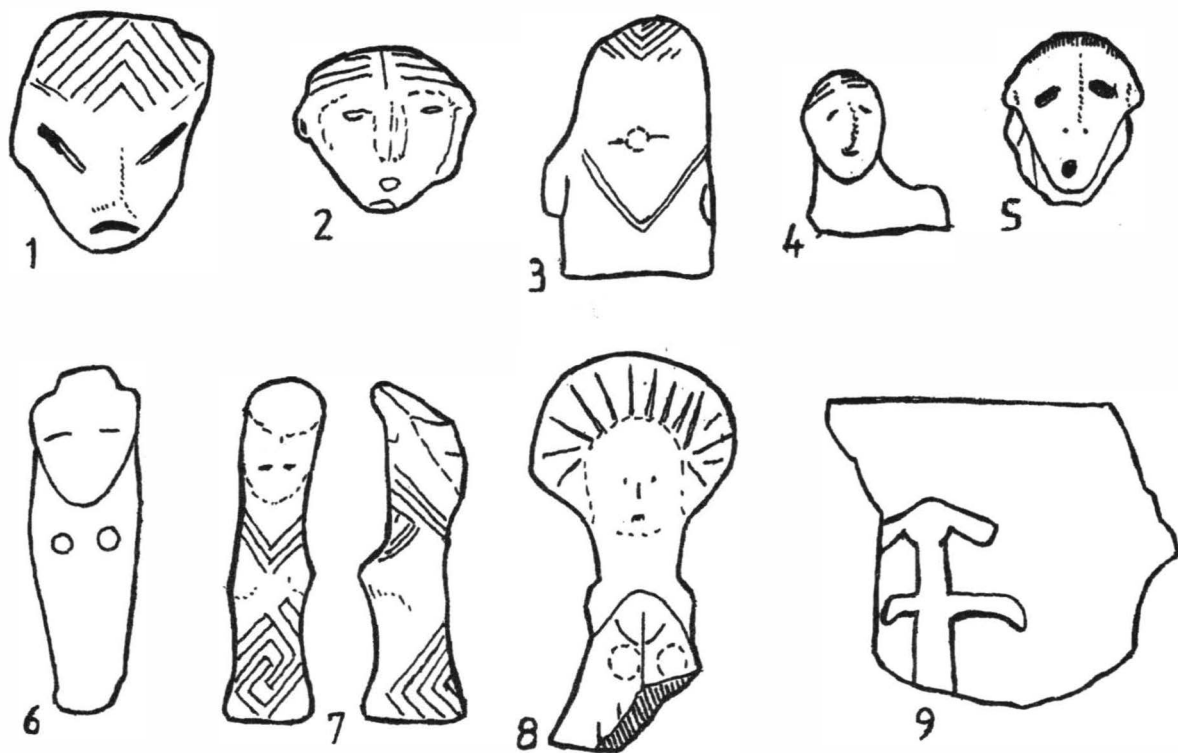

Fig. 71. Figurine de lut ars cu indicarea pieptănăturii. Cultura Turdaș. 1-8 = Turdaș (după M. Róská, *op.cit.*, 1941, pl.CII/16; pl.CXXXIX/9, 20, 11, 15; pl.CXXXVII/10; pl.CXXXIX/4; pl. CXL/1; fragment ceramic cu redarea chipului unei femei cu indicarea părului: 9 = pl.CXLI/12).

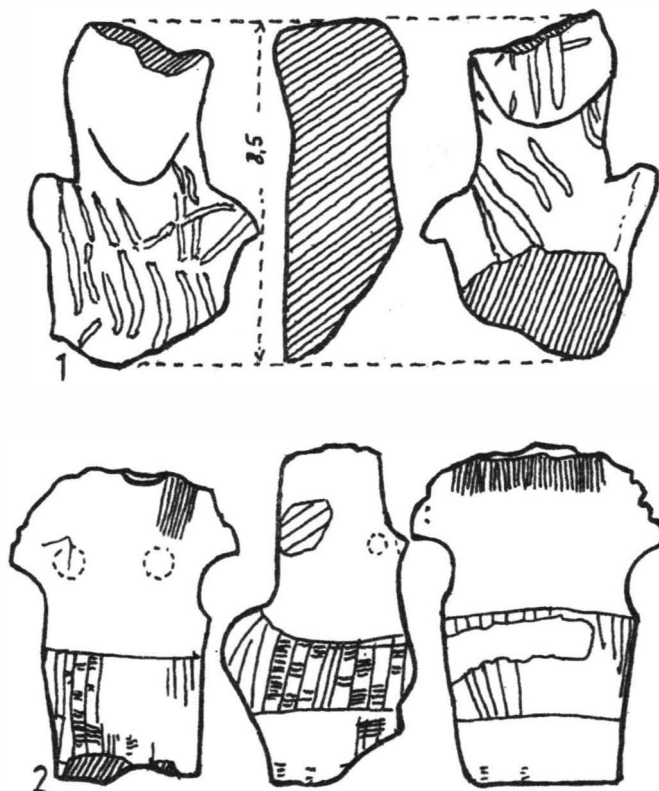

Fig. 72. Figurine de lut ars. Cultura Boian. Faza Giulești. 1 = Greaca (după Eug. Comșa, *op.cit.*, SCIV, VI, 1955, 3-4, p.421, fig.8/1); Cultura Vinča. 2 = Vinča (Iugoslavia) (după M.Vasić, *op.cit.*, I, 1932, p.XXXII) (1= cu căciuliță; 2 = cu părul răsfirat pe spate).

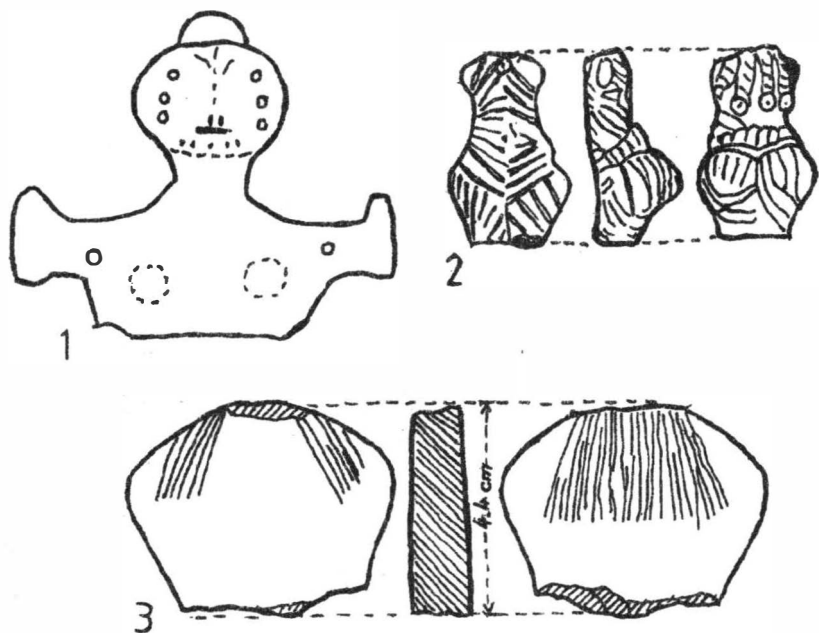

Fig.73. Figurine de lut ars cu indicarea pieptănăturii. Aspectul cultural Aldeni II (după VI. Dumitrescu, op. cit., 1968, fig. 85). 1 = Aldeni. Cultura Cucuteni. 2 = Truşeşti (după M. Petrescu-Dîmboviţa şi colab., op. cit., SCIV, IV, 1953, 1-2, p. 21, fig. 13/5). 3 = Sălcuţa (după D. Berciu, op. cit., 1961, p. 331, fig. 154/1).

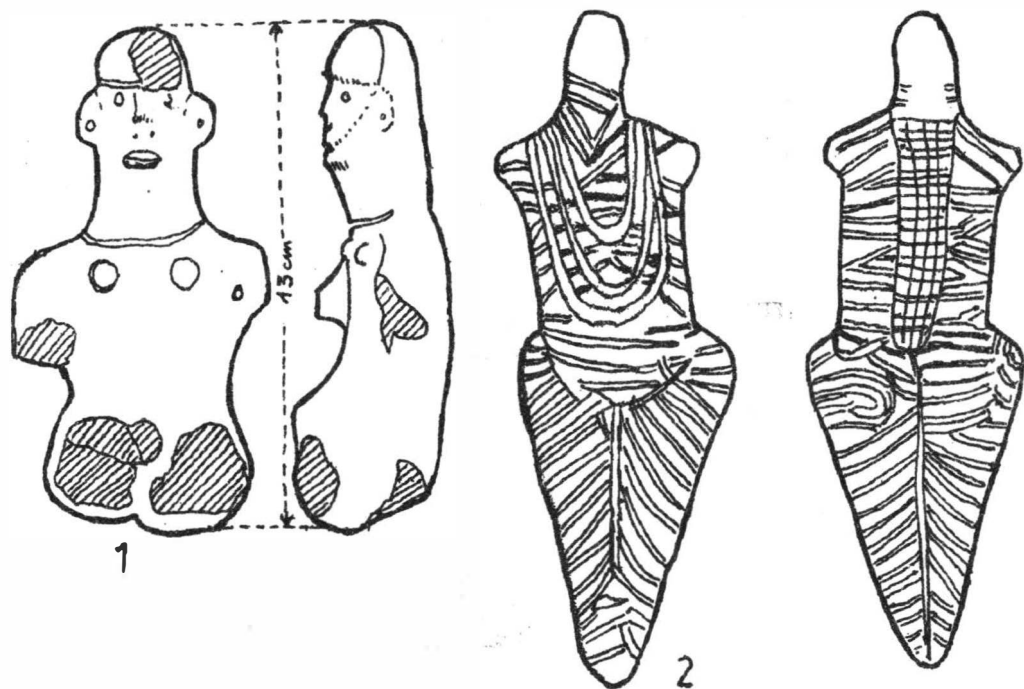

Fig. 74. Figurine de lut ars cu indicarea pieptănăturii. Cultura Sălcuţa. 1 = Sălcuţa (după D. Berciu, op. cit., 1961, p. 331, fig. 154/1); Cultura Cucuteni. 2 = Truşeşti (după M. Petrescu-Dîmboviţa şi colab., op. cit., SCIV, V, 1954, 1-2, p. 14, fig. 5).

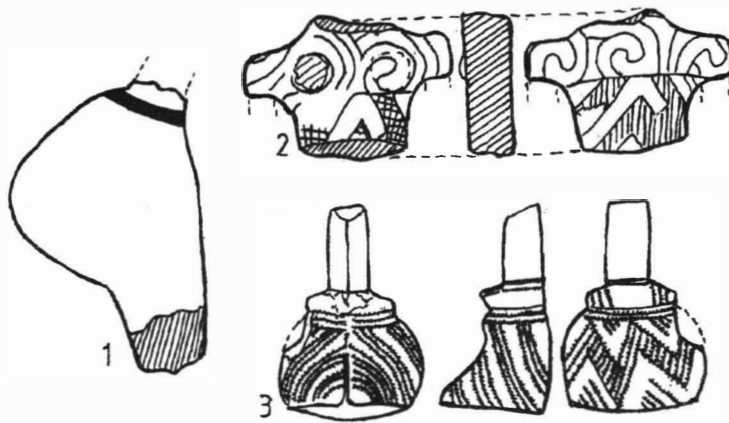

Fig. 75. Figurine de lut ars cu redarea unor piese de îmbrăcăminte. *Cultura Cârcea - Gura Baciului*. 1 = Grădinile (după M.Nica, *op.cit.*, AO, I, 1981, p.36, fig.5/3); *Cultura Dudești*. 2 = Fărcașu de Sus (după M.Nica, *op.cit.*, Dacia, XX, 1976, p.100, fig.18/4). *Cultura Hamangia*. 3 = Cernavoda (după D.Berciu, *op.cit.*, 1966, p.99 fig.54).

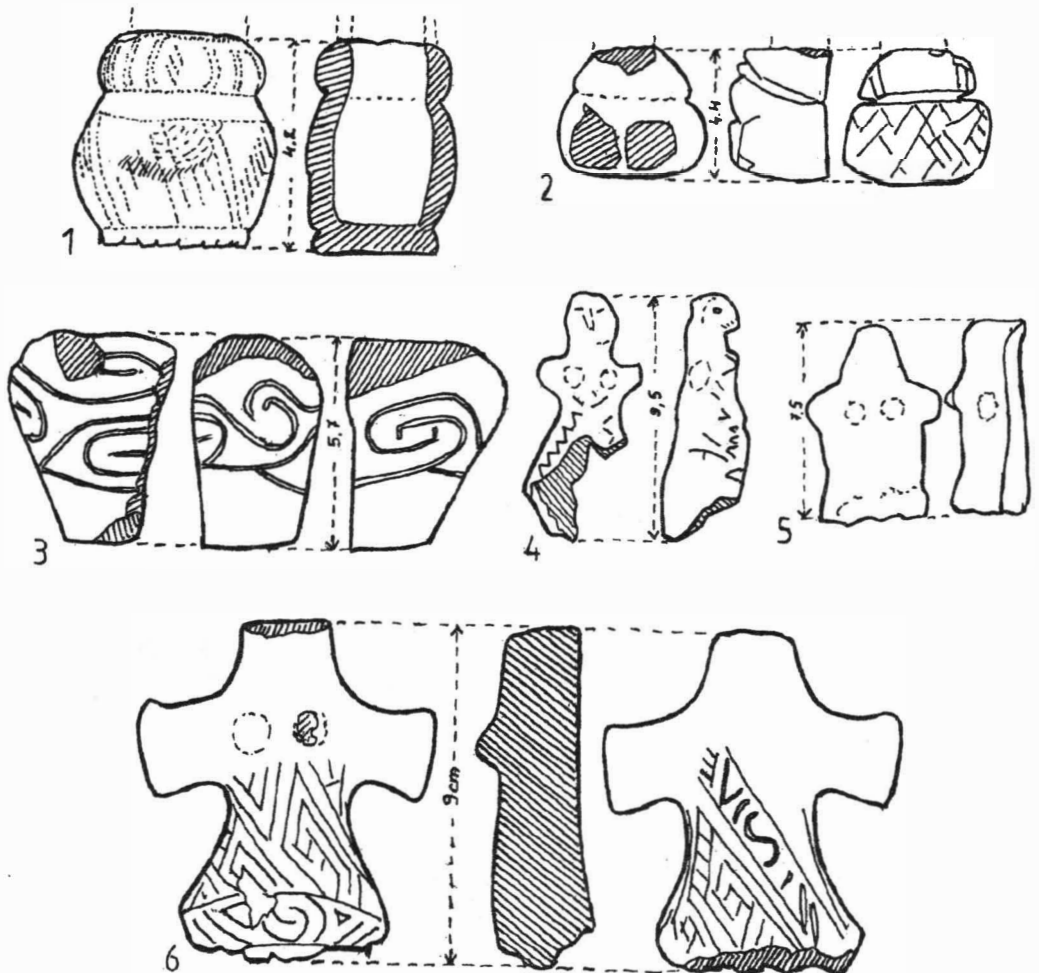

Fig.76. Figurine de lut ars cu redarea unor piese de îmbrăcăminte. *Cultura Hamangia*. 1 = Ceamurlia de Jos (după D.Berciu, *op.cit.*, 1966, p.100, fig.56/4); 2 = Cernavoda (*ibidem*, p.102, fig.57/6); *Cultura Boian*; faza Bolintineanu: 3 = Cățelu (după Eug. Comșa, *op.cit.*, SCIV, VI, 1955, 1-2, p.24, fig.14); Faza Giulești: 4-5 = Bogata (după N.Anghelescu, *op.cit.*, SCIV, VI, 1955, 1-2, p.319, fig.7/1, 2); 6 = Tangâru (după D.Berciu, *Contribuții*, 1961, p.411, fig.193/1).

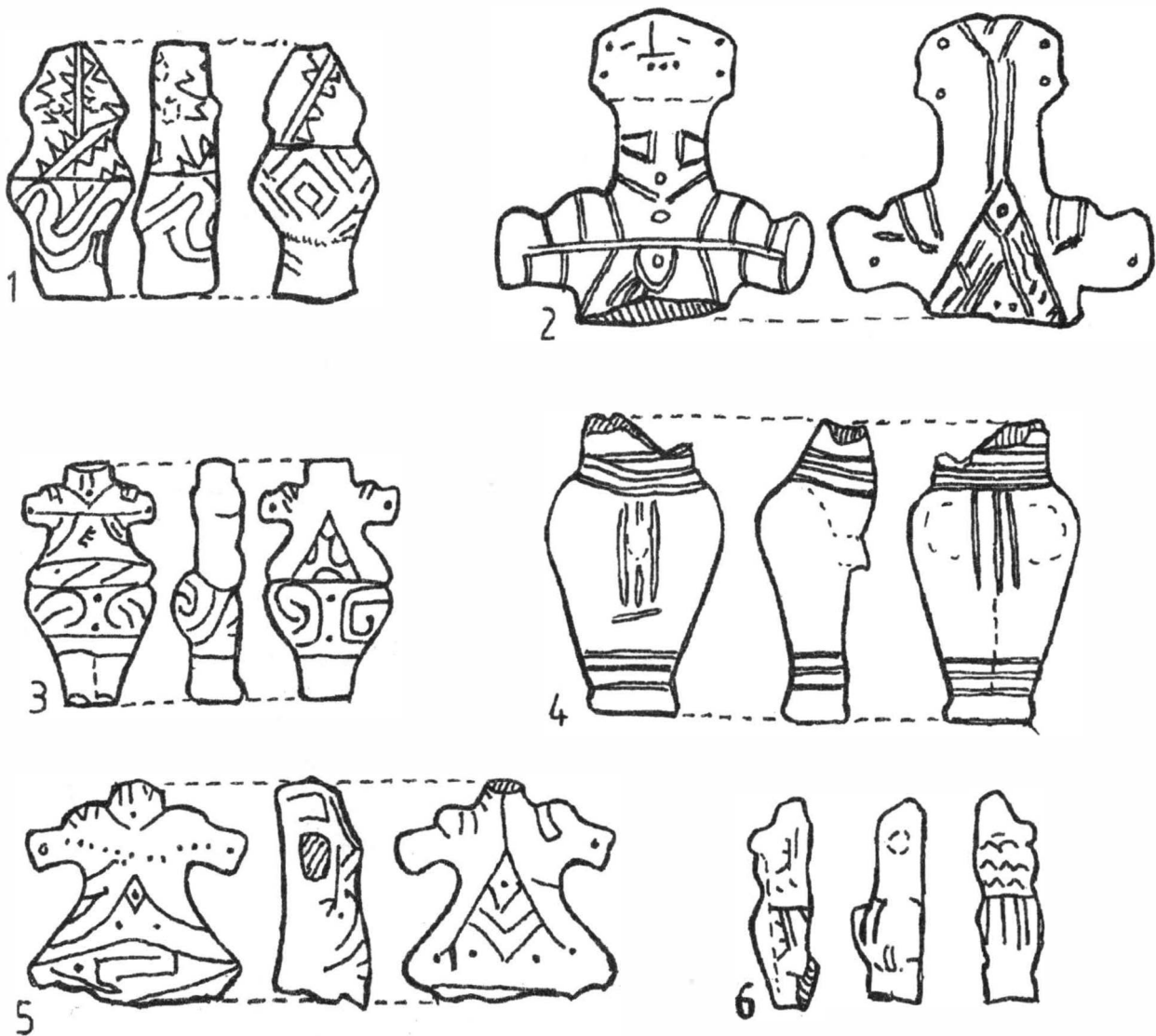

Fig. 77. Figurine de lut ars cu redarea unor piese de îmbrăcăminte. *Cultura Boian*; faza Vidra: 1 = Boian A (după Eug.Comșa, *op.cit.*, 1974, p.196, fig.74/11); 2 = Vidra (după Dinu V.Rosetti, *op.cit.*, 1938, pl.12/2); faza de tranziție: 3-5 = Vidra (*ibidem*, p.11/2 și pl.12/1); 4 = Ipotești (săpături Eug.Comșa); *Cultura Vădastra*: faza Vădastra I. 6 = Fărcașu de Sus (după M.Nica, *op.cit.*, *Dacia*, XX, 1976, p.100, fig.18/11).

Fig. 78. Figurină de lut ars cu redarea îmbrăcăminte. *Cultura Vădastra*; faza Vădastra II. Hotărani (după M.Nica, *op.cit.*, Oltenia, II, 1980, p.37, fig.7/1).

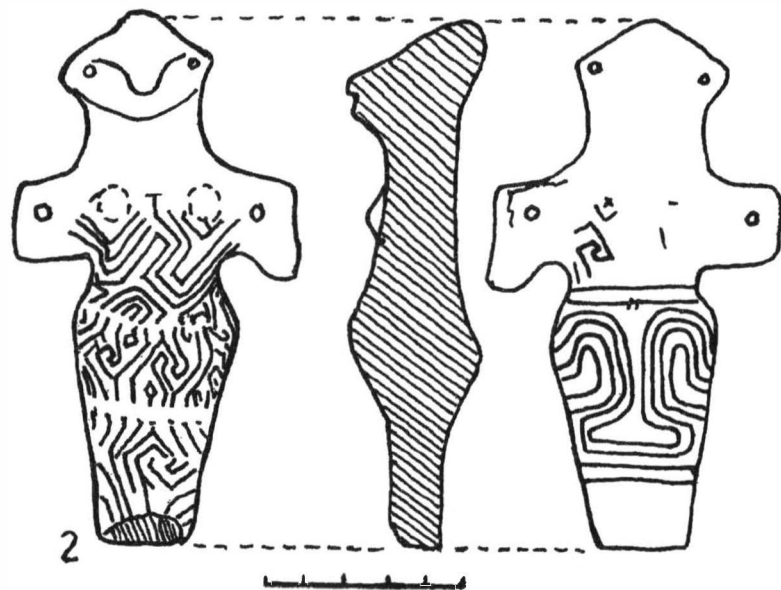
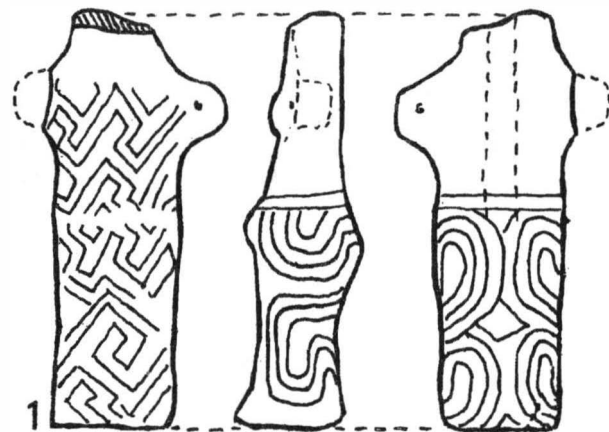

Fig.79. Figurine de lut ars cu redarea unor piese de îmbrăcăminte. *Cultura Vința*:1-2 = Rast (după V.I.Dumitrescu, *op.cit.*, BAR, 72,1980, pl.LXII/26 și pl.LVII/1).

Fig. 80. Figurine de lut ars cu redarea îmbrăcăminte: *Cultura Precucuteni* (după S.Marinescu-Bîlcu, *op.cit.*, 1974). Faza Precucuteni II: 1-2 = Mândrișca (p.253, fig.72/3, 6); faza Precucuteni III: 3-8 = Târpești (p.257, 1; fig.76/2, 1, 3; p.263, fig.82/1; p.262, fig.81/2, 1).

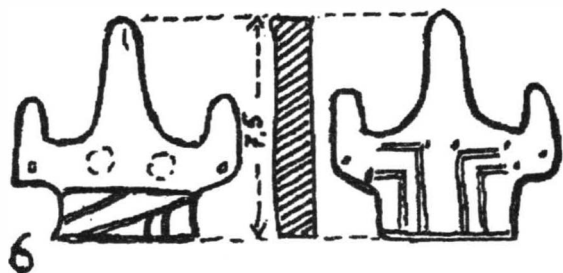
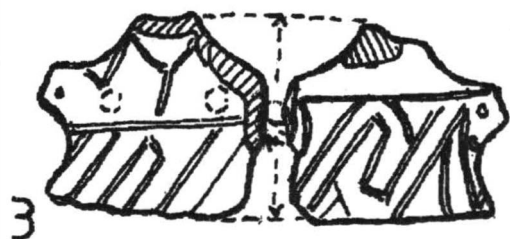
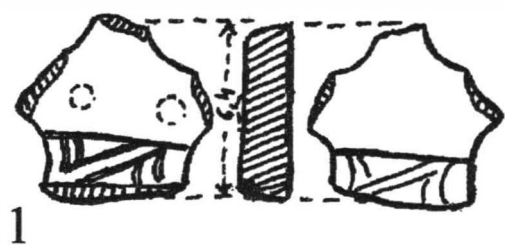

Fig. 81. Figurine de lut ars cu redarea unor piese de îmbrăcăminte. Aspectul cultural Aldeni II: 1-6 = Stoicani (după M.Petrescu-Dîmbovița, *op.cit.*, Materiale, I, 1953, p.100, fig.41/1, 3, 2, 4, 6, 5).

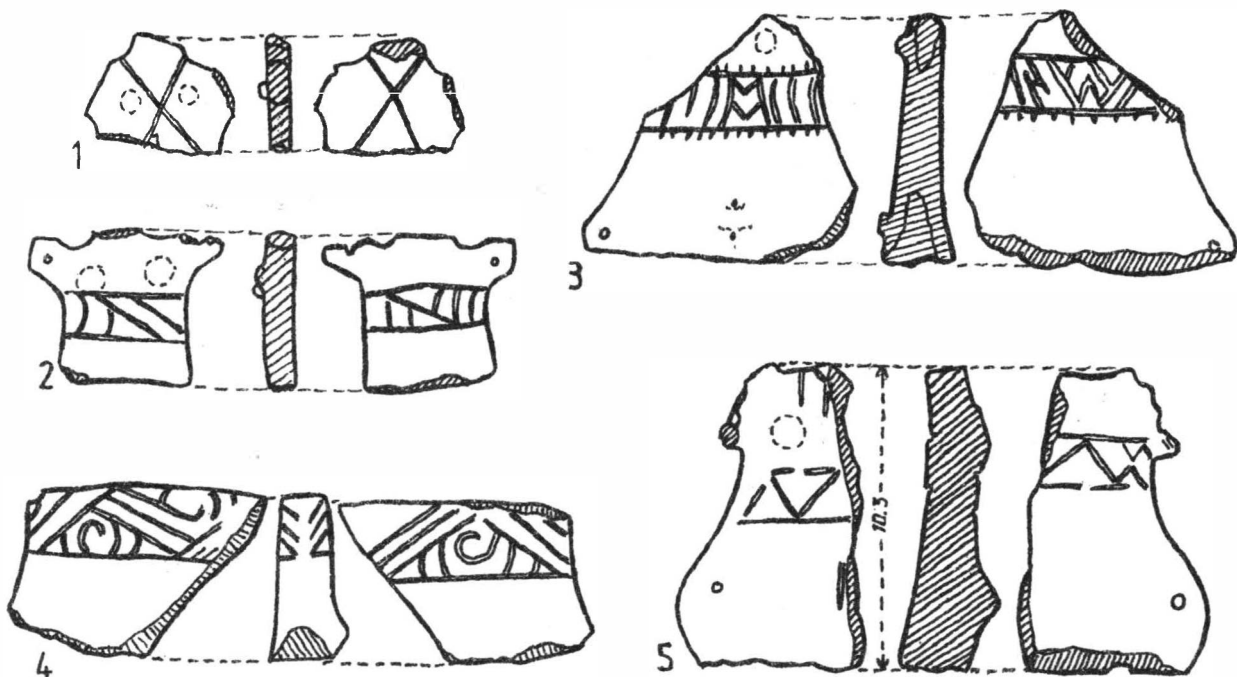

Fig. 82. Figurine de lut ars cu redarea unor piese de îmbrăcăminte. Aspectul cultural Aldeni II (după Ion T.Dragomir, op.cit., 1983). 1, 2, 4 = Suceveni (p.172, fig.48/2, 4 și p.174, fig.50/5); 3, 5 = Igești (p.174, fig.50/4 și p.173, fig.49/6).

Fig. 83. Figurine de lut ars cu redarea unor piese de îmbrăcăminte. Cultura Gumelnița: 1 = Căscioarele (după Gh.Ștefan, op.cit., Dacia, II, 1925, p.182, fig.41/15); 2-3 = Vidra (după Dinu V.Rosetti, op.cit., 1938, pl.14/5; (Gumelnița A 2) și pl.15/10; Gumelnița B 1).

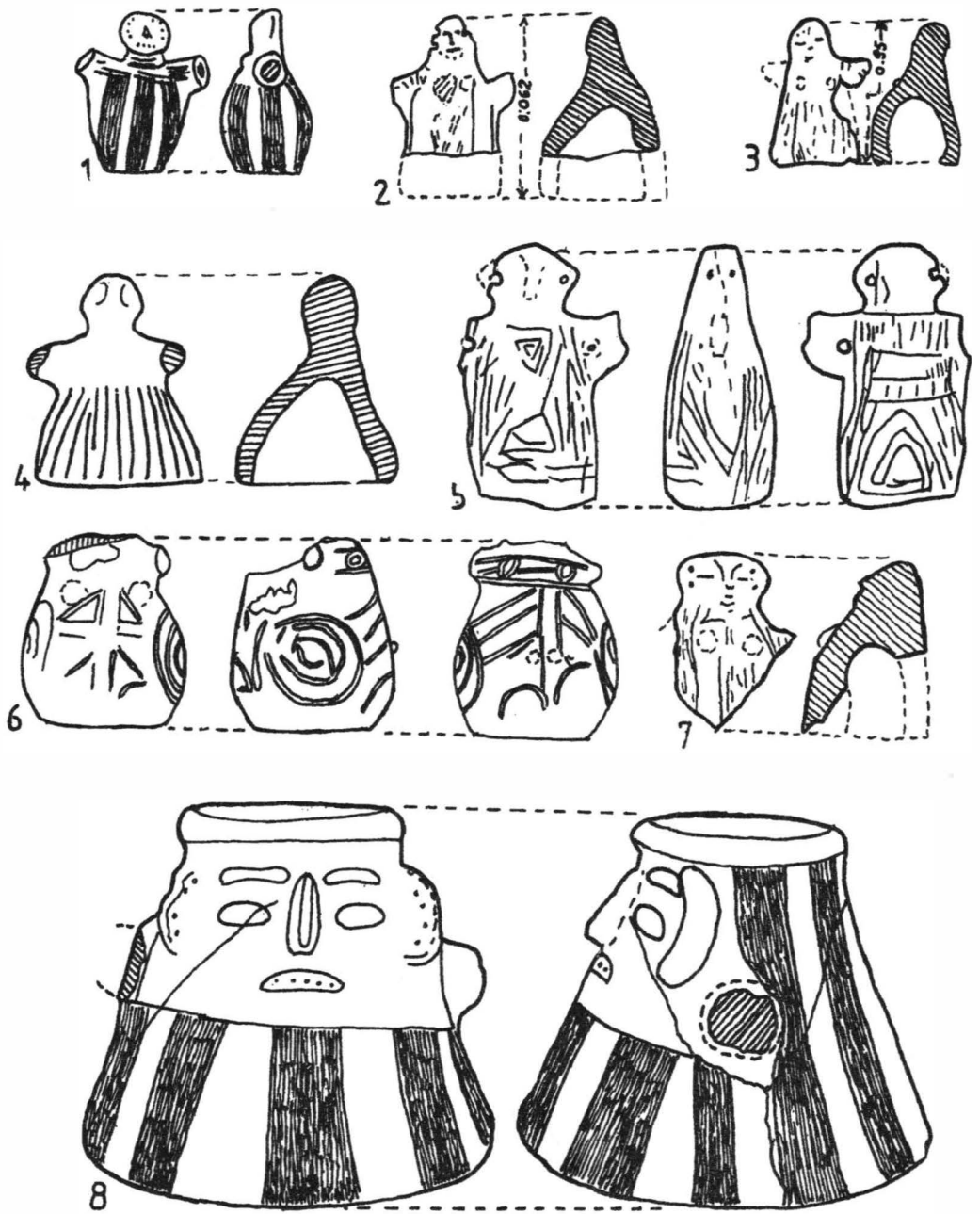

Fig. 84. Figurine de lut ars cu redarea unor piese de îmbrăcăminte. *Cultura Gumelnița*. 1-8 = Vidra (după Dinu V.Rosetti, *op.cit.*, 1938, pl.14/5; pl.24/1 și pl.25/1; faza Gumelnița B 1); 2, 7 = Gumelnița (după Vl.Dumitrescu, *op.cit.*, *Dacia*, IX-X, 1945, p.536, fig.3/2, 1); 3 = Pietrele (după D.Berciu, *op.cit.*, *Materiale*, II, 1956, p.542, fig.68/1, faza Gumelnița A 2); 4-5 = Licuriciu (după Vl.Dumitrescu, *op.cit.*, *Dacia*, IX-X, 1945, p.534, fig.2/2,3); 6 = Cunești (după D.Popescu, *op.cit.*, *Dacia*, V-VI, 1938, p.119, fig.12).

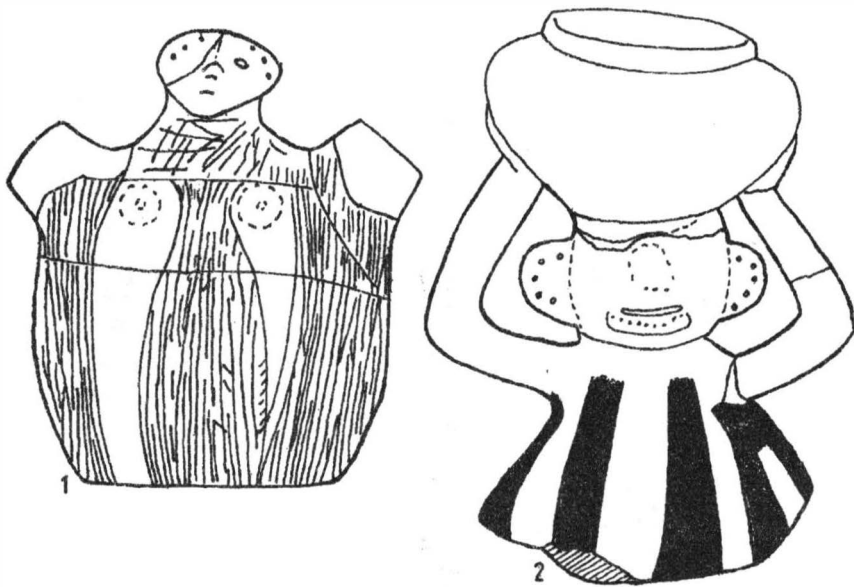

Fig. 85. Figurine de lut ars cu redarea unor femei îmbrăcate cu rochii. *Cultura Gumelnița*. 1 = Zâmbreasca (după Vl. Dumitrescu, *op.cit.*, 1968, pl.98; înălțime = 9,5 cm); 2 = Gumelnița (*ibidem*, pl.93, înălțime = 22,5 cm).

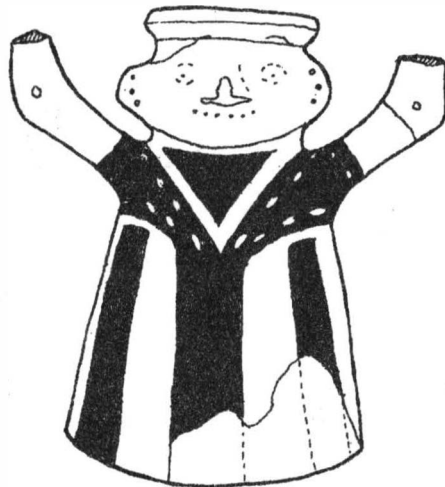

Fig. 86. Figurină de lut ars cu redarea rochiei. *Cultura Gumelnița*. Chimogi (după Ion Miclea și Radu Florescu, *op.cit.*, 1980, pl.227, înălțime = 17,2 cm).

Fig.87. Figurină de lut ars cu redarea rochiei. *Cultura Sălcuța*. Sălcuța, „Venus de Sălcuța” (după D. Berciu, *op.cit.*, 1939, p.62, fig.72).

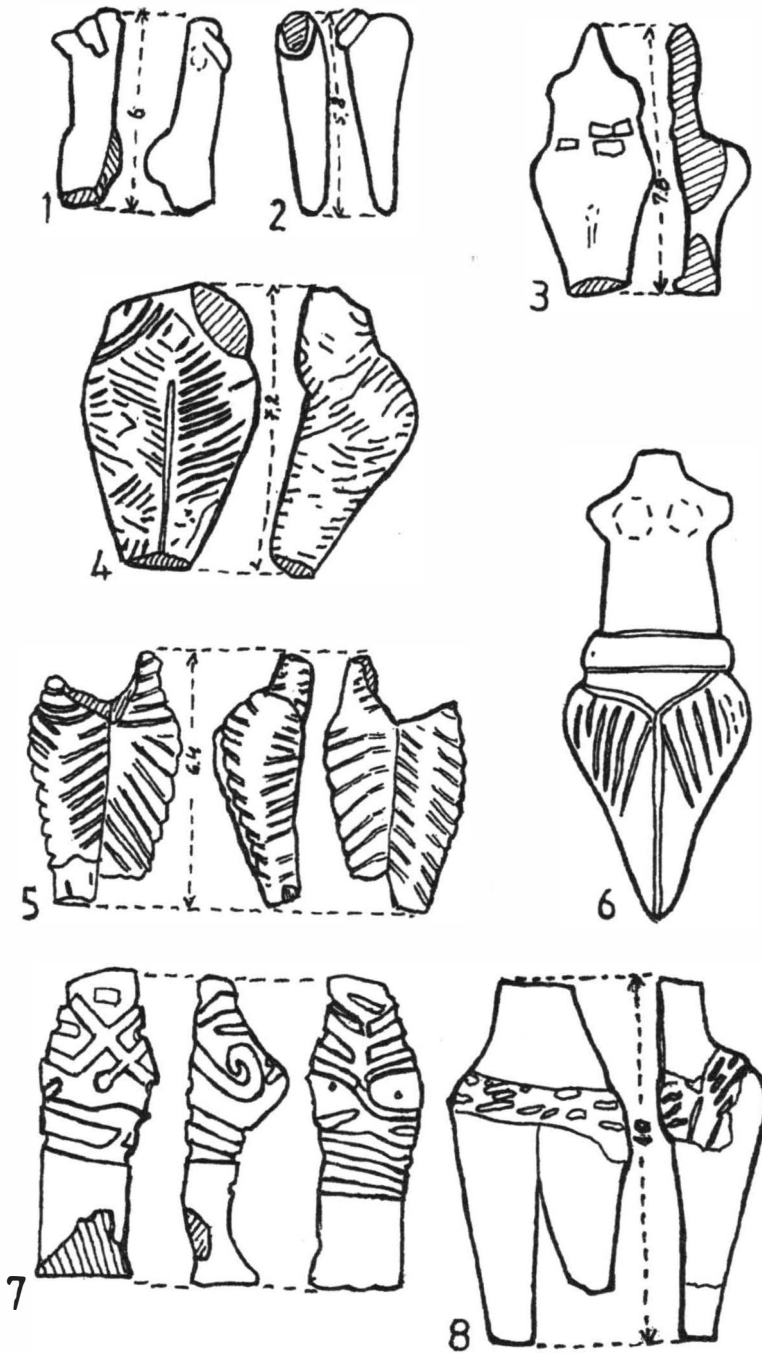

Fig.88. Figurine de lut ars cu redarea unor piese de îmbrăcăminte.Cultura Cucuteni; faza Cucuteni A:1,3 = Hăbășești (după Vl.Dumitrescu și colab., *op.cit.*, 1954, p.408, fig.34/8,1); 2=Hăbășești (*ibidem*, p.407, fig.33/9); 4, 6 = Moldova (după N.Berlescu, *op.cit.*, 1964, p.81, fig.1/7, 10); 5 = Bodești- „Frumușica”(după I.Miclea și Radu Florescu, *op.cit.*, 1980, fig.103); 7 = Trușești (după M. Petrescu-Dîmbovița, *op.cit.*, SCIV, IV, 1953, 1-2, p.21, fig.13/3).

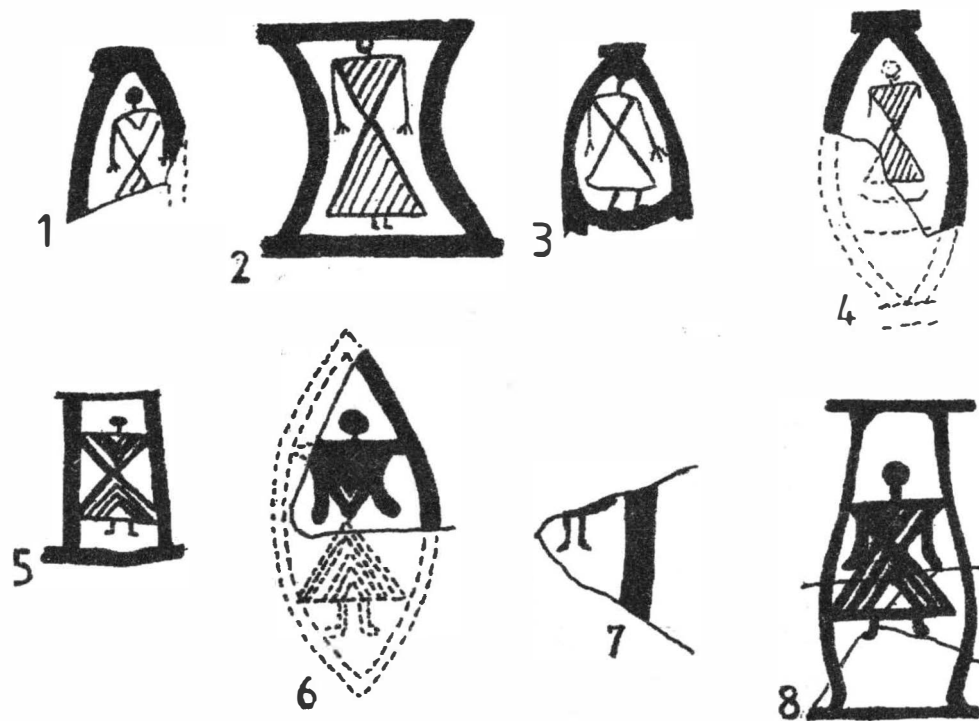

Fig. 89. Chipuri de femei îmbrăcate în rochii, pictate pe vase din faza Cucuteni A-B.1-4 = Traian (după Vl.Dumitrescu, *op.cit.*, 1979, p.53, fig.44/d, a-c); 5-7 = Ghelăiești (după Șt.Cucoș, *op.cit.*, MemAnt, II, 1970) fig.2; fig.3/1, 2); 8 = Ghelăiești(după idem, Carpica, 1972, fig.2/1).

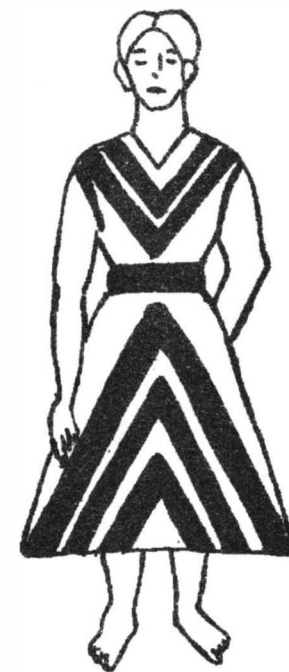

Fig.90. Încercare de reconstituire a unei rochii din timpul fazei Cucuteni A-B.Schița autorului.

Fig.91. Figurină feminină fragmentară, cu redarea unor piese de îmbrăcăminte. *Cultura Cucuteni*; faza Cucuteni A-B.Traian (după Hortensia Dumitrescu, *op.cit.*, SCIV, IV,1953,1-2, p.60, fig.17).

Fig. 92. Figurină feminină având redat în față un fel de șorț. *Cultura Cucuteni*; faza Cucuteni B.Cucuteni (după VI.Dumitrescu, *op.cit.*, 1979, fig.177).

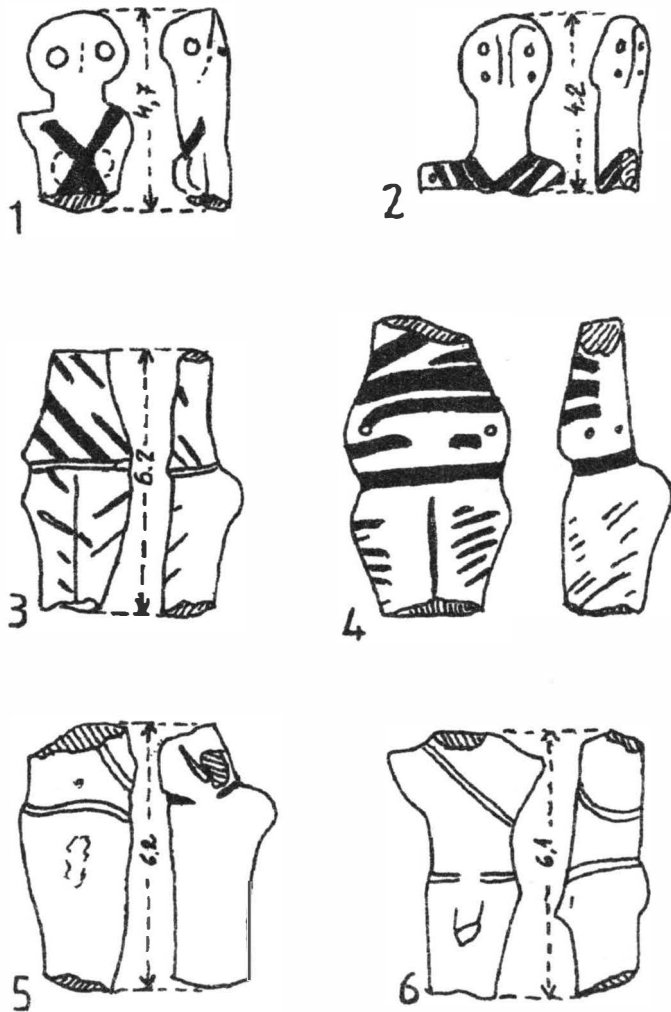

Fig.93. Figurine de lut ars cu redarea unor piese de îmbrăcăminte. *Cultura Cucuteni* (după N.Berlescu, *op.cit.*, 1964). Moldova: 1-2 = p.85, pl.V/12, 13; 3-4 = p.88, pl.VIII/4, 10; 5-6 = p.97, p.XVII/2,1).

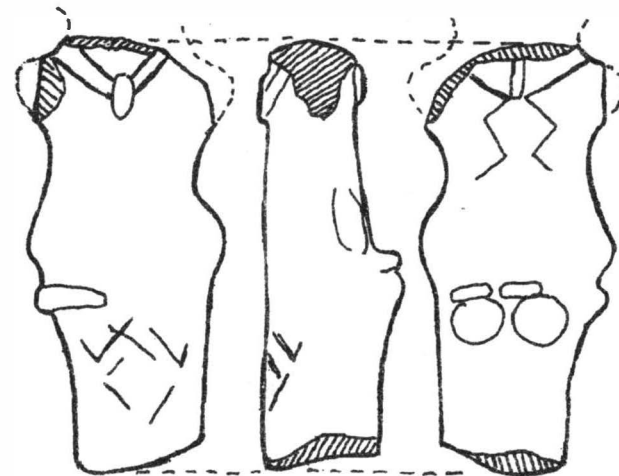

Fig. 94. Figurină de lut ars cu reprezentarea unor podoabe în jurul gâtului. *Cultura Vinča*; (faza Zorlențu Mare(săpături Octavian Răuț; după Eug.Comșa și Oct.Răuț, *op.cit.*, 1969, p.6, fig.2/16).

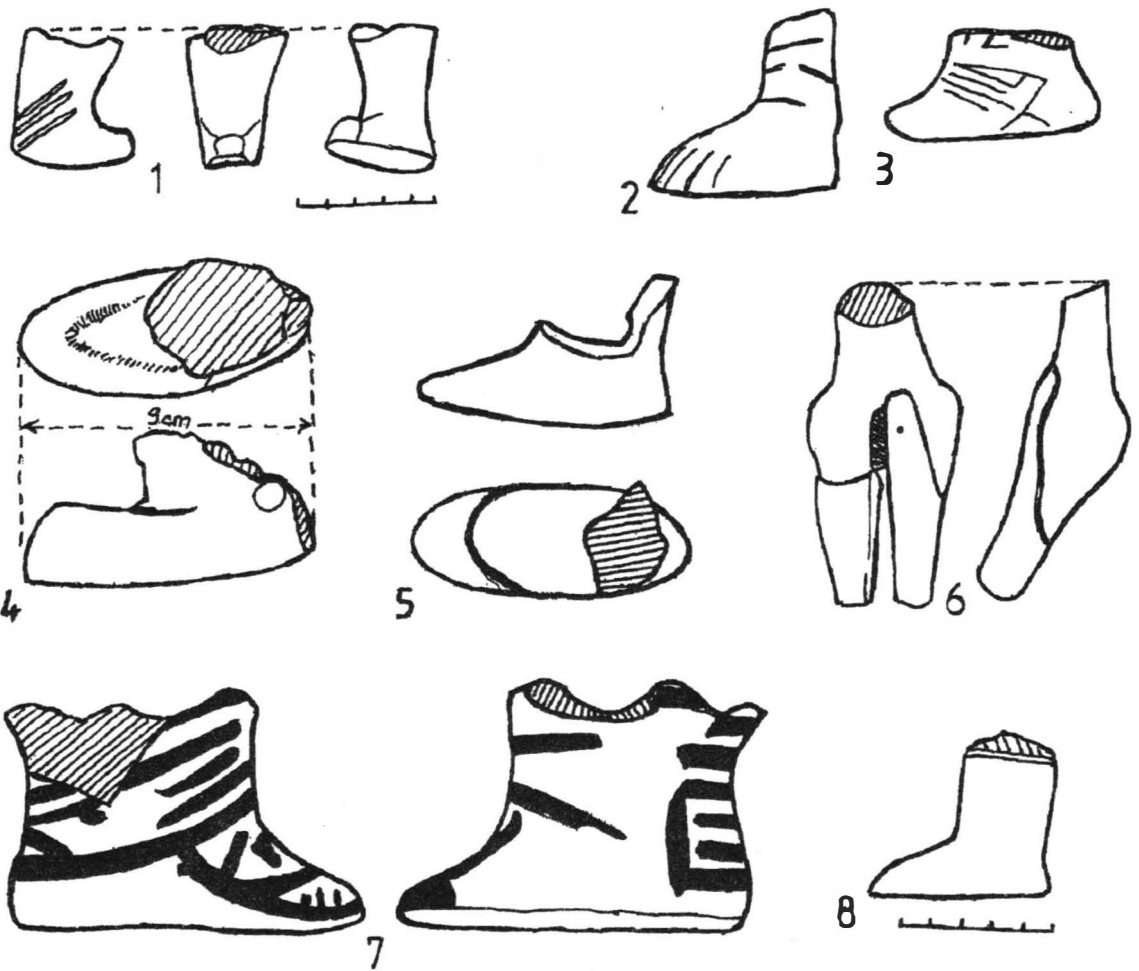

Fig. 95. Figurine feminine fragmentare de lut ars cu redarea încălțăminte. *Cultura Vinča*: 1 = Balta Sărată (după Gh.Lazarovici, op.cit., 1979, pl.XX/K/9); *Cultura Turdaș*: 2-3 = Turdaș (după M.Róská, op.cit., 1941, pl.CXLII/24, 22); *Cultura Precucuteni*: 4 = Traian (după H.Dumitrescu și colab., op.cit., SCIV, IV, 1953, 1-2, p.57, fig.13, faza Precucuteni III); 5 = Ruginoasa (după H.Dumitrescu, op.cit., Dacia, III-IV, 1933, p.66, pl.11/3, *Cultura Cucuteni*; faza Cucuteni A); 6 = Târpești (după S.Marinescu-Bîlcu, op.cit., 1974, p.260, fig.79/6, faza Precucuteni III); 7 = Drăgușeni (după A.Crâșmaru, op.cit., 1977, fig.39/3, faza Cucuteni A); 8 = Suceveni (după I.T.Dragomir, op.cit., 1983, p.179, fig.55/8, aspectul cultural Aldeni II).

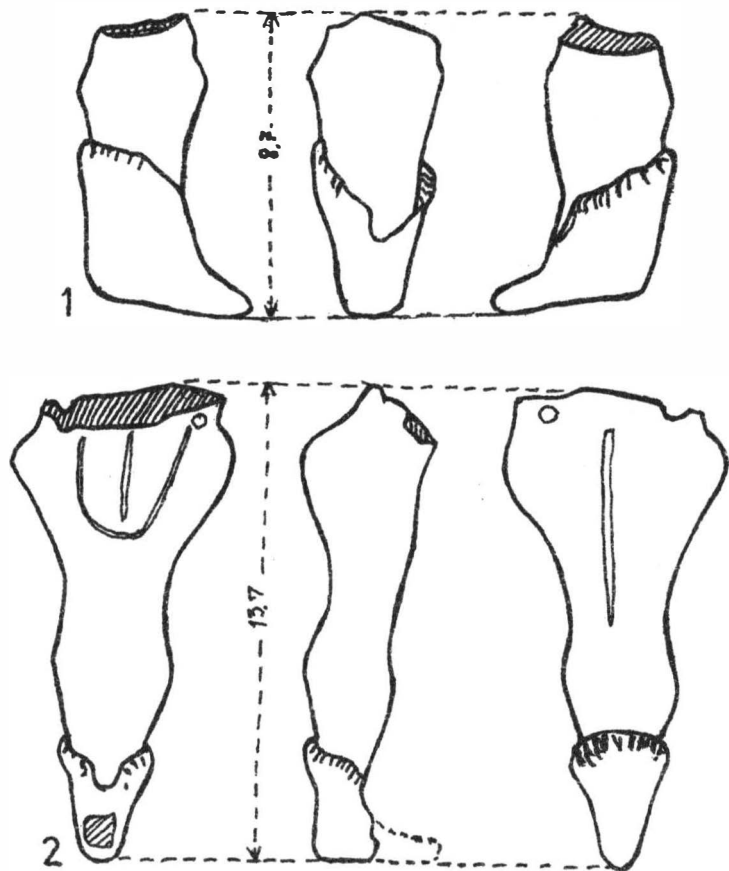

Fig.96. Picioare de figurine cu reprezentarea încălțăminteii.
Cultura Cucuteni; faza Cucuteni B 1. 1-2 = Ghelăiești (după
Șt.Cucoș, *op.cit.*, 1971, p.66, fig.1/2, 1).

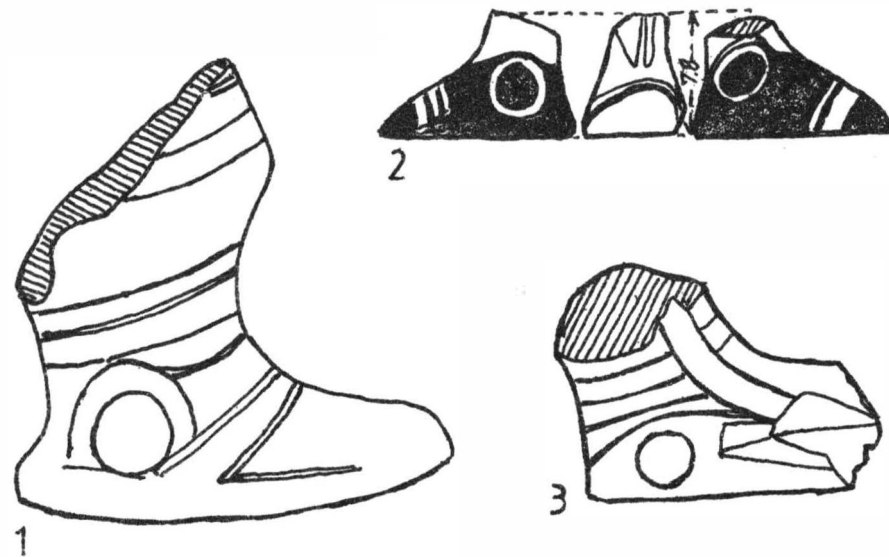

Fig. 97. Figurine feminine fragmentare din lut ars, cu redarea încălțăminteii.
1 = Vidra (după Dinu V.Roșeti, *op.cit.*, 1938, pl.23/2 Faza Gumelnița B 1).
2 = Căscioarele (după Gh.Ștefan, *op.cit.*, Dacia, II, 1925, p.162, fig.23);
3 = Tangâru (după D.Berciu, *op.cit.*, BMJV, I, 1935, p.33, fig.37).

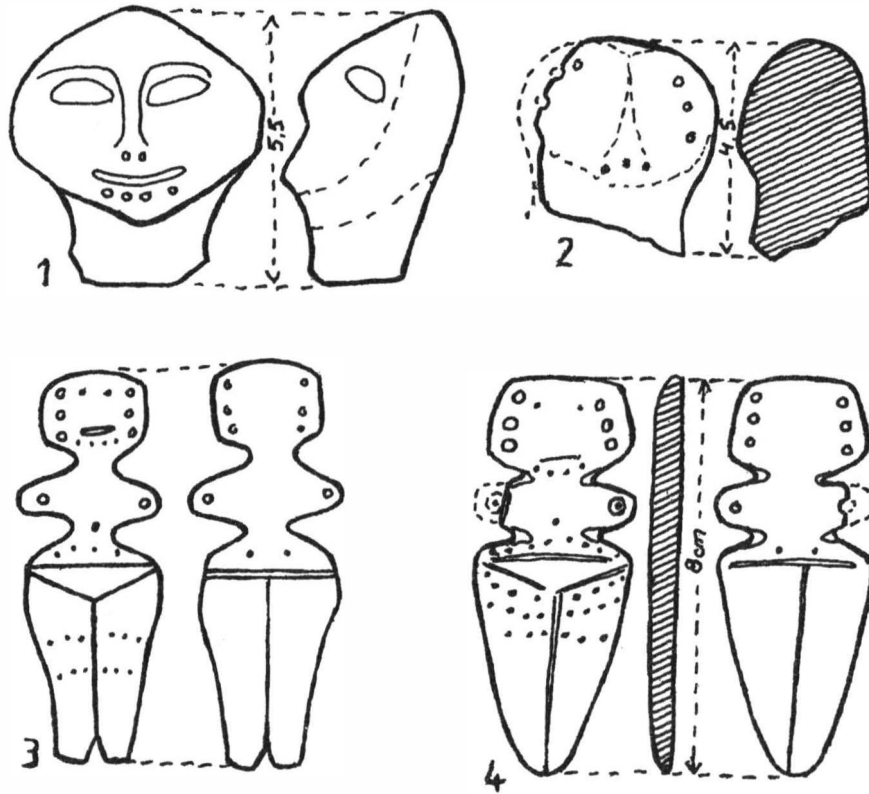

Fig.98. Figurine de lut ars și de os, cu redarea tatuajului. *Cultura Gumelnița*: 1, 3 = Vidra (după Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, 1938, pl.17/5, faza Gumelnița B 1 și pl.14/11, faza Gumelnița A 2); *Cultura Sălcuța*: 2, 4 = Sălcuța (după D. Berciu, *op.cit.*, 1961, p.331, fig.154/3 și p.334, fig.157/2, faza Sălcuța II B).

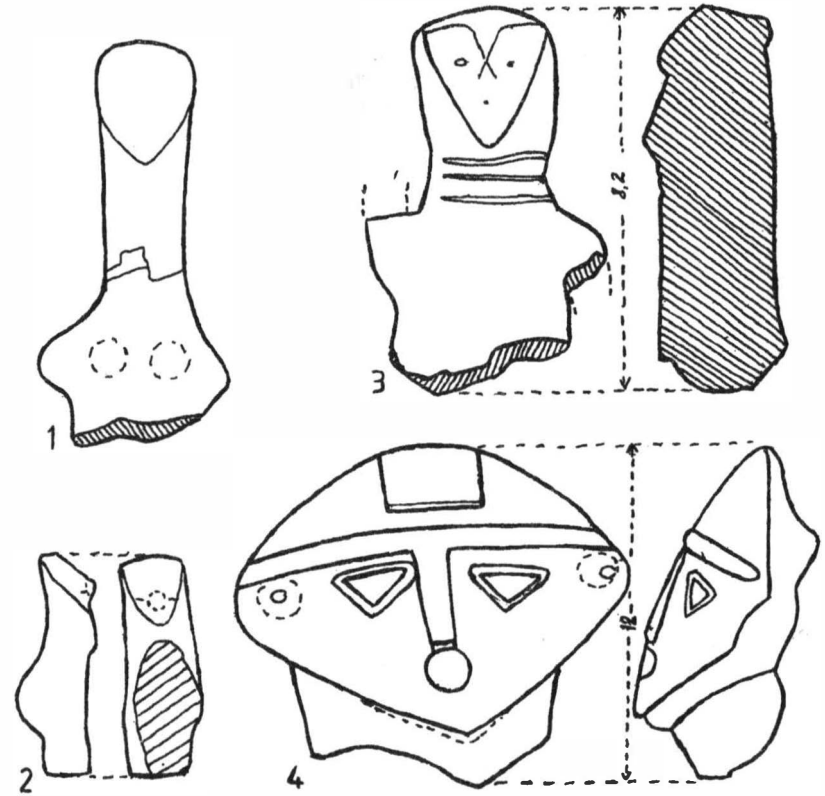

Fig. 99. Figurine feminine cu redarea pe față a unor măști. *Cultura Starčevo-Criș*: 1 = Homorodu de Sus (după T. Bader, *op.cit.*, AMN, V, 1968, p.382, fig.3); 2 = Ostrovu Banului (după P. Roman și V. Boroneanț, *op.cit.*, Drobeta, I, 1974, p.122, pl.III/3); *Cultura Boian*: 3 = Piscu Crăsani (după M. Neagu, *op.cit.*, SCIVA, 33, 1982, 4, p.431, fig.2, faza Bolintineanu); 4 = Vidra (după Dinu V. Rosetti, *op.cit.*, 1938, p.12/5, faza de tranziție).

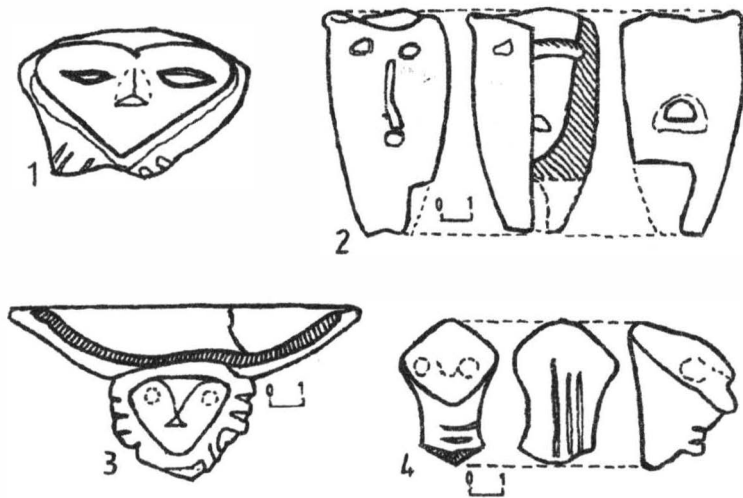

Fig.100. Figurine având pe față redată o mască. *Cultura Vădastra*. 1 = Hotărani (după M.Nica, *op.cit.*, *Historica*, II, 1971, p.27, fig.12/6); 2-4 = Hotărani (după M.Nica, *op.cit.*, *Oltenia*, II, 1980, p.36, fig.6/2; p.44, fig.10/1 și p.39, fig.9/1).

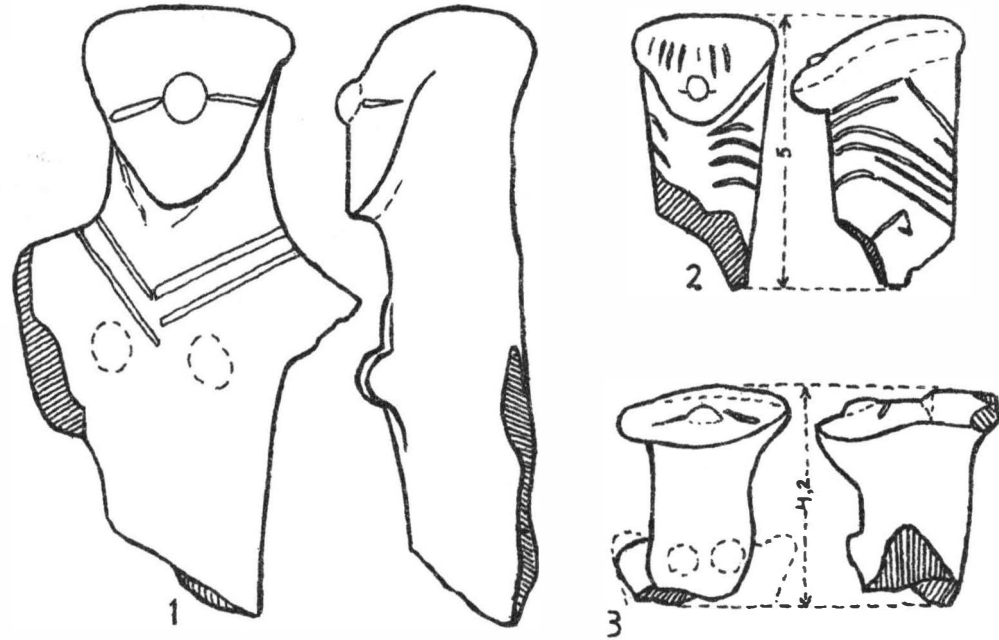

Fig. 101. Figurine având redată pe față o mască. *Cultura Vinča*. 1-3 = Zorlețu Mare (săpături Octavian Răuț; după Eug. Comșa și Oct.Răuț, *op.cit.*, 1969) 1 = p.8, fig.3/6; 2 = p.5, fig.1/11; 3 = p.5, fig.1/8)

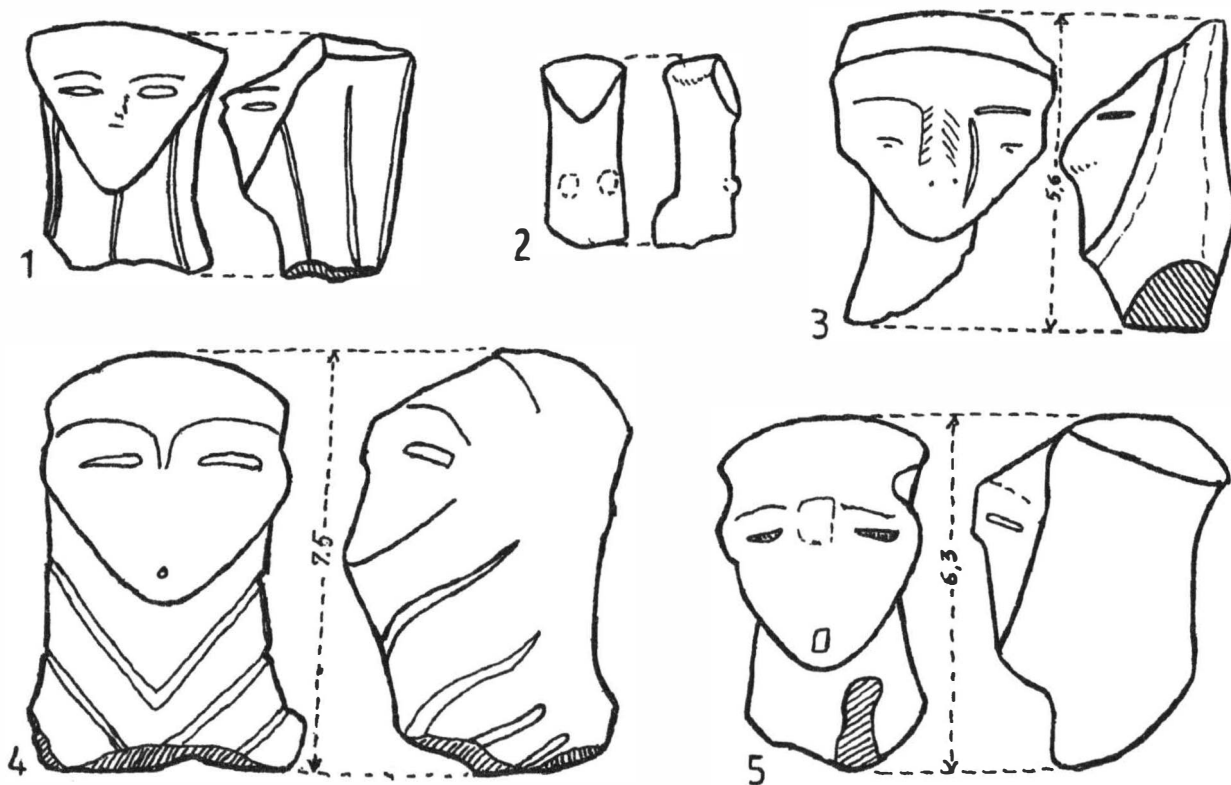

Fig.102. Figurine cu redarea pe față a unor măști. *Cultura Vinča*; faza Ornița: 1,2 = Liubcova (după Eug.Comșa, *op.cit.*, Dacia, XIII, p.38, fig.22/1, 4); 3 = Zorlențu Mare (săpături Octavian Răuț; după Eug.Comșa și Oct.Răuț, *op.cit.*, 1969, p.10, fig.4/1); 4, 5 = Zorlențu Mare, faza Ornița Vest (săpături Octavian Răuț).

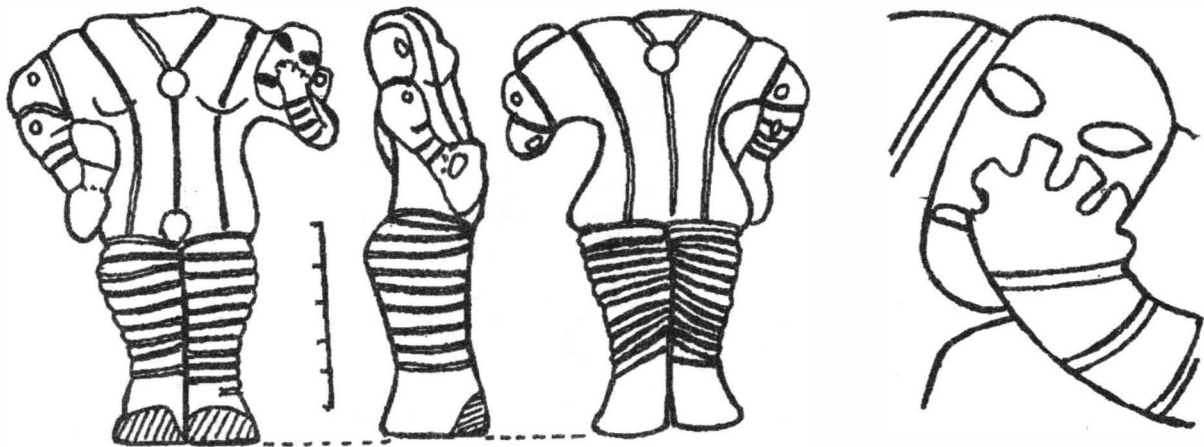

Fig.103. Figurină cu masca sub braț. (după S.A.Luca și I.Dragomir, *op.cit.*, Dacia, XXXIII, 1989, p.232, (fig.4 și 5).

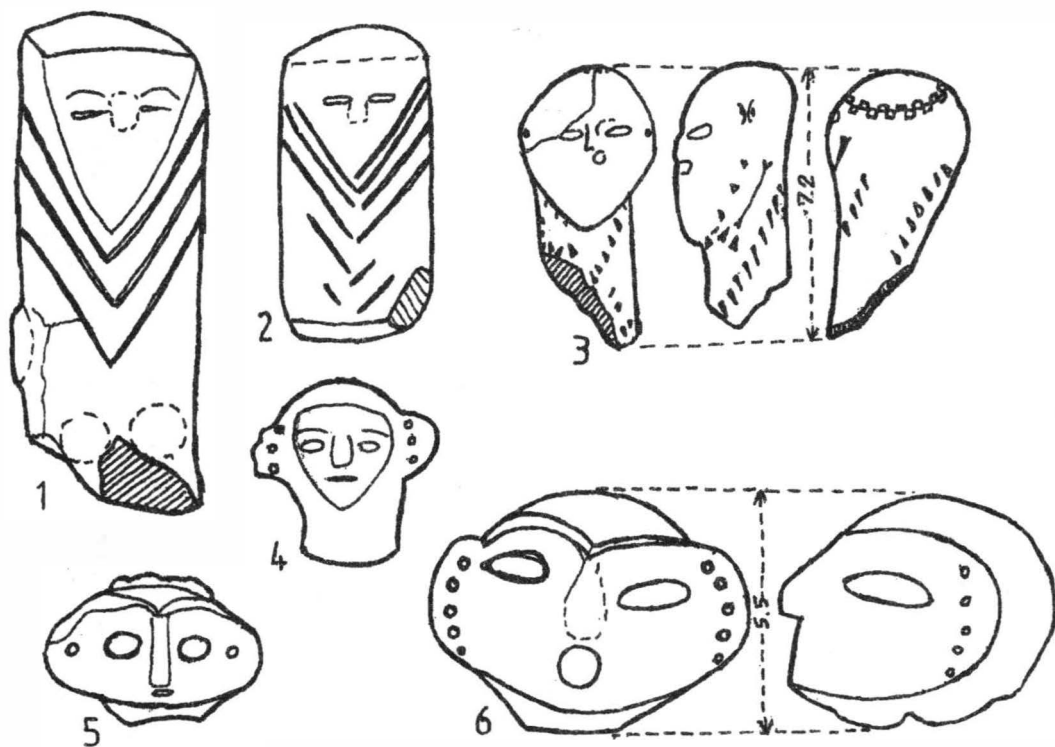

Fig.104. Figurine având redată pe față o mască. *Cultura Turdaș*: 1-2 = Turdaș (după M.Róská, *op.cit.*, 1941, pl.138/5, 11; 3 = Traian- „Dealul Viei” (după S.Marinescu-Bîlcu, *op.cit.*, 1974, p.264, fig.83/2 faza Precucuteni I); aspectul cultural Aldeni II: 4 = Stoicani (după I.T.Dragomir, *op.cit.*, 1983, p.178, fig.54/18); 5-6 = Vidra (după Dinu V.Rosetti, *op.cit.*, 1938, pl.13/13, faza Gumelnița A 2, 7, 5 cm lățime și pl.20/6, faza Gumelnița B 1).

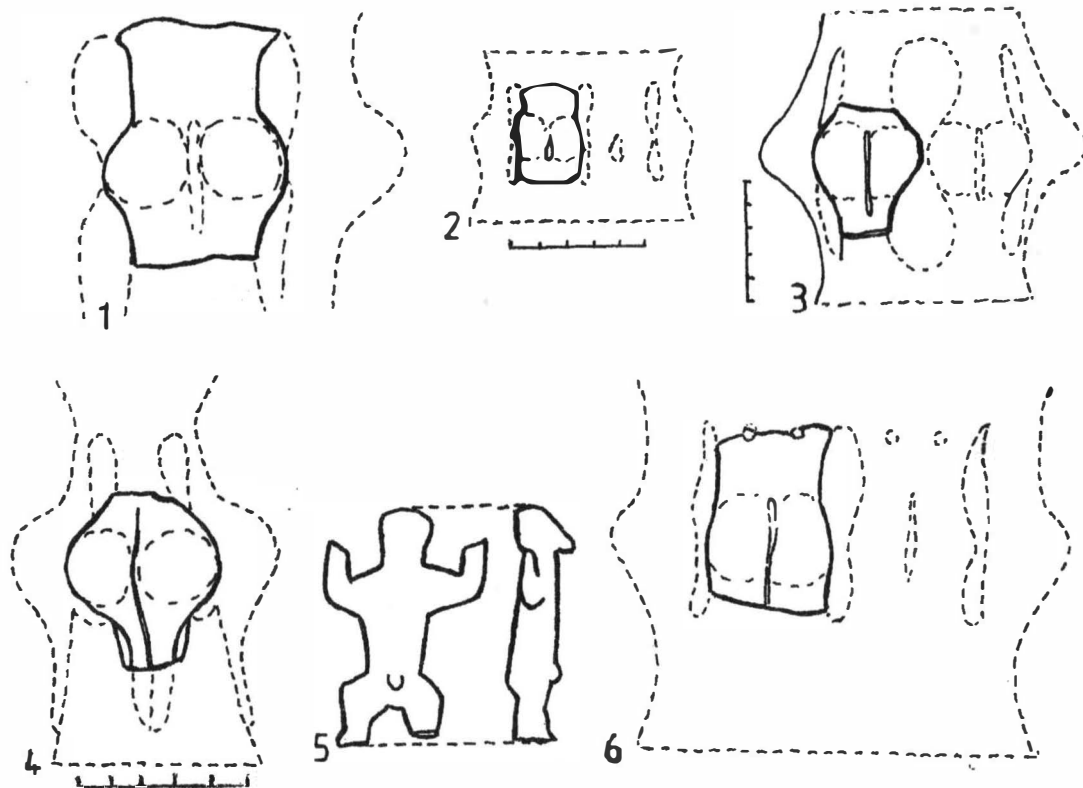

Fig.105. Vase reprezentând dansuri de tipul horei. *Cultura Precucuteni*. 1 = Larga Jijia (după S.Marinescu-Bîlciu, *op.cit.*, 1974, fig.86/3, faza Precucuteni II); 2 = Târpești (idem, SCIVA, 25, 1974, 2, p.168, fig.1/2, faza Precucuteni III); 3 = Traian (*ibidem*, p.172, fig.4/1, faza Precucuteni III); 4 = Târpești (*ibidem*, p.171, fig.3/2; faza Precucuteni III) 6 = Târpești (idem, *op.cit.*, 1974, fig.86/1, faza Precucuteni III); 5 = Ipotești (după Eug.Comșa, *op.cit.*, 1974, p.222, fig.87, faza de tranziție).

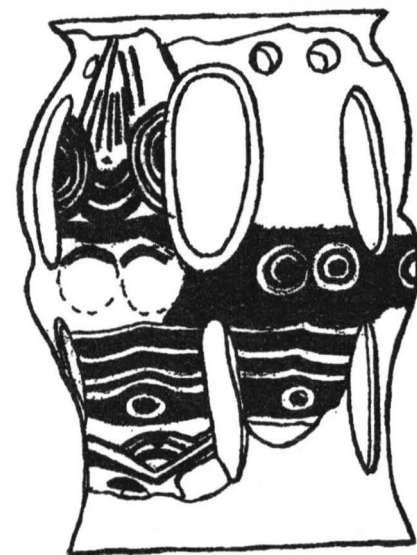

Fig.106 „Hora de la Frumușica” (după C.Mătasă, *op.cit.*, 1946, p.72).

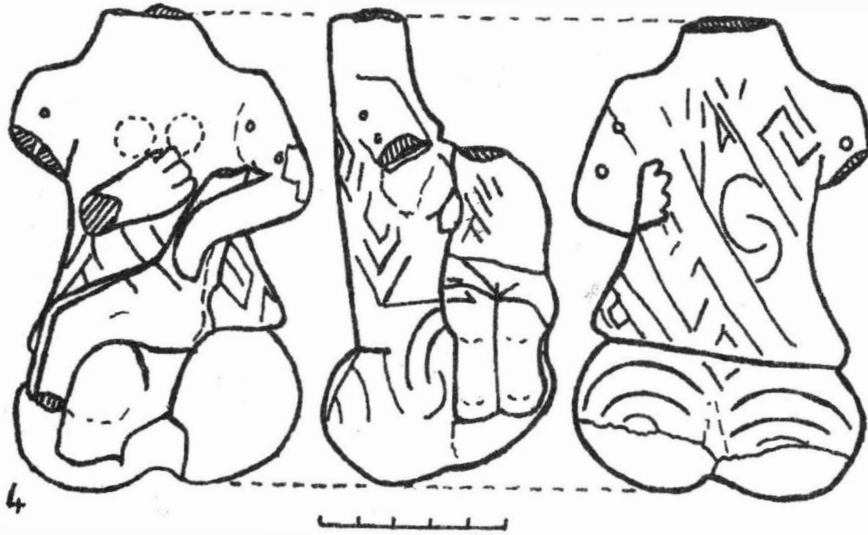
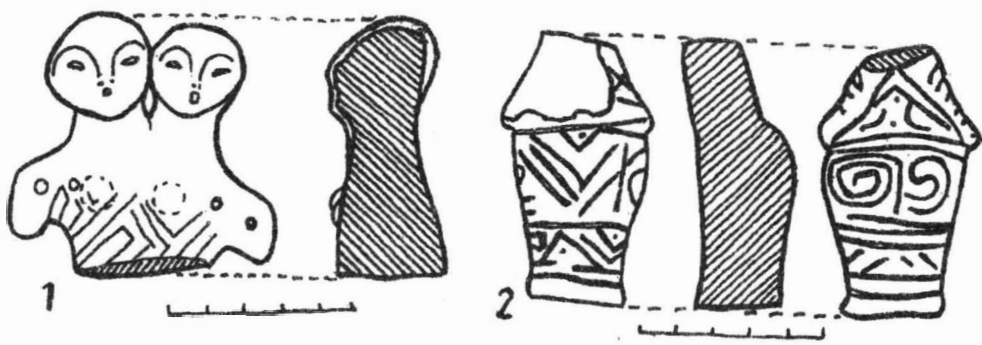

Fig.107. Figurine de la Rast (după Vl.Dumitrescu, *Rast*,1980, pl.LXXIV/90, 89, LVII/2, LXIV/39).

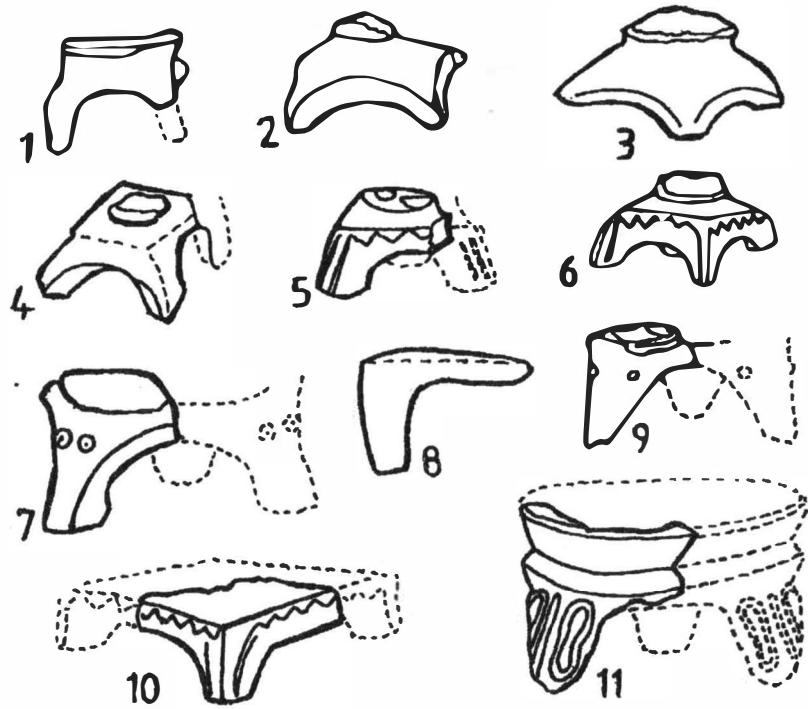

Fig.108. Diferite piese de mobilier. *Cultura Starcevo-Criș* (după Ida Kutzian, *op.cit.*, vol.II: 1= Oradea (pl.XVI/5); Dudeștii Vechi: 2= pl.XXXV/8; 3 = pl.XXXV/17; 4 = pl. XXXV/11; 5= pl.XXXVI/10; 6 = pl.XXXIV/16; 7 = pl.XXXVI/9; 9 = pl.XXXVI/12; 10= pl.XXXV/3; 11=pl.XXXVI/11; 8=Sântandrei (pl.XVI/6).

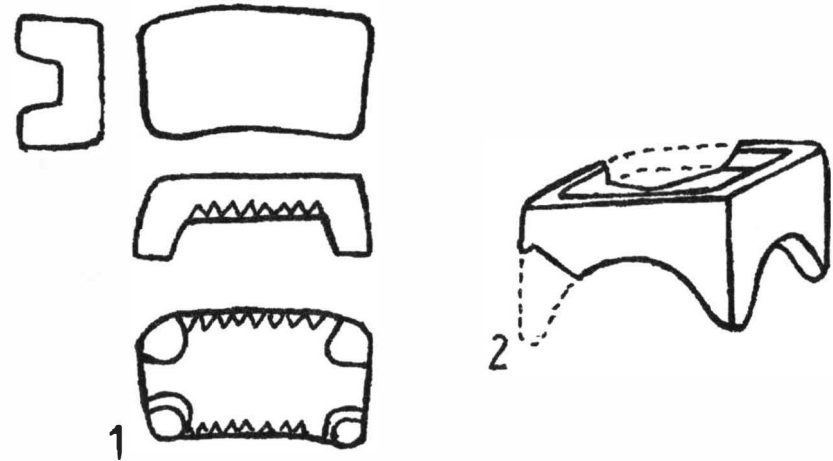

Fig.109. 1= Scăunelul „Gânditorului” de la Cernavoda. *Cultura Hamangia* (după D.Berciu, *op.cit.*, 1966, p.10, fig.3/3); 2=*Cultura Vădastra*: piesă miniaturală de mobilier de la Vădastra (după D.Berciu, *op.cit.*, 1939, p.40, fig.38/2, schiță).

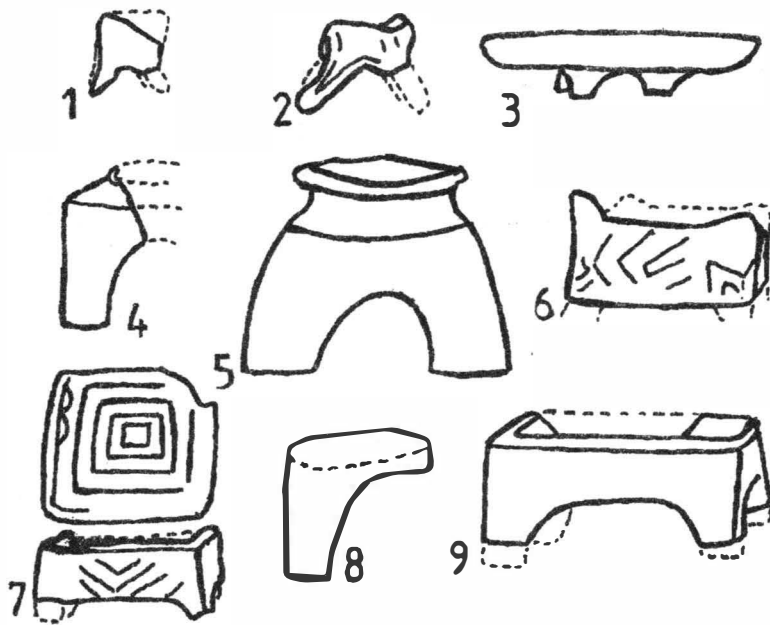

Fig.110. Piese miniaturale de mobilier. *Cultura Turdaș*. Turdaș (după M. Róská, op. cit., 1941). 1=pl.XCVIII/18; 2=pl.XCVIII/7; 3=pl.XCVII/5; 4= pl.XCVII/19; 5= pl.XCIX/17; 6=pl.XCVIII/6; 7= pl.XCVIII/12; 8= pl.XCVII/1; 9= pl.XCVIII/8.

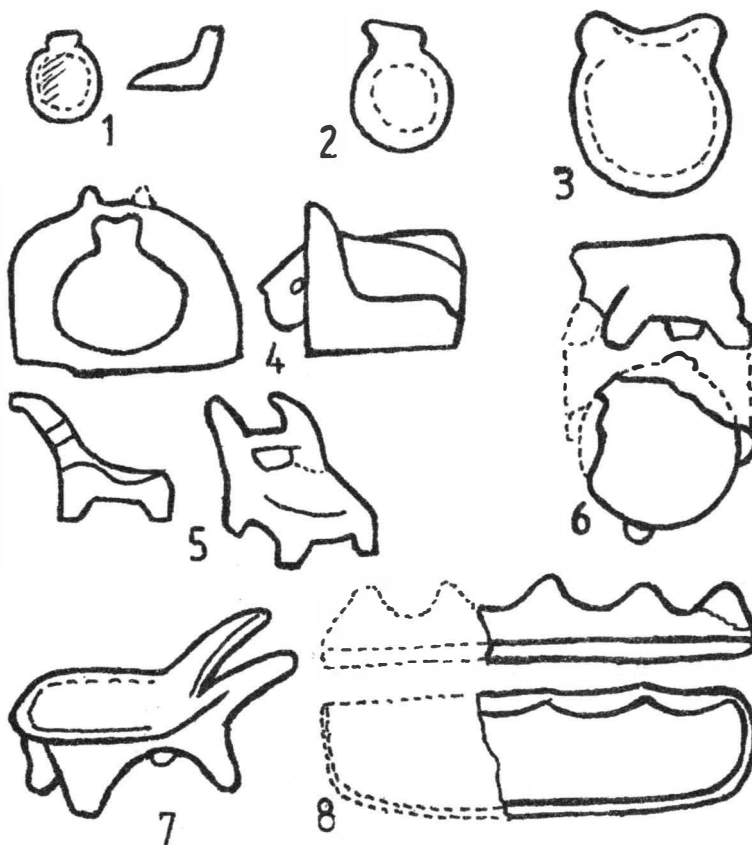

Fig.111. Piese de mobilier miniaturale. *Cultura Precucuteni* (după S. Marinescu-Bîlcu, op. cit., 1974, p.267) Târpești: 1=fig.90/1; 2=fig.90/2; 4=fig.90/8; 5=fig.90/4; 6=fig.90/7; 8= p.269, fig.92/3; Mândrișca: 3 = fig.90/6; Izvoare: 7 = fig.90/5.

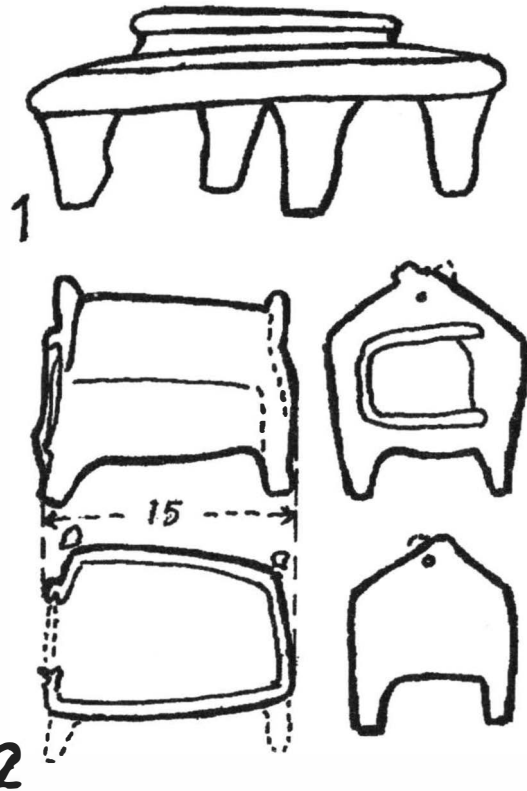

Fig.112. Piese de mobilier miniaturale. *Aspectul cultural Aldeni II*: 1= Brăilița (după N.Harțuche - I.T.Dragomir, *op.cit.*, p.136, fig.7/3); 2 = Aldeni (după Gh.Ștefan, *op.cit.*, Dacia, VII-VIII, 1941, p.95, fig.2).

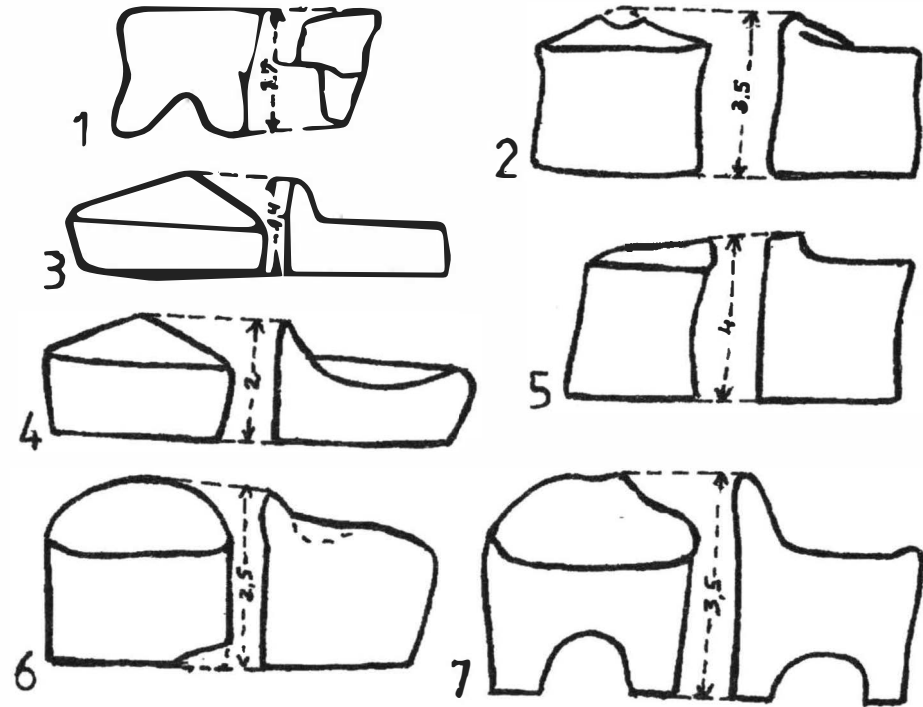

Fig.113. Scăunele miniaturale. *Cultura Gumelnița*. 1=Cunești (după D.Popescu, *op.cit.*, Dacia, V-VI, 1935-1936, p.116, fig.8/4); Gumelnița (după Vl.Dumitrescu, *op.cit.*, Dacia, I, 1924, p.81); 2=fig.63/19; 4=fig.63/20; Căscioarele (după Gh.Ștefan, *op.cit.*, p.186); 3=fig.42/4; 5=fig.42/11; 6=fig.42/3; 7=fig.42/2.

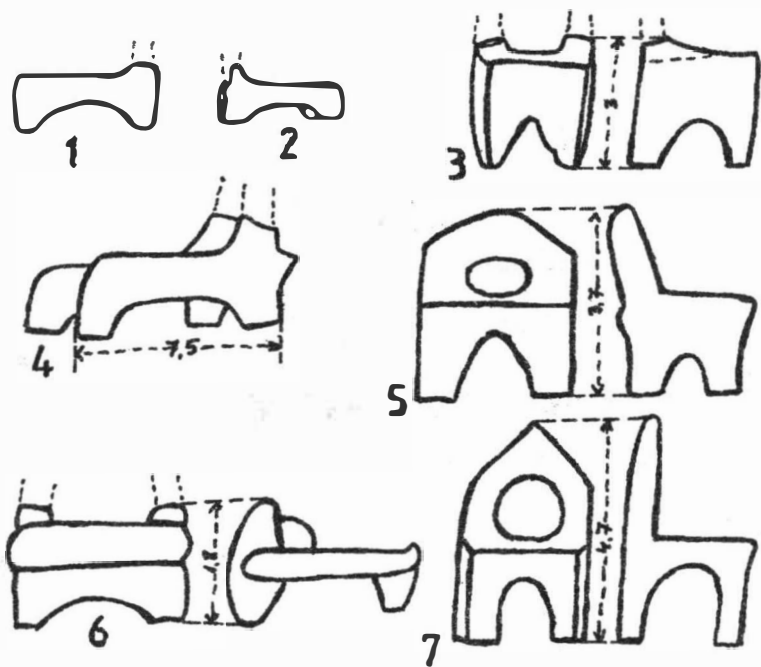

Fig.114 Scaune miniaturale.Cultura Gumelnița.Sultana (după I.Andrieșescu, op.cit., Dacia, I, 1924, p.87)1, 2 = pl.XXIII/5,6; Gumelnița:(după Vl.Dumitrescu, op.cit : 3 = Dacia, II, p.53, fig.21/3; 5= p.81, fig.63/18; 7 = p.81, fig.63/17); Vidra (după Dinu V.Rosetti, op.cit., 1938) 4 = p.37, pl.19/5; Căscioarele (după Gh.Ștefan, op.cit., 6= p.186, fig.42/5.

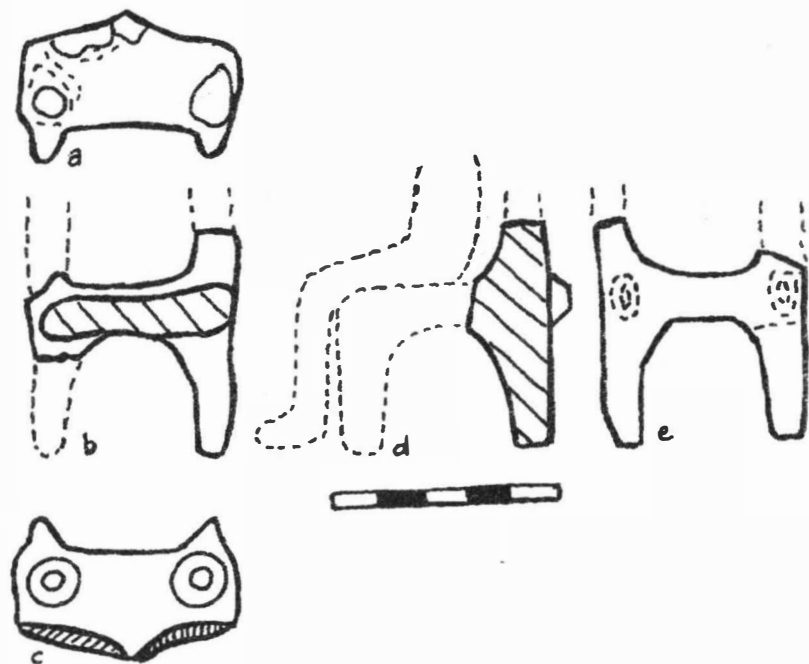

Fig.115. Scaune miniaturale.Cultura Gumelnița, faza Jilava.Săpături Dinu V.Rosetti. (după Eug.Comșa, op.cit., p.121, fig.22).

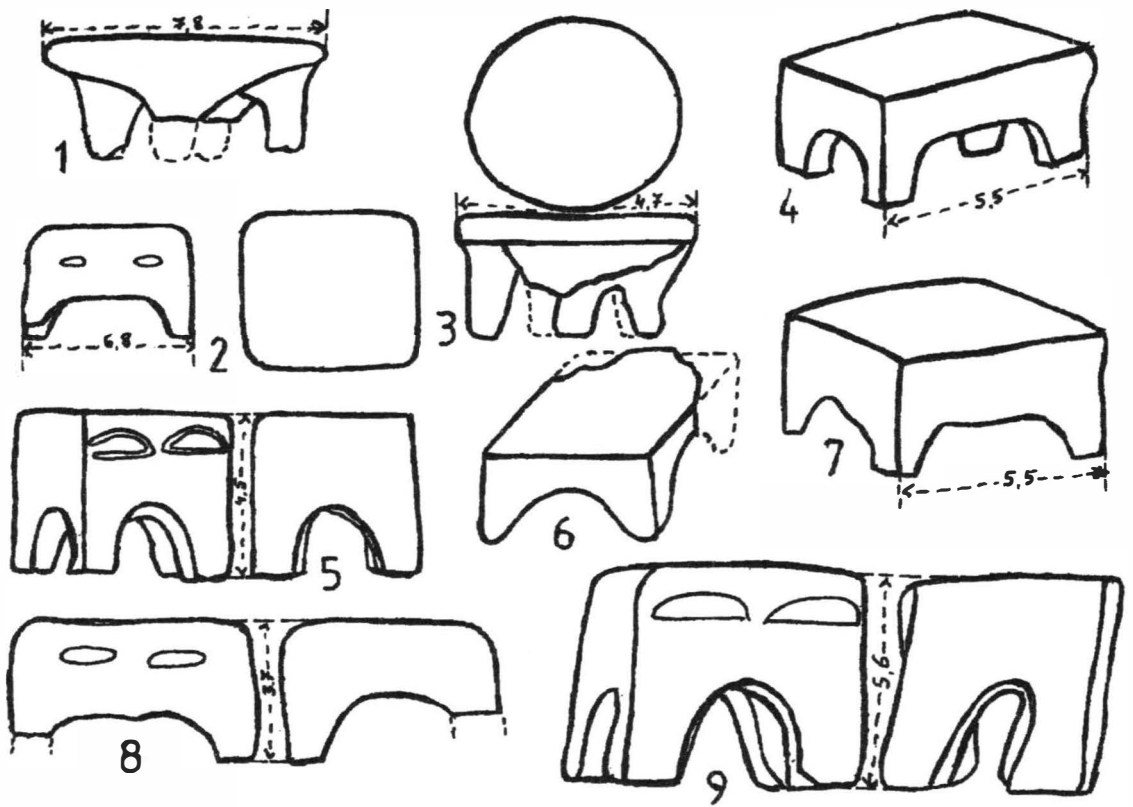

Fig.116. Măsuțe miniaturale. *Cultura Gumelnița*. Cernavoda (după A.Langsdorf - I.Nestor, *op.cit.*). 1=p.221, fig.8/14; Gumelnița: 2= (după VI.Dumitrescu, *op.cit.*, SCIV, 17, 1966, 1, p.95, fig.30/4) 5, 2, 9= (după S.Marinescu-Bîlcu și B.Ionescu, *op.cit.*, pl.XVII/10-13); Căscioarele (după Gh.Ștefan, *op.cit.*); 3=p.95, fig.30/4; Vidra, faza Jilava (după Dinu V.Rosetti, *op.cit.*,) 4=pl.28/14; 7=pl.28/13; Boian B (după V.Christescu, *op.cit.*, *Dacia*, II, 1925, 6 = p.284, pl.XXV/4).

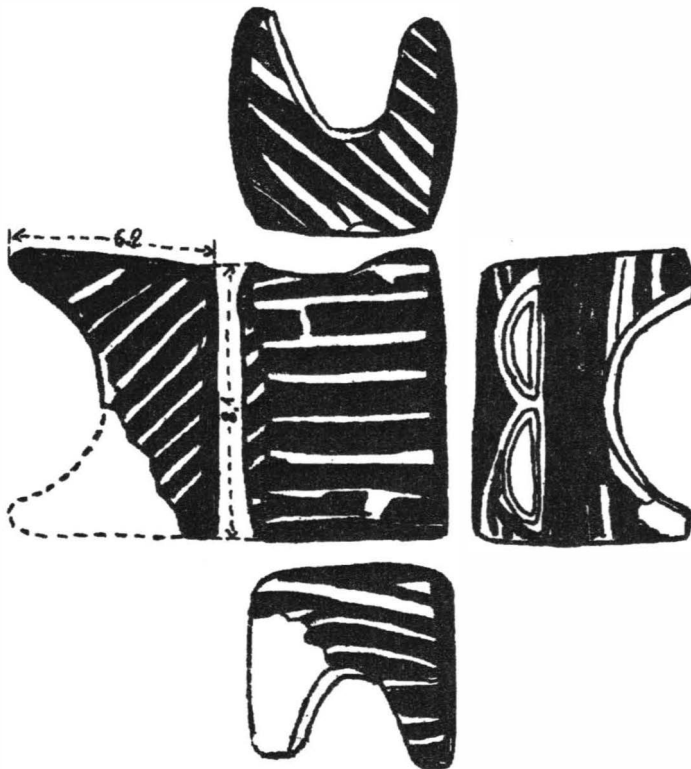

Fig.117. Măsuță cu decor pictat. *Cultura Gumelnița* (după S.Marinescu-Bîlcu și B.Ionescu, *op.cit.*, pl.XXII).

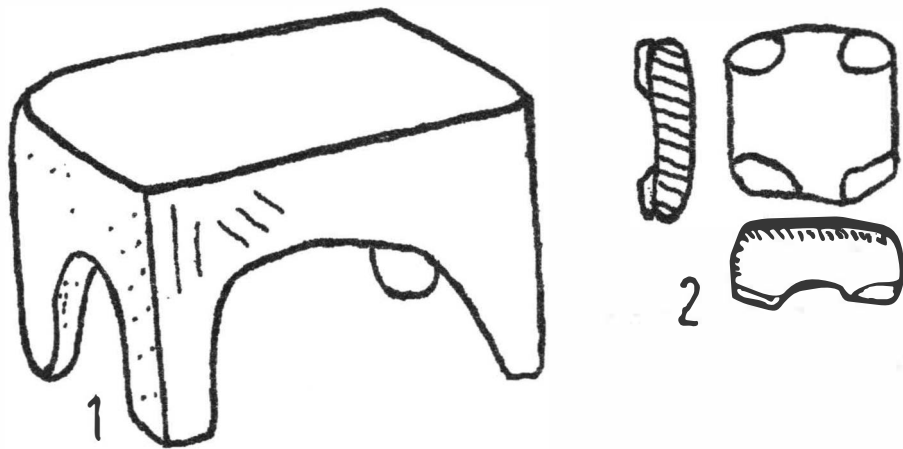

Fig.118. Măsuțe miniaturale. *Cultura Sălcuța*. Vădastra (după Gr.Tocilescu, *op.cit.*, 1880). 1= pl.L/18; Sălcuța (după D.Berciu, *Contribuții...*, 1961); 2= p.325, fig.148/6.

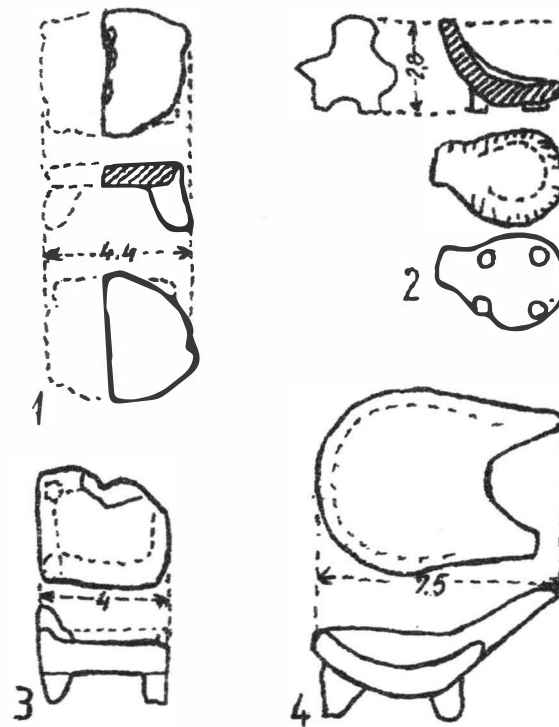

Fig.119 Scăunele și măsuțe miniaturale. *Cultura Cucuteni*. Izvoare (după Radu Vulpe, *op.cit.*, 1957). 1=p.232, fig.236/4; 2=p.231, fig.234/4; 3=p.232, fig.236/3; 4=p.231, fig.234/4.

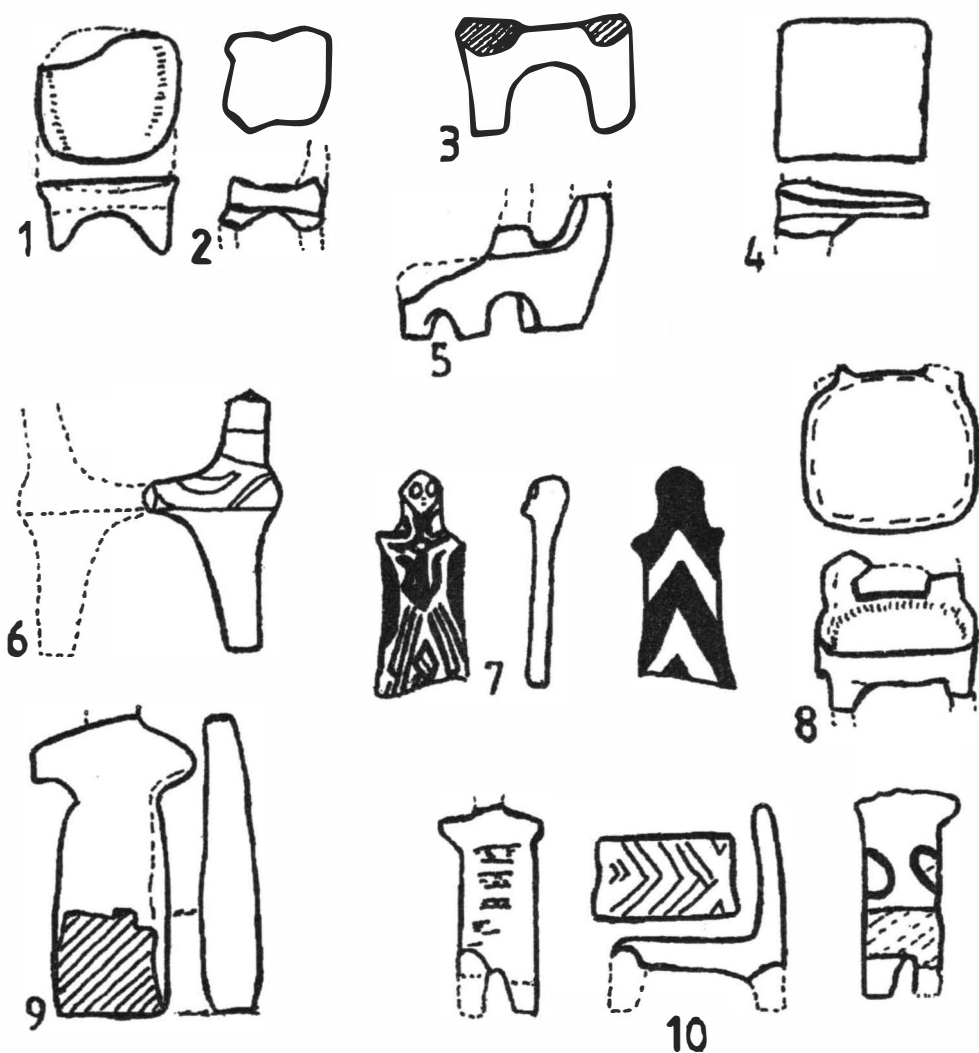

Fig. 120. Scaunele și mesele miniaturale. *Cultura Cucuteni*. Drăgușeni: (după A.Crășmaru, *op.cit.*). 1= fig.43/5; 8= fig.43/3; Hăbășești: (după VI.Dumitrescu și colab., *op.cit.*) 2= pl.CX/9; 9 = p.413, fig.35/4, 10 = pl.CXXI/2; Ungureni (după M. Florescu-V. Căpitanu, *op.cit.*); 3= p.230, fig. 12/3; Ghelăiești (după A.Nițu și colab., *op.cit.*); 5 = p.57 și p.58, fig.25/2); Frumușica (după C. Matasă, *op.cit.*); 6 = pl.X/38, 7 = pl.LV/407.

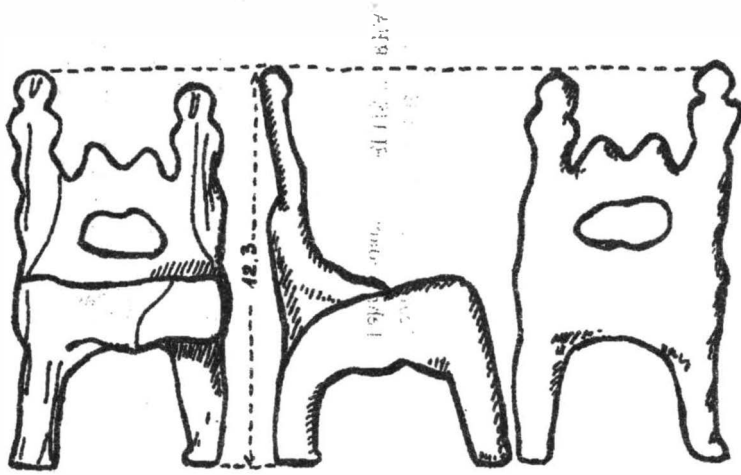

Fig.121. „Tronul” de la Lipcani (Republica Moldova) (după C. Ambrojevici, *op.cit.*). *Cultura Cucuteni*

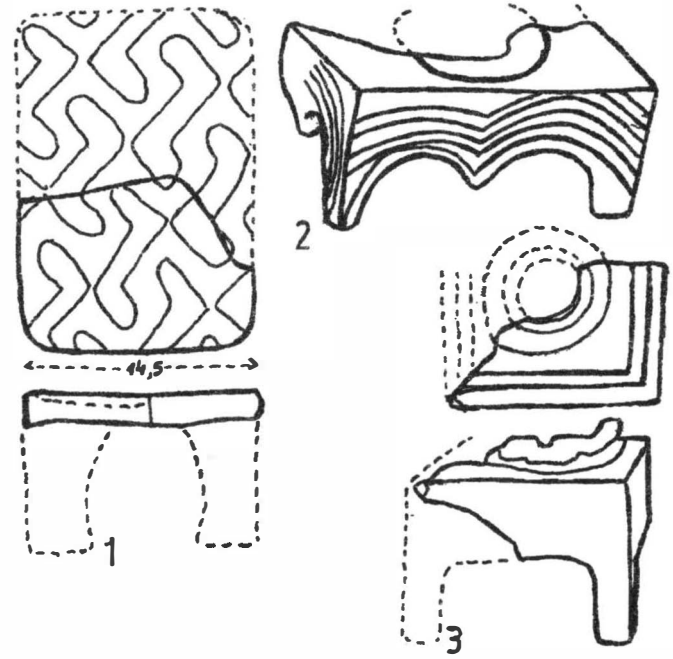

Fig.122. Măsuțe miniaturale. *Cultura Cucuteni*.Hăbășești(după Vl.Dumitrescu și colab.,*op.cit.*).1=pl.CX/1;Frumușica(după C.Matasă,*op.cit.*), 2=pl.X/34;Drăgușeni(după A.Crâșmaru,*op.cit.*),3=fig.66/3.Pare a fi vorba de două obiecte cu mărimi și forme diferite din faza Cucuteni A-B.

Redactor: BEATRICE BUDESCU
Tehnoredactor: MELUŞ TUREAC

Format 8/61x86. Coli de tipar 28.
CZ pentru biblioteci mari: 902.6(498:119.72)
571.7(498:119.72)
CZ pentru biblioteci mici: 9
Bun de tipar: 21.02.1995

 Quasar ProImpex Ltd.

tel. 222.61.20
tel/fax 222.35.43

